سلام

12

1988

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئىنتىلىش

سۈرەتنى ئەرشىدىن
توختى تارتقان.

تارىم

(ئايلىق ئەدەبىي ژورنال)

TARIM

12

1988

38 - يىل نەشرى

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بىرى تۇرسى

ئەگەر مەدەنىيەتسىزنى ئۆلمەس مەدەنىيەتكە ئايلاندۇرۇش ئۈمىدىدە بولساق، ئۇنى جەزمەن باشقا ئەللەرنىڭ مەدەنىيىتى بىلەن ئالماشتۇرىشىمىز كېرەك.

ئېلئوت

هازىرقى زامان سەنئىتىدىكى كەم نەرسە شەكىل ئەمەس، بەلكى روھ، هەقىقەت ئەمەس، بەلكى ئەركىنلىك.

شىللىر

ئۆزىنى ئىپادىلىيەلمىگەن ئىنسان — قۇل.

گېيگېل

بىر مىللەتنى پەقەت شۇ مىللەتنىڭ ئاجىزلىقلىرىنى داۋالاشلا مالا- كەتتىن قۇتقۇزۇپ قالالايدۇ.

بەييانىڭ

باش مۇھەررىر: ئابلىمىت سادىق.
مۇئاۋىن باش مۇھەررىر: ئەخەت تۇردى، قاھار جېلىل.

تەھرىر هەيئەت ئەزالىرى (ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە):
ئابدۇشۇكۇر تۇردى، ئابلىمىت سادىق، ئابلىز نازىرى، ئابلەت ئۆمەر، ئەخەت تۇردى، ئەلقەم ئەختەم، تېيىپجان ئېلىيوپ، غوپۇرجان بورھانوف، قاھار جېلىل، قەيۇم تۇردى، مۇھەممەت شاۋۇدۇن، ئىمىن تۇرسۇن، ياسىن خۇدابەردى.

ئوسمانجان ساۋۇت

شېئىرلار

پىلسىرات

هەر تاڭدا تاڭ هۆسنىمگە قاراپ ئۇيقۇدۇم،
هەر تاڭدا بىر گۈزەللىك، بىر تىلسىمات.
هەرتاڭدىن بىر مۇهەببەت شوراپ ئۇيقۇدۇم،
هەر تاڭدا بىر جەننەت ۋە بىر پىلسىرات.

جەننەتتى بېرەر ماڭا ئېسىل جاھان،
سۆيىمەن، سۆيۈلمەن، ئۇمۇنمەن،
هەسرەتتىن يىغلىسام گاھ، گاھى بىر ئان
بەختىيار سەزگۈلەرگە كۆمۈلمەن.

ناخشىلار باشلىنىدۇ مىسلى شاراب،
بوشلۇقلار شۇنچە سۈزۈك
(قېنى مانان؟)
يايرايسەن بالىلىقىڭ قايتا قاراپ،
يەر جانان،
ئاسمان جانان، هەممە جانان.

ئالدىڭدا يۇز ئاچىدۇ مىڭ مەۋجۇدات،
بەرهەق هەم،
مۇلايىم هەم،
چىرايلىق هەم.
قايسى مەرد بەرگەنسىكىن بىرگە هايات،
ئۇلۇغ هەم، مۇقەددەس هەم، قۇلايلىق هەم.

چاقنىغان نىگاهلارغا قۇدرەت تىلەپ،
سۆيگۈ ئېپ،
سۆيگۈ بېرىپ يۈرگىنىمدە؛
تاينىپ هېسلىرىمغا مۇرە تىرەپ،
جەننەتتىڭ هۇزۇرىنى سۈرگىنىمدە؛

بىردەملىك هېسلىرىمغا دېدىم: سەن كەت،
سەھرىدىن ئايرىدىم ۋە تىلسىماتنى
هېسلىرىم بەرگەن ئىدى ماڭا جەننەت،
ۋىجدانىم بەردى ماڭا پىلسىراتنى.

جان ئەمدىم ئانا يەردە ئانا تاڭدىن،
باشلاندى دېمەك پەرۋاز — قاناتلاندىم.
پىلسىرات — پەرىز سېزىش پەرزەنتلىكنى،
پەرزەنتمەن، پىلسىراتتا ئاياغلاندىم.

پىچىرلاشلار...

جىمجىت تاڭدا جىمجىت تۇرۇپ شادىمان،
پىچىرلىشىش ئادىتىمدۇر هەمىشەم.
تازىرىدۇ ئاشۇ چاغدا جان، ئىمان،
ئاشۇ چاغدا پەرىشتىدۇر خانىشەم.

ئاشۇ چاغدا ئۇنتۇلمىدۇ بارچە غەم،
ئايلىنىمەن ئىككىنچىلەپ بالىغا.
ئاشۇ چاغدا زېمىن كۆركەم، كۆك كۆركەم،
ئاشۇ چاغدا ئوخشار كۆڭلۈم دالىغا.

پىچىرلايدۇ شۇندا سۇبھى ــ شۇندا تاڭ،
قۇچىقىمغا تۆكەر چېچەك گۈل - لەيلى.
توزۇپ كەتتى ئىپارلاردىن خۇش بۇي چاڭ،
بالقىپ كەتتىم بالقىغان تاڭ تۇيۇقسىز.

پىچىرلايدۇ شۇندا سۇبھى، شۇندا تاڭ،
ئىسسىل كۈيلەر - ناۋالارغا ئۇلاپ تەمەن.
بۇرچۇك سۆيۈش، دەر يۇرەككە خۇش ئاھاڭ،
سۆيەلمىسەڭ كۈلپەت سەنۇ، كۈلپەتسەن.

پىچىرلايدۇ شۇندا سۇبھى، شۇندا تاڭ،
پارلاق خىيال، پارلاق ئۈمىدا ياشاشىمەن.
تاڭدەك سۆيۈش،
شۇندا مەندە غالىب ئاڭ،
تاڭ خۇمارىمەن تاڭلار بىلەن قانداشمەن!

بۇغىلار تېمىسالىدا ...

سالالىق مۇڭگۈزلەر مىسالى چاڭگاك،
ياشايدۇ ئورماندا بۇغىلار ئىجىل.
ئۇسسۇشمەس ئۆزئارا، مېھىرلىرى پاك،
ئادەم بىر، بۇنىڭدىن بولمىسۇن خىجىل.

راست، ئۇلار ياشايدۇ ئۆملىشىپ ئىناق،
ئىپلىشىپ قالماس ھەم ھەتتا كېچىدە.
ئادەملەر ئۇسسۇشۇپ ياشايدۇ، چۈنكى
مۇڭگۈزى ئۇلارنىڭ بولغاچ ئىچىدە.

ئۆتۈنۈش

مەيلى سەن تاغلارنى يىقىت ئۇستۇمگە،
مەيلى سەن سۇلارغا غەرق قىل مېنى.
مەيلى سەن ئەزرائىل بولغىن ئۆمرۈمگە،
ۋە مەيلى تەكرى قىپ سايلاي مەن سېنى.

مەيلى سەن ئۇچۇرگىن شان - شۆھرەت-
تىمىنى،
مەيلى سەن ئىلكىمدىن دېگىنىڭنى ئال.
مەيلى سەن ئىسلىغىن ھەق - ھۇرمىتىمنى،
مەيلى سەن قوش مېنى خەسلەرگە دەرھال.

تەقدىرىم ھەققىدە كېسىم كېسىشنى
تىترەپمۇ تۇرماستىن بېرەي مەن ساڭا.
ۋەلېكىن ئالدىمدا ئىشلەتكىن ئۇنى،
كەينىمدە كۆرۈنمەي تون پىچما ساڭا.

ماۋزۇسىز

ئىچ - باغرىمنى تالاي يېرىپ كۆرسەتتىم،
يۇرىكىمنى تالاي سالدىم قولۇڭغا.
قەسەملەرنىڭ باھاسىنى ئۆرلەتتىم،
سۇ سەپتىممەن كۆز يېشىمدا يولۇڭغا.

مەن ئىشەنگەچ ئادەملەرگە، سۆزلەرگە،
ئىشەنچ تىلەپ ئادا بولدۇم، كىم بىلدى؟
ئىشەنچ بىلەن باقتىم تەلۈە كۆزلەرگە،
ئاشۇ كۆزلەر يۈرەك تىلدى، دىل تىلدى.

بىلىشمەسلىك قىسمەتلەرگە تاشلاندى،
زەھەر ئىچتۇق مۇسەللەس دەپ بىلىشمەي.
ھەممە بالا يىرىكلىكتىن باشلاندى،
قالدى شۇڭا مىجەزىمىز كېلىشمەي.

قەلبىم ئۇچۇن ساڭا بېرەي بىر ئىزاھ،
مىسرالىرىم قانلىرىمدىن يارالغان.
يۈرەك سىرىم شېئىرىمغا چىن ئىلاھ،
شېئىرلىرىم يۈرىكىمدىن تارالغان!

كەينىمدە سايىدەك باردۇر بىر ئېقىن

كەينىمدە سايىدەك باردۇر بىر ئېقىن،
سوغدىشار تىنىمسىز، بۇ ئايان ماڭا.
ئۇنىڭدا بار ھەممە يىراق ۋە يېقىن،
ھېچقانداق چارە يوق ھېنىڭدە ئاڭا.

بار ئۇندا چۈقانلار، قىيا - چىيالار،
بار ئۇندا ھاقارەت، بار ئۇندا لەنەت.
بار ئۇندا ساتقۇنلار، رويى سىيالار،
بار ئۇندا دۇشمەنلىك، بار ئۇندا نەپرەت.

بار ئۇندا قىلىچلىق زۇغۇي كۆلكىلەر،
بار ئۇندا چايانلار تۆرەلگەن يۈرەك.
بار ئۇندا مىكىرلىك قەبرى تۈلكىلەر،
بار ئۇندا ئارسىزلار ئۆتكۈزگەن كۆرەك.

بار ئۇندا پىتنىلەر، بوغۇلۇپ قاۋاش،
بار ئۇندا يۈزسىزلىك، باردۇر خىيانەت.
بۇ ئېقىن ئۆمرۈمگە ئۇلىشەت ۋە قاياش،
ئۇنىڭسىز بۇ ئالەم تىلسىم، رىۋايەت.

كەينىمدە سايىدەك باردۇر بىر ئېقىن،
سوغدىشسۇن مەيلى، مەن چەكمەيمەن
پەرياد.
قەلبىمدە پەقەتلا چاقىدۇ چېقىن،
سۆيگۈدەك يورۇقلۇق،
سۆيگۈدەك ھايات!

ياق، پەقەت ھېچكىمگە ئوخشىمايسەن سەن

شوخ گۈللۈك رومالنى سېلىپ بېشىغا،
دوقمۇشتىن نۇرلىنىپ ئۆتتى بىر دىلبەر.
ھىلال ئاي قوندى دەي ئەگىم قېشىغا،
ئۈزلۈكسىز ئۈزلۈقتا
ئۆزەك ۋە جەۋھەر.

بەك ئوخشاپ كەتتى ئۇ گۈزىلىم ساڭا،
چۈشلەرنىڭ سەتىھدەك مىسلىسىز شۇتاپ.
سۇبھىدەك تۇيغۇلار مېھماندۇر ماڭا،
بۇ ئالتۇن ئالەمدە پارلىدى ئاپتاپ.

ئوخشىدى، ئوخشىدى زەپمۇ ئۇ ساڭا،
سەنغۇ دەپ ئۆزەرەپ - مەگدەپتىمەن مەن.
ئادەمغۇ ئادەمگە ئوخشايدۇ، ئەمما
ياق، پەقەت ھېچكىمگە ئوخشىمايسەن سەن.

ئاھ ئۇرما، دىلبىرىم، سۆيگۈ ئۆلمەيدۇ

ئاھ ئۇرما، دىلبىرىم، سۆيگۈ ئۆلمەيدۇ،
مۇقەددەس ھېسلارنى بۇزالماس ھەسرەت.
چىن سۆيگۈ دەردلەرگە كۆكۈل بۆلمەيدۇ،
ۋە تۇغماس ئاداۋەت، ۋە تۇغماس نەپرەت.

ئۆزۈمنى سېنىڭدىن چەتكە ئالمىدىم،
ئۆزگىگە قويمىدىم سېنى ئامانەت.
تاقىتىم تاغ بولدى، ئەسلا تالمىدىم،
قىلمىدىم سۆيگۈگە ھەرگىز خىيانەت.

شەرىن چۈش بۆشۈكى ئەمەستۇر دۇنيا،
ئىلكىگە ئەمەستۇر بارچە ئىمكان ھەم.
ئىشىكنى ئاچسەن خىزىرغا، ئەمما
ئالۋاستى تاشلايدۇ ئۆيۈگە قەدەم.

قوشۇلۇش ۋە نىكاھ بەرگەن نېمەتكە
سۆيگۈ دەپ قارىما، ئۇ ئەمەس كۆركەم.
سەن ۋە مەن بېرىلگەن شۇ مۇھەببەتتە،
يول پەقەت بەدەلسىز سۆيۈشتۇر ئەركەم.

ئايرىلدۇق، چاغلاردا كۆمۈلدى يوللار،
ئۇنتۇشنىڭ ئىلاھى يىللار بەك سېخى.
ۋە لېكىن ئوگۈمدا سەن سوزغان قوللار،
ئالتۇندەك، مەرمەردەك خاتىرەگ تېخى.

ئاھ ئۇرما، دىلبىرىم، سۆيگۈ ئۆلمەيدۇ،
چىن سۆيگۈ دەردلەرگە كۆكۈل بۆلمەيدۇ.

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بىردىنبىر تورى

راست ۋە يالغان

شاراب غوۋغا چىقىرىپ، شاراب كۆلگەن بىر ئاخشام،
جاناناڭلارنىڭ كۆزلىرى ئەينەك ئىچرە يانغان شام.
زەپىمۇ دادىل تۆكىدۇ سىرلىرىنى يۈرەكلەر،
چوغدەك يانار قاراڭغۇلار ئىنچىكىلەپ بىر باقسام.

ساقىي سۆزى شەمشەردەك، ئايلىنىدۇ ئالتۇن جام،
مىسرالىرى ھەييامنىڭ ئۆتكۈر دەستەك، تىلغا رام.
توري بىلەن مۇشت دېگەن، زورى بىلەن شارابمۇ،
مۇھەببەتلىك زورلاشتىن ئالالمايسەن ھېچ ئارام.

شۇ ئەسنادا ئۇلپەتنىڭ بىرسى سەپتىن چىكىندى،
ئاغرىق، دېدى، ئاشقازان، شۇ قامالغا بېكىندى.
بىرسى دېدى يۈرىكىم، بىرسى دېدى جىگىرىم،
ئۇلپەتلەرنىڭ شۇنداق قىپ ئاغرىقلىقى بىلىندى.

كەيپى ئۇچۇپ ساقىينىڭ ھەممىسىگە دوق قىلدى،
«بۇ ئاغرىقلار بەزمىنىڭ شوخ پەيزىنى يوق قىلدى.
ھاياتىڭنى سىزىشچۇن شاراب ئىچسەن، شاراب ئىچ،
شۇڭا قىسمەت ھاياتنى شاراب بىلەن توق قىلدى.»

شارابسىزمۇ ساقىي دوست، مۇھەببىتىم بالقىيدۇ،
بۇ ھاياتنى سېغىنغەن سەزگۈم كۆكتىن ھالقىيدۇ.
راست سۆزلەيمىز مەستلىكتە، يېشىلگەندە كۆپ يالغان،
مەن ئىچمىدىم، تېنىم ساق، ئەمما كۆڭلۈم ئاغرىيدۇ.

ئادەم، شائىر، ھەيكەل، ئەجەل

(ئۇستاز ئابدۇكېرىم خوجىغا مەرسىيە)

1

ھەر ئەسنادا چاقنىغان پەرز سېزىش ئادەملىك،
ھەر قەدەمدە بېسىلغان قەرز سېزىش ئادەملىك.
ئايرىلغاندا بۇ ھېستىن بەندىلىككە بېرىلىپ،

جازا سوراپ ۋىجداندىن ئەرز يېزىش ئادەملىك.
بىر ئىش ئۈچۈن مىڭ قېتىم خىجىل بولۇش ئادەملىك،
ئىزدەپ تېپىپ چىنلىقىنى ئىجىل بولۇش ئادەملىك.
ئۇر چاقنىغان جايلاردا پەقەت زەررە بولسىمۇ،
«تەلىيى» دىن تەۋرىمەي سىجىل تۇرۇش ئادەملىك.
كۆرۈپ تۇرۇپ قىلمىچىنى راست سۆزلىگەن ئادەملىك،
ئۆزىنى ئەمەس ئۆزگىنى راست كۆزلىگەن ئادەملىك.
غۇرۇرىنى بىباھا، يۇلتۇزلارغا قوندۇرۇپ،
پايخانىغا دىللارنىڭ چىن تۆزمىگەن ئادەملىك.
قەسەمخوردۇر يالغانچى، ئاڭا باقماس ئادەملىك،
يالغانلاردىن پۈتۈلۈپ شەكىل تاپماس ئادەملىك.
زەررىسىنىڭ باھاسى تۇرار زەررە مۇھەببەت،
ئاسان يەرنى چۈشكۈن قىپ ئاسان ياتماس ئادەملىك.
بەدەل كېرەك، بەدەلدىن سان ئالىدۇ ئادەملىك،
سامان ئەمەس خاماندىن دان ئالىدۇ ئادەملىك.
بۇ يول ئوڭاي يول ئەمەس چىدىغانغا چىقارغان،
چىدىغىنىڭ ئادەم بول، جان ئالىدۇ ئادەملىك.
ئادەملىككە تېۋىنغان ئەجەب ئادەم ئىدىگىز،
ئادەملىكچۈن ھەمىشە تولغىنىپ غەم يېدىگىز.
دۇنيا بىلەن خوشلىشىپ سەكراتتا يېتىپمۇ،
قۇرۇپ كەتسۇن شەخسىيەت، ياشىسۇن ئەل، دېدىگىز.

2

شائىرلىقنى ھەنسەپكە ئۇستەك بېرىپ تېگىشىپ،
قېيىن تۇرۇپ، ئۇيالماي يۆگەيلەرگە ئېگىشىپ،
نەپسى ئۈچۈن بەزىلەر «دىن» دىن چىقتى بىراقلا،
تەقدىرىنى ئايانماي دەرىجىگە چېگىشىپ ...
بۇ مۇقەددەس پىرلىق ئىش شۇنىڭ بىلەن چەتىندى،
قەسىرلەرگە يەتكەن كۆي قەلبلەرگە يەتمىدى.
ھەممە ئۆستى ۋە لېكىن ئۆسمەي قالدى شائىرلىق،
بۇ ئاھانەت، ئاھانەت يۈرەكلەردىن كەتمىدى.
مېۋە قىيام بولغاندا ئۇنىڭ كۈزى ياشلىنار،
پۇتاقلارغا خۇش ئېيتىپ ئانا يەرگە باشلىنار.
نىدا قىلار ھىجراندا شاختا قالغان ياپراقلار،
ئۆزى تىترەپ، كۆزلىرى ياشلىنار، ئاھ، ياشلىنار!
يۈرەكلەردىن كەتمىدى بۇ ئاھانەت، ئاھانەت،

ياندۇردىكىز ۋۇجۇدنى، بولدى بۇ بىر پاراغەت.
قىقىنۇسلار تىرىلدى يېگىنباشتىن يىپىيېڭى،
قالغان كۆكۈل ئېلىندى، شىپا تاپتى جاراھەت.
كۆزلىرىمىز ياشلاندى، شائىر كەتتى ئالدىراپ،
شائىر سالغان دەرد ئېغىر، كەتتى يۈرەك قالتىراپ.
ھەر سەھەردە ئىزدەيمەن سەھەر كەبى شائىرنى،
ئانا بۇغدا ئۇستىدە ئۇ تۇرىدۇ يالتىراپ.

3

ھەيكەل ئىشى بولمىغان ھەيكەل ئىزدەپ تىنمايدۇ،
ئۆزگىلەرگە ھەرگىزمۇ بىر ھەيكەلنى قىيمايدۇ.
ھەيكەل تاللاپ ئالالماي ھەيكەل باسقان ئالەمدىن،
ھەيكەلى يوق ئۆتكەنىنى ھەيكەلسىزلىك قىينايدۇ.
تۇز ماڭغىنىڭ بىر ھەيكەل، ئۇز ماڭغىنىڭ بىر ھەيكەل،
نۇرغا تەۋە ئىشلىرىڭ ھەيكەل، ھەيكەل، مىڭ ھەيكەل!
گرانىتتىن تاراشلاپ ياسىغىنىڭ بوش تۇپراق،
يۇرىكىڭدىن ياسىساڭ ئۇپرىمايدۇ چىڭ ھەيكەل...
ھەيكىلى كۆپ شائىرنىڭ قويالمايمىز يۇتتۇرۇپ،
چۇنكى ئۇنى يۇرىمىز بىز ھەممىمىز كۆتۈرۈپ.
يەر كۆتۈرگەن ھەيكەلدىن ئەر كۆتەرگەن ھەيكەل خىل،
توپان سۇيى كەلسىمۇ كېتەلمەيدۇ چۆكۈرۈپ.
كەمتۈكۈم بار ئاجايىپ تولۇقلاشنى بىلمەيمەن،
تىرىكىدە تىرىكنى ئۇلۇغلاشنى بىلمەيمەن.
تىلىسماتلار بۇرجىدا بىر يۇلتۇزۇم نۇر چاچسا،
مۆڭگىلىكىمىمۇ، ئىشقىلىپ، قۇتلۇقلاشنى بىلمەيمەن...
شۇ ئەيىبىم خۇن قىلدى نىگاھىمنى، قەلبىمنى،
كۆرەلمىدىم ۋاقتىدا ئادەملىكنى — بەختىمنى.
ئادەملىكنى قەدىرلەش، بايقاشلارمۇ ئادەملىك،
ئادەملىككە ئۆتۈندۈم ئادەملىكسىز تەختىمنى.

4

ئىشكىلەرگە دوقۇرۇپ دەيدىپ يۈرەر بۇ ئەجەل،
ئۇمۇ سۆيەر ياخشىنى، ئېلىپ ماڭار ببەدەل.
شۇنىڭ ئۈچۈن يىغلايمىز، شۇنىڭ ئۈچۈن قاقشايمىز،
ئۆزگەرمەيدۇ ھەمىشە. ئۆزگەرمەيدۇ بۇ ئەمەل...
ئادىل دەيتتىم مەن ئۇنى «بۇغداي، قوناق» يېمەيتتى،

ماۋۇ يېقىن، ماۋۇ يات، ماۋۇ دۇشمەن، دېمەيتتى،
تەڭشەك ئىدى بىردىنبىر تەڭشەيدىغان ئالەمنى،
مەنسەپ - پەنسەپ، دەرىجە دېگەنلەرنى بىلمەيتتى.
بۇ ئادىلىم بۇ قېتىم ئادالەتسىز ئىش قىلدى،
ئادالەتسىز ئىش بىلەن كۆڭۈللەرنى قىش قىلدى.
بالدۇر قاقتى شائىرنىڭ ئىشىكىنى، مىڭ ئەتتەك!
سۆيىمدىغان لەۋلەرنى چىشلەيدىغان چىش قىلدى ...

5

شائىر ئۇخلاپ تىنچ ياتار ئانا يەرنىڭ قوينىدا،
سۆيگۈسىدىن ئۇ ئۆزى تۇمار ئاسقان بويىنىغا.
پۇراپ تويماس تۇپراقنىڭ ئىپارىغا ئەبىدى،
ئىپار، ئىپار، كۆپ ئىپار شائىر ئىپار قوينىدا.

ئابدۇلئەھەد سەلەي

كېچە ۋە ئانا

ئايدىڭ كەچ، ئولتۇرار مۈگدەپ ئانا،
ئەللەينىڭ كۆيىدىن شېرىن مەست بولۇپ.
تەۋرەيدۇ بىر بۆشۈك سېھرىلىك قولدا،
ئاق يۈزلۈك پەرىنىڭ ھەمراھى بولۇپ.

ئۇيقۇمۇ ئۇيۇلار، ئولتۇرسا ئانا
بوۋاقنىڭ جىسمىنى مېھرىگە ئوراپ.
يولتۇز قىپ ئاسمانغا چاچىدۇ خۇدا
ئانىنىڭ شەنىگە قۇياشنى توغراپ.

نۇرلارنى ئوغرىلاپ پەنجىرىدىن ئاي
ئالماقچى بولغاندەك دېغىنى يۇيۇپ،
مېھرىنى لېۋىدە، ئانىجان تويماي،
بوۋاقنىڭ لېۋىگە قويىدۇ قۇيۇپ...

ئۇيقۇدا تامام جان كۈن ئويغانغىچە،
نۇر تۆكەر ئانىجان كېچىگە ئويغاق.

تەسلىمنىڭ بەلگىسى ئاشۇ ئاق كېچە—
تەبىئەت چىقارغان بەلكىم ئاق بايراق!

بىر بۆشۈك تەۋرەيدۇ، بۆلەكلىك ئاڭا
شۇ ئانا دۇنياغا كەلتۈرگەن ئىنسان.
كېچىلەر ئۇلۇغدۇر، ئۇلۇغدۇر شۇڭا،
ئانىلار بولغاچقا ئاڭا ساھىبخان!

ئاتا مېھرى

ئاتا مېھرى قۇياشتۇر قۇياش،
يۈرىكىمگە تۆكىدۇ يالقۇن.
ئاتا مېھرى دەريادۇر دەريا،
يۈرىكىمدە كۆتۈرەر دولقۇن.

ئاتا مېھرى سامادۇر ساما،
مەن قۇش ئاڭا ھۈرمىتى پەۋەس.
ئاتا مېھرى ھاۋادۇر ھاۋا،
مەن ئالىمەن شۇڭلاشقا نەپەس!

ئاپئاق كۆڭلۈم گويا ئاق بايراق...

«ئاقكەن كۆڭلۈك» دېدىلەر مېنى،
شۇنداق، كۆڭلۈم رۇخسارىدەك ئاق.
يۇرىكىدىن كۆردۈم مەن سېنى،
تىترەر تېنىم بولۇپ يوپۇرماق...

كۆڭلۈك تۆككەن ئىشقىڭنىڭ دېنى
قەلبىمدە بىخ سۈردىمۇ قانداق؟
تاپشۇرايمۇ تەسلىمنامىنى،
ئاپئاق كۆڭلۈم بۇ دەم ئاق بايراق!...

گۈزىلىم

چاچلىرىدا ئىلەڭگۈچ ئۇچۇپ،
كىرپىكىگە مۆككۈم كېلىدۇ.
قاشلىرىدا ھىلال ئاي قۇچۇپ،
كۆزلىرىگە چۆككۈم كېلىدۇ.

گۈزەللىكىڭ ئۇچۇن مەڭ بولۇپ،
رۇخسارىڭغا قونغۇم كېلىدۇ.
قۇياش تۆككەن شەپەق رەڭ بولۇپ،
لەۋلىرىڭدە سۈنغۇم كېلىدۇ.

نەپەسلەنسەڭ، بولۇپ ساپ ھاۋا،
ساڭا راھەت ئەتكۈم كېلىدۇ.
يۇرىكىگە سېلىپ مەن ئۇۋا،
مەڭگۈ ئۇخلاپ كەتكۈم كېلىدۇ...

سېنىڭ ئۈچۈن تۇتقان ماتەم

سەن ئۇچۇن توي بۇگۈن، ماڭا مۇسىبەت،
تەقدىرنى مەسخىرە قىلدۇ مېھمان.
بەختتىن مەست قىلسا سېنى مۇھەببەت،
ماگىمدەك قاينايدۇ قەلبىمدە پىغان.
سەن كۈلگىن، تويۇڭدىن شادلان، مەھبۇبەم،
مەن تۇتاي سەن ئۇچۇن ياش تۆكۈپ ماتەم.

كۆكسۈڭدە قىزىل گۈل، مەن ئۇچۇن ئۇ ئاق،
ئاق تۈيلۇق كۆڭلىڭگە گويا ئاق كېپەن.
سەن ئۇچۇن ھازىردار بولدۇم مەن، بىراق
كېتەرسەن شاد كۈلۈپ يىگىتىڭ بىلەن.
سەن كۈلگىن، تويۇڭدىن شادلان، مەھبۇبەم،
مەن تۇتاي ياش تۆكۈپ سەن ئۇچۇن ماتەم.

ئالدىمدا ئۇرغۇتۇپ سەن قىزلىق ۋىجدان،
«سۆيىمەن ئۆلگۈچە» دەپ قىلغان قەسەم.
يالغانچى بولىمەن ئەگەردە شۇدەم،
مەھبۇبەم ئۆلمىدى ئالەمدە دېسەم!
سەن كۈلگىن، تويۇڭدىن شادلان، مەھبۇبەم،
مەن تۇتاي ياش تۆكۈپ سەن ئۇچۇن ماتەم.

كېپەنلەنگەن سۆيگۈ

لەۋلىرىڭنى تەڭلىمىگەن مەھبۇبەم،
دەردلىرىمگە يېقىلمىسۇن سەرەڭگە.
گۆرگە كۆمگەن سۆيگۈمنى بىز نېكەم،
ئەمدى يۈرەر نېچۇن بولۇپ كۆلەڭگە؟!

لەۋلىرىڭنى تەڭلىمىگەن مەھبۇبەم،
يۈيالمايدۇ ئۇنى مەڭگۈ كۆز يېشىڭ.
ھېسداشلىقىم بواسۇن ساڭا سەدىقەم،
كېپەنلىنەر ئەمدى ئاچچىق كەچمىشىم.

لەۋلىرىڭنى تەڭلىمىگەن مەھبۇبەم،
كۆمۈلەيلى بىز قوينىغا توزاڭنىڭ.
سۆيىسەم سۆيەي مەڭگىدىن مەن پاكلىق جەم،
قۇچقىڭدا تېپىچەكلىگەن قوزاڭنىڭ!...

مؤهممەتنىمىن ئۆمىدروپ

ئۆمىد

كونىلار ئېيتقان: «ئۆمىدسىز شەيتان»
نا ئۆمىد ياشىما، ئەقىللىق ئىنسان.
ھەزەر قىل دائىما نائۆمىدلەردىن،
سۆيمەيدۇ نىگارىڭ، سۆيمەيدۇ دەۋران!

گۈللەرنىڭ ھەممىسى رەڭدار، چىرايلىق،
رەڭلەرنىڭ ھەممىسى گۈل ئەمەس لېكىن.
ئۆمىدنى يوقاتساڭ، دوستۇم دېمەسمەن،
ئاي بىلەن كۈنگە گەر بولساڭ شاھ تېكىن.

تارىختا قان كېچىپ جەڭ قىلغان ئەجداد
ياتسىمۇ قاراڭغۇ زىنداندا بىھوش.
شۇنىڭدىمۇ ھۆرلۈكتىن ئۆمىد ئۈزمىگەن
بېشىمغا قونار دەپ بىر كۈن بەخت قۇش.

بۇ يىللار قونۇپتۇ بېشىمغا، قاراڭ،
راستىنلا بىز كۈتكەن بەختنىڭ قۇشى.
بىز ئۈچۈن باھاردۇر — يىللار باھارى،
ۋە يەنە گۈلستان يىللارنىڭ قىشى.

باھارنىڭ ئاق گۈلى كۈمۈش چاچلىرىم،
كەتمىدى بار تېخى مېنىڭ ياشلىقىم.
بىر ئۆمۈر جور بولغان سىرداشىم ئۆمىد،
شۇ مېنىڭ نىگارىم، قەلەم قاشلىقىم.

نەيىم يۈسۈپ

ئانا تىلىمكى

بىزدە بىر تەمسىل بار: «گاچا قىز
تىلىنى بىلمىدۇ ئانىسى.»
دۇچ كەلدىم ئۆزگىچە بىر ھالغا،
بارمىدۇ بۇنىڭ بىر چارىسى؟

خۇش ئىدىم بالامدىن «شائىر» دەپ،
(شېئىر ۋە داستانغا ماھىر دەپ.)
ئانىغا زور شەرەپ ئەمەسمۇ
شائىر بوپ يېتىلسە بالىسى!

بىر چاغلار يازاتتى رېتىملىك،
مىسرالار ئاممىباپ، يېقىملىق.
ئىندى ھەر سۆزلىرى مىسالى —
ئانارنىڭ شەربەتلىك دانىسى.

دىللارغا زوق - ئىلھام بېغىشلاپ —
تۇرغاچقا، ئوقۇيتتۇق يېنىشلاپ.
دەيتتى ئەل: «ئېرىشتى مەلھەمگە
شېئىردىن يۇرەكنىڭ پارچىسى...»

ۋادەرىخ، ئەمدىچۇ ئازدى ئۇ،
شېئىردەپ تېپىشماق يازدى ئۇ.
بەك سىرلىق، بەك قىيىن مۇئەممالا،
ئۇقمىدۇق (مەن ياكى دادىسى).

قوشنىلار ــ ئىشچىلار، دېھقانلار ...
شېئىرغا چىن ھەۋەس قىلغانلار،
كايىشتى: «كېتىپتۇ يىراقلاپ
بىز بىلەن بالاڭنىڭ ئارىسى ...»

ئەزەلدىن شائىرغا ئەل ئاشنا،
ئەڭ ياخشى شېئىرغا مەن تەشنا.
ياشاندىم، چۈشەنمەي كېتەيمۇ،
بارمۇ يا ئۆلمەسنىڭ دوردىسى؟

دېيىشتى كۆرگەنلا زىيالىي:
«نېمىكىن شائىرنىڭ خىيالى؟
بارمىكىن قەلبىدە ئۆزىنى ــ
ئۇستۇرگەن شۇ خەلق ئاممىسى؟»

ئۇنداق ئەمەس، بالام ھېچ تەپتارتماي،
ھازىرقى دەۋردىن گەپ ئاچماي،
دەپتۇدەك: «يازغىنىم كەلگۈسى ــ
يۈز يىللىنىڭ بولىدۇ ئىگىسى.»

ئۇنداق ئەمەس، بالام، سەن شېئىر يازغۇچى،
ئەل ئۈچۈن جاۋاھىر قازغۇچى،
تەشنالىق قالمىسۇن ئەتىگە،
سۆيگۈگە تولسۇن دىل خانىسى.

سۆيىمىز بۇگۈننى بىز جاندىن،
كۆيىمىز ئەتىگە ھەم ئاندىن.
بۇگۈننى كۆيلىگەن ھەم سۆيگەن
گەر بولساڭ كىلەچەك ۋارىسى.

قامغاق

(پوۋېست)

جالالىدىن بەھرام

چوڭ كوچىدىكى راشىدىننىڭ دۇكىنى ھەر كۈنى پاراڭچى قېرىلار بىلەن ئاۋات ئىدى. ئۇلار ئەتىگەنلىك ناشتىسىدىن كېيىن ھاسىلىرىغا تايىنىپ، ھەسە - كالا چىلىرىدا يۇمشاق دەسسەپ، دۇكان سەيناسىغا ئىنجىقلاپ چىقاتتى- دە، قوش بەلدىگىدىن ئورۇن ئېلىشاتتى ۋە ئۇزۇندىن - ئۇزۇنغا سالام - سائەتتىن كېيىن ھەھەللىدىكى يېگىلىقلار ئۇسسىتىدە مۇلاھىزە قىلىشاتتى.

بۇگۈنكى پاراڭمۇ قېرىلارنىڭ كالتە يۆتەللىرىدەك قىسقا - قىسقا باشلاندى.

— ھوي، مەخپىر، ئاڭلىدىڭمۇي، — دېدى ئۇزۇن كۆكۈش ساقالىلىق، سۈپۈرگە قاشلىق بوۋاي، — مۆمىن يۇمشاقنىڭمۇ چەت ئەلدىن ئاكىسى كەپتۇ، دەپ ئاڭلايمىزغۇ؟

— قايسى مۆمىن يۇمشاق ئۇ؟ — دېدى 55 ياشلاردىكى مەخپىر سېرىق، ساپسېرىق يۈزلىرىنى پۈرۈشتۈرۈپ.

— ھېلىقى ماشىنىچى مۇسا يۇمشاقنىڭ كىچىك ئوغلى مۆمىن يۇمشاقچۇ، ھەر كۈنى چوڭ كوچىدىن ھارۋىدا ئالما سۆرەپ ئۆتىدىغان.

— ھە، مۇنداق دېگىن، كېۋىر ئاكا، خۇمدان كوچىسىدىكى مۆمىن باقالنى دېگىنە، بىز ئۇنى مۆمىن باققال دەيمىز.

— ھە، شۇنىڭ چەت ئەلدىكى ئاكىسى مۆيدۇن چاپاق كەپتىمىشقۇ؟

— كەلدى، كەلگىنىگىمۇ ھەپتە بوپقالدى، — دېدى 60 ياشلاردىكى ئاق بۇرۇت- لۇق بىر كىشى. بۇ كىشى مەھەللىدىكى جېدەل - ماجىرا، دەۋا - دەستۇرلەرگە ئارىلىشىپ يۈرگەنلىكى ئۈچۈن ئۇنى «ئەنسارى ئاقساقال» دەپ ئاتىشاتتى.

— شۇ كەپتۇمۇھوي؟ — راشىدىننىڭ كۆزلىرى چەكچەيدى، — رەھمەتلىك مۇسا يۈم- شاق بىلەن ئازنەم ئۇنىڭ دەردىنى ئاز تارتمىغانىدى. ئۇ كىچىكىدە قىپقىزىللا بىر ئوغرى ئەمەسمىدى.

— ئەمدى ئادەم بولغاندۇ، — كېۋىر ساقاللىرىنى سىيپاپ قويدى، — مۆمىن يۈم-شاقنىڭ بىرنەچچە يىل يول ماڭغىنى بىكار كەتمەپتۇ. مانا، نېمىلا بولسا كەپتۇ. ئادەم بالىسى ئەلنى ئەمەس، يەرنى سېغىنىدۇ. 25 يىل دېگەن ئاز گەپمۇ بۇ، ئىنسانىنىڭ بىر قەرنە ئۆمرى - دە.

— چەت ئەللىكلەرنىڭ ئوقۇرىنى بەك ئېگىز دەپ ئاڭلايمىز، — دېدى راشىدىن قىزىل يۈزىنى سىيپاپ قويۇپ، — مۆمىننىڭ كۈتۈپ ئالغۇدەك ۋەجى بارمىدۇ؟

— ھازىر ئۇنىڭ ھال - كۈنى ياخشى، — دېدى ئەنسارى، — ھەر يىلى 9 - 10 مىڭ سوملۇق باغ كەرىمى بار، ھويلىسىدا يەر ئاستى، يەر ئۈستى ئىككى قەۋەت ئامبىرى بار، ھەر كۈزدە 30 - 40 تونىنا ئالما، 7 - 8 تونىنا نەشپۈت بېسىۋالىدۇ.

— پاھ، پاھ، تېگى چىڭكەن،— دېدى كېۋىر ساقلىنى چىمداپ، — ئېسىگىدىدۇ ئەنە-ساري، ئاشۇ بىر يىللىرى 7 - 8 يىل پالەچ ياتقان مۇسا يۈمشاق قورۇسىنى باھاغا قويغاندا، ئاشۇ بالىنىڭ سودىنى بۇزۇۋەتكەنلىكى. شۇ چاغدا ئۇنىڭ قىلغان سۆزلىرىنى ئاڭلاپ «يىقىلىپ چۈشسە يەردىن بىر سىقىم توپىنى ئېلىپ قوپقۇچىلىقى بار جىگەرلىك بالىكەن» دەپ كۆڭلۈمگە پۈكۈۋىدىم.

— ھەي ... بۇ بالىغا كەلگۈلۈك راسا كەلدى. دەرد - ئەلەم، يوقسۇزلۇقتا ئۇنىڭ يۈرىكى تۆمۈرچىنىڭ سەندىلىگە ئايلانىدى، — ئەنسارى ئاپئاق بۇرۇتلىرىنى سىيپاپ، گېپىنى قىرىپ قويدى، — ئۇچ سىڭلىسىنى، بىۋاي - مومايىنى باقىمەن دەپ كىرمىگەن گۆر، چىقمىغان دۆڭ قالمىدى.

— تېخى «ئاكاڭنى قاچۇرۇۋەتتىڭ» دەپ ياچىيكا قورۇسىدا سېلىپ كەتكەن زۇ-لۇمىچۇ،— مەخپىر سېرىقمۇبېشىنى ئىرغىتىپ، تامىقىنى چاكىلدىتىپ قوشۇپ قويدى،— ئاكىسى-مىغۇ ئاش دېسە چوكىنى تارتىدىغان، ئىش دېسە چېپىغا تارتىدىغان تازا ئالىقاپ-بىر نېمە ئىدى.

— ئۇنىمۇ دەيمىز، بۇنىمۇ دەيمىز، ئۆتكەن ئىشقا سالاۋات، — راشىدىن مانچىستىر دوپپىسىنى ئارقىغا سۈرۈپ قويدى، — دەم غەنىيمەت، دىدار غەنىيمەت. 20 - 30 يىل ئايرىلىپ كەتكەن قوۋۇم - قېرىنداشلارنى، ئۇرۇق - تۇغقان، ئاتا - بالىلارنى دىدار-لاشتۇرغان ئىككى ھۆكۈمەتنىڭ ئىنساپىغا دۇئا قىلساق بولىدۇ.

— توۋا، زامانە ئاخىر بولغانمۇ نېمە ۋۇي، — دېدى كېۋىر كوچىدىن توغرا كې-سىپ كېلىۋاتقان كىشىنى ئىما قىلىپ، — بايا تىنىزە گېپىنى قىلىۋاتساق ئۆزىنىڭ كېلىپ قالغانلىقىنى كۆرۈڭ.

پاكار بىۋي، ئۆزى ۋىجدانلىق، قوشۇقتەك يۈزىدە ئېگىز بۇرنى ئالاھىدە كۆزگە چېلىقىپ تۇرغان 41 - 42 ياشلاردىكى مۆمىن قېرىلارغا سالام بەردى - دە، داس-تىخانغا ئورالغان گۆشنى پۈكەي ئۈستىگە قويدى. ئۇنىڭ موزايىنىڭكىدەك مۇلايىم كۆزلىرىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، تارتىشقان يۈزى، قوللىرىدىكى كۆپكۈك پۇلتىيىپ چىققان تومۇرلىرى، قاغجىرىغان يەردەك يېرىلغان بىرەك ئالقانلىرى ئېغىر مېھنەت سەندىلىدە تاۋلانغان بىر پارچە تۆمۈرنى ئەسلىتەتتى. لېكىن بىر قاراشتىلا ئۇنىڭ چىرايىدىن،

ئاجايىپ مېھرىبان، شەپقەتلىك، سەمىمىي ئىكەنلىكى چىقىپ تۇراتتى.

— راشىدىن ئاكا، — دېدى مۆمىن مۇلايىم كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ، — ئۇچىدا سۆزگۈچى بار پاپىرۇستىن بارمىكىن؟ چەت ئەللىكلەر بىزدەك موخۇركا چەكمەيدىكەن.

— ھە، بىزمۇ شۇ گەپنى قىلىپ ئولتۇراتتۇق، — دېدى راشىدىن بىر قاپ تاماكىنى پۈكەي ئۈستىگە قويۇپ، — خەۋەرمۇ قىلىپ قويماپسەنا، كىرىپ قويغۇلۇقتى.

— ۋاي - ۋۇي، بۇ ئاي، بۇ كۈنلەردە قويغان پۈتكۈنۈمنى بىلمەيلا قالدىم. خۇشاللىقمۇ ئادەمنى گاڭگىرتىپلا قويىدىكەن، — دېدى مۆمىن چۆرىسىگە قارا خۇرۇمدىن جىيەك تۈتقان كۈل رەڭ شلەپىسىنى ئاۋايلاپقىنا قولىغا ئېلىپ.

— بۇ شلەپىنى ئاكاڭ ئەكەلگەن ئوخشىمامدۇ؟

مۆمىننىڭ ئۈنىڭسىزمۇ نۇرلىنىپ تۇرغان كۆزلىرى بىردىنلا شادلىقتىن يۇمۇلدى. ئاكىسى كەلگەندىن بېرى ياري - بۇرادەرلىرى بىلەن ئۇچراشقاندا، ياكى شلەپە توغرىلىق گەپ سورىغان كىشىلەرگە تەكرارلاپ كەلگەن سۆزلىرىنى ئۇجۇر - بۇجۇرىغىچە چۈشەندۈرۈپ كەتتى:

— شۇنداق، ئاكام ئەكەپتۇ. تېخى ئۇ ماڭا ئاتاپ بىر پەلتو ئالغانىكەن چېگ رىدىن ئۆتكۈزمەپتۇ. ئاكام: «ئەتتىگەنەي، ساڭا قۇيۇپ قويغاندەكلا كېلەتتى» دەيدۇ. مەن: «قوي، ئاكا، كۆڭلۈڭنى بىئارام قىلما، ئۇنىڭسىزمۇ دىدار كۆرۈشتۇققۇ» دەيمەن. ئاكامنىڭ ئېيتقىچە، ئۇ پەلتونى كىيگەن بولسام، گېنېرالنىڭ ئۆزى بولۇپ كەتكۈدەكمەن. چۈنكى پەلتونىڭ مۇزە، يەڭلىرىدە پوگۇندەك ھەيۋەتلىرى بار ئىكەن.

— قىزىق ئىش، — دېدى مەخپىر سېرىق، — شۇنچە خەقنىڭ ئۈزۈق - تۈغقان، تۇنۇش - بىلىشلىرى كېلىۋاتىدۇ، ئۇلار ئەكەلگەن پەلتونى چېگىردا تارتىپ ئالماپتۇ، ئەجەب سېنىڭ ئاكاڭنىڭكىنى تارتىۋاپتا؟...

— ئەمدى ھېچنېمە دېگىلى بولمايدۇ، — دېدى مۆمىن سەل ئوكايسىزلانغان ئەلپازدا، — ھۆكۈمەت دېگەنىنىڭ ئىگىسىز تۇزۇملىرى بولىدۇ. سېنىڭ بىلەن بىز قايسىبىرىنى بىلىپ كېتەلەيتتۇق.

— دۇرۇس، مۆمىن توغرا ئېيتىدۇ، — ئەنسارى، ئاكىسىنىڭ ئىززەت - ئەپسىنى قوغداۋاتقان مۆمىنىنىڭ دىلىنى رەنجىتمەسلىك ئۈچۈن گەپنى يۇپۇتتى، — ھە، مۆمىن، سەپىرىڭ قاچانغا تايىن تاپتى؟

— شۇنداق ئىشمۇ بارمۇ؟... — قەرىلار كۆزلىرىنى چەكچىقلىتىپ ھەيران بولۇشتى.

— شۇنداقراق تۇرىدۇ، ئاكامنىڭ ئۇرۇمچى، ئىچكىرىلەرنى كۆرگۈسى بارىكەن، ئاپىرىپ بىر ئويىنتىپ كېلەي دەيمەنا.

— ئالمىلىرىڭنى قانداق قىلىسەن؟

— يولغا چىققۇچە ئالمىلارنى بىر ئۆرۈۋەتسەم، بەش - ئون كۈن چىداشلىق بېرىدۇ. شېرىكىم خال ساتقاچ تۇرىدۇ. ئۇ خېلى دىتلىق، ئاق كۆڭۈل بالا.

مۇمىن ئەتىۋارلىق شىلەپىسىنى پۈۋلەپ، بارماقلىرى بىلەن ئۇ يەر-بۇ يېرىنى چېكىپ قويۇپ، ئاۋايلاپقىنا بېشىغا كىيىدى ۋە ئوك قولىنى كۆكسىگە قويۇپ: «قېنى، ئۆيىڭىزنى باشلاي، چەت ئەللىنىڭ تاتلىق-تۇرمۇشلىرى بىلەن مېھمان قىلاي» دېدى-دە، چوڭقۇر تەزىم بىلەن يولغا راۋان بولدى.

بەزى هاللاردا مېھمانلىنىڭ كەلگىنىدىن «كېلىدۇ» سى بىر ئاۋارىچىلىق بولۇپ كېتىدۇ. «مۇمىن باققالنىڭ ئاكىسى چەت ئەلدىن كېلىدىكەن» دېگەن خەۋەرنىڭ كو-چا-كويلاردا ئېقىپ يۈرگىنىگە توپتوغرا ئۈچ يىل بولۇپ قالاي دېگەنىدى. مۇ-مىن ئۇچۇنمۇ «كېلىدۇ، كەلمەكچى، يولغا چىقىپتۇ» دېگەندەك سۆزلەر قۇرئانىنىڭ سۈرىسىدەك يادا بولۇپ كەتتى. ئاخىرى ئۇ ئاكىسىنىڭ كېلىشىدىن نائۈمىد بولدىمۇ، ياكى كىشىلەرگە يالغان ئېيتىۋېرىپ خىجىل بولدىمۇ، سورىغۇچىلارغا بېشىنى گىلدىڭ لىتىپ قويۇپ، بەزىدە غەلىتىلا هىجىيىپ ئۆتۈپ كېتىدىغان بولۇۋالغانىدى. مانا شۇنداق مەست ئادەمدەك گاراڭ يۈرگىنىدە، بىردىنلا ئاكىسىنىڭ كېلىپ قېلىشى مۇمىن ئۇچۇن خۇددى ئاسماندىن گۆهەر چۈشكەندەكلا بولدى.

تۇنۇگۈن ياغقان كەچكۈزنىڭ قار ئارىلاش يامغۇرى يوللارنى پاتقاق قىلىۋەتكەنىدى. مۇمىن يولنىڭ ئۇ قاسىنقىغا ئۆتۈك كالىچىنى شالاپلىتىپ تەستە ئۆتتى. ئۇ كال-چىدىكى پاتقاقلارنى تازىلاۋېتىپ نېمىنىدۇر دەپ غۇدۇڭشىدى. چۈنكى ئۇنىڭ مەخپىر سىرىقا خىلىلا ئاچچىقى كەلگەنلىكى ئېنىق ئىدى. ئاددىيسى، ئاكىسى توغرىلىق ئېيتىل-غان هەرقانداق ئىلمەك گەپلەرنى ئاڭلىغۇسى كەلمەيتتى. تېخى ئالدىنقى كۈنىلا مۇ-مىنىنىڭ ئايالى پاتىمە ئاشخانىدا تاماق ئېتىۋېتىپ: «چەت ئەلدىن كېلىۋاتقانلار بىرلا ئاكىڭىز ئەمەس، باشقىلار خېلى-خېلى نەرسىلەرنى ئەپكېلىدىكەن، ئەجەب سىزنىڭ ئاكىڭىزنىڭلا هەممە نېمىسىنى دېگۈدەك تارتىۋاپتا؟!» دېدى. مۇمىن بىردىنلا ئاچچىق لاپ: «هە، سەن نەرسە-كېرەكنىڭ غېمىدا قاپسەن-دە، مەن ئۇچۇن ئاكام بىلەن يۈز كۆرۈشۈش مىڭ ئالەمنى تىللاغا توشتۇرۇپ بەرگەندىن ئەلا...» دېدى. پاتىمە: «يا دەيمىنا، ئەڭ بولمىسا ئىككى قىزىڭىزغا بىرىدىن ياغلىق ئالغاچ كەلگەن بولسا...» دېدى-دە، گېپىنى يىغىشتۇرۇۋالدى.

مۇمىن بېشىنى ساڭگىلىتىپ كېلىۋېتىپ بۇنىڭدىن 25 يىل ئىلگىرىكى ئاكىسىدىن ئايرىلغان هېلىقى لەنتى قارغىش تەگكۈر، كۆڭۈلسىز چارشەنبە كۈنىنى خىرە-شىرە كۆز ئالدىغا كەلتۈردى:

...مۇمىن ساۋاقداشلىرى بىلەن ئوتتۇرا مەكتەپتىن قايتىپ كېلىۋاتاتتى. ئارقا-سىدىن يۈگۈرۈپ كەلگەن بىر مەهەللىلىك ئاغىنىسى هاسىرىغىنىچە ماشىنا بېكەتتىكى قا-لايمىقانچىلىقنى سۆزلەپ، مۇمىننىڭ ئاكىسىنىمۇ شۇ يەردە كۆرگەنلىكىنى ئېيتتى. چە-رايى تاتىرىپ، كالپۇكلىرى تىترەپ كەتكەن مۇمىن ساراڭلاردەك يۈگۈرۈپ ماشىنا بې-كەتكە باردى. يۈك ئاپتوموبىللىرىنىڭ كوزۇپلىرىغا ئېسىلىپ چىقىۋاتقان كىشىلەر، ۋار-قىرىغان، يىغلىغان، تىللاشقان، قالايمىقان يۈگۈرۈشكەنلەر بېكەت ئالدىنى قىيامەت قايمىغا ئايلاندۇرغانىدى. يۈرىكى ئاغزىغا كەپلىشىپ قالغان مۇمىن ئالدىمان ئارىسىدا

يۇگۇرۇپ يۇرۇپ ئاكىسىنى تەستە تاپتى. مۆمىننى كۆرگەن مۆيدۇن دەسلەپتە چۆچۈ-
گەندەك بولدى - يۇ، لېكىن دەرھال ئۇنى قۇچاقلىۋالدى:
— يۇر، ئۇكام، ماشىنىغا چىق، بىللە كېتىمىز... — دېدى مۆيدۇن مۆمىنىڭ
قولىنى ئۇقىدىن يۆلەپ، — تېز بول.
— ياق ئاكا، جېنىم ئاكا... سەنمۇ كەتمەيسەن... دادام كېسەل، ئاپامۇ ئاغرىق
چان... ئۇچ سىڭلىم تۇرسا... ئۇلار... ئۇلارغا...
— هازىر بۇلارنى ئويلايدىغان ۋاقىت ئەمەس، — مۆيدۇن ئاچچىقى بىلەن ۋارقى-
رىدى، — ماڭ، تېز بول، ئۇلارغا خۇدايىم بار...
— ياق، مەن سېنى كەتكىلى قويمايمەن. سەن... سەن... كەتمەيسەن...
مۆمىن ئاكىسىنىڭ پۇتلىرىنى چىڭ قۇچاقلىۋالدى. ماشىنا قوزغالدى... مۆيدۇن
ئۇكىسىنىڭ قوللىرىدىن يۇلقۇنۇپ ئاجرىدى - دە، ماشىنا كوزۇپىغا ئېسىلىپ پاناھ قاقتى-
دەك تىقىلىپ كەتكەن ئادەملەر ئارىسىغا ئۆزىنى تاشلىدى. مۆمىن ماشىنا ئارقىسىدىن
توۋلاپ نەچچە پۇتلىشىپ يىقىلىپ، توپا - چاڭ ئارىسىدا خېلىغىچە يۇگۇرۇپ، ماشىنىنىڭ
قارىسى يوقالغاندىن كېيىنلا ئۆزىنى تاشيول چېتىدىكى ياۋا ئوتلار ئارىسىغا تاشلاپ
يىغلىۋەتتى...

«شۇ چاغدا ئاكام ماڭا قاراپ تەپۇنگەندەك قىلىۋىدى، — دېدى مۆمىن ئاستا پې-
چىرلاپ، — هەي... قېرىنداشلىق رىشتى دېگەن باشقا گەپ - تە، ... مانا 25 يىلغىچە
ئۇنتۇماپتۇ...»

مۆمىن يامغۇردىن كېيىنكى بۇلۇتلۇق ئاسمانغا، ئاجىز نۇر چېچىپ تۇرغان كۈ-
قۇياشىغا كۆزىنى قىسىپ قارىدى، لېكىن هازىر ئۇنىڭغا ئاسمان بۇرۇنقىدىنمۇ تەنتەك،
ئاپتاپ ئادەتتىكىدىن ئىللىقراق تۇيۇلدى...

مۆمىن ئاكىسى كېلىپ ئۇچىنچى كۈنى ئاتا - ئانىسىنىڭ روھىغا ئاتاپ مەھەللىگە چوڭ
نەزىر بەردى. ئۇ ئاتا كۆرگەن، ئانا كۆرگەن مويسىپىتلار بىلەن قۇچاقلاشتى، سۆيۈشە-
تى، بەزىدە كۆڭلى بۇزۇلۇپ يىغلىدى، لېكىن جامائەت يىغلىپ قىرائەت ئاياغلاشقا-
دا - مۆمىن ئۇلۇن سېلىپ يىغلىۋەتتى. ئۇ بۇنىڭدىن 18 يىل ئىلگىرى دادىسىنىڭ تاۋۇتە-
نى چۆرگىلەپ يۇرۇپ بوزلاپ يىغلىغىنىدەك، بېلىنى تۇتۇپ هويلىدا قوشاق قېتىپ
يىغلاپ يۇرەتتى:

— ئاھ ئاتام، يۇرەك پارىلىرىڭ جەم بولدىغۇ، ئاتام... كۆز قارىچۇقۇڭ تۇپراققا
نى. تاۋاپ قىلغىلى كەلدىغۇ، ئاتام... جاھانىنىڭ خۇۋلۇقىنى كۆرمەي بالىلىرىم، كۆ-
ئۇرلىرىم دەپ ئارماندا كەتكەن ئانام...

كىچىك تۇرۇپلا تۇرمۇشنىڭ ئاچچىق بۇسلۇق قازانلىرىدا قۇيماقتەك قورۇلۇپ،
يۇمشاق كۆڭۈل، دىلى سۇنۇق بولۇپ قالغان مۆمىننىڭ ئىچى - ئىچىدىن ئېتىلىپ چىقە-
قىۋاتقان ياشلىرىنى كۆرگەن جامائە تمۇ كۆز ياشلىرىنى توختىتالمىدى، ئەنسارى بىلدىكى
پوتىسىدا قىزىرىپ كەتكەن كۆزلىرىنى سۈرتكەچ ئۇنىڭغا تەسەللى بەردى:

— يىغلىما، مۆمىن، ئاتا - ئانامنى ئارمانسىز باقتىڭ، ئۇلارنىڭ دۇئاسىنى ئالدىڭ،

ئاتاڭمۇ - ئاناڭمۇ سەنىڭ قۇچىقىڭدا جان ئۈزدى... كىچىك قالغان سىڭىللىرىڭنى بەخ
قىپ چوڭ قىلدىڭ، ئەمدى سەندە نېمە ئارمان! سەندىن بىز تىرىكلەرمۇ رازى، ئەر-
ۋاھلارمۇ رازى!...

دەرۋەقە ئاتا - ئانىغا ئاتاپ بېرىلگەن نەزىرە مۇھىتنىڭ بۇرنىغا دادىسى بىلەن
ئاپىسى پۇرىغانىدى... ئۇ ئاتا - ئانىسىنى ياخشى كۆرەتتى... ئاشۇ، تونۇردا قاش -
كىرپىكلىرى چارلىشىپ، يۈزى تاۋلىغان كەتمەن يۈزىدەك قىزىرىپ كېتىدىغان پاخما
باش ئايال ئۈنىڭ ئۈچۈن تولىمۇ مېھرىبانىدى. تونۇردىن سويغانچە ياغاچقا سانجىپ
بېرىدىغان كىچىك توقاچنى ئاشۇ مۇلايىم كەم سۆز ئايالدىن باشقىسى بەرمەيتتى...
مۇھىمىن هازىر ئويلاپ باقسا دادىسى ئۈنىڭغا داۋاملىق يالغان ئېيتقانلىكەن...
مۇھىمنىڭ يەۋالسۇن، تويۇۋالسۇن دەپ «چىشىم ئاغرىق»، «ماڭا زىيان قىلىدۇ» دېگەن
ئىكەن... شۇنداق، مۇھىمن ئۈچۈن ئۇلار تاۋاب قىلىدىغان مازار ئىدى. قىسقىسى، مۇ-
مىن قەلبىدە ئاتا - ئانىسىغا بولغان ئەنە شۇنداق جانلىق بۇلاقنى ساقلاپ قالغانىدى...

... ئۆيى ئالدىغا كېلىپ قالغان مۇھمن ئالقانلىرىدا كۆزلىرىنى سۈرتۈپ، چىرا-
يىغا مۇلايىم تەبەسسۇم بېرىپ دەرۋازىنى ئاچتى.

* *

— پەتىچىلەرنىڭ ئايىغى ئۈزۈلۈپمۇ قالغاندۇ؟ — ئەنسارى چەت ئەلدىك مېھمانغا
چاي قۇيۇۋېتىپ بېشىنى ئىرغىتتى، — مۇھىمنىڭ كەلمىگىنى يامان بولدى - دە.

— ئۇ، بىر - ئىككى كۈن ئىچىدە ئامبارىدىكى ئالمىلارنى بىر ئۆرۈۋەتمىسەم بولغا چە-
قىشقا ئۈلگۈرەلمەيمىز، دەپ ئۆزىرە ئېيتىپ قويۇۋىشىنى ماڭا تاپىلىدى.

— قارا، بۇ چاپاكەشنى، — ئەنسارى چاينى بىر ئوتلاپ قويۇپ مېھمانغا قارىدى، — قېنى، مۆيدۇن، بۇ نەرسىلەردىن ئالغىنا. سېرىق ماپىغا ئىشتىپايدىڭ قانداق؟ يۇمشاق توقاچ بىلەن يېگىنە. مۇنىسى بىزنىڭ كېلىنى قاينانىقان گىلاس مۇرابباسى، ئىشتىهانى ئاچىدۇ... سىلەر تەرەپتىكىلەرنى هەسەلگە ئامراق دەپ ئاڭلايمەن، ئەمىسە هەسەلگە قارا.

ئەنسارى مېھمانىنى تاماققا زورلىغاچ، خوتۇنى ئۆلگەندىن كېيىن ئۇغلى ۋە كېلىنى بىلەن بىر قورۇدا بىللە ئۆتۈۋاتقانلىقى، تەنها هاياتىنى جامائەت ئىشلىرى بىلەن بېلىندۇرمەي ئۆتكۈزۈۋاتقانلىقى، بىر قىز، بىر ئوغۇل ئىككى نەۋرىسىنىڭ چۈچۈك تىللىرىنى ماختاپ، ئۆز كەچۈرمىشلىرىنى قىسقىسىنا سۆزلەپ بەردى. مۆيدۇنمۇ سۆز ئارىلىقىدا ئەنسارىنىڭ بويىتاقلىقىنى چىشلەپ بىرنەچچە ئېغىز چاقچاق قىلىپ قاقاقلاپ كۈلدى. مۆيدۇننىڭ چاقچىقى ئەنساريغا سەل هاياسىزدەك تۇيۇلغان بولسىمۇ، چەت ئەلىكلەرنىڭ غەيرىي ئادەتلىرىنى ئويلاپ كۆڭلىگە ئالمىدى.

مۆيدۇننىڭ بالىلىقى ساتىراشنىڭ ئەينىكىدەك ئۆزىگە ئايان بولغان ئەنسارى ئۈنىڭ قوشۇق تۇتۇپ تۇرغان كۈچلۈك، تۈكلۈك بىلەكلىرىگە، ئاندىن چىرايىغا قارىدى. مۆيدۇننىڭ پارقىراپ تۇرغان قورۇقسىز سېيدام يۈزى، ئاستىن - ئۈستۈن سىلىنىغان ساپسېرىق ئالتۇن چىشلىرىنى يالىنىتىپ كۈلۈشلىرى، قاپقارا ئارقىسىغا قايرىلغان چاچ-

لىرى، بىغىررەك تەگلىك شەتلەڭكە كۆڭلىكىنىڭ كەك ئىچىۋېتىلگەن مەيدىلىرى ئۇنى راسا قىيامىغا يەتكەن يىگىتتەك كۆرسىتىپ تۇراتتى. پەقەت ئۇنىڭ ئۆتمۈشىدىن يالـ داما بولۇپ قالغىنى ھېلىھەم كۆز جىيەكلىرىنىڭ قىزىرىپ تۇرۇشى ئىدى، لېكىن مۆيـ دۈنىڭ توختاۋسىز ھەرىكەتلىنىپ تۇرغان كۆز قارىچۇقلىرى ئەنسىرىنىپ قويـ دى. ئۇ: «ھېيلىگەر، قۇۋ، ساختىپەز ئادەملەرنىڭ كۆز قارىچۇقلىرىلا ئەنە شۇنداق بولىدۇ» دېگەن ئويىنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزدى.

ـ ئۇ تەرەپلەردە نېمە ئىش قىلىۋاتىسەن؟ بالىلىرىڭ بارمۇ؟ ـ دەپ سورىـدى مۆيدۈنىدىن.

مۆيدۈن ئەنسارىنىڭ سوئالىغا دەرھال جاۋاب بەرمىدى، جوزىدىكى ھېلى ئۇ، ھېـ لى بۇ نەرسىگە قول ئۇزىتىپ ۋاقىت ئۆتكۈزمەكتە ئىدى. ئۇ، ئۇكىسى مۆمىنگە ئېيىتـ قان لاپلىرىنىڭ مۇشۇ يەردە ئېيتىشى كېرەكمۇ، «بىزنىڭ ئۇ يەرلەردە يامغۇر ئورنىغا ئاسماندىن تىللا ياغىدۇ» دېسە، ئىشىنىدىغان مۆمىنىدەك بىر گولىنغۇ ئىشەنمەيدۇردى. لېكىن ئەنساردەك قېرى تۈلكە ئىشىنەرمۇ؟! ھەرھالدا «سۇنى سەپ سىنىگەر يەرگە، گەپنى قىل سىغار يەرگە» دېگەن گەپمۇ بار ـ دە. لېكىن... لېكىن...

ئەنسارى جىمىپ كەتكەن مۆيدۈننىڭ چىرايىغا زەن سېلىپ قارىدى. ئۇنىڭ قايـ رىلىپ تۇرغان چېچى ئارىلىقىدىكى ۋە ياڭاق سۆڭىكى ئۇستىدىكى تاتۇقىغا كۆزى چۈشۈپ قالدى. ئەنسارى بىر چاغلاردا تارقالغان «مۆيدۈن تايياق يەپ ئۆلۈپ كېتىپتۇ»، «ھەپـ سىگە كىرىپ قاپتۇ» دېگەن گەپلەرنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزدى ـ دە، سوئالىنى قايـتا تەكرارلىدى.

ـ ھە، گەپ قىلمايسەنغۇ، ئۇ تەرەپلەردە سېنى خۇمداندا ئىشلەيدۇ، دەپ ئاڭلايمەن...

ـ خۇمدانداما؟! ـ مۆيدۈننىڭ چىرايى بىردىنلا ئۆڭدى، لېكىن ئۇ دەررۇلا ئۆزـ نى تۇتۇۋالدى، ـ ھە، ئۇ... ئۇ... دېگەن كىرپىش زاۋۇتى.

ـ كىرپىش دېگەن، خىش دېگەن، بەربىرغۇ!

ـ كىرپىش زاۋۇتى، قارا ئاكا، ئوخشىمايدۇ. ئۇ پۈتۈنلەي ماشىنا بىلەن بولـ دىغان گەپ. مەن بىر مەزگىل ئۇ يەردە ماستىر بولۇپ ئىشلىگەن.

ـ ھازىر بۇ يەردىمۇ پۈتۈنلەي ماشىنا بىلەن قىلىنىدۇ... ـ ئەنسارى مۆيـدۈن نىڭ ئوڭايسىزلانغان ھالىتىدىن ئۆزىنىڭ ئوشۇقچە گەپ قىلىۋەتكىنىنى سەزدى بـول ماي، ـ ۋۇي، مۇنداق دېگىن، ماستىر بولۇپ ئىشلەپسەن ـ دە... مانا قارا، تېخنىك، ماستىر دېگىن؟! ـ دەپ قويدى.

ـ ھە، شۇنداق... بۇ بۇرۇنقى گەپ. ھازىر... باشقا خىزمەت قىلىۋاتىمەن...

مۆيدۈن بىلىنەر ـ بىلىنمەي تىترەۋاتقان قوللىرىدا بىر تال تاماكىنى ئېلىپ تۇـ تاشتۇرغىچە كۆڭلىدىن: «قارا، بۇ قېرىنىڭ ئوۋچىنىڭ ئىتلىرىدەك منجەزى تېخىچىلا قالماپتا» دېگەن ئويىنى ئۆتكۈزدى. شۇڭا، ئەنسارىنىڭ سوئالىغا كېلىشتۇرۇپ جاۋاب بېرىپ يامان ۋەزىيەتنى ئوڭلىماقچى بولدى.

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى www.uyghurkitap.com

ــ جاھاندار چىلتقىمدىن گەپ تېشىپ قالدىڭ، ئەنسارى ئاكا، ــ دېدى مۆيدۇن بىرلى كېكىرىۋېتىپ، ــ ئۇ تەرەپلەردە ئادەم ئىشنى ئەمەس، ئىش ئادەمنى ئىزدەيدۇ، بۇ يىگىرمە بەش يىل ئىچىدە بىرقانچە ئورۇنلاردا ئىشلىدىم. شوپۇر لۇقمۇ قىلدىم، ساپخوز ــ كوسا خوزلاردا بولدۇم. ھازىر چوڭ بىر ئاپتو رېمونت زاۋۇتىنىڭ قىرىش ستانوك سېخىنىڭ ئوبېرى① بولۇپ ئىشلەۋاتىمەن...

ــ بالىلىرىڭچۇ؟

ــ ئايالىم...ئايالىم كالا فېرمىسىدا ئىشلەيدۇ. بىر ئوغلۇم بار، تاكسى ھەيدەيدۇ ...ئاستى ــ ئۈستى تاختايلىق ئۆيلىرىم بار. كىچىك ماشىنام بار، ئائىلىدە بولسا، سېغىپ ئىچىشكە سىيىرلاردىن بىرنەچچىنى قىلىۋالدىم.

ــ كۈنلىرىڭ راھەتتىكەن...نەدە بولساق ئامان بولايلى...بىر چاغلاردا سەن توغرىلىق ئۆسەك گەپلەر تارقىلىۋىدى، ئەھەللە ــ مەھەللە سېنىڭدىن كۆپ ئەنسىرىدۇق...

ــ نېمە...نېمە؟!...مەن...مەن توغرىلىق؟!

مۆيدۇننىڭ گېپىنى غايىپتىن كەلگەن بىر قول غىققىدە بوغقاندەك بولدى ــ دە، قاقىلىپ كەتتى...ھەتتا ئاغزىدىكى چايناۋاتقان مايلىق توقاچ ئۇۋاقلىرى چاچراپ ئالدىدىكى سىركايىغا چۈشتى...لەنىتى «كىرپىش» تىن ئىبارەت توقماقنىڭ ئازابى تېخى تارقىمايلا تۇرۇپلا «بولمىغۇر، ئۆسەك گەپلەر...» دېگەن بازغانىنىڭ زەربىسىدە ئۇ سەندەلدىكى تاۋلانغان تۆمۈردەك ئېزىلىپلا كەتكەنتى. ئەگەر راستىنلا مۆيدۇننىڭ ئۆزى ئۇچۇن كۆكۈلسىز تۇرمۇش سەرگۈزەشتىلىرى ئاشۇ تىكەنلىك سىم توساقلاردىن ھالقىپ، چېگرا مۇساپىلىرىنى بېسىپ بۇ تەرەپلەرگە ئايان بولغان بولسا، بايا تىن بېرى ئەنسارىگە ماختانغان غايىبانە بايلىقلىرى خۇددى «ئارقىسىدا» ئوت پۈرگەندەك كۈلكىلىك تۇيۇلمامدۇ؟!...ۋاي شەرمەندىلىك، سۇنى كۆرۈپرەك ئىشتان سالمىچۇ!...ئاۋۋال بۇ قېرى تۈلكىنى گەپكە سېلىپ ئىچباغرىنى سۇغۇرۇپ ئالغاندىراق شىلتىڭ ئاتسامۇ ئۈلگۈرەتتىمغۇ!...

ئۈستىلەپ قۇيۇلغان قىزىق چاينىڭ تەپتىدىنمىكىن، ياكى ئەنسارىنىڭ «ئاتە پاختاكنى» دېگەندەك بىر خىل مەنىلىك قىسىلغان كۆزلىرىنىڭ نەشتەردەك قادىلىشىدىنمىكىن، ئىش قىلىپ مۆيدۇننىڭ پىشانىلىرىنى مونچاق ــ مونچاق تەر باستى.

ــ ئەنە...ئەنسارى ئاكا نېمە...نېمىلەرنى دەۋاتىسەنوي...ئۇ...ئۇ...مەن توغرۇلۇق قانداق ئۆسەك گەپلەركەن ئۇ؟...

ــ تىلغا ئالغۇچىلىكى يوق. ئىككى دۆلەت ئوتتۇرىسىدا خەت ــ ئالاقە بولۇپ تۇرغاندىكىن ئۇ يازمىسا، بۇ يازىدىكەن...«ۋاي، تايىاق يەپ مېيىپ بولۇپ قاپتۇ»، «مۆيدۇن ھەپسىگە كىرىپ كېتىپتۇ...» دېگەندەك ئەپچاچتى گەپلەر...بىزغۇ ئىشەنمىدۇق، ئۇكا، شۇنداق بولسىمۇ ئادەمنىڭ كۆكلى ئەنسىرەيدىكەن، ئۇچ يىل ئالدىدا سالاھىددىن مەخسۇمنىڭ چوڭ قىزى ھەجەر بۇۋى كەلدى، ئۇنىڭدىن سوراپ كۆر-

① ئوبېرى ــ چوڭى.

سەم ئۇ: «ئۇنداق گەپلەرنى ئاڭلىمىدىم. ئۇنىڭ ئۇستىگە، بىز بىر يەردە ئەمەس» دەيدۇ.

مۇيدۇننىڭ كۆڭلى خۇددى تاش چۈشكەندىن كېيىن ئاستا-ئاستا ئەكسىگە كەلگەن كۆل سۈيىدەك ئۆز هالىتىگە يانىدى. شۇڭا بۇ گەپنىڭ قايتا تەكرارلىنىشىنى خالىمىدى بولغاي، بىردىنلا چىرايىغا هەيرانلىق تۈس بېرىپ ئەنسىرىدىن سورىدى:

— هەجەر بۇۋى كەلدى دېگىنە؟

— كەلدى. بۇ ئايال كېلىپ ئۇچ ئاكا-ئۇكا ئارىسىدىكى قورۇ-جاي مىراس دەۋالىرىنى قالتىس هەل قىلىۋەتتى. پۈتۈن مەھەللە ئۇنىڭدىن بەكمۇ رازى بولدى.

مۇيدۇن ئەنسىرىنىڭ سۆزلىرىنى ئۇنىدىمەي، گويا پۈتۈن بەدىنى قۇلاققا ئايلانغاندەك ئاڭلىماقتا ئىدى... چۈنكى سۆھبەت ئۇنىڭ كۆڭلىگە پۈككەن مۇددىئاسىغا يېقىنلىشىۋاتاتتى. ئۇ كەلگەندىن بېرى كالپۇك يېرىپ بىر نېمە دېيەلمەي، قورۇ-جاي، مىراس توغرىلىق ئېنىق ئۇقۇمغا ئىگە بولالماي، بۇرۇقتۇم بولۇپ يۈرەتتى. مانا بۇ ئىنتايىن ياخشى بىر پۇرسەت - تە. قېنى، بۇ ئۇچ ئاكا-ئۇكا قورۇ-جايىنى قانداق بۆلۈشتىكىن؟ سالاهىدىن مەخسۇمنىڭ ئالقانچىلىك قورۇسى قانچىگە باهالىنىدىكىن؟ مانا بۇلار مۇيدۇن ئۈچۈن ئىنتايىن مۇهىم ئىدى... ئەنسارى هەممىنى سۆزلەپ بەردى:

ئەسلىدە سالاهىدىن مەخسۇمنىڭ ئىككى چوڭ ئوغلىنىڭ خىزمىتى ناهىيىدە بولۇپ، ئۆزلىرىنىڭ قورۇ-جايلىرىمۇ بار ئىدى. لېكىن ئۇلار پات-پاتلا شەهەرگە كېرىپ «قورۇدىن كۆچ، ساتىمىز، بۆلۈشىمىز» دەپ كىنچىك ئىنىسىنى تەڭلىككە سالاتتى. مانا شۇ چاغدا هەجەر بۇۋى كېلىپ، ئاتا-ئانىسىغا ئەزىز ئۆتكۈزگەن كۈنى بۇ كىنچىك قورۇنى قېرىنداشلارغا باهالىتىپ، ئىككى ئاكىسىغا تەئەللۇق پۇلنى ئۆزى تۆلەپ بېرىپ، قورۇ-جايىنى كىنچىك ئىنىسىغا قالدۇردى. ئۇ ئەزىرگە كەلگەن جامائەت ئارىسىدا: «تۆت قېرىندىشىمنىڭ مىراس پۈتۈنلەي هەل بولدى. مەن ئۆزۈمگە تەگكەن مىراسنىمۇ ئىنىمغا قالدۇردۇم. ئۇ، ئاتا-ئانامنىڭ ئىزنى چۈشكەن، بىز ئۆسۈپ چوڭ بولغان مۇشۇ قەدىمىي جايىنى ساتماي، كۆكەرتىپ، چىرىغىنى يانداۋۇرۇپ ياشايدۇ» دەپ جاكارلىدى...

ئەنسارىنىڭ ئاخىرقى گەپلىرى مۇيدۇننىڭ قۇلىقىغا مۇشت ئۇرغاندەك تۇيۇلدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە، ئەنسارىنىڭ ئۇنىڭ كۆزلىرىگە مىخىتەك قادىلىپ تۇرۇۋېلىپ ئىنساپ، دىيانەت، ۋىژدان، پەزىلەت توغرىلىق سۆزلەشلىرى، هەتتاتەلەپپۇزلىرىمۇ كۆڭلىگە ياقمىدى.

— شۇنداق ئۇكا، هەجەر بۇۋى چەت ئەلدىن كېلىپ بىر ساۋابلىق ئىش قىلدى دېگىنە. هەممە كىشى ئاپىرىن، تەھسىن ئوقۇدى، — دېدى، ئەنسارى مۇشتەككە تاماكا قىستۇرۇۋېتىپ.

— ئەنسارى ئاكا، گېپىڭگە قارىغاندا، بۇ يەرلەردە قورۇ-جاي خېلىلا قىممەت سېتىلىۋاتسا كېرەك... ئاڭلىسام، ئەدناسى ئۆيى سالىدىغان ئالقانىدەك يەرنىڭ ئۆزىلا پالانچى پۇل ئوخشايدۇ...

www.uyghurkitap.com

ـــشۇنداق! بۇنى سوراپ قالدىڭغۇ؟

ـــيا، دەيمىنا...

مۆيدۇننىڭ ئاغزىدىن خۇددى تۇلۇمدىن توقماق چىققاندەك تۇيۇقسىزلا چىققان بۇ سوئالدىن كېيىن ئەنسارى دەماللىققا جىمىپ قالدى. ئۇ، كۆڭلىدە نېمىلەرنىدۇ ئويلاۋاتسا كېرەك، پات-پاتلا مۆيدۇنگە سىنچى كۆزلىرىنى تىكىپ قويۇاتتى. ئۆينى بىر خىل جىمجىتلىق باستى. مۆيدۇن ئۆزى ئۇزمەكچى بولغان مېۋىنىڭ توك ئۇزۇلۈپ كېتىشىدىن ئەنسىرىدى بولغاي، گەپنى باشقا ياققا بۇرىدى، لېكىن كېيىنكى سۆھبەت تازا قولاشمىدى. ئوڭايسىزلانغان مۆيدۇن ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇزاپ چىقتى.

مۆيدۇن قوش قاناتلىق دەرۋازىنى ئېچىپ ھويلا ئوتتۇرىسىغا كەلگەندە ئامبار ئىشىكىنىڭ يوچۇقىدىن چىراغ يورۇقىنى كۆردى. ئۇ، ئىنىسى مۆمىننىڭ تېخىچىلا ئالما ئۆرۈۋاتقانلىقىنى بىلدى - دە، ئۆزى يېتىپ - قوپۇۋاتقان ساراي ئۆيگە كىردى.

مۆيدىن تاماكىدىن بىرنى تۇتاشتۇرۇپ ئۆزىنى ياستۇققا تاشلىدى، يەنە ئېغىر خىيالغا پاتتى... ئەنسارىنىڭ «ئۆسەك گەپلەر تارقىلىپ» دېگەن سۆزىدىن كېيىن چىققان بۇ ئەنسىزلىك خۇددى ئىگىسىنىڭ يېنىدىن نېرى كەتمەيدىغان قەلەندەرنىڭ ئىتىدەك ئۇنىڭ ئەتراپىدا ئايلىنىپلا يۈرەتتى. راستىنلا ئۇلار مۆيدۇننىڭكەچمىشلىرىدىن خەۋەردارمىدۇ؟! ئەنسارىنىڭ ئاق بۇرۇتلىرىنى ھىممىپ مەنىلىك كۈلۈمسىرىشى، «جاھاندارچىلىقىڭ قانداق؟» دەپ ئاسماقچىلاپ سوراپ كېتىشلىرى نېمە ۋەجىدىن؟ بەلكىم ئۇ «ماستىر»، «ئۇبېر» دېگەنلەرگىمۇ مەسخىرە بىلەن كۈلگەندۇ!...

مۆيدۇن قوش قاناتلىق دەرۋازىنى ئېچىپ ھويلا ئوتتۇرىسىغا كەلگەندە ئامبار ئىشىكىنىڭ يوچۇقىدىن چىراغ يورۇقىنى كۆردى. ئۇ، ئىنىسى مۆمىننىڭ تېخىچىلا ئالما ئۆرۈۋاتقانلىقىنى بىلدى - دە، ئۆزى يېتىپ - قوپۇۋاتقان ساراي ئۆيگە كىردى.

مۆيدىن تاماكىدىن بىرنى تۇتاشتۇرۇپ ئۆزىنى ياستۇققا تاشلىدى، يەنە ئېغىر خىيالغا پاتتى... ئەنسارىنىڭ «ئۆسەك گەپلەر تارقىلىپ» دېگەن سۆزىدىن كېيىن چىققان بۇ ئەنسىزلىك خۇددى ئىگىسىنىڭ يېنىدىن نېرى كەتمەيدىغان قەلەندەرنىڭ ئىتىدەك ئۇنىڭ ئەتراپىدا ئايلىنىپلا يۈرەتتى. راستىنلا ئۇلار مۆيدۇننىڭكەچمىشلىرىدىن خەۋەردارمىدۇ؟! ئەنسارىنىڭ ئاق بۇرۇتلىرىنى ھىممىپ مەنىلىك كۈلۈمسىرىشى، «جاھاندارچىلىقىڭ قانداق؟» دەپ ئاسماقچىلاپ سوراپ كېتىشلىرى نېمە ۋەجىدىن؟ بەلكىم ئۇ «ماستىر»، «ئۇبېر» دېگەنلەرگىمۇ مەسخىرە بىلەن كۈلگەندۇ!...

مۆيدۇن «كېرىپىش» دېگەن سۆزنى يادىغا ئالغاندا، ھاياتىدىكى پۈتۈن كىلىشمەسلىكلىرىنىڭ، بەختسىزلىكلىرىنىڭ مەنبەسىنى قايتا كۆرگەندەك بولدى...

خىش زاۋۇتى مۆيدۇنىنىڭ ۋەتەندىن ئايرىلغاندىن كېيىنكى دەسلەپكى پاناھگاھى بولدى، لېكىن بۇ پاناھگاھ ئۇنىڭ بەختسىزلىك ۋە سەرسانلىق ھاياتىنىڭ باشلىنىشىنىڭ بۇلىقى بولدى. مۆيدۇن «خىش» ماشىنىسىدىن قۇيۇلۇپ چىققان خام كېسەكلەرنى ئاپتاپقا سېلىش، خۇمدانغا توشۇش، ئوت يېقىش قاتارلىق قول ئىشلىرىنى قىلىۋاتقان كۈنلەردە توپا تۇرتۇش ماشىنىسىنى ھەيدەيدىغان ئايىتۇنە دېگەن قىزغا كۆزى چۈشۈپ قالدى. ئايىتۇنە ئۆزى قارا بولغىنى بىلەن شوخ، ئىشچان، گەپتان قىز ئىدى. زاۋۇتتىكىلەر ئۇنى قىسقىلا قىلىپ «تۇنە» دەپ ئاتىشاتتى. مۆيدۇن تۇنەنىڭ ماشىنىسىنى ئەپچىللىك بىلەن ھەيدەۋاتقان چېغىدىكى ھىممىرىلگەن قاشلىرىغا، پىشانە، بۇرۇن ئۇچلىرىدىكى مونچاق - مونچاق تەرلىرىگە، يوپكىسى تېگىدىن لىغىرلاپ كۆرۈنۈپ تۇرغان يوتىلىرىغا، تېرىسىدە ئېتىلىپ كېتىدىغاندەك چىڭقىلىپ تۇرغان كۆكسىلىرىگە ھاڭۇبقىپ، بىر ھازاغىچە تۇرۇپ كېتەتتى. كۆمۈر چوغىنىڭ تەپتى يامان بولغىنىدەك، قارا قىزنىڭ ئوتىمۇ يامان بولىدىكەن. مۆيدۇن ئۇنى دەققە كۆرمىسە تۇرالمايدىغان، كېچىلىرى كۆزىگە ئۇيقۇ كەلمەيدىغان بولۇپ قالدى. سەۋر - تاقىتى قالمىغان مۆيدۇن ئاغىنىلىرىنىڭ مەسلىھىتى بىلەن بىر كۈنى ئايىتۇنەگە سۆز ئاچتى، لېكىن ئايىتۇنە چىرايىنىمۇ بۇزماي:

ــ ئۇنداقتا مەن هورۇنلۇك رەپتقىسى بولىدىكەنمەن - دە، رەھمەت سىزگە، ھۇ- رۇن دېگەن «شەرەپلىك» نامىڭىزغا ھەرگىز شېرىك بولۇشنى خالىمايمەن. بىلىپ قويۇڭكى قەدىرلىكسىم، بۇ يەرلەردە پەنسىيىگە چىققانلارنىمۇ ئىشلەشكە دەۋەت قىلمىز، لېكىن ھۇرۇن ئادەم ھېسابلانمايدۇ، ــ دېدى.

مۇيدۇن غىققىدىلا بولۇپ قالدى، لېكىن قىزارمىدى، تاتارمىدى. چۈنكى ھۇرۇنلۇق كىچىكىدىنلا ئۇنىڭ قان - قېنىغا سىڭىپ كەتكەنىدى. ئۇ قاۋاقخانىلاردا، ئولتۇرۇشلاردا «ۋاي - ۋۇي، ئىشى ئەجەب ئېغىر بىر يەركەن بۇ...» دەپ قاقشايتتى. دەرۋەقە، مۇيدۇن 2 - 3 يىل بولا - بولمايلا بۇ يەردىنمۇ زېرىكىشكە باشلىدى. چۈنكى ئۇ تۇغۇلغان يۇرتىنى، ئاتا - ئانا، قوۋۇم - قېرىنداشلىرىنى تاشلاپ، «بىر ئېرىقدا سۇت، بىر ئېرىقدا ھەسەل ئاقمىدىغان، پۇل دېگەن خازىنىدەك ئۇچۇپ يۇرىدىغان... ئوڭدا يېتىپ يەپ، ئويۇن - تاماشا دېگەننى قانغۇچە ئويناپىدىغان جەننەتكە كەلدىم» دەپ ئويلىغانىدى. كىم بىلسۇن، بۇ يەردىمۇ ئىشلىمىسە، يەنە كېلىپ قاتتىق ئىشلىمىسە بولمايدىكەن.

ھەرھالدا مۇيدۇن ئۇچۇن كۆڭۈل خۇشلۇقى تېپىلىپ تۇراتتى. ئۇ ئىش ئارىلىقلىرىدا زاۋۇت ئەتراپىدىكى بوتكىلارغا بېرىپ بىرنەچچە رومكا قېقىۋېلىپ كېلەتتى. ئىش باشقۇرغۇچى رەئىت دېگەن يىگىت ئۇنىڭغا دەسلەپتە تەنقىد بەردى، كېيىنچە خېلىلا قاتتىق تەگدى، ھەتتا مۇكاپات سوممىسىنى تۇتۇپ قېلىشتىن سىرت، زاۋۇت رادىئوسىدا ئىسمىنى ئاتاپ تەنقىدلىدى. مۇيدۇن ئىسمى ئاتالغان كۈنى كېچىسى مەست بولۇپ كوچىدا قالايمىقانچىلىق تېرىپ، مىلتىسىيە خادىملىرى تەرىپىدىن تۇتۇ- لۇپ، ئەتىسى جەريمانە تۆلەپ يېنىپ چىقتى. بارا - بارا بۇنداق جەريمانە تۆلەش، تىل خەت بېرىش ئادەتكە ئايلىنىپ قالدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ بارلىق پالاكەتنى ئىش باشقۇرغۇچى رەئىتتىن كۆرۈپ، ئۇنى كۆرسىلا بەدەنلىرى تىكەنلىشىپ، چىشلىرى كىرىشىپ، ئالدىدىكى لوم تۆمۈرگە، پارچە خىشقا، تۆمۈر كۈرەكلەرگە قاراپ ھەرخىل گادىرماش خىيالىلارغا چۆمەتتى ... لېكىن ئۇ ئايتۇنەنىڭ پات - پاتلا ئىش ئورتىغا كېلىپ، كۈلۈپ - ئېچىلىپ ئىشچىلار بىلەن چاقچاقلىشىپ كەتكىنىنى كۆرسىلا ئىچىگە بىر پارچە ئوت كىرىۋالاتتى، شېرىن ھېس - تۇيغۇلار ئىچىدە ئۆزىنىڭ نەدە تۇرغانلىقىنىمۇ ئۇنتۇيتتى. ئايتۇنەنىڭ بۇ يەرگە كېلىشىنى ئۆزىچە ھەرخىل پەرەز قىلاتتى. شۇڭا بىر كۈنى ئۇنىڭ ئالدىنى يەنە توستى.

ــ يولنى بوشىتىڭ، ــ دېدى ئايتۇنە قاشلىرىنى لىكىدە سەكرىتىپ، ــ خاتالاش- تىم، بۇ سىزنىڭ ماڭا ئالتىنچى قېتىم تەكلىپ قويۇشىڭىز... لېكىن مېنىڭ مەسلىھىتىم: سىز ئەمدى بىرنەچچە پىيەنچۇك ئاغىنىلىرىڭىزنىڭ كامپانىيىسىدىن بەخت ئىزدەڭ. بەلكىم، قاۋاقخانىلاردىن ئۆزىڭىزگە لايىقراق بىرنى تېپىۋالارسىز...

ــ ئايتۇنە ... مەن ... بۇنداق كېيىنى...

ــ بولدى قىلىڭ، سىزنىڭ كەلگۈندى ئاغىنىلىرىڭىز چېغىدا ئۆيلۈك - ئوچاقلىق بولۇپ، تۇرمۇشىنى بىر ئوبدان يولغا سېلىۋالدى. ھەتتا بەزىلىرى كىچىك ماشىنىلىق-

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

مۇ بولۇپ قالدى. سىزچۇ؟ خوش ئەمسە... ئامان بولۇڭ... كۆزىڭىزنى ئالايتمالڭ... خۇش پەيىللىراق بولۇڭ... مېنىڭ تىرناقتا توختىغۇدەك يىگىتتەم بار!...

ــ يىگىتتەم بار؟... ئەجەبا...

ــ شۇنداق... رەشىت! رەشىت دەپ ئاڭلىغانمۇ؟... سىزگە ئىش تاپشۇرغۇچى... مۆيدۇننى يەتتە قات ئاسماندىن تاشلىۋەتكەندەك بولدى. ئۇ غەزەپنى ئەچكە يۇتۇپ بىرنەچچە كۈن ئاران چىدىدى. بىر كۈنى نېمىدۇ بىر نەرسىنى باھانە قىلىپ رەشىتنى قاتتىق ئۇردى. بىردەمدىلا يېتىپ كەلگەن مىلىتسىيە خادىملىرى مۆيدۇننى تۇتۇپ كەتتى. ئۇ ئالتە ئاي بولغاندا قايتىپ چىقتى. ئەمدى كىرپىش زاۋۇتىدا تۇرۇشقا بولمايدىغانلىقىنى بىلگەن مۆيدۇن كالا فېرمىسىغا ئىشقا ئورۇنلاشتى. ئۆزىنى بۇ يەردىكىلەرگە «مۆيدۇنجان» دەپ تونۇشتۇردى. ئۇزۇن ئۆتمەيلا كالا فېرمىسىدىمۇ «مۆيدۇنجان» «ھورۇنجان» غا ئۆزگىرىپ، مۆيدۇنگە بىر چىرايلىق لەقەم سىڭىپ قالدى. چۈنكى ئۇ، بۇ يەردىمۇ ئىشقا ئۆزىنى ئۇرماي تولا ئۇخلاپ، كاللىلارنىڭ ھەرۋاقلىق ئوزۇقىنى ئۆز ۋاقتىدا تەييارلىمىغانلىقى، يەم-خەشەكنىڭ پاكىزلىقىغا ئەھمىيەت بەرمىگەنلىكى ئۈچۈن، كالا فېرمىسىنىڭ قاپىقى يامان، پاخما باشلىق دىرېكتورىدىن بىرنەچچە قېتىم قاتتىق تەنبىھ ئاڭلىدى، ھەتتا ئۇنىڭغا ئىشتىن ھەيدىلىدىغانلىقى ھەققىدە ئاگاھلاندۇرۇشمۇ بېرىلدى.

مۆيدۇن كېيىنچە خىش زاۋۇتىغا دوستلىرىنى يوقلىغان كىشى بولۇپ بارىدىغان بولۇۋالدى. ئۇ ھەر قېتىم بارغىنىدا ئالاھىدە ياسىنىپ تارىناتتى. ئۇنىڭ كونا كۆن چامادانىدا بىرقۇر ئالدى سۈپەتلىك كاستۇم - بۇرۇلكىسى، بىرقانچە گالستۇكى، كۆڭلەكلىرى بار ئىدى. بىر كۈنى ئايتۇنەنىڭ رەشىت بىلەن توي قىلماقچى بولغانلىقىنى ئاڭلىغان مۆيدۇن ئاغىنىسىنىڭ كىچىك ماشىنىسىنى ئارىيەت ئېلىپ، پۈزۈر ياسىنىپ، خىش زاۋۇتىغا باردى. ئۇ ئايتۇنەگە ئۆزىنى بىر تونۇتماقچى ئىدى، بىر كۈن كەچكىچە زاۋۇت، باغچە، سۇغا چۆمۈلۈش مەيدانلىرىنى ئىزدەپ ئايتۇنەنى تاپالمىغان مۆيدۇن كەچتە ناھايىتى غەزەپلەنگەن ھالدا قايتتى. چۈنكى بۇنداق پۇرسەت بولۇۋەرمەيدۇ-دە، ئۆزىنىڭ يىپىيېڭى سايامەت ماشىنىسىنى دائىم بېرىپ تۇرىدىغان ئەخمەق نەدە؟ مۆيدۇن ئويلىغانسېرى غەزىپى ئۆرلەيتتى، غەزىپى ئۆرلىگەنسېرى ئاچچىقىنى ماشىنىدىن ئالماقچى بولغاندەك تېز ھەيدەيتتى. ئىرماش - چىرماش خىيال يىپىلىرى پەردە بولۇپ كۆز قارىچۇقىنى توسۇۋالغان مۆيدۇن ئالدىغا يېقىنلا كېلىپ قالغان ئىنىتر يۈك ماشىنىسىنى كۆردى - دە، شارتلا قىلىپ رولنى يانغا بۇردى، لېكىن ئىنتايىن تېز كېلىۋاتقان.. كىچىك ماشىنا يول چېتىدىكى سېمونت ستۇلبىغا شىددەت بىلەن ئۇرۇلدى...

مۆيدۇن دوختۇرخانىدا بىر ئايدەك يېتىپ جاراھىتىنى ساقايتىپ چىقىپ بولسىمۇ، سىرتتىكى جېدەلنى ساقايتالمىدى. ماشىنا ئىگىسى ماشىنىنى تۆلەپ بېرىشنى بىرنەچچە قېتىم ئېيتتى، مۆيدۇندە ئۇنى تۆلەپ بەرگۈدەك ئەھۋال يوق بولسۇن، ئۇنىڭ بارلىق دۇنياسى نەگە بارسا كۆتۈرۈپ يۈرىدىغان ئاشۇ كونا كۆن چامادان

تۇرسا... ئاخىرى ماشىنىنىڭ ئىگىسى مىلتىسىيىگە ئەرز قىلدى. مۆيدۇن مىلتىسىيىدىن بەكمۇ قورقاتتى. شۇڭا ئۇ بىر كېچىدىلا چامادانىنى قولتۇقلاپ «چولاق ئاتا» دېگەن بەرگە قېچىپ كەتتى. مۆيدۇن بۇ تاغلىق رايوندا سەككىز يىلدەك تۇردى. بۇ يەردە- مۇ كالا فېرمىسىغا ئىشقا ئورۇنلاشتى ۋە ئىككى بالىلىق بىر ئايالغا ئۆيلەندى. بۇ ئايال سۈت پىشىقلاش سېخىدا ئىشلەيتتى، كىرىمىمۇ يامان ئەمەس ئىدى، لېكىن ئۇ مۆيدۇننىڭ گۈزەل بويى بولغان بىلەن بېلى بوشلۇقىدىن زېرىكتىمۇ، ئالتە ئايمۇ ئۆي تۇتماي ئاجراشتى. دېمىسىمۇ ئۇنى بۇ يەردىكىلەر ئېتى يوقلا «ھۇرۇن ئېشەك» قويۇۋالغانىدى. بۇ ئىش بولۇپ ئۇچىنچى كۈنى كۆك كۆزلۈك، سېرىق چاچلىرىنى چوققىسىغا تۇرمەلىگەن، زادىلا كۆلمەيدىغان كالا فېرمىسىنىڭ ئايال دىرېكتورى مۆيدۇننى ئىشخانىسىغا چاقىرىپ ھېساب - كىتابىنى قولىغا تۇتقۇزدى:

— سىز ئەمدى ئۆزىڭىزگە لايىقراق بىرەر پاناھ جاي تېپىڭ. دۆلىتىمىزدە دارىلىر تام يوق... بولغان ھالەتتىمۇ ئۇ يەرگە يېشىڭىز چوڭ كېلىپ قالىدۇ... ناھايىتى ئەپسۇس، سىزگە «دارىلىسىئاجىز» بەكمۇ مۇۋاپىق ئىدى... لېكىن بۇنداق ئورۇن بېرىلىدە تەسسىس قىلىنمىدى... — دېدى.

مۆيدۇن چامادانىنى قولتۇقلاپ «ئاتاڭ شەھەر، ئاناڭ شەھەر» دېگىنىچە شەھەرگە كەلدى. ئۇ ھايال بولمايلا ئاپىتو رېمونت زاۋۇتىغا ماشىنا زاپچاسلىرىنى ئويۇش، تازىلاش ئىشىغا ئورۇنلاشتى. ئىش ھەققىمۇ يامان ئەمەس ئىدى، ئۇ بىرنەچچە تەڭ دېمەتـ لىكلەر بىلەن دوستلىشىۋالدى. ئەتىسى - ئاخشىمى باردى - كەلدى قىلىشتى... دوستلۇق قويۇقلاشقانسېرى ئۇلارنىڭ ئائىلىسى بىلەنمۇ ئارىلاشتى. قايسى شەيئان ئازدۇردى، سېخ باشلىقى بولغان ئۆز ئاغىنىسىنىڭ ئايالىغا چېقىلىپ قويدى. ئاغىنىسى ھېچنېمە بىلمىگەن كىشى بولۇپ، بىر كۈنى بىرنەچچە ئاغىنىلىرىنى مېھمان قىلىش باھانىسى بىلەن مۆيدۇننى چاقىرىپ كېچىك ماشىنىدا بىر ئورمانلىققا ئاپاردى، ئۇ يەردە ئۇنى ئۇرۇپ چالا ئۆلۈك قىلىپ تاشلىۋەتتى.

مۆيدۇن ئۇچۇن يىل - ئايلار بىر - بىرىدىن بەتتەر بولۇۋاتاتتى. ئۇ كىچىكىدە مۇئەللىمى ئوقۇپ بەرگەن قايسىدۇر بىر كىتابتىكى مۇنۇ ئابزاسلارنى خىرە - شىرە يادىغا كەلتۇرەتتى: «قارىغۇ ياپىلاق كۈندۈزى كۆرمەيدۇ، شۇڭا ئۇنى بالىلار قوغلايـ دۇ، ئۇرىدۇ، تاش ئاتىدۇ. ئۇ ھېلى دەرەخكە، ھېلى تامغا، ھېلى يارلارغا سوقۇلىدۇ، ئۇرۇلىدۇ، يۇڭۇزلىنىدۇ... ھېچ ماداري قالمىغاندا، توغرا كەلگەن بىرەر كامارغا ئۆزىنى ئاتىدۇ... تۇرمۇشتىمۇ ئەنە شۇنداق كۈندۈزى كۆرمەس ئادەملەر بار، ئۇلارنىڭ ھالىغا ۋاي...»

مۆيدۇنمۇ توغرا كەلگەن بىر كامارغا ئۆزىنى ئۇردى. ئۇ ئاخىرى چەت بىر شەھەرگە كېلىپ مۇھىت ئاسراش ئىدارىسىنىڭ ئەخلەت توشۇش ماشىنىسىنى ھەيدەيدىغان بولدى.

مۆيدۇن ھەر كۈنى بىرنەچچە قېتىم شەھەر سېرائىغا ئەخلەت توشۇيتتى. يات يەرلەرگە كەلگىنىگە ھانا يىگىرمە نەچچە يىل بولۇپ قاپتۇ... ئۇنىڭ دوستلىرى بىر

ئۆيىنىڭ موردىسىدىن ئىس چىقىرىپ بىرنەچچە بالىلىق بولدى. بالىلىرى ئوقۇپ ھەتتا ئالىي ئورگانلاردا ئىشلەۋاتىدۇ. ئاغىنىلىرىنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك مەخسۇس قورۇ-جايلارنى سېلىپ، ئاستى-ئۈستى تاختايلىق ئۆيلەردە ئولتۇرۇۋاتىدۇ. بەزىلىرى كىنچىك ماشىنىدىن ئىككىنى قىلىۋالدى. ھويلىسىدا سىيىرلار مۆرىشىپ، باغلىردا بولسا بۇلبۇللار سايراۋاتىدۇ... مۆيدۇن بۇلارنى ئارزۇ قىلمامدۇ؟!... قىلىدۇ! بۇ ئويلار ئۇنىڭ ئۇخلىسا چۈشىدىن، ماڭسا خىيالىدىن نېرى كەتمەيدۇ، لېكىن ئۇنداق بىر سەھەرلىگىلا ئورنىدىن قوپسا باي قىلىۋېتىدىغان «ئېچىل داستىخان» نەدە بار؟! ئۇ يىگىرمە نەچچە يىلدىن بېرىقى ئارمانىغا چۈشلۈق دەرمان يوق تەقدىرنى، تەپكەن توپىتەك قاڭقىپ يۈرگەن ھاياتىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرگىنىدە، ماشىنا كابىنىكىسىنىڭ دېرىزىسىدىن كىنو لېنتىسىدەك ئۆتۈۋاتقان كۆپكۆك ئوتلاقلار، شاخلاپ كەتكەن قەدىمىي ئاق تېرەك، قېيىنزارلىقلار، تاقىر تۆپىلىكلەر ئۇنىڭغا مەنسىز، ئەھمىيەتسىز، كۆڭۈلنى خىرە قىلىدىغان نەرسىلەر بولۇپ كۆرۈنەتتى.

مۆيدۇننىڭ ئۈمىدسىز خىيالىرى ئۇزۇنغا بارمىدى. ۋەتەنگە بېرىپ قايتىپ كەلگەنلەر ئاجايىپ-غارايىپ خەۋەرلەرنى ئېلىپ كېلىشكە باشلىدى: «ۋاي، ئۇلار باي بولۇپ كېتىپتۇ»، «ئۇ يەرلەردە ئەركىن پازالار كەڭ-تاشا يولغا قويۇلۇپتۇ»، «ھۆكۈمەت باي بولۇشقا چاقىرىق قىپتۇ»، «پالانى-پۇستانىلار بېرىپ مىراسلىرىنى ئېلىپ كېلىپ، قورۇ-جاي، كىنچىك ماشىنا سېتىۋاپتۇ». بۇ خەۋەرلەر ئۇنىڭ كۆڭلىدە ئۈمىد ئۇچقۇنلىرىنى ئويغاتتى. ئەلۋەتتە ئۇنىڭمۇ ۋەتىنىدە ئاتىسىدىن قالغان قورۇ-جايى بار-دە. ئۇنىڭ ئۈستىگە، خەۋەرلەرگە قارىغاندا، ئىنىسى مۆمىن باي بولۇپ كېتىپتىمىش.

مۆيدۇن بىر كۈنى ۋەتەنگە بېرىپ كەلگەن شوپۇر ئاغىنىسىنى ئىزدەپ ئۆيىگە باردى. مۆيدۇننىڭ مۇددىئاسىنى دەرھال چۈشەنگەن شوپۇر ئاغىنىسى كېسىپلا جاۋاب بەردى:

— بار ئاداش، بارغىن، ئۇكاڭغا خەت يازغىن، ئۇ ساڭا چاقىرىق قەغىزى ئەۋەتسۇن. مەن چېغىمدا يەنە بارايمىكىن دەپ تۇرىمەن. ئۇ يەرلەرنى تەسەۋۋۇر قىلالمايسەن، ھەممىسلا باي بولۇپ كېتىپتۇ، قورۇ-جايلار قالتىس قىممەتكەن، مىراسىڭنى ئايرىپ بولغاندىن كېيىن ھەممىسىگە مال ئالغىن، مال... ئۇ يەردىكى ماللار نېمىدېگەن نەپىس، نېمىدېگەن كۆركەم، ھەر بىر ماگىزىنىغا كىرسەك كۆزۈك چەكچىيىپ، بېشىڭ ئايلىنىپ، پۈكەيگە چاپلىشىپلا قالىسەن.

— شۇنچە جىق مال ئالساك چېگرىدىن ئۆتكۈزەرمۇ؟

— ئەخمەق، شۇ يەردىكى ساقچىدىن «مىراسىنى ئېلىپ قايتتى» دېگەن بىر پارچە ئىسپات ئېلىۋالساك بىر پويىز مالنىمۇ ئۆتكۈزىدۇ.

مۆيدۇننىڭ كېچىچە ئۇيقۇسى كەلمىدى، گېلىدىن تاماق ئۆتمىدى. بۇنداق بىئارام‌لىق ئىككى كۈن داۋاملاشتى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا باغلىرى بار قورۇ-جايلار، بويىنىغا گىرە سېلىپ تۇرغان چىرايلىق خوتۇنى، شەنبە، يەكشەنبە كۈنلىرى قىمار-چۇقان كۆتۈرۈپ سايا‌ھەتكە كېتىۋاتقان كىنچىك ماشىنىلار... ھەتتا ئۆيىگە تۇرغۇزۇل-

غان خىزمەتچى ئايال... بىر - بىرلەپ ناماباان بولاتتى ...
«قەتئىي بېرىش كېرەك! ئۆمۈلەپ بولسىمۇ بېرىش كېرەك! بۇ بىر پۇرسەت... پۇر-
سەتنى قولدىن بېرىش ئامەتنى قولدىن بېرىش دېگەن گەپ.»
يىگىرمە بەش يىلدىن بېرى تۆغۈلۈپ ئۆسكەن، كىندىك قېنى تۆكۈلگەن ئەزىز
يۇرتىنى، ئۆزىنى جاپا - مۇشەققەت ئىچىدە بېقىپ چوڭ قىلغان مېھرىبان ئاتا - ئانا-
سىنى، كىچىك قالغان ئىنى - سىڭىللىرىنى ئۇنتۇپ قالاي دېگەن مۆيدۈن قولىغا قەلەم
ئېلىپ «سېغىنىپ ئۆلگۈدەك بولغان» لىقىنى ئىزھارلايدىغان سالام خېتىنى
باشلىدى...

— ئاكا!

مۆيدۈن چۆچۈپ قاردى. بوسۇغىدا مۆمىن ئالما، نەشپۈت سېلىنغان بىر لىگەنـ
نى كۆتۈرۈپ تۇراتتى.

— ئامباردا خويمۇ مۇزدەك تۇرۇپتۇ، يەپ باقمىنا، يۇرەككە قۇۋۋەت بولىدۇ، —
دېدى مۆمىن قول ياغلىقىدا بىر نەشپۈتنى سۈرتۈۋېتىپ، — ھە، ھايال بولۇپ قالدىڭ
غۇ؟ ئەنسارى ئاكام گەپ خۇمارى ئادەم، سەندىن چەت ئەلنىڭ گەپلىرىنى سوراپ
ھاردۇرۇۋەتكەندۇ تايىن.

— ھە، ئانچە - مۇنچە ئۆتكەن - كەچكەنىڭ گېپىنى قىلىپ...

مۆمىننىڭ ئاكىسى بىلەن بىردەم مۇڭدىشىش نىيىتى بولسىمۇ، لېكىن مۆيدۈنـ
نىڭ سەل خامۇش چىرايىنى كۆرۈپ ئورنىدىن تۇرۇپ خوشلىشىپ چىقتىپ كەتتى.

مۆيدۈن ئىنىسى مۆمىننىڭ ئارقىسىدىن قارىغىنىچە: «ھازىرچە مىراس توغرىلىق
گەپ تەشمىگىنىم تۈزۈك. ئاۋۋال بۇ خوجامنى ئازىراق شۇلۇۋېلىپ ئاندىن...» دەپ
ئويلىدى. چۈنكى مۆيدۈن ۋەتەنگە كېلىپلا ئىنىسىنىڭ خېلىلا ئەتلىنىپ قالغانلىقىنى
كۆرۈپ، ساددىلارچە ماختىنىشلىرىنى ئاڭلاپ، شۇ خىيالغا كەلگەنىدى.

* *

ئەنسارى ئاقساقال كەچلىك تاماقنى تۈزۈك يېمىدى. ئۇ ئالدىدىكى تەخسىنى
جوزىنىڭ ئوتتۇرىسىغا سۈرۈپ قويۇپ، بۇغداي ئۆڭلۈك يۈزىگە خوپ ياراشقان ئاق
مويلاۋلىرىنى سۈرتۈپ، ئېغىر ئۇھ تارتىپ قويىدى.

ئەنسارى ئايالى ئۆلگەن سەككىز يىلدىن بېرى ئوغلى ۋە كېلىنى بىلەن بىر قورۇدا
ياشاپ كېلىۋاتىدۇ. بىر خىلدا ئۆتۈۋاتقان جورىسىز ھايات ئۇنى ياشاشتىن بەزدۈرگىنى
يوق. ئەنسارى ئاھالە كومىتېتتا جامائەت ئىشلىرىغا ئارىلىشىپ يېرىم ئۆمرىنى ئۆتكۈزدى.
ئۇ، بۇ بىرنەچچە مەھەللە ئىچىدە بوسۇغىسىنى دەسسىمىگەن ئۆي يوق. ئەقەللىسى، ئەر-
خوتۇنلار سەن - پەن دېيىشىپ قالسىمۇ ئەنسارىنى ئىزدىشەتتى. ئۇنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ
كەتكەن مۇتىھەملەر، بېشەم خوتۇنلار، بىغەرەز قېرىلار، ئاغزىدا شەھەر ئالدىغان پوچـ
لار، مەمەدانىلار، ئۇندىمەسلەر... ئىش قىلىپ، خىلمۇخىل بەندىلەر كېلەتتى. ئەنسارى
ئۇلارنىڭ ئىشلىرىنى يېڭىدىن يېپ سۇغۇرغاندەك ئوكۇشلۇق ھەل قىلىپ قويىاتتى. ئۇ-

لارمۇ قايىل بولۇپ قايتاتتى. شۇڭا بەزىلەر ئۇنى: «ئۆزگىنىڭ يولىدا ئۆزىنى قۇربان قىلىشقا خۇمار ئاقساقال» دەپ تەرىپلەشسە؛ يەنە بەزىلەر: «جەمەتىنى پۇلغا سېتىۋالىدۇ...» دېيىشەتتى، لېكىن بۇ قېتىم ئۇنىڭ ئالدىغا دۇچ كېلىۋاتقىنى ئالدىنقىلارغا ھېچ ئوخشىمايدىغان ئىنتايىن نازۇك ئىش ئىدى. بۇ ئىش ئۇچ كۈندىن بېرى ئۇنى ئەندىشىگە سېلىپ كېلىۋاتاتتى.

— دادا، تاۋىلىرى يوقمۇ نېمە؟ — دېدى جوزىنى يىغىشتۇرۇش ئۈچۈن كىرگەن كېلىن ئەدەب بىلەن، — تاماقنىمۇ يېمەپلا، بىر چىنە قايماقلىق چاي قىلىپ بېرەيمۇ - يا؟

— رەھمەت قىزىم، مەشكە كۆمۈر سېلىۋېتىپ بالىلىرىڭىزغا قارا.

كېلىن چىقىپ كەتتى. ئەنسارىنىڭ كۆز ئالدىدا يەنە مۆيدۈن پەيدا بولدى، ئۆتكەندە مۆيدۈن ئەنساريدىن: «ئاكىلسام، شەھەر ئىچىدە بىر مو يەرنىڭ ئۆزى يىگىرمە مىڭ سوم ئىكەن، ئالقاندەك قورۇ - جايلارمۇ 30 - 40 مىڭ سوم پىچىلىۋېتىپتۇ» دەپ يېنىشىپ سوراپ كەتتى. ئۇنىڭ بۇ سۆزىدىن بىر ۋەھىمە ھىدى پۇراپ تۇراتتى. بۇ سۆز ئەمدىلا قانات چىقىرىپ ئۇچۇشقا تەمشەلگەن قۇش بالىسىنىڭ يۇمىران تۇكلىرىنى يۇلۇۋلاپ، بىر پارچە لوقمىغا ئايلاندۇرۇش كويىدا بولغان ئۆتكۈر تىرناقلىق قۇش پەنجىلىرى ئىدى. مۆمىننىڭ كىچىك سىگلىسى راھەتنىڭ مىراس تەلەپ قىلغىنى يەتمەسمىدى. مانا ئەمدى بۇ كۆيۈۋاتقان ئوتقا ماي چاچقىلى بولىدى - دە. مۆمىننىڭ ئاكىسىنى ئەكەلدۇرۇش ئۈچۈن نەچچە يىل يول مېڭىپ، تەقەززا بولۇپ كۈتكىنى مۇشۇ ئىش ئۈچۈنمىدى؟ مۆمىن ئاكىسى كېلىپ ئۇچ ھەپتە ئىچىدە ئىككى قوي سويدى. مەھەللىگە نەزىر بەردى، ھەر كۈنى نەچچە ۋاق مېھمان ئۈزاتتى. «ئۆز يۇرتۇڭنىڭ تەۋرۈكى» دەپ ئاكىسىغا خۇرۇم چاپاندىن بىرنى كىيگۈزۈپ قويدى. مۆيدۈنمۇ «بىر-بىرىمىزنى ئەسلەش ئۈچۈن» دەپ بىلىكىدىكى سائەتنى مۆمىننىڭ قىممەت باھالىق سائىتىگە ئالماشتۇرۇۋالدى. مانا ئەمدى بولسا، نەچچە مىڭ سومنى يانچۇقىغا سېلىپ، ئاكىسىغا قېرىنداشلىق مېھرىنى ئىزھار قىلىش ئۈچۈن ئويناتقىلى ئېلىپ كەتتى، لېكىن مۆيدۈن بۇنىڭغا قانداق جاۋاب قايتۇرار ... ؟!

ئەنسارىنىڭ كۆڭلىنى ئەلەمزادە قىلىۋاتقىنى مۇشۇ سوئال ئىدى. ئۇ مۆمىننىڭ 16 يېشىدىن تارتىپ بېشىنى سىيلىدى ... يۆلىدى ... لېكىن كور تەقدىر ئۆزىنىڭ تۇرلۇك-تۇمەن قىسمەت تاغلىرىنى ئۇنىڭ ئۈستىگە ئارقا-ئارقىدىن غۇلىتىپ، ئۇنى يوقسۇللۇق، جاپا-كۈلپەت كوچىلىرىدا ئادالەتسىزلىك بىلەن جازالاۋاتقىنىدا، ئۇ تېخى ئاغزىدىن خام سۈت پۇرىقى كەتمىگەن ياۋاش بالا ئىدى ... بۇ ئازابلىق خاتىرىلەر ئەنسارىنىڭ كۆز ئالدىدا ھېلىھەم تۇرۇپتۇ ...

مۆمىن يۈزلىرى ياش يۇقى، ئۈستىبېشى تىپا، ئەنسارىنىڭ ئۆيىگە ئۇن-تىنسىز كىرىپ كەلگەنىدى. ئەنسارى ئۇنىڭ قېنىرىپ كەتكەن كۆزلىرىنى، سۇلغۇن چىرايىنى، ھارغىن ئەپتىنى كۆرۈپ يۈرىكى ئاغقاندەك بولدى. ئۇنىڭ كۆڭلىگە ئىككى يىل بۇرۇن ئورۇن تۇتۇپ پاتقان پالەچ مۇسا كەلگەنىدى:

— مۆمىن، نېمە بولدى، يىغلاپسەنغۇ؟

ـ ...

ـ مۇسا ئاكامنىڭ كېسىلى قانداقراق؟

ـ ئاكام ... ئاكام كەتتى ... ـ مۆمىن ئۇن سېلىپ يىغلىۋەتتى. ئەنسارى سۈپىدا لاسسىده ئولتۇرۇپ قالدى. مۆيدۇن كەتسە، بىر ئائىلىدىكى ئالته ئادەم قانداق قىلىماقچى؟ قىزلارنىڭ ئەڭ چوڭى 14 ياشتا تۇرسا، مۇسا ئۆلگىلى يىلدىن بېرى تەرتىپى ئورنىدا ياتسا، ئازنەمنىڭ جېنى تۇمشۇقىغا كېلىپ، بىر كۈن ساق بولسا، ئۆلگىلى كۈن كېسەل يۇرسە، مويكىدىكى بىر ئوبدان خىزمىتىنى تاشلاپ ـ هە ... ؟ بۇ ئالىقاپ دېگىنىنى قىپتۇ ـ دە، ئاخىرى.

ئەنسارى ئۇزۇنغىچە تېڭىرقاپ قالدى. مۇسا ئۆلگىلى يىلنىڭ ئالدىدا باغدىكى ئالمىنى پۈتاۋېتىپ يىقىلىپ چۈشكەن باھانە بولدى ـ دە، بېلىنىڭ تۆۋىنى پالەچ بولۇپ قالدى. ئەنسارى ئوقۇشنى تاشلاپ كەپتەر ئويناپ يۇرگەن مۆيدۇنگە بىرنەچچە قۇرۇلۇش ئورۇنلىرىدىن ئىش تېپىپ ئورۇنلاشتۇرغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ: «ۋاي ... بەك جاپاكەن، ئادەمنى شۇنداقمۇ ئىشقا سالغان بارمۇ؟ ... » دەپ ئىشلىگىلى ئۇنمىدى. ئەنسارى ئۇنىڭغا بىر يايمىكەشلىك دۇكىنىنى ئېچىپ بەردى. ئەمما ئۇ بۇ دۇكانىنىڭ ئازغىنا دەسمايىسىنى سورتلۇق بىر جۇپ كەپتەرگە تېگىشىۋەتتى ... مۆيدۇن شۇنىڭدىن كېيىن ئۆگزىنى ـ ئۆگزە كەپتەر قوغلاپ يۈردى. ئازنەمنىڭ پارچە ـ پۈرات رەختلەردە بالىلارنىڭ ئىشتان ـ پايپىقى، پاختىلىق جىلىتكە تېكىپ ساتقان ئازغىنا پۇلى بۇ يەتتە جانلىقنىڭ تۇمشۇقىنىمۇ ھۆل قىلالمىدى. بىر كۈنى كەپتەر، توخۇ ئوغرىلىغان مۆيدۇننى كۆشىلەر ئۇرۇپ ئاغزى ـ بۇرنىنى قانغا بويىپ، ئاھالە كومىتېتقا ئېلىپ كەلدى. ئەنسارى شۇ چاغدا مۆيدۇنگە بىر كېچە نەسىھەت قىلىپ، ئەتىسى مويكا زاۋۇتقا ئۆزى بىللە ئاپىرىپ ناھايىتى تەسلىكته ئۇنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرغانىدى. لېكىن مۆيدۇن پات ـ پاتلا: «ۋاي ... ئەجەبمۇ تويدۇم، قېچىپ كېتىدىغان يەر بولسىمۇ كاشكى» دەپ زارلىناتتى.

ـ داداڭ ئۇقتىمۇ؟

ـ ياق، ـ مۆمىن بېشىنى ئىرغىتتى.

ـ ـ مۆمىن كەچته ئىرتقا يۈزلىنىپ يۇيۇپ ئۆيگه كىردى. ئۇ كەچلىك تامىقىنى ھۇ يېمەي يېتىپ قالدى. لېكىن تاڭ ئاپئاق ئاتقۇچه ئۇيقۇسى كەلمىدى. ئۇنىڭ كېچككىنه يۈرىكىنى ھېلىدىن ھېلى ئاجايىپ ئەندىشىلىك، قورقۇنچلۇق خىياللار رەھىمسىز ئالقانلىرىدا سىقماقتا ئىدى. مۆمىننىڭ كۆز قارىچۇقلىرىدا ئاچلىقتىن چىرايلىرى سارغايغان ئۆچ سىڭلىسى قادىلىپ تۇراتتى: ئەنه، قوشنىلارنىڭ بالىلىرىنىڭ قوللىرىغا تەلمۈرۈپ، ئۆكرۈكىنى يۇتۇپ بويۇن قىسىپ تۇرغان كىچىك سىڭلىسى راھەت ... ئاشخانىلاردا قول سۈنۈپ، بېشىغا پاسكىنا سۈپۈرگىلەر تېگىپ خارلىنىپ يۈرگەن ئوتتۇرانچى سىڭلىسى راھىلە ... قانچه چاندۇرماي دېسىمۇ ئاچلىقتىن كۆكىلى ئايىنىپ، كۆزلىرى قاراڭغۇلىشىپ پارتىدا ئۇخلاپ قالغان يىرتىق كىيىملىك چوڭ سىڭلىسى رابىيەم ... بېلىنىڭ تۆۋىنى جانسىز هالدا كۆزىنى پارقىرىتىپ ياتقان دادىسى مۇسا ... مەڭگۈ ئۇزۇلمەس بىر يەلغەم خىرقىراپ ـ پات ـ پاتلا كېچىلىرى دېمى سىقىلىپ، كۆزلىرى چاچراپ چىقىپ كەتكۈدەك

بولۇپ كېتىدىغان ئاپىسى ئازنەم ...

مۆمىن ئەتىسى سەھەر تۇرۇپ ئەنسارىنىڭ ئۆيىگە كىردى.

ــ ئەنسارى ئاكا، تــ دېدى مۆمىن زەئىپ ئاۋازدا، ــ مەن ... مەن ... ئوقۇمايمەن ...

ــ مەنمۇ كېچىدە كۆپ ئويلىدىم، ــ دېدى ئەنسارى بېشىنى ئىرغىتىپ، ــ ئەلۋەتتە ئاھالە كومىتېتىغۇ قاراپ تۇرمايدۇ. شۇنداقتىمۇ سېنىڭ ئائىلەڭنىڭ ئەھۋالىنى سەل ئېغىرراق ... قېنى، دېگىنە، نېمە قىلماقچىسەن؟

ــ خۇمداندا كېسەك توشۇيمەن.

ئەنسارى مۆمىننى باشلاپ مۇسانىڭ قېشىغا كىردى ۋە ئازنەمنىمۇ چاقىرىپ مۆمىن بۇنىڭ خەۋىرىنى يەتكۈزدى. مۇسا تورۇسقا ئۇزۇنغىچە تىكىلىپ قالدى، ئازنەم ئولتۇرغان يېرىگىلا يىقىلدى، قىزلار بواسا چىرقىرىشىپ ئاپىسىغا يېپىشتى ...

يېرىم كېچە بولۇپ قالدى. ئۆي ئىچىدە سىگىللارنىڭ بىر خىلدا پۇشۇلدىغان ئاۋازىدىن باشقا بىرەر تىرىش يوق ئىدى. مۆمىن پارچە كىگىز ئەرىدىن ئۆزىنىڭ دۇمبىسىگە توقۇم تىكىۋاتاتتى. ئاپىسى سەنتۇرۇلۇپ چىقىپ كەلدى.

ــ بالام، بۇ يېرىم كېچىدە نېمە قىلىۋاتىسەن؟

ــ خۇمدانىنىڭ تەيياردلىقىنى قىلىۋاتىمەن.

ــ كىچىك تۇرۇپلا ئېزىلىپ كېتىدىغان بولدۇڭ؟ ...

ــ ئەنسىرىمە ئاپا، يازلىق تەتىلدىمۇ كېسەك توشۇدۇمغۇ.

مۆمىن خۇمداندا يېرىم يىل ئىشلىدى. تولغىشىپ قويۇق قارا ئىس كۆتۈرۈلۈۋاتقان خۇمدانلار زىچ ئورۇنلاشقان بۇ ئېگىز يارلىقتىن دەريانىڭ سايى قۇيۇلۇش ئېغىزلىرى قېرىق قارىياغاچلار مۆكچىيىپ قالغان تاشلىق سايى ۋە ئۇ قاناتتىكى يارلىق ئۈستىدە يېيىلىپ ياتقان مۇنبەت ئېتىزلار، شاخاراپ كەتكەن ئۇجمىلەر كۆرۈنۈپ تۇراتتى. مايى ئايلىرى مەي باغلاپ پىشىدىغان بۇ ئۇجمىلەرگە يىراقتىن بولسىمۇ قاراش نەقەدەر كۆللۈك - ھە! ئۇ، ئاكىسى بىلەن دوپپىلىرىغا ئۇجمە تەرگەن ۋاقىتلارنى ئەسلەيتتى ... بۇ خاتىرىلەر ئۇنىڭ يادىدىن كۆتۈرۈلۈپ، ئىزسىز يوقىلىپ كېتىش - ئەمەس، بەلكى يۈرەك قاتلىرىدىن ھېچقاچان چىقمايدىغان ... شۇنداق، بۇ ئېگىز يارلىق ئۇنىڭ ئۇچۇن يېڭى - يېڭى شېرىن خاتىرىلەرنى سوۋغا قىلاتتى. شۇڭا مۆمىن سەھەر قاراڭغۇلۇقى بىلەن ئىشقا كىرىشىپ كەتسە، چۈشتە خالتىسىدىكى نانىنى سوغۇق سۇغا تۇگۈرۈپ يەۋالاتتى - دە، يەنە كېسەك مەيدانى بىلەن خۇمدان بېشى ئارىلىقىدا يۇگۈرۈشكە باشلايتتى. شۇنداقتىمۇ ئۇ كەچكىچە ئاران ئىككى مىڭ كېسەكنى سەككىز سەرجان قىلىپ تۇرغۇزالايتتى. شۇنىڭ بىلەن كېسەك يالاپ قىپقىزىل ئېچىلىپ كەتكەن بارماقلارنىڭ ھۆللىدەپ ئاغرىشى، كىگىز توقۇم يېغىر قىلىۋەتكەن دۇمبىسىنىڭ ئېچىشىپ ئازابلىشى بەدىلىگە ئىككى سوم ئالاتتى، لېكىن سوغۇق چۈشۈش بىلەن خۇمدانمۇ توختىدى. ئەنسارى ئۇنىڭغا كونا تاختايلاردىن بىر تەنزە ياساپ بەردى. مۆمىن بويىنىغا ئېسىۋالغان تەنزىنىڭ بىر تەرىپىگە زىمما تاڭغا، قەندەلەت، بىر تەرىپىگە بولاق تاماكا، سەرەڭگىلەرنى تەنزىپ، تاكىشىلەر كىلىنوت تېنىاتمىرلاردىن قايىتىپ كوچىلار ئادەمسىز بولىدىغان

قالغۇچە ئۆيىگە قايتمايتتى. ئۇنىڭ زىل ھەم ئۆزىگە ئوخشاش مۇڭلۇق ئاۋازى ھەممە كىشىلەرگە تونۇشلۇق بولۇپ كەتتى. رەستىلەردە كېتىۋاتقان كىشىلەر، ئىسسىق كاڭلىرىدا تەرلەپ- پىشىپ، ئاشكۆكى گۈپۈلدەپ پۈراپ تۇرغان سۈيۈقئاش ئىچىۋاتقان قېرى بوۋاي- مومايلار ئۇنىڭ مىسكىن ئاۋازىغا قۇلاق سالاتتى:

ــ تاماكا ... قەغەز ... سە ... رەڭ ... گە! ...

ــ شە ... كە ... رى ... قەندەلەت! ...

ــ ھە ... ي زىما ... باڭ ... زا! ...

مۆمىن بىر ئائىلە كىشىلىرىنى ئىلەك- سىلەك بېقىپ كېتىۋاتقان كۈنلەرنىڭ بىرىدە خۇددى تەلەيسىز تۆگىگە ممنسە پۇتىنى ئىت چىشلىگەنىدەك، ئۇنى ئاھالە كومىتېتقا چۇشكەن خىزمەت گۇرۇپپىسى تۇتۇۋېلىپ كەتتى. مۆمىن ئۆگىنىش كۇرسىدا ئوتتۇرىغا تار- تىپ چىقىرىلدى. ھەر كۈنى ئۇنىڭغا: «ئاكاڭنى نېمە مەقسەتتە چەت ئەلگە قاچۇرۇۋەتتىڭ؟ شۇ كۈنى سېنى بېكەتتە كۆرگەنلەر بار ...»، «چەت ئەلگە قانداق ئاخبارات تاپشۇرۇۋالدىڭ؟» دېگەندەك سوئاللار يامغۇردەك يېغىپ كېتەتتى. كېچىلىرى مىنبىگىلار ئۇنىڭ قورقۇتۇپ، تەھدىت سېلىش، ھەتتا ئۇرۇش ئارقىلىق بىرەر نەرسىگە ئىگە بولماقچى بولاتتى. مۆمىن چۇشۇۋاتقان تاياقلاردىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ، قوللىرى بىلەن بېشىنى يۆگەپ، مىچىلداپ يىغلاشتىن باشقىنى بىلمەيتتى. ئەلۋەتتە ئۇنىڭ: «جېنىم ئاكىلار، ئاكام كەتمىگەن بولسىغۇ خوي ئوبدان بولاتتى» دېگەن يالۋۇرۇشلىرىغا ئۇلارنىڭ تاشتىن تۆرەلگەن يۈرەكلىرى ئېرىپ قالامتى؟ تەتۇر چۆرگىلەۋاتقان پەلەكنىڭ تەكتىگە يېتەلمىگەن مۆمىن بېشىغا كەلگەن تەقدىرگە تەن بېرىشكە مەجبۇر بولدى.

مۆمىن باش ئەتىيازنىڭ سوغۇق شامىلى غۇۋۇلداپ قالغان باغلاردىكى يالاڭ كۆچەتلەرنى قامچىلاۋاتقان راسا سېرىقتال ۋاقتىدا كونا يوتقان- كۆرپىنىڭ قولىتۇقلاپ ئېلىپ كەلدى، لېكىن ئاپىسى ئۇنى تونۇمىدى. ئوغلىنى ئېلىپ كەتكەن كۈندىن بېرى تىلدىن قېلىپ، ئادەم تونۇماس بولۇپ قالغانىدى.

كەم سۆز، مۇلايىم، بالىلىرى ئۈچۈن كۈلدە كۆمەچ بولۇپ پۈچۈلانغان بۇ ئايال قانداق تەۋرىنىپ ياشىغان بولسا، شۇنداق تەۋرىنىپ بۇ دۇنيا بىلەن ۋىدالاشتى، ئازەمنىڭ تاۋۇتىغا مەسچىتنىڭ مۇساپىر يوپۇقىنى يېپىپ قەبرىستانلىققا ئېلىپ كەتتى.

مۆمىن ئاپىسىنىڭ ئۈچ نەزىرىسىنى بېرىپ، يەتتە نەزىرىسىگە تەييارلىق قىلىۋاتقان بىر كۈنى ئەنسارى ئۇنىڭ جۈدەپ، ياكاق سۆڭەكلىرى چىقىپ، ئۈچلۇق بولۇپ قالغان ئىگەكلىرىگە، ئۆرۈك قېقىدەك سارغىيىپ كەتكەن يۈزىگە قاراپ بېشىنى ئىرغىتتى ۋە:

ــ مۆمىن، بۇنىڭدىن كېيىن قانداق قىلاي دەيسەن؟ ــ دەپ سورىدى.

ئاپامنى ئۆزىتىمەن دەپ خېلىلا قەرزگە بوغۇلۇپ قالدىم، ــ دېدى مۆمىن غاراڭغۇرۇڭ ئاۋازدا، ئەمدى سايدا قۇم تاسقايمىكىن دەيمەن. ئاكىلسام، ئوبدانلا ئىشلىسە، كۈنلۈكى 3 ــ 4 سوم- ئايلىنىدىنكەن.

ــ ئاكا، مەنمۇ، ــ دېدى چوڭ سىڭلىسى رابىيە، ــ سېنىڭ بىلەن قۇم تاسقاي ...

www.uygurkitap.com ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ توربېكىتى

ــ بىزمۇ بارايلىچۇ، ئاكا، ــ دېدى راھىلە بىلەن راھەتمۇ بوينىنى قىسىپ.

ــ سىلەر ... سىلەر ئوقۇغۇلار، ــ دېدى مۆمىن كۆزلىرىنى سىغىللىرىدىن يوشۇرۇپ، ــ قىز بالا دېگەن ئوقۇماي نېمە قىلىدۇ؟!

ــ ئاكاغلار توغرا دەيدۇ، سىلەر ياخشى ئوقۇغلار، ــ دېدى ئەنسارى قىزلارغا نەسىھەت قىلىپ.

... مۆمىن كەچكە كەتكەن شېغىللىق سايدا قوم تاسقاۋاتقىنىغا بەش يىل بولۇپ قالدى. ئۇ، توخۇلار قوندىقىتىن چۈشمىگەندە جىمجىت مەھەللىدىن چىقىپ كەتسە، ئېغىر ياتقۇ بىلەن ئۆيگە قايتىپ كېلەتتى. ئۇنىڭ كۈندىلىك ھايات قىسمىتى تۈگمەن تېشىدەك بىر خىلدا چۆرگىلەپ تۇرغاچقىمۇ، مەھەللىدىكىلەر ئۇنى ئۇنتۇپ كېتەيلا دەپ قالدى، گويا بۇ ئۇچيۇز قەدىمۇ كەلمەيدىغان سېغىز توپىلىق كوچىدا مۆمىن ئاتلىق بىر ياۋاش بالا دۇنياغا كەلمىگەندەك، كۈلۈپ ـ قورۇلۇپ سالام بىلەن ئۆتمىگەندەك، «بىرەر جاندارنىڭ جېنىنى ئاغرىتىپ قويمەنمىكىن» دېگەندەك يەر بېقىپ ماڭمىغاندەك، ئۇنى ئەسلىرىگىمۇ ئېلىشمايدىغان بولدى. مۆمىن سەھەر قاراڭغۇلۇقىدا سايدا تىمىسقىلاپ يۇرۇپ جوتۇ بىلەن قاتتىق شېغىللىقنى يۇمشىتاتتى. ئاندىن سىم تورنى تىكلەپ تۆمۈر كۈرەك بىلەن شارىلداپ قوم تاسقايتتى. كۈن تىكلەنگەن چىگىلى چۈش مەزگىلىدە يىراقتا يىلان باغرى تولغىشىپ ئېقىۋاتقان دەريا كۆز قاماشقۇدەك چاقنايتتى. قۇياش مانانلاشقان ئورمان كەينىگە باش قويغاندا، دەريا قان سىياقىدا رەڭ ئالاتتى، كەچ گۈگۈم بىلەن تەڭ خۇددى كۆمۈش ئېرىتمىسىدەك پارقىرايتتى. مۆمىن ھېرىپ

ھالىدىن كەتكەن، ئۇرۇپ تاشلىۋەتكەندەك پۈت-قوللىرىدا قىلچە ماغدۇر قالمىغان چاغ-لاردا ئەسلىرىنىڭ: «ئەگەر ئادەم ئىرادىلىك ۋە غەيرەتلىك بولسا، قىسمەت ئۇنىڭغا ھەمىشەم ھىممەت قولىنى سوزىدۇ» دېگەن سۆزىنى تەكرارلاشنى ياخشى كۆرەتتى. بۇنداق چاغلاردا ئۇ دەريا تەرەپتىن قاپقارا، يادائغۇ بەدىنىگە ئارام بەخش بېرىدىغان شامال بىلەن بەسلەشكەندەك ئۆزىنى ئۇنۇتقان ھالدا ئىشلەيتتى. تۇن قۇشلىرى گويا قارا كۆ-سەيگە ئاق لېنتا باغلىغاندەك خام خەسە كۇسارلىق بۇ يالىڭاچ دەردەمەنلىك چەكسىز قاراڭغۇلۇق قاپلىغان سىرلىق سايدا مىدىرلاۋاتقانلىقىدىن ھەيران بولۇپ «چۇ، چۇ...» قىلىپ ئۇچۇپ ئۆتۈشەتتى. لېكىن مۆمىننىڭ سۇنۇق كۆڭلىگە مەلھەم بېرىپ دەريانىڭ سالقىن ۋادىلىرىدىن ئۇرغان شامالار كىملەرنىڭدۇر ئېيتقان مۇڭلۇق ناخشىلىرىنى كەڭ سايلىققا ئېلىپ كېلەتتى.

مۆمىن سىرلىق تۇنگە ھەمراھ بولۇپ ئىشلىگەن بۇنداق كېچىلەردە، قاراڭغۇلۇق-تىن ئاڭلىنىۋاتقان دەريانىڭ بىر خىلدا شۇۋۇلداشلىرى، پارچە ئارالاردىكى قۇملۇقلارغا قېقىۋەتكەن زاكىت① قوزۇقلىرىنى ئىزدەپ يۈرگەن بېلىقچىلارنىڭ ئاجىز پانارلىرى ئۇنىڭ خىيالىرىنى ئاللىقاياقلارغا ئېلىپ قاچاتتى. شۇنداق! ئاكىسى مۆيدۇن ئۇنى بىرنەچچە قېتىم بېلىق تۇتۇشقا بىللە ئېلىپ چىققان. مۆيدۇن بېلىق تۇتۇشقا ئۇستا بولۇپلا قالماي، بېلىقچىلارنىڭ قۇمغا كۆمۈۋەتكەن زاكىت يىپلىرىنى كېچىلىرى ھېچ قىينىچىلىقسىز تاپالايتتى... غال-غال تىترىگەنلىكتىن بېلىدە ئىشتىنى توختىمايۋاتقان مۆمىن ئەترابىنى كۆزەتكەچ ئاكىسىنىڭ ئۇچمىغا مىخ قېقىلغان ياغاچنى قۇمغا پاتۇرۇپ دەريا يېقىلاپ ئارقىچە يۈگۈرۈۋاتقانلىقىغا ھەيران بولاتتى...

مۆمىن شۇ چاغلاردا ئاكىسىنىڭ يوتىدەك بېلىقلارنى ئۇستىلىق بىلەن قولغا چۈ-شۈرگەنلىكىنى ئويلاۋېتىپ، تېنى شۇركىنىپ كەتتى ۋە ئاكىسى بىلەن غايىبانە ئاستا سۆزلىشىشكە باشلىدى:

«ھەي... ئاكا، ياقا يۈرتلاردا مۇساپىر بولۇپ نېمە كۈنلەرنى كۆرۈۋاتقانسەن؟ ئەگەر سەن بولغان بولساڭمۇ ياخشى ئوقۇۋالغان بولاتتىم. چۈنكى ئۆزۈڭ بىلىسەن، غو-پۇرجان مۇئەللىم مېنى دائىم ماختايتتى ئەمەسمۇ. ئۆزۈمىمۇ ماختىغۇدەك ئوقۇغان... ئۆتكەندە مۇئەللىم ئۇچراپ مېنى: ‹جۈدەپ كېتىپسەن، ئاق لەيلىدەك توزۇپ كې-تىپسەن› دەيدۇ...»

ئۇنىڭ مۇئەللىمى توغرا ئېيتقان. ھازىر مۆمىن سايىدا قالغان خەمەكتەك يىگە-لەپ قالدى. ئۇ، دادىسىنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالمىسىمۇ بولمايتتى. مۇسا يەنىلا بۇرۇنقىدەك پېتىپتۇ، لېكىن مۆمىن دەردلىرىنى كۆز يېشى بىلەن يۇيۇشقا رازى ئىدىكى، كىشىلەر-گە ھال ئېيتمايتتى. كىشىلەر مۆمىنگە ئىچ ئاغرىتىپ: «ئۇنىڭغا ئۇۋال بولدى، بىچارە بالا گۆشىنى شۇلۇۋالغان سۆڭەكلا بولۇپ قاپتۇ» دېيىشسە، يەنە بەزىلەر مۇسا ھەققىدە

① زاكىت — چوڭ بېلىقلار ئۆچۈن تاشلىنىدىغان قارماق. بېلىقچىلار زاكىتنى دەريانىڭ تاشلاپ ئېھتىيات يوزا-سىدىن يىپى بىلەن قوزۇقىنى قۇمغا كۆمۈۋېتىپ، كەچىسى بېرىپ قېقىپ قويىدۇ. يېرىم كېچىسىدە بىر قېتىم ئىلىنگەن بېلىقلارنى سۆزۈۋالىدۇ.

«ئۆزىنىمۇ، بالىنىمۇ قىينىغاندىن كۆرە، بالدۇرراق كەتكىنىمۇ تۈزۈكلا» دەپ پىچىر-
لىشاتتى. ئۇلار بۇ «ياخشى» نىيەتلىرىنى مۆمىنلەردىن يوشۇرۇن دەيتتى، ئەلۋەتتە. مۆ-
مىن قۇم تاسقاۋاتقان دەسلەپكى كۈنلەردە دادىسى بىرنەچچە قېتىم «ھۆلدە» قالدى.
چۈشتە كېلەي دېسە دەريا يىراق ھەم ئىش ئاۋۇمايدۇ. شۇڭا مۆمىن دادىسى ياتقان
يەردىن كىچىككىنە ئۆرەك كولىدى. ئۆرەك ئۈستىدىكى بورا بىلەن كىگىزنىمۇ ئۆرەك-
نىڭ ئاغزى بىلەن تەڭ قىلىپ ئويۇپ ئېلىۋەتتى. كۆرپىسىنىمۇ شۇنداق قىلدى. ئۇ
سىڭلىسى يۇيۇپ بەرگەن پاكىزە لاتىلارنى كۆرپىسىنىڭ تۆشۈك ئەتراپىغا قويۇپ، خۇد-
دى كىچىك بالىنىڭ كۈلتۈكىدەك قىلىپ راسلىدى. مۆمىن ھەر كۈنى سەھەردە ۋە كەچ-
تە مۇسانى يۆتكەپ ئۆرەكنى تازىلايتتى ۋە قۇرۇق توپا قۇيۇپ، پاكىزە لاتىلارنى ئالماش-
تۇراتتى... بەزى چاغلاردا مۇسا يىغلامسىراپ: «خۇدا، ئالدىڭدا نېمە كۈپۈرلۈق ئۆتكۈز-
گەن بولغىيتتىم؟! ئالدىغان ئامانىتىڭنى ئالغىن...» دەيتتى. مۆمىن دادىسىغا تەسەللى
بېرىپ: «دادا، شۇكرى قىلساڭچۇ، بىر ئوبدانلا كېتۈاتىمىزغۇ... ھېيتتا قىزلارمۇ بويۇن
قىسىپ قالمىدى، بىر قۇردىن كىيىم قىلىپ بەردىم. ھە، راست، ساڭا بىر تامباللىق
ئېلىۋىدىم، ماشىنىچىغا بېرىپ قويدۇم...» دەيتتى. بۇنداق چاغلاردا مۇسا: «ئاكاڭ
كەتتى...» ئۇ بىزنى تاشلاپ كەتتى... قامغاقتەك شامال بىلەن تەڭ ئۇچۇپ كەتتى...»
دەيتتى-دە، قامغاق توغرىلىق ھېكايە سۆزلەيتتى... مۆمىن مەھەللىدىكى ھەقەمسايىلىرىغا
ياكى ئەنسارىگە: «دادام بىر تۈزۈكلا گەپ قىلىپ يىاتمىدۇ، ئۇ تېخى ئاجايىپ قىزىق
ھېكايە سۆزلەپ بەردى. خۇدايىم شىپالىق بېرىدىغان ئوخشايدۇ، شىپالىق بەرسە
ئەجەب ئەمەس...» دەيتتى، ئۇنىڭ تارتىشىپ كەتكەن يۈزلىرىگە غەلىتىلا كۈلكە
يامىشىپ، ياۋاش كۆزلىرى شام چىراغدەك بىر دەقىقە يېنىپ قالاتتى.

بۇ ئاي، بۇ كۈنلەردە مۆمىننىڭ غەمدىشى، سىرداشى، بېشىنى سىيلايدىغان ماشايى-
قى يەنىلا ئەنسارى ئىدى. ئەنسارى ئۇنىڭ كۆڭلىدە مۇقەددەس ئەۋلىيا ئىدى.
ئەگەر ئەنسارى ئاتلىق ئادەم ئەلگە ئاشۇنداق دىلخاھ بولىدىغان بولسا، ۋاقىتانى-ۋاق
كېلىپ مۆمىننىڭ ئون ئوغلى بولسا ھەممىسىنىڭلا ئىسمىنى «ئەنسارى» قويغان بولاتتى.
ئەنسارىنىڭ ھەر بىر ئېغىز سۆزى ئەمەس، ئۇنىڭ ئاق بۇرۇتلىرىنى ھىمىرىپ «ھىم»
دەپ قويۇشى، قىلتىرىقتەك يىرىك قاشلىرىنى تۈزۈپ، قارچىغىنىڭكىدەك ئۆتكۈر كۆزلىرىنى
قىسىشى، قىسقىسى، ئۇنىڭ يۆتىلىپ قويۇشلىرىمۇ مۆمىنگە ئىشەنچ ۋە غەيرەت بېغىش-
لايتتى. بىر كۈنى مۆمىن بېشىنى ساڭگىلىتىپ خاپا ھالدا ئەنسارىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ
كەلدى ۋە:

— ئەنسارى ئاكا، دادامغا بىر نېمە دېسىڭىزچۇ، ئۇ، كۆزۈمنىڭ ئوچۇقىدا قورۇ-جاي-
نى سېتىپ سېنى ئۆيلەپ قويىمەن، دەپ بېشىمنى تولا ئاغرىتىپ كېتىۋاتىدۇ، — دېدى.

— داداڭمۇ بىر نېمىنى ئويلايدىغاندۇ، — دېدى ئەنسارى تەمكىن ھالدا.

— ۋاي، نېمىلەرنى دەۋاتىسىز. بىزنىڭ ئۆينىڭ جاپاسىنى كىممۇ تارتىپ چىدا-
لايدۇ. شەيتانىنىمۇ «توپا يەمسەن دېسە، مېيى بارمۇ؟» دەپتىكەن... بولدى، بۇ توغرىلىق
دادامغا ياخشىراق گەپ قىلىپ قويۇڭ.

ــ توختا، ــ دېدى ئەنسارى مۆمننىڭ مۇرتىسىدىن بېسىپ، ــ شەن ئاكا ئىكەنسەن، قىزلارغا يول ئېچىپ بېرىشىڭ كېرەك. خەۋەرىگدە بار، رابىيەمگە بىرنەچچە قېتىم ئەلچى كىردى.

ــ مەن رازى، ئەنسارى ئاكا، ــ دېدى مۆمىن بىر ھازا جىمىپ كېتىپ، ئاۋۋال راـ بىيەمنى ئۈزىتىۋالايلى...

بۇگۈن ھاۋا سالقىن ئىدى، لېكىن مۆمىن چۆش بىلەن تەڭ ئىشىنى يىغىشتۇردى. چۈنكى دادىسى ئەتىگەندىلا ئۇنىڭغا: «چۈشتە بالىدۇررىاق كەل، مەسلىھەتلىشىدىغان بىر ئىش بار» دېگەنىدى.

مۆمىن ئۆيگە كىرىپ كەلگەندە مېھمانخانىنىڭ ئوتتۇرىسىغا قويۇلغان جوزا ئەتـ راپىدا مەھەللىنىڭ مۆتىۋەرلىرى ۋە يەنە قانداقتۇر تونۇمايدىغان سودىگەر سىياق كۆـ سا بىر ئادەم بىلەن ئەنسارىمۇ ئولتۇراتتى. جوزىدا دەستىلەنگەن پۇل بىلەن قېـ قىزىل بارماق ئىزلىرى بېسىلغان ھۆججەت تۇراتتى. مۆمىن قورۇـجايىنىڭ سېتىلغانـ لىقىنى بىلىپ چىرايلىرى تاتارغان ھالدا قوش ياستۇقىغا يۆلىنىپ ياتقان دادىسىغا قارىدى.

ــ دادا!... ــ مۆمىن دادىسىنىڭ بېشىدا تىزلاندى، ــ «ئۆيى يوقنىڭ جېنى يوق» دەپ ئۆزۈڭ دەيتتىڭغۇ؟ بۇ... بۇ... قانداق قىلغىنىڭ؟ مەن... مەن سېنى باقالمىدىممۇ؟... سىڭىللىرىمغا قارىيالمىدىممۇ؟... ھەر كۈنلۈك چېيىڭغا قايمىقىڭنى تەييار قىلىپ بېرىۋاـ تىمەن... ھېيت نامازلىرىغا بارىمەن دېسەڭ مەسچىتكە يۈدۈپ ئاپاردىم... سىڭىللىرىم بىر ئوبدان ئوقۇۋاتىدۇ. توي قىلىش ئۈچۈن قورۇـجاينى ساتتىڭمۇ؟

ئەسلىدە مۇسا چوڭ قىزى رابىيەنىڭ تويىنى قىلىش ئۈچۈن قورۇـجاينى ساتـ قانىدى. ئەنسارى مۇسانىڭ بۇ قارارىغا باشتىن ـ ئاخىر قارشى تۇرغان بولسىمۇ، لېكىن مۇسا: «مۆمىن ئۇنىڭسىزمۇ تۇگىشىپ كەتتى. مەن ئاتا تۇرۇپ يەنە ئۇنىڭغا سىڭلىڭنى ئۇزات دېيىشكە تىلىم كۆيىدۇ. ماقۇل دە، ئەنسارى، بىرەر ئېغىز ئۆي ئېلىپ ئىجارىگە ئولتۇرۇپ تۇرمامدۇق» دەپ تۇرۇۋالغانىدى.

ــ شۇنداق ئوغلۇم، ــ دېدى مۇسا ئوغلىنىڭ يىرتىلىپ ساڭگىلاپ قالغان يەڭلىرىگە قاراپ، ــ سەن ئۆزۈڭ يېمەي، ئۇچاڭغا بىر نېمە ئارتماي بىزگە قاراپ كەلدىڭ. سېـ نىڭ تارتىۋاتقان كۈنلىرىڭنى ئويلىسام مېڭ ئۆلۈپ، مېڭ تىرىلمەن... ئامالسىم يوق بالام...

ــ دادا! ــ دېدى مۆمىن ئۆزىنى سەل بېسىۋېلىپ، ــ جاي سېتىڭ، سەن ئۇنى قاڭـ داق قىلىمەن دېسەڭمۇ بىز بالىلار چىش يېرىپ بىر نېمە دېيەلمەيمىز... لېكىن «قورۇـ جاينى سېتىپ سىڭلىسىنى ئۇزاتتى» دېگەن ئاتاقنى مەن كۆتۈرەلمەيمەن... بېشىمنى ئېـ لىپ چىقىپ كېتىمەن...

ــ بالام، قۇدا بولغۇچىلار تويىنى ئالدىرىتىۋاتىدۇ، ــ دېدى مۇسا بېشىنى كۆتۈـ رۈپ، ــ بۇرنىمىزغا ئىككى بارمىقىمىزنى تىقىپ تۇرساق، خەقنىڭ ئالدىدا سىڭلىڭنىڭ يۈزى سۆرۈن بولمامدۇ؟!...

ئۇيغۇرچە كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

بەدەشقان قۇرۇپ ئولتۇرۇشقان مەھەللە ئاقساقاللىرى ئاستا پىچىرلىشىپ يەرگە قاراشتى. مۆمىنمۇ خەقنىڭ ئالدىدا «سىگىلىگىنىڭ يۈزى سۆرۈن بولمامدۇ؟!» دېگەن سۆزدىن ئىككى تاش ئارىلىقىدا قىسىلىپ قالغانىدى. ئەنسارى ئامالسىز تىكىرقاپ تۇرغان مۆمىنگە تىكىلىپ تۇراتتى.

— قورۇ - جاي نەچچىگە پىچىلدى؟ — دېدى مۆمىن ئولتۇرغانلارغا مەنىدىلىپ.

— 450 سوم، — دېدى قورۇنى ئالماقچى بولغان كۈسا ئادەم.

— ماقۇل، مەن بۇ 450 سومنى بىر ئاي ئىچىدە تەييارلاپ، دادامنىڭ ئالدىغا قويمەن. سىلەر شۇنىڭغا گۇۋاھ بولۇڭلار، ئەگەر شۇنداق قىلالمىسام ئانامنىڭ ئاق سۈتى ماڭا ھارام بولسۇن! ...

مۆمىن جوزىدىكى ھۈججەتنى ئالدى - دە، پۇرلاپ - پۇرلاپ ئوچۇق دېرىزىدىن ھويلىدىكى گۈللۈككە تاشلىۋەتتى ۋە ئۆزىمۇ قاتقىغان توپتەك ئىشىكتىن چىقىپ كەتتى...

مىگە قاينايدىغان تومۇز ئىسسىقلار، باشلارنى يېرىۋەتكۈدەك مۆلدۈرلۈك جۇدۇنلار، جاھاننى يالمىۋېتىدىغاندەك بورانلىق كۈنلەر بولۇپ ئۆتتى، لېكىن كەڭ كەتكەن تاشلىق ساي كېچە - كۈندۈز ئۆزىنىڭ باغرىنى تىلغاپ دۈمچەك - دۈمچەك شېغىل تاغلىرىنى، سېرىق قۇم بارخانلىرىنى پەيدا قىلغان بۇ، نىمجان ۋەجىك، ئاۋاق ھەمراھىدىن ئايرىلغىنى يوق. 37 كۈن بولغاندا چۈچۈلدەك قاريدىغان، خۇنۇك كۆزلىرى گۆردەك ئولتۇرۇشقان، ئالا كۆكىگەن ساقاللىرى ئۆسۈپ كەتكەن مۆمىن ئىلەك - سىلەكسىگىنە ئۆيگە كىرىپ كەلدى ۋە كىر ياغلىققا ئورالغان 450 سومدىن ئارتۇق پۇلنى دادىسىنىڭ ئالدىغا قويدى - دە، مۇساىنىڭ ئايىغىغا موكلا يىقىلىپ چۈشتى. ئۇنىڭ بۇرنىدىن ئوق تەك ئېتىلىپ چىققان قان يىرتىق كىگىزلەردە ئويۇپ قالدى. ئەنسارى ئۇنى كۆتۈرۈۋالغاندا ئىشتان پۇشقىقىدىنمۇ قان ئارىلاش سۇ ساقۇاتاتتى. چۈنكى ئۇ قان سىيگەنىدى ...

دەرەخ ياپراقلىرى سارغىيىشقا باشلىغاندا مۆمىنمۇ دوختۇرخانىدىن غازاكدەك سارغىيىپ چىقتى. ئۇنى بۇرۇنقى مۆمىن دېگەندىن كۆرە باشقا بىر مۆمىن دېگەن تۇزۇكرەك ئىدى. ئۇنىڭ چاچلىرى چۈشۈپ، بېشىدا خۇددى سۇسىزلىقتىن سارغىيىپ كەتكەن زىرائەتتەك ئاق سېرىق نىمجان تۈكلەر ئانداق - ساندا دېگگىيىپ تۇراتتى، كۆزلىرى بولسا ئۆلۈكنىكىدەك نۇرسىز خۇنۇك ئىدى.

مۆمىن دادىسى بىلەن كۆرۈشكەندە يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ ئۇنسىز يىغلىدى. دادىسى ئۇنىڭغا تىكىلىپ قارىيالمىدى، باشقا گەپ - سۆزمۇ قىلمىدى. پەقەت مۆمىننىڭ قوللىرىنى ياش يۇقى كۆزلىرىگە ئۇزۇنغىچە سۈرتۈپ: «سىگىلىگىنى ئۇزاتتۇق» دېدى. دادىسى بۇ گەپنى دېمىسىمۇ بولاتتى، چۈنكى مۆمىن ھەر كۈنى دوختۇرخانىغا يوقلاپ كېلىپ تۇرغان ئەنساردىن ھەممىنى ئاڭلاپ تۇرغانىدى. مۆمىن ئەنسارى كىرگەندە ئۇنىڭ بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى. ئەنسارى ئۇنىڭ دولىسىغا ئۇرۇپ قويۇپ:

— تۇزۇك، تۇزۇك ساقىيىپسەن، چىرايىڭمۇ ئاۋۋالقىدىن مىڭ مىراتەم ياخشى ...—

دەپ كۆڭلىنى ياساپ قويدى. مۆمىن ئەنسارىنى ئۇزىتىپ چىقىپ، دۇدۇقلىغىنىچە:
ــ قاراڭ، ئەنسارى ئاكا، ئاكام چۈشۈمگە تولا كىرىدىغان بولۇپ كەتتى. شۇنىڭغا قارىغاندا، بىزنى تولا ئەسلەيدىغان ئوخشايدۇ... بېشىغا كۈن چۈشتىمىكىن، دەپمۇ ئەندىسىرەيمەن... ئېمىلا دېگەن بىلەن مۇساپىر چىلىق - تە، ــ دېدى.
ئەنسارى مۆمىننىڭ چۈمچۈكلاپ تۇرغان مىسكىن كۆزلىرىگە خېلى ئۇزۇن تىكىلىپ قالدى - دە، ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى كۆرۈپ تۇرغاندەك ئىچىدە: «ھەي مۆمىن، ھەي مۆمىن، دىلىڭدىكى گەپنى قىل!... ئاكاڭ سېنى ئەھمەس، سەن ئاكاڭنى سېغىنىۋاتىسەن، ئويلاۋاتىسەن، قېرىندىشىمنىڭ بېشىغا كۈلپەت كەلدىمىكىن، دەپ غەم يەۋاتىسەن،... لېكىن ئۇ باغرى تاش ئاكاڭ سېنى، سېنىڭ دەرد - ئەلەملىرىڭنى ئويلامدىغاندۇ؟ ساڭا بۇ يەردىكىلەرنىڭ غېمىمۇ يېتىپ ئاشاتتىغۇ. سەن نېمانچىۋالا باغرى يۇمشاق بولۇپ يارلىپ قالغانسەن؟ ياكى ئاناڭ سېنى مامۇق ئۇستىگە تۇغقانمىدى؟!...» دەپ ئويلىدى. ئەنسارى چىقىپ كېتەر ۋاقتىدا: «ئىشتىن خاتىرجەم بول، سېنىڭ كويىڭدا بولۇۋاتىمەن» دېدى. دېگەندەك ئىككى كۈن ئۆتكەندە ئۇ مۆمىن بىلەن پاراڭلاشتى.
ــ ئەمدى قۇم تاسقىما، ئۇزۇلۇپ قالسەن، ــ دېدى ئەنسارى مۆمىنىڭ تىزىغا ئۇرۇپ قويۇپ، ــ باققالچىلىق قىلساڭ قانداقراق؟ مەن بىرنەچچە باققال ئاغىنىلىرىم بىلەن سۆزلىشىپ قويدۇم. ئۇلار ساڭا ھەر بىرسى بىر - ئىككى تونىنىدىن ئالما بەرمەكچى. پۈلىنى ئەتىيازدا بەرسەكمۇ بولىدۇ. شۇڭا ھويلاڭغا بىر ئامبار كولايلى.
ــ قىلسام قىلاي، سىز مېنى ھەرگىز پاتقاققا كىرىمەيسىز.
ــ كېلەر يىل ئالمىلار چېچەك تاشلىشى بىلەنلا مەن ساڭا بىرەر باغنى سۆزلىشىپ ئېلىپ بېرىمەن.
مۆمىن قىشچە ئالما ساتتى. ئۇنىڭ ئۇچۇن ھەربىر ئالما گۆھەر ئىدى. ئالمىلارنى ھەر 2 - 3 كۈندە بىر ئۆرۈپ تۇراتتى. بىرئاز قارىدىغان ياكى سېسىقنى باشلىغانلىرىنى سېۋەتلەرگە قاچىلاپ ئەنسارى ئەرزان باھادا ئېلىپ بەرگەن ھارۇنغا باساتتى، ئۇستىنى كىگىز، كونا ئەدىيالار بىلەن چۈمكەپ بازارغا ئېلىپ باراتتى. ئامباردا ئالما دۆۋىلىرى ئازلاپ قېلىشى بىلەنلا چوڭ باققاللاردىن ئالما ئېلىپ تۇراتتى. بەزى ئۇرۇمچىگە ئالما يۆتكىگەن باققاللار ئۇنىڭغا ئىشەنچسىز ئالما، نەشپۈتلىرىنى ئەرزان باھادا ئۆتكۈزۈپ بېرەتتى. بۇ ئىشلار يەنىلا ئەنسارىنىڭ مەسلىھەتسىز بولمايتتى. ئەنسارى قوشۇمىسىنى تۇرۇپ بارماقلىرىنى سانايتتى ۋە ئىچىدە: «قىش ئوتتۇرىلىرىدا ئالمىنىڭ كىلوسى مۇنچە، نەشپۈتنىڭ مۇنچە بولىدۇ. ھەر كىلوسىدا 3 - 4 ئانىنىڭ پۇلى قالغۇدەك ...» دەپ پىچىرلايتتى.
ــ ئال ئۇكا، زىيان تارتمايسەن، قۇشقاچ بولسىمۇ گۆش، لېكىن ئامبىرىڭنىڭ ھاۋاسىنى تەڭشەپ تۇرۇشنى ئۇنتۇما، ــ دەيتتى. لېكىن يەنىلا ئۆزى بىللە بېرىپ شېرىن تىلىنى ئىشقا سېلىپ، كېلىشكەن باھادىن خېلىلا ئەرزان ئېلىپ بېرەتتى. باققاللار ئۇنىڭ لەۋزىنى يىرالمايتتى.
مۆمىن دادىسى بىلەن ئىككى سىڭلىسىنى يەرگە قاراتمىدى. ئەمما ئۆزى يۇڭۇزلانـ

غان توخۇدەك بولۇپ قالدى. پۇتىغا كىيگەن باجىگىرى ياماقلار دەستىدىن كۇندىن-كۇنگە ئېغىرلاشماقتا ئىدى. ھەتتا ئۇ بەزىدە چىگە يىپلار بىلەن ئاجراپ كەتكەن چەم-لىرىنى چىرماپ باغلىۋالاتتى. كىيىۋالغان چاپان-ئىشتانلىرىمۇ خۇددى ئاتنىڭ چۇلۇۋۇر-دەك ساڭگىلاپ، دۇمبىلىرى كېڭەزلىكتەك بولۇپ كەتكەنىدى. دادىسى ئۇنىڭغا:

— ئوغلۇم، كىيىم-كېچەكنىڭ ھېچ ساپاسى قالماپتۇ، كۆزۈڭنى يۇمۇپ بىر يەڭ-گۈشلىۋالغىنا، — دەيتتى. مۆمىن كۈلۈپ:

— دادا، تېخى كىيگۈچىلىكى بار. باجىگىرنى بىر قاقتۇرۇۋالسام قىش چىقىدۇ، — دەيتتى-دە، كېچىچە كىيىملىرىنى يامap ئايىغىنى مىخلاپ چىقاتتى، لېكىن ئۇ نېمە ئۈچۈندۇر خۇشال ئىدى. ناگان-ناگاندا ئەنسارى ئۇنىڭ جىن چىراغدەك ۋىللىدە ئېچىلىپ قالغان چىرايىنى كۆرۈپ، يۈرىكىنىڭ قەيىرىدۇر ئېچىشقاندەك بولاتتى. ئەمما، ئۇ كۈلۈپ:

— بەللى، بەللى، مۆمىنجان بالا، مۇنداق ئېچىلىپ-يېيىلىپ يۈرگىنە، سېنىڭ خۇ-شال يۈرگىنىڭنى كۆرۈپ مەنمۇ يېپىيېنىكلا بولۇپ قالىدىكەنمەن، — دېسە، مۆمىن:

— ھى ... ھى ... ھى... ئەنسارى ئاكا، كۆڭۈلنىڭ خۇشلۇقى تېرىكچىلىكنىڭ زىننە-تىكەن، بۇ ئاي-بۇ كۈنلەردە ئۆزۈممۇ بىلمەيمەن، كۆڭلۈم خۇشلىغۇ ... — دەيتتى.

ياز كىرىپ ئالمىلار غورا تۇتقان پەيتتە ئەنسارى مەھەللىدىكى تۇل خوتۇنىنىڭ ئوغلى خالىنى باشلاپ كىردى. خال بوينى ئۇزۇن، تاياقتەك تۇز كەتكەن قارامۇتۇق، كۈلۈپلا تۇرىدىغان بالا ئىدى.

— مۆمىن ئۇكا، — دېدى ئەنسارى بۇرۇتىنى ھىمىرىپ قويۇپ، — ئەمدى خال بە-لەن شەھرىڭ ئوقەت قىل. ئىككىگلار بىرلىشىپ باغ ئېلىڭلار. كېيىن غەللىنى ئايرىغاندا ئامبىرىڭنىڭ ھەم سېنىڭ تېخنىكا ھەققىڭ ئايرىم بولسۇن.

ئەنسارى شاھىت بولۇپ ئېلىپ بەرگەن باغ شەھەر سىرتىدا ئىدى. ئالمىلار يو-پۇرماقلار ئارىسىدىن تۇخۇمدەك ئاقىرىپ، يازلىق ئالمىلار رەڭ تۇزۇشكە باشلىغاندا، مۆ-مىن ھەر كۈنى ئادىتى بويىچە دادىسىنىڭ كۆڭلىنى خۇش قىلماقچى بولۇپ، ئۇنىڭ يېنىدا تىزلاندى:

— پۇھۇي ... دادا، ئالما دېگەن قىلىقسىز بولۇپ كەتتى. كۆرۈپ كېلەمسەن؟ ما-قۇل دېگىنە دادا، تالا-تۇزلەرنى كۆرمىگىنىگىگىمۇ 6 - 7 يىل بولۇپ قالدى، كۆڭلۈڭ بىر ئېچىلىپ قالسۇن.

مۆمىن ھارۇننى جابدۇپ دادىسىنىڭ ئۇنىمىغىنىغا قارىماي ھارۇنغا ياتقۇزۇپ، باغ-قا ئېلىپ كەلدى. شاخاراپ كەتكەن ئالما قاتارلىرىنىڭ چېكى كۆرۈنمەيدىغاندەك ئەمەس ئىدى.

— قارا دادا، — دېدى مۆمىن قۇچاق يەتكۈسىز ئالما تۈپلىرىنى كۆرسىتىپ، — مۇ-شۇنداق قاتاردىن ئۈچ قاتىرى مېنىڭ، 120 تۈپتىن ئارتۇق دېگىنە. ئون نەچچە تۈپ يازلىق ئالمىدىن باشقىسىنىڭ ھەممىسى قىشلىق ئالمىلار — ئامبارنىڭ مېھمانلىرى. قېنى، بۇداپ باققىنا، قانچىلىك بىر نېمە بولار؟

ــ ۋاقتىدا ساتالىساڭلا يازلىق ئالما بىلەنلا دەسمىيىڭنىڭ يېرىمىنى تىرىلدۈرۈپ ئالغۇدەكسەن. خۇدا بوران - چاپقۇندىن ساقلىسا.

ــ ئەنسىرىمە دادا، بوران قاققان، چۈشۈپ كەتكەن ئالمىلارنى ئالما قېقى زاۋۇ- تىغا ئۆتكۈزۈپ تۇرۇۋاتىمىز، ئۆزىمىزمۇ قاق سېلىۋاتىمىز. ئەمدى ئامبارنى كېڭەيتىپ سالمىساق زادىلا بولمايدۇ.

مۆمىن هارۇننى ئىتتىرىپ يازلىق ئالما قاتارلىرىغا كەلگەنده، قىپقىزىل رەڭ تۈزۈپ سۈزۈلگەن تاغىل ئالمىلارنى، شاخلىرىنى كۆتۈرەلمەي يەرگە يېتىپ كەتكەن جانان چىنىدەك ئاپۇرۇتلارنى كۆرگىنىده، دادىسىنىڭ ئەتراپىدا پەرۋانىدەك چۆرگىلەپ، ئۇنىڭغا هېلى ئالما ئاقلاپ تۇتسا، هېلى ئويلىغان پىلانلىرىنى سۆزلەپ كېتەتتى.

ــ خۇدا «ئال قۇلۇم» دەۋەتسە بۇ يىل خېلىلا ئەتلىنىپ قالىمىز، سېنىڭ ئۇرۇمچىگە ئاپىرىپ بىر داۋالىتىپ كەلمىسەم...

ــ خۇدا تىلەكلىرىڭگە يەتكۈزەر، بالام، ــ دېدى مۇسا كۆزلىرىنى ئالقانلىرىدا سۈرتۈپ.

لېكىن، خۇدا مۆمىنىڭ تىلەكلىرىگە يەتكۈزمىدى. ئەتىياز كىرىشى بىلەن مۇسا بۇ ئالەم بىلەن خوشلاشتى، مۆمىن دادىسىنىڭ سەككىز يىل قوزغالماي ياتقان ئورنىغا قاراپ كېچىلەردە بۇقۇلداپ يىغلاپ كېتەتتى. 11 - 12 يېشىغىچە دادىسىنىڭ قوينىدا ئۇنىڭ بىلىكىنى تۇتۇپ يېتىپ كۆنگەن مۆمىن ئۇچۇن ئاتىسىنىڭ ئۆلۈمى تولىمۇ ئېغىر كەلدى. بىر خۇشاللىققا هەسرەت يار بولغاندەك، بۇ يىللار مۆمىن ئۇچۇن جۇدالىق هەم تەنهالىقنى ئېلىپ كەلدى. ئاتىسى ئۆلگەن شۇ يىلى ئۇ كىچىك سىڭلىسى راهەتنى ئۇرۇمچىگە ئوقۇشقا يولغا سالدى. ئاتىسىنىڭ يىل نەزىرىسىنى بېرىپ بولۇپ، ئەمدىلا مويكا زاۋۇتقا قولى ئىشقا تەككەن ئوتتۇرانچى سىڭلىسى راهىلەمنىڭ تويىنى قىلىپ ئۇنى ئۇزاتتى...

مۆمىن «يۇمشاق» لەقىمى «باقتال» غا ئالمىشىپ ئوقەتنىڭ هېخىزىنى چېقىۋاتقان يىللىرى ئۇنىڭ كىچىك سىڭلىسى راهەت ئوقۇش پۈتتۈرۈپ قايتىپ كەلدى، لېكىن راهەت ئاكىسىنى تونۇيالمايلا قالدى، ئەمدىلا ئوتتۇز ياشىنىڭ قارىسىنى ئالغان مۆمىنىنىڭ چېكە چاچلىرىغا ئاق سانچىغان، نۇرسىز كۆز جىيەكلىرىدە ئىنچىكە سىزىقلار گىرەلەشكەنىدى، ئۇ قېرى بوۋايلاردەك تېخىمۇ ۋۇجۇك ۋە مۇلايىم بولۇپ قالغانىدى. راهەت ئۆيگە كىرىپ يېڭى يوتقان - كۆرپە، كىگىز - كېچەك، ئۆي - جاهازلىرىنى كۆرۈپ قەۋەتلا خۇشال بولۇپ كەتتى.

ــ ۋىيەي ئاكا، تويۇڭ يېقىن ئوخشىمامدۇ، ــ دېدى راهەت يېڭى ئىشكاپنى سىيلاپ قويۇپ، ــ تەييارلىقلىرىڭ جايىدىغۇ!

ــ رايىسەم بىلەن راهىلەمنى غورىگۈللا چىقىرىپ كۆڭلۈم بىر قىسما بولۇۋېدى، ــ دېدى مۆمىن كۆزلىرىنى چىمچىقلىتىپ، ــ بۇلارنى سىزگە ئاتاپ ئېلىپ قويدۇم. ئەرلىرىڭ ئالدىدا يۈزى ئوچۇق بولسۇن دەپ هەدىلىرىگىزگىمۇ ئېلىپ بەردىم.

www.uyghurkitap.com

راھەتنىڭ ئۆپكىسى ئۆرۈلدى. ئۇچ يىلغىچە ھەر ئايدا پۇل ئەۋەتىپ، قىشلىق، يازلىق كىيىملىرىنى ۋاقتىدا يەتكۈزۈپ بېرىپ تۇرغان ئاكىسىنىڭ تۇرقىغا قاردى. ئۇ خۇددى ئۆمۈر بويى قوزىلىرىغا پۈتۈن تېنىدىكى شەرىبەتلىرىنى ئېمىتىپ ئۆزى سوغۇلۇپ، تارتىلىپ، قاق سۆڭەك بولۇپ قالغان ساغلىقىلا ئوخشاپ قالغانىدى.

راھەت ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇتقۇچىلىق خىزمىتىگە ئورۇنلىشىپ، ئىككى ئاي بولغاندا ئۇنىڭغا ئەلچى كىردى. ئەلچىلەر ئالدىدا ئەنسارىنىڭ چىرايى بۇلۇتتەك تۇتۇلۇپ قارىداپلا كەتتى. مۆمىن بولسا يۈكۈنۈپ ئۈن ـ تۈنسىز ئولتۇراتتى.

ـ بولمايدۇ، ـ دېدى ئەنسارى گەپنى كېسىپلا، ـ مۆمىن بېشىغا كەلگەن كۈلپەتلەر تۆپەيلىدىن ئىككى سىڭلىسىغا يول بەردى. راھەت ئەمدى ئوقۇش پۈتتۈرۈپ كەلدى، يەنە بىرەر يىل ساقلىسۇن.

ئەلچىلەر كېتىپ قالدى، لېكىن ئارىدىن ئىككى كۈن ئۆتۈپلا يەنە كەلدى. ئۇلار يىگىت بىلەن قىزنىڭ ئوقۇۋاتقان چېغىدىلا سىناشقانلىقى، يىگىتنىڭ ئۇچ يىلدىن بېرى ساقلاپ كەلگەنلىكى، ئەگەر يەنە «ساقلا» دېيىلسە، مۇناسىۋەت بۇزۇلۇپ دىغانلىقىنى ئەسكەرتتى.

ـ مەيلى، ئەنسارى ئاكا، ـ دېدى مۆمىن ئەلچىلەر ئالدىدا، ـ تۇيۇنى قىلىپ بېرەي. ئاپام بىلەن دادام راھەتكە تولىمۇ ئامراق ئىدى، روھى قورۇنمىسۇن...

ـ ھىم، «چوڭ توقاچ پىشقىچە، كىچىك توقاچ كۆيۈپ كېتىپتۇ» دېگەن شۇدە.

مۆمىن كەچتە چاپىنىنى يېپىنچاقلاپ ئامبارغا كىردى. ئۇ چىراغنى يېقىپ قويۇپ كېچىچە ئالما ئۆردى. ئۇنىڭ مۆلۈلدەپ تۇرغان كۆزلىرىدىن، بىردىنلا كىچىكلەپ كەتكەن ۋۇجۇدىدىن بىر خىل مىسكىنلىك، غەمكىنلىك، ھەسرەت ـ نادامەت ئارىلاشقان بىچارىلىك چىقىپ تۇراتتى. ئۇ مۇلايىم، كەم سۆز ئانىسىنى، ئۇزۇن يىل كېسەل ئازابىنى تارتىپ ئارمان بىلەن كەتكەن دادىسىنى، ئاكىسىنىڭ كۆزىگە خىجالەتچىلىك ئىلكىدە قورۇنۇپ قارايدىغان سىڭىللىرىنى ئويلىدى: شۇنداق، بىر چاغلاردا بۇ قورۇ ـ جاي ئاۋات ئىدى... ئەمدىلىكتە چۆللىشىپ قالغاندەك تۇيۇلدى... ئادەم دېگەن جاپا ـ مۇشەققەتكىمۇ خۇددى كېسەلگە كۆنۈپ قالغاندەك كۆنۈپ قالىدىغان ئوخشايدۇ. قەلەندەرنىكىمۇ ئۆزىگە چۈشلۈق خۇشاللىقى، بەختى بولغىنىدەك، ئاشۇ ئازابلىق تۇرمۇشنىكىمۇ ئۆزىگە چۈشلۈق لەززىتى، شادلىقى بار ئىكەن. مانا ئۇلار پەسىل قۇشلىرىدەك ئۇچۇپ كەتتى. ھەئە، بەزىلەر كەتتى، بەزىلەر كەتمەنلەندى. «كەتكەنلەر كېلەر، كەتمەنلىگەنلەر كەلمەس» دېگىنى راست بولسا، نېمە ئۈچۈن ئاكىسى كەلمەيدۇ؟ ئېھتىمال، «تىرىك ئايرىلدۇق» دېگىنى راست بولسا، نېمە ئۈچۈن ئاكىسى كەلمەيدۇ؟ ئېھتىمال، «تىرىك ئايرىلدۇق» دېگىنى شۇ ئوخشايدۇ. ئۆزىچۇ؟ ئۇ شاللىقا قونغان ئۇقادەك يەككە ـ يېگانە قالدى. ئاھ، ئاكىسى بولغان بولسىمۇ كاشكى، ئاتا ـ ئانىسىنىڭ قەدىمى چۇشكەن مۇشۇ ئەزىز جايلارنى ئاۋات قىلىپ، چىرىغىنى يانداۋۇرۇپ ئولتۇرماسمىدى، ئۇنىڭ دەردىگە دەرمان بولماسمىدى،... ئاكىسى ھازىر نەلەردە مۇساپىر چىلىق تارتىپ يۈرىدىغاندۇ؟!...

مۆمىننىڭ كۆزىدىن ئۆزۈلمەي چۈشۈۋاتقان يوغان ـ يوغان ياش تامچىلىرى ئالمىلارنىڭ قىزىل يۈزلىرىنى سۆيمەكتە ئىدى...

مۆمىن قولىغا چىققان بىر مەڭگۈ ئاق، بىر مەڭگۈ سۇس قىزىل ئالمىغا ئۇزۇن تىكىلىپ قالدى. ئۇ بۇگۈن نېمە ئانچىۋالا مەسرەتلىنىدۇ، ئاھ ئۇرىدۇ، ياش تۆكىدۇ؟ ئۇ بۇگۈن ئۆزىنىڭ يارىلىشىدىلا شور پېشانە، جاپاكەش يارالغانلىقىنى ھېس قىلىپ يەتتى. خۇدانىڭ ئۇنىڭغا ئاتا قىلغىنى يۇمشاق كۆڭۈل، ئاق نىيەت، مېھىر - شەپقەت، ياۋاش - يۇمشاقلىق ئىكەن، لېكىن بەخت ئاتا قىلماپتۇ، ياكى ئۇنتۇپتۇ...

مۆمىن قولىدىكى ئالمىنى پۈرىدى، شېرىن ھىد دىماقلىرىغا ئۇرۇلۇشى بىلەن قۇلىقىدا قاقاقلاپ كۈلگەن ئاۋاز قايتا جاراڭلىغاندەك، گۈپپۈلدەپ ئالما پۈراپ تۇرغان ئامبارنىڭ تۆت بۇلۇڭىغا قارىدى...

تەقدىر كىشىلەر بىلەن ئويىنىشىدۇ، دېگىنى راست ئوخشايدۇ. مۆمىن بۇلتۇر بازارغا ئالما ئېلىپ كېتىۋاتقاندا ھەزرەت مازىرى يېنىدا ھارۋىسى پاتقاقتا پېتىپ قېلىپ، ئالمىلار تۆكۈلۈپ كەتكەنىدى. شۇ چاغدا ھەزرەت مازىرىنىڭ شور تېمىدىن سەكرەپ چۈشكەن بىر قىز ئۇنىڭغا ياردەم قىلدى. مۆمىن قىزنىڭ ئېتەكلىرىگە ئالما تۆكۈپ بەردى. كېيىنمۇ ئۇنىڭ بىلەن بىر - ئىككى قېتىم ئۇچراشتى. شۇنداق قىلىپ تونۇشۇپ قالدى. قىزنىڭ ئېتى پاتىمە ئىدى. مۆمىن شۇ كۈنلەردە ئالما سېتىۋېتىپمۇ، بازاردىن يېنىپ كېلىۋېتىپمۇ «پاتىمەنىڭ كۆڭلى، يەتمىش يەردە ياماقى» دېگەن ناخشىنى غىڭشىپلا يۈرىدىغان بولدى. قىزنىڭ ئانىسى يوق بولۇپ، گۆركارنىڭ يالغۇز قىزى ئىدى. پاتىمە مۆمىنىنىڭ ياۋاشلىقىغا، ساددىلىقىغا، ئاق كۆڭۈللۈكلىكىگە قىزىقتىمۇ، ئەيتاۋۇر ئۇنىڭ يېشىنىڭ چوڭلۇقىنى كۆڭلىگە ئالمىدى.

ئۇلار توي قىلىشقا پۇتۇشتى، لېكىن مۆمىن پاتىمەگە: «سىڭلىم پات يېقىندا ئۇرۇمچىدىن ئوقۇش پۈتتۈرۈپ قايتىپ كېلىدۇ. تويغا سىڭلىمۇ قاتناشسۇن» دەپ تويىنى ئارقىغا سۈرگەنىدى، ئەمدىلىكتە...

...پۇت - قوللىرى ئۈيۈشۈپ كەتكەن مۆمىن نەم ئامبارىدىن ئارانلا قوپۇپ سىرتقا چىقتى. ئۇ قارا ئىتنىڭ ئامبار ئالدىغا باغلىغاندىن كېيىن ئۇخلاش ئۈچۈن ئۆيىگە كىرىپ كەتتى.

ئاكىسىنىڭ ئۇرۇمچى ۋە ئىچكى ئۆلكىلەردە بىر ئايدىن ئارتۇقراق ساياھەت قىلدۇرغان مۆمىن قايتىپ كەلدى. شۇنداق، ئۇ قايتىپ كەلدى، لېكىن ئون يىل كېسەل تارتقان ئادەمدەك سۇلغۇن، پۇت - قوللىرى بوشاشقان، ئاكىسى كەلگەن ۋاقتىلاردىكى نۇر چاقناپ تۇرغان مۇلايىم كۆزلىرى خىرەلەشكەن ھالدا قايتىپ كەلدى. ئۇنىڭ تېتىك، چاققان ھەرىكەتلىرى، كەچكۈزدە ئېچىلغان كەنجە غوزىدەك چىرايى بىر كېچىدىلا ئۇششۇك تەگكەندەك سولىشىپ كەتكەنىدى. خۇددى ئۇ ئۆلگەننىڭ ئۈستىگە تەپمەك دېگەندەك، ئامباردىكى ئالمىلارمۇ سېسىپ كەتكەنىدى. خال ئامبارنىڭ ھاۋاسىنى تەڭشەشنى بىلمىگەنلىكى ئۈچۈن دۆۋە - دۆۋە ئالمىلارنىڭ ئوتتۇرى بىر كېچىدىلا ئىچىدىن كېتىپ قالغانىدى. خال بىلەن پاتىمە سېسىغان ئالمىلارنى چېلەكلەردە توشۇپ ئۇلگۈرتەلمىگەچكە باققاللارغا ئەرزان باھادا بېرىۋەتكەنىدى.

مۇمىننىڭ يولدا كەلگىنىچە: «بۇ يىلنىڭ پايدىسىنى خەجلەپ تۈگەتكەن ھېسابتا بولسام- مۇ، ئامباردىكى ئالمىدىن دەسمايەم چىقىپ قالىدۇ» دېگەن ئۈمىدى كۆپۈككە ئايلانغانىدى. ئۇ «خەيرىيەت، چىققان كۆز ئورنىغا چۈشمەيدۇ» دەپ ئۆزىگە ئۆزى تەسەللى بەردى. مۇمىن 36 كۈنلۈك سەپەر جەريانىدا ئاكىسىدىن جىق ياخشىلىق كۈتۈشكە بولمايدىغان- لىقىغا ئانچە - مۇنچە كۆزى يەتمىگەن بولسىمۇ قالغانىدى، لېكىن شۇنداقتىمۇ كۆڭلىنىڭ بىر بۇرجىكىدە غۇۋا بولسىمۇ ئۈمىد نۇرى پىلىلداپ تۇراتتى. ئاكىسىنىڭ قايتىپ كېلىپلا قورۇ - جايىنىڭ مىراسىنى ئايرىش ھەققىدىكى داۋراڭنى بۇ نۇرنى ئۆچۈرۈپ، مۇمىننى قاراڭغۇ ھاڭقا تاشلىۋەتكەندەك بولدى.

ئەنسارى ئۇلاردىن ھال سوراپ كىرىپ، دالان ئۆيىدىكى نەرسە - كېرەك قاچىلان- غان يالتىراق تاغار، چامادانلارنى، ياپونىنىڭ ئۇنىئالغۇسىنى، 7 - 8 دەك توك كاۋابدان، قىممەت باھالىق كىيىم - كېچەكلەرنى كۆرۈپ بېشىنى چايقىدى. ئۇ مۇمىنگە: «بۇگۈن- چە دەم ئېلىپ ئەتە كەچ بىزنىڭكىگە كىرگىن» دەپ قويۇپ چىقىپ كەتتى. چۈنكى ئەنسارى مۇمىننىڭ ھالىنى كۆرۈپ ئوتتا پۈچۈلانغاندەك بولۇپ كەتكەنىدى. ئەتىسى كەچ مۇمىن ئەنسارىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ جىمجىتلا سۆپىدا ئولتۇردى.

— ئاڭلىسام، خېلى جىق مال ئەكەپسىلەر، — دېدى ئەنسارى باش ساڭگىلىتىپ ئولتۇرغان مۇمىنگە قاراپ، — ھەممىسىنى سەن ئالمىغانسەن؟

— مەن ئالماي كىم ئالىدۇ، ئۇنىڭ ئەكەلگەن پۇلى چاغلىقلا ئىكەن.

— مەن ساڭا ماڭار چېغىدا: «ئۆزۈڭگە پۇختا بول، پۇل دېگەنىنىڭ بىر ئۇچى يۇرەكتە، بىر ئۇچى بىلەكتە» دېمىگەنمىدىم.

— ئاكام ئاران بىر كەلگەندە لەۋزىنى يېرالمىدىم. بۇ يەردىكى 23 سومىلۇق تاغار ئىشتان ئۇ يەردە بىزنىڭ پۇلىمىزغا 370 سومغا توختايدىكەن. ياپونىنىڭ بىر ئۇنىئالغۇ- سىغا بىر قوڭغۇز ماشىنا تېگىشىدىكەن، قىستىسى، ھەممىسى ئەتىۋار نەرسىلەركەن. قىممەت باھالىق مېھمانخانا، ئايروپىلان، پويىز بىلەتلىرى ۋە ئېلىنغان نەرسە- كېرەكلەرگە خەجلەنگەن پۇل سانىنى ئاڭلاپ ئەنسارىنىڭ چىرايى بىردىنلا كۆكىرىپ، كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى. ئۇ، ئامباردىكى ئالمىلارنىڭ بىر تەرەپ قىلىنىشى ئەھۋالى- نى بىلگەچكە، مۇمىننىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى تەقدىرىدىن قاتتىق ئەنسىرىگەنىدى.

بۇ يىلقى ئوقتىڭدىن ساڭا قانچىلىك بىر نېمە قالغۇدەك؟

— ئامباردا تۆت يۈز كىلودەك ئالما قاپتۇ. ھەممىسىنى خام چوت قىلىپ باقساق ماڭا ئۈچ يېرىم مىڭ سوم تەگكۈدەك...

— بۇ گەپچە دەسمىيىدىنمۇ ئايرىلىپسەن، — دېدى ئەنسارى ئاچچىقى بىلەن، — ئەمدى قىشچە 5 - 6 يۈز سومنى خىراجەت قىلىپ باللىرىڭنى باق، قالغىنىنى دەس- مىيىگە ئېلىپ قوي.

— پۇلۇم يەتمەي ئۆمەر قاسساپنىڭ ئوغلى جىڭجۇدا كاۋاپچىلىق قىلىۋاتىپتىكەن، ئۇنىڭدىن ئۈچ مىڭ سوم قەرز ئېلىۋىدىم. دەرھال ئەۋەتمەسەم ئۆيۈمنى كۆپتىدۇ...

— ئۇچ مىڭ سوم قەرز ئالدىم؟! — ئەنسارىنىڭ كالپۇكلىرى تىترەپ كەتتى، — شۇنچە پۇلنى خەجلەپ بەرگىنىڭ يەتمىدىمۇ؟ يەنە نېمە ئۈچۈن قەرز ئالمىسەن؟

— قەرز ئالمىسام بولمىدى، چۈنكى ئاكام...

— ھە، يەنە نېمە گەپ؟ — ئەنسارىنىڭ كۆڭلى بىرنېمىنى تۇيغاندەك يۈرىكى «جىغىدە» قىلىپ قالدى.

— ئۇ...ئۇ...قورۇ - جاينىڭ گېپىنى تولا قىلىپ...

— قورۇ - جاينىڭ؟!... — ئەنسارىنىڭ كۆز قارىچۇقلىرى نەيزىدەك قادىلىپ قالدى، — بۇ كىسپۇرۇچنى قارا...

ئەنسارى «قارس» قىلىپ قولىدىكى مۇشتىكىنى سۇندۇرۇۋەتتى، ئۇ غەزەبتىن سۇنۇپ كەتكەن مۇشتەكنى ئالقانلىرىدا ئۇۋۇلىماقتا ئىدى. ئۆي ئىچى گۆرستان جىمجىتلىقىغا چۆكتى، پەقەت مەشتىكى ئوتنىڭ سۇس گۇرۇلدىشىلا ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ئەنسارىنىڭ كۆز ئالدىغا شەلۋەرەپ تۇرغان بىر جۈپ كۆز، ھىيلىگەرلىك چاقناپ تۇرغان چىراي كەلدى. مۆيدىن ياۋاش، مۇلايىم، ساددا، ئۆز ئاتا - ئانىسى ۋە قېرىنداشلىرى ئۈچۈن يۈرەك - باغرىنى تۆكۈپ تۇرغان ئىنىسىنى ئالدىدى، ھەرخىل ئامالالار بىلەن ئۇنى كىشەنسىز تۇتقۇنغا ئايلاندۇردى، لېكىن مۆمىن شېرىن سۆز، يۇمشاق مۇئامىلىلەرنىڭ گۈلدەستىسىدىن زەھەرنىڭ پۈرىقى كېلىپ تۇرغانلىقىنى چۈشەنمىدى.

ئەنسارى بېشىنى ئاستا كۆتۈرۈپ مۆمىنگە قارىدى. مۆمىننىڭ ۋاقىتسىز تەڭدىن تولىسى ئاقىرىپ كەتكەن ئۆسكىلەڭ ساقاللىرىدىن يوغان - يوغان ياش تامچىلىرى دۇمىلاپ چۈشۈۋاتاتتى. ئۇ مىدىرلىغانسېرى سازلىقنىڭ قارا پاتقىقىغا پېتىپ كېتىۋاتقاندەك يەرگە چۆكۈپ ئولتۇراتتى.

— ئەنسارى ئاكا، — دېدى مۆمىن ئېغىر تىنىپ، — ئەتە ئەتىگەن 4 - 5 جامائەتنى باشلاپ بىزنىڭ ئۆيگە كىرىسىز...ئاكام...ئاكامنىڭ گېپى بار ئوخشايدۇ...

مۆمىننىڭ كۆزىدىن ئاققان ياش بۇرۇن چاناقلىرىدا يېيىلىپ كەتتى.

— كۆزۈڭدىن ياش ئاققۇزۇپ ھەسرەتلەنگىچە مۇشتۇمىڭنى چىڭ تۈگكىن، — دېدى ئەنسارى ئۇنىڭ دولىسىغا ئۇرۇپ، — يىلتىزى چوڭقۇر دەرەخ بوراننىغا پېسەنت قىلمايدۇ.

ئەنسىز خىيالار ئىلكىدە نېمە قىلارىنى بىلمىگەن مۆمىن قورقۇپقىنە ئىشىك تەرەپكە ماڭدى.

ئەتىسى ئەنسارى كېۋىر، راشىدىن، ساۋۇتىۇم قاتارلىق مەھەللە چوڭلىرىنى باشلاپ، مۆمىننىڭ ئۆيىگە كىرىپ كەلگەندە، رابىيە، راھىلە، راھەتلەرمۇ كېلىپ بولغانىدى. مۆمىن بىر چەتتە قول قوشتۇرۇپ تۇراتتى، لېكىن مۆيدۇن جامائەت بىلەن ناھايىتى قىزغىن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى...ئۇلارنى تۆرگە باشلىدى. پىيالىلارغا چاينى ئۆزى قۇيۇپ پەتنۇستا سۇندى. مېھمانلارنىڭ چىنىلىرىگە قەنت - ناۋاتلارنى سېخىلىق بىلەن سالدى.

مۆيدۇننىڭ مۇشۇكتەك چاقىقان ھەربىكە تلىرى، ئالتۇن چىشلىرىنى پارقىرىتىپ كۈلۈشلىرى، چەت ئەل تىلىنى ئارىلاشتۇرۇپ ۋەزمىن سۆزلەشلىرى، غەلىتە پاسوندىكى كىيىم - كېچەكلىرى ئۇنى ھازىرقى زامان مودىسىدىكى ياش يىگىتتەك كۆرسىتىپ تۇراتتى.

— ھەرقايسىلىرى ئاتا كۆرگەن، ئانا كۆرگەن، ئاتا يولۇق ئاتلار، — دېدى مۆيدۇن گېلىنى قىرىپ قويۇپ، — مەنمۇ كېتىشىنىڭ تەرەددۇتىنى قىلمۇاتىمەن، كېتىشىنىڭ ئالدىدا قېرىنداشلار ئوتتۇرىسىدىكى ئېلىم - بېرىم ئىشلىرىنى بىر تەرەپ قىلمۇېتىش ئويىدىمەن. نارازى بولۇپ يۈرگەن سىڭىللارنىڭمۇ كۆڭلى تىنسۇن، ئەلۋەتتە «دوست - دوست بولسۇن، ھېساب دۇرۇس بولسۇن» دېگەنمۇ گەپ بار ئەمەسمۇ!

ئۇي ئىچى جىمجىتلىقتا چۆكتى، پەقەت باشلىرىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرغان قېرىلارنىڭ ئېغىر پۇشۇلدىشىلا جىمجىتلىقنى بۇزۇپ تۇراتتى. تاشقىرقى ئۆيىنىڭ سۇپىسىدا قاتىرىسىغا ئولتۇرغان رابىيەم، راھىلەم، راھەت ۋە پاتىمەلەر مېھمانخانىنىڭ پەگاسىدىلا قول قوشتۇرۇپ، يۇكۇنۇپ ئولتۇرغان مۆمىننىڭ يادەك ئېگىلگەن دۇمبىسىگە قاراپ تۇراتتى.

— ئۇكام مۆيدۇن، — دېدى ئەنسارى ئالدىغا سەل سىلجىپ، — گەپنى ئەگىتمەي ئوتتۇرىلا بىرنېمە دېگىنە، زادى نېمە دېمەكچىسەن؟

— ئەمدى...ئەمدى...بۇ قورۇ - جاي ئاتامدىن قالغان...بۇنىڭدا بىز بەش قېرىنداشنىڭ ھەققى بار... مەن بالىلارنىڭ چوڭىكەنمەن، ئەلۋەتتە سىڭىللارنىڭ كۆڭلىنى تىندۇرۇپ قويۇشنى ئويلىشىمغانىدى. ئۇ، بۇ ئېغىر زەربىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن بېشىنى كۆتۈرۈپ غەلىتىلا ھىجايدى.

— بولىدۇ، راھەت ھۆكۈمەت كادىرى بولغاندىن كېيىن ئۇنىڭ تۇرمۇشى ياخشىكەن، — مۆيدۇن جامائەتكە يۈزلەندى، — راھىلە بىلەن رابىيەمنىڭمۇ تۇرمۇشىنى ئويلىماي بولمايدۇ. رابىيەمنىڭ ئائىلىسى دېھقانكەن. ئۇششاق بالىلىرى بار، يولدىشى كېسەلچانكەن...

— ئاكا، مېنىڭدىن خاتىرجەم بول، — دېدى زابىيەم مېھمانخانىنىڭ تاپسىغا كېلىپ، — مەن مىراس تەلەپ قىلغۇدەك ھالغا چۈشۈپ قالغىنىم يوق، ئۆزۈم دېھقان

بولساموُ ۋىجدان بىلەن ياشاپ كېلىۋاتسەن. سەن كەتتىڭ، مۇمىن ئاكام ئاپام بىلەن دادامنى باقتى، ئۇلۇمىنى ئۈزاتتى، بىزنىڭ چىرايىمىزنى سارغايتماي چوڭ قىلدى، لېكىن ئۇنىڭ ھاياتى بوراندا سۈپۈرۈلۈپ يۇرگەن غازاڭدەك ئۇتۇپ كەتتى... جاپا - مۇشەققەت، يوقسۇزلۇقتىن ئۇنىڭ بېلى پۈكۈلدى، كۆز گۆھىرى تۆكۈلدى. سەن ئۇنىڭ تۇرقىغا بىر قاراپ باققىنا، ئۇ سېنىڭ ئۇكاڭدەك تۇرامدۇ؟!

رابىيەنىڭ سۆزى ئاياغلاشمايلا راھىلە ئۇنىڭغا ئېسىلىپ يىغلىۋەتتى، ئۇ بۇقۇلداپ يىغلىغىنىچە سۆزلەپ كەتتى. راھىلە ئەزەلدىن ئەگىتىپ گەپ قىلىشنى بىلمەيدىغان كىشى ئىدى. ئۇ ئۇنىڭ ئېغىزىدىن چۈشكۈدەك تۆكۈۋەتتى:

— مۇيدۇن ئاكا، سەن...سەندە ئىنسان بارمۇ - يوق؟! سەن مۇمىن ئاكامنى ۋەيران قىلغىلى كەلگەنما؟! سەن ئۇنى دەسمايىسىدىنمۇ ئايرىپ سويغان پىيازدەك قىلىپ قويدۇڭغۇ! تېخى نومۇس قىلماي «دوست - دوست بولسۇن» دەيسەنا، ھېم، ئۇنداقتا بىز قېرىنداشلار ساڭا يات بولۇپ كېتىپتىمىز - دە!؟ ھازىر كەت...سېنىڭدەك ئاكىمىز يوق!...

— ھاي، ھاي، راھىلەم، ئۇنداق دېمەڭ، سىڭلىم، — دېدى مۇمىن ئورنىدىن تۇرۇپ، — ئۇ بىزنىڭ ئاكىمىز، ئاتا يوللۇق ئاكىمىز، قان قېرىنداشىمىز. ئۇ ھەربىر-مىزنى سېغىنىپ كەلدى، تۇغۇلغان يۇرتىنى، ئەلە - مەھەللىنى پاناھ تارتىپ كەلدى...

— ئاتا يوللۇق ئاكىمىز؟!...ئاتا يوللۇق ئاكا ئاشۇنداق بولامدۇ؟ بىر كۈنلۈك پادىغا قېتىلغان كالىمۇ ئۆزىنىڭ ئېغلىنى، ئېغلىدىكى موزىيىنى سېغىنىپ يولدا كەلگۈچە مۆرەپ كېلىدۇ. قۇش چېغىدا ھەلقىمىگە يېغقان لوقمىسىنى بالىلىرىنىڭ ئاغزىغا سالىدۇ...بۇچۇ...بۇ؟... — دېدى راھەت مۇيدۇنگە نەشتەردەك قادىلىپ تۇرغان كۆزلىرىنى بىردىنلا مۇمىنگە يۆتكەپ، — مۇمىن ئاكا، سەن نەچچە يىل خەت يازدىڭ، ھەتتا خەت ئېلىپ كەتكەنلەردىن تاپشۇرۇپ بەرگەنلىك ھەقىدە جاۋاب خەتلەر كەلدى، لېكىن بۇنىڭدىن بېرەر سادا چىقتىمۇ؟ ئەمدىزە مىراس دەۋاسى قىلىپ كېلەمدىكەنە!...

ئۇي ئىچىدە نەپەس ئاۋازىمۇ ئاڭلانمايتتى، ھەممە جىمىپ كەتتى...

ئۆزىگە تاغدەك ئىشەنچە باغلىغان مۇيدۇن ماڭا ھازىر لايىغا پاتقان ئېرگۈلىدەك ئۆز ئورنىدىن قىمىرلالماي قالدى. ئۇ ئىچىدە: «نېمە ئۈچۈن سىڭىللارنىمۇ چاقىرغۇزغاندىمەن؟» دەپ ئۆزىنى ئەيىبلىسە، يەنە بىر تەرەپتىن «مۇمىن، سىڭىللار بىلەن قۇلاق قېقىشۇاپتۇ» دېگەنىنمۇ كۆڭلىدىن ئۆتكۈزدى. شۇڭا ئۇنىڭ چىرايى بىردىنلا ھېلىلىدەك قورۇلدى.

— خوش، مۇيدۇن، — دېدى ئەنسارى موخۇركا خالتىسىنى قولىغا ئېلىپ، — ئەمدى ئۆزۈڭنىڭ گېپىنى قىل. سىڭىللارنىڭ ھال - كۈنى پاخشى، بۇرۇنقى ئاقىتلار ئۆتۈپ كەتتى، ئۆزۈڭمۇ كۆردۇڭغۇ...

— مەن ئۆزۈمگە تەئەللۇق مىراسنى ئېلىپ كېتىمەن. ئاتامنىڭ بوينىدا قىيامەتلىك قەرز قېلىشنى خالىمايمەن...

— مۇسانىك بويىندا قەرز قالغۇدەك سەن ئاتاڭغا قورۇ - جاي سېلىشىپ بەرگەن ما؟ بۇنداق پەتىۋا ئەزەلدىن شەرئىەتتە يوق، — دېدى ئەنسارى بىردىنلا ئاچچىقلاپ، — مۆمىن، سەنچە قانداق قىلساق بولا؟

— ئاكام خۇش بولمىدىغان بولسا مەيلى...قورۇنى ساتاي...باشقا ساتا - ساتقۇلىقتم بولمىغاندىن كېيىن... — مۆمىننىڭ ئۇنى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى.

— ياق، ساتمايمىز، — پاتمە مېھمانخانىغا ئېتىلىپ كىردى، — بىز بالىلار بىلەن نەدە قاڭقىر - قاقشاپ يۈرىمىز؟...بۇ بايۋەچچە ئاكىمىز بىزنى ۋەيران قىلىپ ئالتۇن توشقان تاپامدىكەن؟

قىزلار مۇ چىرقىرىشىپ ئىچكەركى ئۆيگە كىردى...

— ئوغلۇم، شەيتانىنىڭ كەينىگە كىرمەك... — دېدى كېۋىر مۆيدۇنگە قاراپ، — سىز ئۇنىڭلىق بىلەن ئەرشئالاغا چىقىپ كەتمەيسىز.

بىر قورساقتا ياتقان قېرىندىشىڭىزنى ئايالىڭ، — دېدى راشىدىن.

قېرىندىشىڭىزنىڭ بۇ ئالەمدە تارتقان رىيازەتلىرىگە ئاۋىلەن خۇدا، ئاندىن قالسا مانا بىزلەر شاھىت... — دېدى ساۋۇتۇم.

تالاش - تارتىش چۈشكىچە داۋاملاشتى. جامائەت: «قېرىنداشلار يەنە بىر قېتىم باش قوشۇپ بېقىڭلار، مۆيدۇنجانمۇ ئويلىنىپ كۆرسۇن» دەپ قوزغىلىشتى.

كەچقۇرۇن ئەنسارى مۆيدۇننى ئۆيىگە چاقىردى. تاماق يېيىلىپ بولغاندىن كېيىن، ئۇلار قىزىق دەملەنگەن چاي ئىچىپ ئولتۇرۇپ پاراڭلاشتى. ئەنسارى مۆيدۇن كەتكەندىن كېيىن مۆمىنىڭ بېشىغا كەلگەن كۈلپەتلەرنى ئېچىنىش ئىچىدە سۆزلەپ بەردى. سۆزلىگەنسېرى كۆز چاناقلىرى ھېلىدىن - ھېلى ياشقا تولۇپ تۇردى. ئۇ ئاخىرىدا ئېغىر نەزەر بىلەن مۆيدۇنگە قاراپ:

— بەختسىزلىك، خاپىلىق، ئوڭۇشسىزلىق مۇشۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ ئىزىدىن قالماي ئەگىشىپ كېلىۋاتقان ھەمراھلىرى بولۇپ قالدى. ئويلاپ باقسىنا، ئەڭ كىچىك سىڭلىڭ راھەتنىڭ ئوغلى مۆمىننى «چوڭ دادا» دېگۈچىلىك بولغاندا، ئۇ تېخى ئۆيلەنمىگەن يىگىت ئىدى... — دېدى.

مۆيدۇنگە بۇ پاجىئەلەر گويا چۆچەكلەردىكى پادىچى بالىنىڭ كەچۈرمىشلىرىدەك بىلىنىدىغۇ ئۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ:

— ئەمدى، ئەنسارى ئاكا، ھەركىم ئۆزىنىڭ پىشانىسىگە پۈتۈلگەنىنى كۆرمەي، تارتماي ئىلاجى يوق، — دېدى.

— بۇنداق ئويلىساڭ توغرا ئەمەس، ئوكا، — دېدى ئەنسارى ئاچچىقىنى تەستە بېسىپ، — سېنىڭ تۇپەيلىڭدىن تارتقان دەردىمۇ ئۇنىڭ پىشانىسىگە يېزىلغانمۇ؟ سېنىڭ ئاتا - ئاناڭغا، قېرىنداشلىرىڭغا قاراش قەرزىڭ يوقمۇ؟ ئەگەر شۇ چاغدا بۇ ئالقانىدەك قورۇ سېتىلىپ كەتكەن بولسا، يەنە دەۋا قىلامتىڭ؟

— ئۇ باشقا گەپ. چۈنكى بۇ قورۇ - جاي دادامنىڭ مۈلكى - دە، مانا ھازىر تۇرۇپتىغۇ!

— شۇنداق، لېكىن بۇ سودىنىڭ داۋامى تېخى تۈگىگىنى يوق، — دېدى ئەنسارى جىددىي قىلىپ، — بۇنى ۋاقتى كەلگەندە بىلىپ قالىسەن.

ئەنسارى مۆيدۇننىڭ پۈل ۋەسۋەسە سىدە تاشتەك قاتقان كۆڭلىنى ئېرىتىش ئۈچۈن نۇرغۇن سۆزلىدى، لېكىن مۆيدۇن ئۆز پەيلىدىن يانمىدى. شۇڭا ئەنسارى ئۇنى ئۆزىتىپ چىقىۋېتىپ:

— بولىدۇ، ئەتە جاۋابىڭنى ئارىسىدا تەلىپىگىنى ھەل قىلايلى، — دېدى.

غەزەبتىن يېرىلاي دېگەن ئەنسارى ئۆيگە كىرىپ «تۆگە ساندۇق» ئۈستىدىكى يوتقان - كۆرپىلەرنى ئېتىۋېتىپ دۆۋىلىدى. ساندۇق ئىچىدىكى نەرسە لەرنىمۇ يەرگە تاللدى. ئۇ ساندۇقنىڭ بىر چېتىنى بۇلۇڭلىدىن چىگە يىپ بىلەن باغلانغان بىر تۈگۈچنى ئېلىپ، كىگىز - گىلا يايدى. بۇنىڭ ئىچىدە ئۈزۈن يىلدىن بېرى ساقلىنىپ كېلىۋاتقان دەۋا - دەستىر ھۈججەتلىرى، ئەر - خوتۇن لارنىڭ تىلخەتلىرى بارئىدى. ئەنسارى ئىزلىگەن نەرسىسىنى تاپتى. ئەنسارىنى بۇنچىلىك ھاياجانغا سالغان بۇ ئالقان.ددك قەغەز بۇنىڭدىن 19 يىل بۇرۇن مۇسانىڭ قورۇ - جايىنى ساتقان ھۈججىتى ئىدى. 30 يىللىق ئۆمرى دەۋا - دەستىر بىلەن ئۆتكەن ئەنسارى مۆمىن دەرىزىدىن گۇۋاڭ ئىككە پۈرلاپ تاشلىۋەتكەن ھۈججەتنى يوشۇرۇن ئېلىۋالغانىدى. ئەنسارى كۆيە پۈراپ تۇرغان ھۈججەتنىڭ قاتلاشلىرىنى تۈزەپ تۇرۇشىغا ئوغلى كىرىپ كەلدى.

— ۋاي - ۋۇي، دادا، ئۆيىنى سېتىۋېتىڭمۇ دۆكىنىدەك قىلىۋېتىپسىزغۇ؟

— بېرىكە بالام، بېرىكە، بۇنى كۆرۈپ باقە.

ئەنسارىنىڭ ئوغلى ھۈججەتنى قايتا - قايتا ئوقۇپ چىققاندىن كېيىن، يېزىلغان يىلنى كۆرۈپ ھەيرانلىق ئىلكىدە دادىسىغا قارىدى.

— پاھ، دادا، ئەۋلىيادەك ئىش قىلىپسىز جۇمۇك. مۆيدۇن سوتىمىزغا ئەرز تۇتتى، ئەمدى بۇ ئاجايىپ بىر ئىسپات - تە.

— ئەتە ئۇنىڭ بىلەن بىر تۇتىشىپ كۆرەي. ئۇ تاش چىشلەپ تۇرغانىكەن، ھەنمۇ ئەمدى ئوت چىشلەيمەن...

ئۇيغۇرچە كىتاپلار تورىبكتى www.uyghurkitap.com

ــ سوتتىن بىر ئادەمنى ئېلىپ مەنمۇ قاتنىشايمۇ؟

ــ ياق بالام، مەن بۇنىڭغا ئۆزۈم ئارىلاشقان ئىكەنمەن، ئۆزۈم بىر تەرەپ قىلىمەن.

* *

ئېغىر ئەلياتقۇ بولۇپ قالدى. پۈتۈن كائىناتنى ئاق پەردىگە قاپلاپ قار لەپىلدەپ چۈشمەكتە. ئامبار تېمىغا يۆلىنىپ مۈكچىيىپ ئولتۇرغان مۆمىن ئاپئاق قارغا كۆمۈلۈپ قالغاندى. ئۇ ئالدىدىكى كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ ياتقان ئىتقا قاراپ ئېغىر خىيالغا پاتقاندى. ئاكىسى مۆيدۇن كەتكىنىگە بىرنەچچە كۈن بولۇپ قالدى. ھېلىقى كۈنى ئەنسارى ئۇنىڭغا خېلىلا قاتتىق گەپ قىلىۋەتتى...ئەنسارى جوزىدىكى يېيىقلىق ھۆججەتنى ئۇرۇپ تۇرۇپ:

ــ مەن ساڭا بۇ سودىنىڭ داۋامى تېخى تۈگىگىنى يوق دېمىگەنمىدىم. ئەسلىدە بۇ قورۇ - جاي بۇرۇن سېتىلىپ بولغان، ئالغان ئادەممۇ، شاھىت بولۇپ قول قويغان ئادەملەرمۇ مانا گۇۋاھلىقتىن ئۆتۈپ تۇرۇپتۇ، لېكىن پۇلنى مۆمىن بەرگەن. ئەگەر تەلىپىگىدە چىڭ تۇرىدىكەنسەن، مۇشۇ 450 سومنى بەش قېرىندىداشقا بۆلۈۋەتمز، لېكىن مۆمىن ئېلىپ بەرگەن ئون نەچچە مىڭ سوملۇق سوۋغىلارنىڭ ھەممىسىنى قايتۇرەسەن، ــ دېدى.

ــ يوقسۇ، يوقسۇ ئەنسارى ئاكا، ــ دېدى مۆمىن خىجالەتچىلىكتىن قىزىرىپ، ــ مەن ئۇ نەرسىلەرنى ئاكامغا يوللۇق ئۈچۈن ئېلىپ بەرگەن...ئېغىزغا ئالغۇچىلىكى يوق بىرنېمىلەرغۇ ئۇ...

ــ مەن سوت ئورۇنلىرى بىلەن كۆرۈشتۈم، ــ دېدى ئەنسارى مۆمىنگە ئالىيىپ قويۇپ، ــ ئەگەر مۆيدۇن، بۇنىڭغا قانمىساڭ بۇگۈنلا سوتقا بارىمىز...

بۇ گەپنى ئاڭلاپ مۆيدۇن تۇنجۇقۇپلا قالدى.

ئەتىسى ئۇ يولغا چىقىش تەييارلىقىنى قىلدى. ئۇنى چېگرىغىچە ئۇزىتىپ چارغان مۆمىن خوشلىشىپ تۇرۇپ:

ــ خاپا بولما ئاكا، يۈرەكنى تارتسا بېغىر ئاغرىيدىكەن. ئەنسارى ئاكام تارالغا تۇرۇڭ تەگكىنى بىلەن كۆڭلى ياخشى. سەن خاپا بولۇپ كەتسەڭ مېنىڭ ئاخىرىغىچە كۆزۈم نەملىك...ئەمدى قاچان كۆرۈشىمىز بۇ خۇدانىڭ ئىلكىدىكى ئىش، ــ دېدى - دە، تاشتەك قاتقان ئاكىسىنى قۇچاقلىدى.

مۆمىن قار باسقان ئىتنىڭ بېشىنى سىيلىدى. ۋاپادار ئىت ئىگىسىنىڭ دەردىگە دەرمان بولماقچى بولغاندەك ئاستا ئۆمۈلەپ ئۇنىڭ قۇچىقىغا كىردى. مۆمىن ئىتنىڭ ھۆل تۈكلىرىگە يۈزلىرىنى ياقتى، دۈمبىلىرىنى سىيلىدى، ئۇنى تېخىمۇ قاتتىقراق باغرىغا بېسىپ كۆزلىرىگە قارىدى. ئىتمۇ قاپقارا كۆزلىرىنى يۇمماستىن ئىگىسىنىڭ مىسكىن چىرايىغا، غەمكىن كۆزلىرىگە تىكىلىپ قالدى...

شۇنداق، ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا تەپەككۇر سۆھبىتى بولۇۋاتاتتى...

«ئەي مېنىڭ يۈمشاق كۆڭۈل، دەردىمدىن ئىگەم، كۆڭلۈڭنى بۇزما. بىلىمەن، ھازىر ئامبارمۇ، سېنىڭ يانچۇقۇڭمۇ، ئەڭ ئېچىنىشلىقى، قەلبىڭمۇ قۇرۇقدىلىپ قالدى. سەن ھازىر دەۋانىدەك بولۇپ قالدىڭ. بولدى، ياش تۆكمە. بۇ ياشلار كىم ئۈچۈن تۆكۈلۈۋاتىدۇ؟ ئۆزۈڭ ئۈچۈن ۋەيران بولغان تەقدىرىڭ ئۈچۈن، ساڭا تەلمۈرۈپ تۇرغان بالىلىرىڭ ئۈچۈنمۇ؟ ياق، كۆزلىرىڭدىن بىلىپ تۇرۇۋاتىمەن! قارا، سېنىڭ ھاماقەتلىكىڭنى، يەنىلا ئاشۇ تاشبېغىر ئاكاڭ ئۈچۈن قايغۇرۇۋاتىسەن، ئىچىڭدە بىر يېرىڭ كۆيۈۋاتىدۇ، ئەنسىرىنىڭ بىرنەچچە ئېغىز سۆزلىرىدىن رەنجىۋاتىسەن. سەن زادى بۇ دۇنيادا ئۆزۈڭنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى بىلەمسەن - يوق؟ مەۋجۇت بولغاندىمۇ سەن بىر ئادەم! بىلىۋاتامسەن، ئادەم! سېنىڭمۇ ئۆزۈڭنى ئويلاش ھوقۇقىڭ بار. قارىغىنا، دۇنيا - بايلىق ئاكاڭنىڭ كۆزلىرىنى تورلاشتۇرۇپ سېنى تونۇمىغاس قىلىپ قويدى. شۇڭا سەن دۇنيادا مەنپەئەتىڭنىڭ ئەڭ رەھىمسىز، ئەڭ قايىل قىلىش كۈچىگە ئىگە ئامىل ئىكەنلىكىنى چۈشىنىشىڭ كېرەك. لېكىن ئۇمىدسىزلەنمە، ئەنسىرىمەك رەھىم دىل پاناھىڭ بار، كۆيۈمچان سىڭىللىرىڭ بار، ئاق كۆڭۈل شېرىكىڭ خال بار. ئەڭ قەدىرلىكى شۇكى، سەن ئۆز ئانا تۇپرىقىڭدا تۇرۇپسەن. سېنىڭ يىلتىزىڭ ئانا تۇپراقتا چوڭقۇر يېيىلغان... سەن بىر قامغاق ئەمەسسەن...»

مۆلدۈرلەپ تۇرغان ئىتنىڭ كۆزلىرى مۆمىنگە ئەنە شۇنداق تەسەللى بەردى... لېكىن نېمە ئۈچۈندۇر دادىسىنىڭ قۇچىقىدا جان ببرىۋاتقان ھالىتى ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا نامايان بولماقتا ئىدى. دادىسى قۇرۇپ گەز باغلىغان كالپۇكلىرىنى مىدىرلىتىپ سۆزلىمەكتە ئىدى:

«بالام، قامغاق دەيدىغان دۇبدۇگىلەك ئۆسۈمدىغان بىر گىياھ بار. ئۇنىڭ يىلتىزى تولىمۇ كىچىك ھەم ئاجىز بولغاچقا، تۇپراقتا چوڭقۇر ئورنىشالمايدۇ، ئۇ شامال - بوران بىلەن تەڭ يۇمۇلىنىپ ئۈچۈپلا يۈرىدۇ. قەيەردە سۇ ياكى نەملىك بولسا، شۇ يەردە كۆكلەپ قالىدۇ. ئۇنىڭ يامان يېرى شۇكى، ئۇ شامال - بوران بىلەن تەڭ ئۈچۈپ يۈرگەندە ئالدىغا ئۇچرىغان گۈل - چېچەكلەرنى تۆكۈپ كېتىدۇ...

ئۇيغۇر كتاب توربىتى
www.uyghurkitap.com

سەمەت ئابدۇراخمان

چىمەندىكى كۆلەڭگە

ئىسمگنى يادلاپ ...

ناخشا ئېيتتىم زىمستاندىمۇ،
جامالىڭغا بولۇپ ئىنتىزار.
گۈزەل دېگەن ئىسمگنى تۇڭەل
قېلىن قارغا يازىمەن قاتار،
ئىللىتقىچە زېمىننى باھار.

كۆيلىرىنى ئاڭلاپ قۇشلارنىڭ،
ئۇي ئويلايمەن ئويچىدەك گويا.
گۈزەل دېگەن ئىسمگنى تۇڭەل،
ۋاراقلارغا يازىمەن تىنماي،
قارىچۇقتەك رەڭ ئالغىچە دۇنيا.

تېرەكلەرنىڭ قاسراقلىرىنى
چۇشۇرىمەن تىرناقلىرىمدا.
گۈزەل دېگەن ئىسمگنى تۇڭەل
تېرەكلەرگە ئويىمەن بىر - بىر،
ياش تولغىچە چاناقلىرىمدا.

ھەمراھ قىلىپ كەچكى شەپەقنى
مەن كىرىمەن گۈگۈم قوينىغا.
گۈزەل دېگەن ئىسمگنى تۇڭەل
بارمىقىمدا يازىمەن قۇمغا
ئاي چىققىچە دەريا بويىدا.

تەشۋىش

ئايدىڭ كېچە ئامرىقىم بىلەن
سەيلە قىلدىم چىمەن - گۈلزارنى.
تولۇن ئايدىن ئەيمىنىپ، بىراق
تال تۈۈگە باشلىدىم يارنى.

ياپراقلارنىڭ يوچۇقلىرىدىن
تۆكۈلمدۇ ئاينىڭ شولىسى.
ياپراقلاردەك پىچىرلىشىشقا
ئىككىمىزنىڭ يەتمەس چولىسى...

جىمجىتلىقتا ئايدىڭ كېچىدە
ئامرىقىمغا باقتىم ھەۋەستە.
خوشلاشقاندا، تەبەسسۇم بىلەن،
يارمۇ مەندىن ئايرىلدى تەستە.

بۇگۈن ئاخشام ئاسمانغا باقسام،
كۆرۈنمەيدۇ ئاينىڭ جامالى.
تال تۈۈسىدە تۇرسام سائەتلەپ،
كەلمىدى يار، نەدۇر خىيالى؟

يارنى كۈتۈپ كۆڭلۈم پەرىشان،
ئۆزۈم خەستەك بولدۇم گويا كى.
تەشۋىشتىمەن، يارنىڭ كۆڭلىگە
قاراڭغۇلۇق ئوخشامدۇ ياكى؟

ئېزىنتقۇ سۆيگۈ

كۆيلىرىمگە ئالدانغان باھار
قويدى يازغا مېنى ئۆزۈتۈپ.
كۆزمۇ كەلدى، لېكىن كەتتى تېز،
ئۈستۈمگە چاك - توزان توزۇتۈپ.

ئۆز قوينىغا ئېلىپ مېنى قىش،
مۆز ياغدۇردى چېھرىدىن بىراق.
قايتىپ كەلسەم باھارغا يەنە،
ئاھ، دىلىمدا ياندى ئوت - پىراق...

تاپالمىدىم يوقاتقىنىمنى،
ئېزىپ يۈرۈپ پەسلىلەر ئارا.
ئەپسۇس، ئەمدى كۆڭلىگە مېنى
سىغدۇرمىدى بىرەر دىلرەبا.

ئابلەت سادىق

مۇھەببەتتىن مۇھەببەتكە كۆچكەنلەر

سىناقلاردىن ساغلام، دىدىل ئۆتەلمەي،
مۇھەببەتتىن مۇھەببەتكە كۆچكەنلەر؛
ئوت ياققاندا پار - پۈر كۆيۈپ چاۋادەك،
ھايال ئۆتمەي ھۆل ئوتۇندەك ئۆچكەنلەر؛

سۆيگۈ دېگەن ئۇنداق ئەمەس، بىلسەڭلەر،
ئات تاپقىچە ئېشەك مىنىپ تۇرغاندەك.
مېھرى - ۋاپا، ئىنساپ، چەكسىز ساداقەت
قوغداپ تۇرار ئۇنى مەزمۇت قورغاندەك.

سەن ئېسىمدىن چىقمىدىڭ، نىگار

- بىز ئايرىلىپ تۇرساقمۇ يىراق،
سەن ئېسىمدىن چىقمىدىڭ، نىگار.

سەن مۆكۈنسەڭ...

ئاي نۇرلىرى چۈشكەن چىمەنده
چىرمىۋالدى بىزنى خىياللار.
سەگىتەتتى ئىلھاممىزنى
ناخشا ئېيتىپ يۈرگەن شامالار.

شامال تىنجىپ بىر پارچە بۇلۇت
توسۇۋالدى ئاينىڭ يۈزىنى.
دېدى يارىم بۇ ھالنى كۆرۈپ:
«ئاي دالدىغا ئالدى ئۆزىنى.»

يارغا دېدىم: «ئىشەنمەيمەن ھېچ
تولۇن ئاينىڭ مۆكۈنگىنىگە.
ئاي مۆكۈندى دەيمەن پەقەتلا،
سەن مۆكۈنسەڭ گۈلنىڭ تۈۋىگە.»

ئۆزۈڭچىلا قېيىداپ بەزەن،
«ئۇنۇت مېنى» دېگىنىڭ بىكار.

قانداق ئۇنتاي سېنى بىر يولى،
ئۇنتۇش شۇنداق ئاسانمۇ چۈشتەك؟...
سۆيگۈم ساڭا دەريادەك ئۇلۇغ...
تۇرساڭ چاقناپ تۇنده يۇلتۇزدەك.

يول يۈرگەنده تۇرساڭ ئالدىمدا،
ئۇيقۇ بىلەن كىرسەڭ چۈشۈمگە.
ئويلىرىمنى كەزسەڭ ئارامسىز،
بىللە بولساڭ تاماق ئۇستىده.

قانداق ئۇنتاي سېنى، ئەي دىلبەر،
سۆيگۈم شۇنداق پەسەيمەي تۇرۇپ.
ھەيران بولما، سېنى بىر چاغدا
سۆيگەنتىمغۇ سانسىز ئاھ ئۇرۇپ!

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى www.uyghurkitap.com

سېنى سوربمايمەن

سېنى سوربمايمەن ئايدىن، دىلبىرىم،
چۈنكى كۈندەشلىكى تۇتىدۇ ئۇنىڭ.
سېنى سوربمايمەن ياكى چولپاندىن،
چۈنكى رەڭگى ئۆچۈپ كېتىدۇ ئۇنىڭ.

سېنى سوربمايمەن قۇياشتىن پەقەت،
خىجىللىقتىن مۆكۈپ ئالار دالدىغا.
سېنى سوربمايمەن دەريادىنمۇ ھەم،
بېھوش بولۇپ ئېقىپ كېتەر دالىغا...

سېنى سوربمايمەن ئاغىلاردىن ئەسلا،
بۇلغار ئۇلار ئۇلۇغ ئامىنى يادلاپ.
سېنى سوربمايمەن شامالدىنمۇ ھەم،
ئۇلار چۆچۈپ قېچىپ كېتەر شاپاشلاپ.

سورايمەن سېنىڭ، ئاھ، گۈل ياپرىقىدىن،
چۈنكى ياپراق ئاسرار گۈلنى ئەسلىدە.
سورايمەن سېنى مەن كۈمۈش شەبنەمدىن،
كۆرسەتەر ئۇ سېنى سۈزۈك قەتردە.

دولقۇن روزى

ياشلىقىمنى بەگباش دېمەگلار

ياشلىقىمنى بەگباش دېمەگلار،
توسۇن ئاتتەك يۇلقۇنۇپ تۇرسا،
قىيادىكى قىران بۇركۈتتەك
بورانلارغا كۆكسىنى ئۇرسا.

ياشلىقىمنى بەگباش دېمەگلار،
تاغ سۈيىدەك ئېتىلىپ ئاقسا،
قىرغاقلارغا سۆيۈپ ئەركىلەپ،
چىمەنلەرگە باغرىنى ياقسا.

ياشلىقىمنى بەگباش دېمەگلار
دەريا ـ دەريا سۆيگۈگە چۆمسە،
دولقۇنلاردەك كۆتۈرۈپ ئىسيان،
مىڭ رەت ئۆلۈپ، مىڭ بىر تىرىلسە.

ياشلىقىمنى بەگباش دېمەگلار،
ياناردىغ بوپ يېلىنجىسا ئۇ،
ياش يۈرەكنى چوغدەك ياندۇرۇپ،
بېغىشلىسا ئىللىق بىر تۇيغۇ.

ياشلىقىمنى بەگباش دېمەگلار،
سىلەر ئۆتكەن كۆڭۈرۈك ئىدىغۇ.

چەكلىمەگلار، ئۇنىڭ باسقىنى
ئەجدادلارنىڭ باسقان ئىزىغۇ.

ئەسلىدىم

كۆزلىرىمگە ھىجران ئۇيۇا سالغاندا،
ياقا يىرتىپ، جانان سېنى ئەسلىدىم.
يۈزلىرىمنى يىللار تىرناقلىغاندا،
خىيال سۈرۈپ، ئارمان قىلىپ ئەسلىدىم.

كەچمىشلەرنىڭ ئاشۇ ئۇچقۇر شامىلى
زەڭگەر قانات قاققىندا ئەسلىدىم.
ماڭا بىر چاغ ھەمراھ بولغان بۇلاقلار
ئەمدى مۇڭلۇق باققىندا ئەسلىدىم.

بىرگە يۈرگەن مىسلى جەننەت چىمەنزار
قايتا قۇچاق ئاچقىندا ئەسلىدىم.
دىمىقىمغا ھەر بىر چېچەك ئۆزگىچە
خۇش پۇراقلار چاچقىندا ئەسلىدىم.

بەگباش شامال مېنىڭ بىلەن ئويناشىپ
يۈزۈم چىمداپ قاچقىندا ئەسلىدىم.
ماڭا بېقىپ گويا ئۇمىد يۇلتۇزى،
شولا چېچىپ چاقنىغاندا ئەسلىدىم.

ئەنۋەر ھوسەيىن

شائىر كۆڭلى

چېچىمدەكلا قاپقارا كېچە،
خىياللىرىم ھەر ياقتا مېھمان.
تومۇزغىلار چىرقىرىشىدۇ،
يەنە كىملەر نەلەردە پىنھان...

خىياللىرىم تېرىيدۇ جەۋھەر،
قەلبىمگە بەتلەر پايانداز.
قەلبىمگە مىنگەن قوللىرىم
ئۈيقۇ قوغلاپ ئۇچقان چەۋەندار.

مانا ئەمدى شېئىرمۇ پۈتتى،
تورغاي شۇڭا لەرزان چۈ - چۈلار.
شېئىرىمدەك گۈزەل تاك ئاتتى،
چاچتى قۇياش مەنچۇن چاچقۇلار...

ياسىن ئىسمايىل

سۆيگۈ ــ خەزىنە

سۆيگۈ ــ بايلىق، سۆيگۈ ــ خەزىنە،
گۆدەكلەرچە ئۇنى چاچمىغىن.
ۋىجدان ئاڭا بولسۇن پاسىبان،
كەلسە - كەلمەس ئىشىك ئاچمىغىن.

ئۈيلىماستىن ئەگەر، ئەي جانان،
ۋىجدانىڭغا يەتكۈزسەڭ نۇقسان،
خارابىگە ئايلىنىپ كېتەر
ياشلىق بېغىڭ بولماي باراقسان.

ئاي ئايلىنار يەرنى توختاۋسىز
كېچىلىرى ئۇيقۇدىن كېچىپ.
يەركۆڭلىدە ئايغا ئورۇن يوق،
ئۇ قۇياش دەپ يۈرىدۇ كېزىپ...

ماۋزۇسىز

جان تالىشىپ پىلتىڭلار بېلىق
قۇرۇق يەردە سۈغا كىرەلمەي.
بىر چۈمۈلە بوپ كەتتى غەرق
سۈغا چۈشۈپ كېتىپ ئۈزەلمەي.

مۇھەببەتكە تۇتۇپ قارىلىق

شوخ كۆزۈڭدىن ئوت چاچمىغىن، جانانىم،
يۈرىكىمنى ياپراق كەبى تىترەتىپ.
تاش يۈرەكلەر قەلبىمىزنى چۈشەنمەي
ئايرىۋەتتى بىزنى زورلۇق ئىشلىتىپ.

ئۆتكەن كۈننى ئەسلىمەيلى، بولدىلا،
بولۇپ قالدۇق ئىككىلىمىز بالىلىق.
بۇ دۇنيادا ئۆتەيلى بىز مۇشۇنداق
مۇھەببەتكە تۇتۇپ مەڭگۈ قارىلىق.

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى www.uyghurkitap.com

قىسقا قىلغىن كېچىنى

ۋىسالىڭدىن قالسام يىراق، ئوماق يار،
بىر ئەسىرەك تۇيۇلىدۇ كېچىلەر.
كۆزلىرىڭدىن نۇر ئىچكەندە كۆزلىرىم،
ئۇزۇن كېچە دەقىقەك بىلىنەر.

يارىلىپسەن ۋاقىتقىمۇ شاھ بولۇپ،
بىلىپ يەتتىم ئاخىر بۇنىڭ سىرىنى.
يەتسەڭ ئەگەر پاك قەلبىمنىڭ قەدرىگە،
قىسقا قىلغىن مېنىڭ ئۇچۇن كېچىنى.

ئارىلىقىمىز بولسىمۇ يىراق...

جانغا ھۇزۇر تاڭنىڭ شامىلى
يۇرىكىمنى ئۆتەر سەگىتىپ.
كۆز ئالدىمدا بولىسەن پەيدا،
گۈل يۈزلۈكۈم، ناز - جىلۋە قىلىپ.

ئارىلىقىمىز بولسىمۇ يىراق،
مەن ياشايمەن شۇنچە بەختىيار.
چۈنكى، تاڭنىڭ شامىلى مېنى
ھىدىڭ بىلەن قۇتلايدۇ، نىگار.

ئۆمەرجان توختىروزى

ئىككى شېئىر

ئۆمۈر گۈلى كۆكلەر ئاشۇنداق

بۇ ئالەمگە يارالدىمۇ بەس،
مەن شېرىكمەن ھەممىگە تەڭلا.
كۆڭلۈم ھەر چاغ شادلىققا مايىل،
ھەسرەتنىمۇ قايرىۋەتمەڭلار.

ئۆزىتىدە قۇچماي چارە يوق
لەززەتنىمۇ، ئاچچىق غەمنىمۇ.
گەر بىلگىنىڭ لەززەتلا بولسا،
ھېس قىلماق تەس شادلىق دەمنىمۇ.

بىر - بىرىنى تۇغۇپ غەم - شادلىق،
توخۇ بىلەن تۇخۇمدەك گويا.
ھەرخىل رەڭدە تۇرىدۇ بالقىپ،
ئەسلى قاردەك ئاپئاق بۇ دۇنيا.

بولما، دوستۇم، ئارتۇق ئاۋارە،
لەززەت ئىزدەپ، غەملەرنى يەكلەپ.
ئۆمرۈڭ گۈلى كۆكلەر ئاشۇنداق
گاھ سارغىيىپ، گاھى چېچەكلەپ.

يەر كۆرسەتتى

كۆككە چىقىپ بۇلۇتنى سۆيدۈم
ئىشقىم بىلەن، مەھكەم قۇچاقلاپ.
بۇلۇت ئىرىپ باغرىمدا بىردىن
يامغۇر بولۇپ چۈشتى تاراسلاپ.

ئاشۇ سانسىز تامچىلار شۇئان
سىڭىپ كەتتى ساغۇچ زېمىنگە.
يەر كۆرسەتتى يېشىل بىخلارنى،
جېنىم سىغماي كەتتى تېنىمگە.

مۇقارىپ يەھيا

تۆت پەسىلدىن قالدى كەچمىشلەر

باھار بولۇپ ھەر بىر قەدىمدە
يۇرىكىمگە چاچتى ئاق چېچەك.
تىۋىشىنى ئاڭلاپ كۆلكەڭنىڭ
تۇنجى سۆيگۈ قايرىدى لېچەك.

ياز بوپكەلدىك، گۈل بولۇپ كەلدىك،
بۇلبۇل بولۇپ تەلمۈردۇم ئۇزاق.
ھىدلىرىڭغا بۆلەندىم بىھۇش،
كۆزلىرىمدە ئوخچۇپ ئىشتىياق.

كۆز بوپكەلدىك، پىشتىم سېنى دەپ
جىنەستىدەك سارغايتىپ ياپراق.
قالدى ئۇندا قەدىم ئاھاڭدەك،
كۆيگەن ئارمان، ئەبەدىي پۇراق.

تىنىقلىرىڭ سوغ شامال كەبىي
پېشانەمگە ئۇرۇلدى بىئاق.

مۇھەممەتسالى مەتروزى

قۇرۇغان ياپراق

خاتىرەم قېتىدا تەنھا، مۆڭلىنىپ،
تۇرۇپتۇ ياپيېشىل قۇرۇغان ياپراق.
چۈشىدۇ قاچانلا كۆرسەم يادىمغا،
گۈلباغدا يار بىلەن ئايرىلغان شۇ چاغ.

ياپيېشىل گۈل بەرگىدىن ئۈزۈپ ياپراقنى،
«سوغىتىم بوپ قالسۇن» دېگەنىدى يار.
تۇرۇپتۇ تا بۈگۈن ياپيېشىل پېتى،
ئۇنىڭدا تۆكىمەس بىر ئىپار ھىد بار...

يىل ئۆتتى قوغلىشىپ، قۇرۇدى ياپراق
تۆكىدى ئۇنىڭدا ھاياتلىق، بىراق.

يا پراقلارنى ئۆزۈك سارغايتىپ،
بەرگىسىدىن تاشلىدىك يىراق؛

قىش بوپكەلدىك، قوينۇڭدا يېتتىم
ياپراقلىرىم قالدى قەبرىسىز.
گۈل چەمبىرەك قويدى پەقەتلا
قىرۇۋلىرىك كېلىپ سۆيگۈسىز.

ئاھ! نېمىدەي بۇ ياش سۆيگۈمگە،
تۆت پەسىلدىن قالدى كەچمىشلەر.
كۆلمەي بىر رەت ئىشقى تىلىكىم،
يۇرىكىمنى سۆيدى تەشۈشلەر.

كىم سورىسا، سورىسا كىملەر،
شۇ داستاننى سۆزلەيمەن غەمكىن.
چۈشلىرىمدە يۇرىدۇ پەقەت
ئەس - ھوشۇمنى ئېپقاچقان قەددىك.

بىلمىدىم، قەلبىمدە بارار ياشىرىپ
ئۇنىڭدىن تۇغۇلغان كۆزەل ئىشتىياق.

دولقۇنلار باش ئۇرار خادا تاشلارغا

دولقۇنلار باش ئۇرار خادا تاشلارغا،
سۆيۈشكە قىرغاقنى تەلپۈنۈپ شۇ دەم.
چۈش كۆرەر بىخەۋەر قېيىقچى بوۋاي،
(ياشلىقى چۈش ئىچرە بولغاچ مۇجەسسەم...)

دولقۇنلار باش ئۇرار خادا تاشلارغا،
ئۇستىدە سەيلىگاھ...
سۈرىدۇ ھايات.
دولقۇنلار كۆكسىدىن قۇياش قىزىنىڭ—
قېيىقچى يىگىتكە تۇغار كائىنات...

گۈلبوستان ئابدۇرېھىم (ئوقۇغۇچى)

گۈلگە قاراپ...

تەبەسسۇم ئىلكىدە قارايمەن گۈلگە،
ئاشۇ گۈل بىلگەچكە گۈلچى ئەجرىنى،
شۇ گۈللەر قىلغاچقا مېنى مەھلىيا،
ئېچىلىپ ھۆپپىدە چاچار خۇش پۇراق.
زوق بېرەر دىللارغا چاقناپ جۇلالىق،
گىياھلار ئىچىدە بولسىمۇ كۆركەم،
تارىتار خۇش پۇراق ئەنبەردەك گويا.
ئۇ ھامان كۆرەكلەش، مىننەتتىن پىراق.

قويىنى كەك يۇرتۇمنىڭ گۈزەل سىماسى
ئارمىنىم قالمايتتى چاچسام خۇش پۇراق
شۇ گۈللەر ھۆسنىدە ئەكس ئېتىدۇ.
مەنمۇ شۇ گۈللەردەك خەلقىم قەلبىگە،
ھېسلىرىم بۇلىقى فونتاندەك تېشىپ،
ئېچىلىپ چىرايلىق، ھۆسنۈمگە تولۇپ،
گۈزەللىك جامىغا ئېقىپ كېتىدۇ.
ياراشسام نۇرانە گۈزەل دەۋرگە.

«ئۇرۇمچى كەچلىك گېزىتى» گە ھۇشتەرى بولۇشقا ئالدىراڭ!

«ئۇرۇمچى كەچلىك گېزىتى» تۆت ئاساسىي پرىنسىپتا چىڭ تۇرۇپ، پارتىيىنىڭ سىياسەتلىرىنى تەشۋىق قىلىدۇ. ئىسلاھات ئۇچۇرلىرىنى يەتكۈزىدۇ. مەدەنىيەت بىلىملىرىنى تارقىتىپ، خەلقنىڭ مەنىۋى تۇرمۇشىنى بېيىتىدۇ. ھەر مىللەت خەلقىنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ ۋە ئىلھاملاندۇرۇپ، «ئىككى مەدەنىيەت» قۇرۇلۇشى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ. «ئۇرۇمچى كەچلىك گېزىتى» مول، كۆپ خىل مەزمۇنغا ئىگە، جانلىق ۋە تېتىك بولۇش شەكىللىرى ئارقىلىق مىللىي ئالاھىدىلىكنى گەۋدىلەندۈرگەن ئاساستا، مۇشتېرىلەرگە ئۇرۇمچىنىڭ قىياپىتى، ئىسلاھات، قۇرۇلۇش نەتىجىسىنى، تەڭرىتاغ مەنزىرىلىرىنى، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ شىنجاڭنى ئېچىش ۋە گۈللەندۈرۈشتىكى قەھرىمانانە ئىشلىرىنى تونۇشتۇرىدۇ.

«ئۇرۇمچى كەچلىك گېزىتى» نىڭ «چولپان» ئەدەبىيات بېتىدە ھەرخىل ژانىردىكى ئەدەبىي ئەسەرلەر ئېلان قىلىنىش بىلەن بىللە «يۇرتۇمىز تارىخىدىن»، «مەشھۇر زاتلار»، «ئۆچمەس مىراس»، «كۆزنەك»، «سۆزۈك بۇلاق» ۋە «مايماق» قاتارلىق كۆپ خىل سەھىپىلەر ئېچىلغان. «ئۇرۇمچى كەچلىك گېزىتى» ھەپتىدە ئالتە سان چىقىدۇ، ئۇيغۇرچىسى پوچتا ئارقىلىق تارقىتىلىدۇ. جايلاردىكى پوچتىخانىلار مۇشتېرى قوبۇل قىلىدۇ. 1989 - يىلى 1 - يانۋاردىن ئېتىبارەن ئايلىق باھاسى 2.20 يۈەن، پارچە باھاسى توققۇز فۇك بولىدۇ.

دۆلەت ئىچىدىكى بىر تۈتاش نومۇرى: CN65-0031/2.
پوچتا ۋەكالەت نومۇرى: 31 - 57.
«ئۇرۇمچى كەچلىك گېزىتى» ئۇيغۇر تەھرىر بۆلۈمى.

زۇنۇن تاهىر

بويتاق

(ھېكايە)

تاڭ سۈزۈلۈپ، كۆكتىكى يۇلتۇزلار ئەمدىلا تارقاشقا باشلىغاندا، بەدىرىدىن باقمال كۈندىكى ئادىتى بويىچە ناخشا توۋلىغىنىچە شەھەرنىڭ مەركىزىدىكى كوچىغا جايلاشقان بازارغا كىرىپ كەلدى. ئۇنىڭ قاچىلىرىدا كېلىپ دۇكان ئاچىدىغانلىقىنى كۆرۈپ باققان تېخى بىرەر سېتىقچى بولمىمىسۇ، تاقاپ ماڭغىنىنى كۆرىدىغان بىرقانچە ئۇلپىتى بار. ئۇ، ئاخشام يېرىم كېچىگىچە هاراق ئىچىپ، ئۆيىگە ئېشەك هارۋىسىنى كىرا قىلىپ كەتكەنىدى.

بەدىرىدىن ناخشىنى ئېيتقىنىچە گەرىمن تاختايلار بىلەن ئۆزى ئىخلاپ ياسىغان دۇكىنىنى ئاچتى. ئارقىدىن ماكىچىپ كەتكەن چېلىكىدىكى سۇنى دۇكان ئالدىغا چېچىپ، كۆتىكىلىشىپ كەتكەن سۈپۈرگە بىلەن دۇكانىنىڭ ئىچى-تېشىنى پاكىز سۈپۈردى. سېۋەتتىكى ئالمىلارنى سىرتقا ئېلىپ چىقىپ، دۇكانىنىڭ ئىككى تەرىپىگە غاز قانىتى قىلىپ يايدى. يېرىملاپ قالغان سېۋەتلەرنى ئېلىدى. ئۇ، قىلغان ئىشىدىن مەمنۇن بولغانىدەك ئۇلۇغ-كىچىك تىنىۋېتىپ، موخۇركىدىن بىر بۇرام يۆگىدى. پۈتلىرى لاكاسلاپ قالغان تەۋرەتكە ئورۇندۇقنى دۇكان ئىچىدىن ئېلىپ چىقىپ ئولتۇردى-دە، تاماكىسىنى تۇتاشتۇرۇپ، ئاۋازىنى قويۇپ بېرىپ، ناخشىسىنى داۋاملاشتۇردى:

ناخشامنى ئېيتاي دېسەم
شوخ سازىمنىڭ تارى يوق.
بويتاق بالىلار پۇل تاپار،
خوتۇن بىلەن كارى يوق.

«ئۇھ... ئەجەب ئېسىل ناخشا-دە، كاساپەت، ئېيتسام-ئېيتسام قانمايمەن» بەدىرىدىنىڭ هاردۇقى چىققانىدەك بولدى. ئۇ، پۈتلىرىنى مىنگەشتۇرۇۋېتىپ، كانىيىنى بىر قىرىۋەتتى-دە، دۇكىنىنىڭ كەينىدىكى دېرىزىلىك ئۆيلەرگە قاراپ ئۆزىچە هەجايدى ۋە:

— هاي! شېكەر بىلەن بەسلەشكەن،

ئۇيغۇر كىتاب توربېكتى www.uyghurkitap.com

ھەسەل بىلەن قەستلەشكەن، — بەدىردىن ۋارقىرىدى، — بويتاق بالىلار يەيدىغان ئالما ماۋۇ ئاغىنىلەر. خوتۇن خەقنىڭ ئەتكەن چېينى كورکىرىتىپ ئىچىشمەي، مانا ماۋۇ ئالمىدىن يەۋال، ئاغزىڭغا تېتىمسا دەيدىغىنىڭنى دەۋال. هاي! هازىر بار، بىزمان يوق، ئىككىنى يېسەڭ قورسىقىڭ توق، — ئۇنىڭ ئاۋازى يىراقلاردىن كېلىۋاتقان خورازلارنىڭ قىچقىرىشى، ماشىنا، تراكتورلارنىڭ گۈركىرەشلىرىنى بېسىپ كەتتى. هايال ئۆتمەي ئۆيلەرنىڭ چىراغلىرى ئارقا-ئارقىدىن ياندى.

— قانداق نېمەسەنۇي؟ — ئاسما مايكا، پۇشقىقى تىزىدىن ئاشىدىغان تامبال كىيىۋالغان بىر ئادەم قورۇنىڭ دەرۋازىسىدىن چىقىپ، كۆزىنى ئۇۋۇلبغىنىچە بەدىردىنگە ۋارقىرىدى، — سېنىڭ دەردىڭدە كىشى ئارامخۇدا ئۇخلىيالمامدۇ زادى؟

— خاپا بولمىساڭا، — دېدى بەدىردىن تاماكىسىنىڭ كۈلىنى ئوتتۇرا بارمىقىنىڭ تىرنىقىدا قاققاچ، — توخۇلارنىڭ قوندىقىتىن، مەزىلەرنىڭ پەشتاقىتىن چۈشكىنىگە نىكەم، يەنە ئۇخلىساڭ ئاچچىقىدا ئۆگزەڭ چۈشۈپ كەتمىسۇن يەنە.

— ئۇنۇڭ ئۆچسۇن، ئىلاهىم! — غەزەپ بىلەن چىققان ئادەم تامبىلىنى كۆچەپ كۆتۈرۈپ، هويلىسىغا كىرىپ كەتتى. بەدىردىن يەنە ۋارقىراشقا باشلىدى.

— هاي! شېكەر بىلەن بەسلەشكەن، هەسەل بىلەن قەستلەشكەن...

ئۇنىڭ ۋارقىرىشى تېخى ئاخىرلاشماستىن كوچىنىڭ دوقمۇشىدا تۆت ماشىنا قاتار توختىدى. بۇ چاغدا تاڭ پۈتۈنلەي يورۇپ كەتكەنىدى. بەدىردىن چىلەكلىرىنى كۆتۈرۈپ كېلىۋاتقان تۆت شوپۇرلى كۆرۈپلا تارازىنى قولىغا ئالدى.

— كېلىڭلار خېرىدار، مانا مۇشۇنداق ئالما بۇ، — بەدىردىن تارازىنىڭ تېشى بىلەن تارازىنىڭ تەخسىسىگە تاراڭشىتىپ ئۇرۇپ، ئالمىسىنى داڭلاشقا باشلىدى، — هەربىر تۈپىتىكى سەرخىل ئالمىلارنى يىغقان سەردارى بويتاق بالىلار بىردىن تالىلاپ ئۇزۇۋالغان، تىرناقىتەك زىدە، چېكىتتەك دېغى يوق ئالما بۇ. كۆزۈڭ بولسا تونۇۋال!...

ئۇنىڭ ئاغزى بېسىقمايدىغانلىقىغا كۆزى يەتكەن بىر شوپۇر ئالمىنىڭ باهاسىنى سورىدى.

— مانا، ماۋۇ سېۋەتتىكى 90 تىيىن، ئاۋۇ سېۋەتتىكى 80 تىيىن، ئۇنىڭ نېرىسىدىكى 70 تىيىن... — بەدىردىن تىنىۋىلىشقىمۇ ئۇلگۈرمەستىن سەككىز سېۋەتتىكى ئالمىنىڭ باهاسىنى بىر باشتىن دەپ چىقتى. شوپۇرلار هەرقانچە تالىشىپمۇ ئالمىلارنىڭ باهاسىنى چۈشۈرەلمىدى. شۇنىڭ بىلەن ئىلاجسىز ئۇنىڭ دېگىنىگە كۆنۈپ، هەر بىرى 20-30 كىلوگرامدىن ئالما ئالدى. ئەڭ ئاخىرقى بىرسىگە 30 كىلوگرام ئالما تارتقاندا، 50 گرام ئېشىپ كەتتى. بەدىردىن ئارتۇق بېرىۋېتىشكە كۆزى قىيماي، تارازىدىكى ئالمىدىن چوڭراق بىرسىنى ئېلىۋېتىپ، سېۋەتتىكى كىچىكرەك ئالمىدىن بىرنى ئورنىغا سالدى. ئۇمۇ 50 گرام ئېغىر چىقتى. بەدىردىن ئۇ ئالمىنى ئېلىۋېتىپ، يەنە بىر كىچىك ئالمىنى سالماقچى بولۇۋاتقاندا، خېرىدار ئاچچىقلانغان هالدا:

— نېمىلەرنى قىلىۋاتىسىز؟ — دەپ سورىدى.

— 50 گرام ئارتۇق كەتتى، — بەدىردىن

دىردىن قولىدىكى ئالمىنى سالغاچ جاۋاب بەردى، — بىز دېگەن بويىتاق، گرام نېرى - بېرى قىلماي توپتوغرا تارتىپ بەرمسەك قىيامەتتە سورىقى بولمىدۇ دەڭە.

— بويىتاق بولغاندىن كېيىن، — شۇپۇر نېمىشقىدۇر گەپ ئارىسىدا ئۆزىنى تۇتالالماستىن كۈلۈۋەتتى، — 50 گرام ئەمەس، بەش كىلوگرام ئارتۇق تارتىپ بەرسەكمۇ بولار؟...

— بويىتاقچىلىقتا ئۇنداق ئىش يوق! — بەدىردىن ئەتراپىدىكى دۇكانلارغا قاراۋېتىپ قوشۇپ قويىدى، — ئەلنىڭ بالىلىرى ئۇخلاۋاتقاندا كۆزىنى يېرتىپ - ئېچىپ كېلەيمۇ، يەنە 50 گرام ئارتۇق تارتىپ بېرەمدىم؟ ئوقەت دېگەن ئۇنداق بولمايدۇ. بويىتاقچىلىقتا بىزگە قالىدىغىنىمۇ ئەنە شۇنداق 50 گرام، 70 گرام دېگەنەك بويىتاق گرام‌لار.

— بولدى، ئالمايلا قويساڭ، — شوپۇر چېلىكىدىكى ئالمىلارنى بەدىرىدىنىڭ ئالدىغا ئىتتىرىپ قويىدى.

— ئالمىسىڭىز ئالماڭ، — بەدىرىدىن ئۇنىڭغا ئالمىنى قويۇپ، چېلەكتىكى ئالمىلارنى سېۋەتكە قاچىلاشقا باشلىدى، — كۈنىڭىز ئاشۇ 50 گرام ئالمىغا قاراشلىق بولسا... — ئۇ، گېپىنىڭ ئاخىرىنى يۇتۇۋېتىپ، ئىچىدە ئاللىنېمىلەرنى دەپ غۇڭشىدى.

يېڭى كۆتۈرۈلگەن قۇياش نۇرى دەرەخنىڭ ئۇچىغا چۈشۈپ، يوپۇرماقلار تېخمۇ پارقىراق تۇسكە كىرگەنىدى. بەدىرىدىنىڭ خېرىدارلىرى بايىقىدىن ئازلاپ كەتتى. ئۇ، يېرىملاپ قالغان سېۋەتلىرىگە يەنە ئالما تۇشتۇرغاندىن كېيىن، دەسمال بىلەن سېۋەتنىڭ ئۇستىدىكى بىر قۇر ئالمىنى سۈرتۈپ پارقىراتتى. ئاندىن مۇخۇركىدىن يەنە بىر بۇرام يۆگەپ، راست مەززە بىلەن چەكتى: «پاھ، بۇگۈنمۇ ئوبدان سودا بولدى!» دەپ ئويلىدى ئۇ تاماكىنى كالپۇكىنىڭ بىر بۇرجىكىگە قىستۇرغاندىن كېيىن، بېشىدىكى مايلىشىپ كەتكەن كۆڭ كەپكىسىنى ئاۋايلاپ ئالدىغا ئېلىپ (ئۇ بۇگۈنكى سودىدا چۈشكەن پۇلنىڭ ھەممىسىنى كەپكىسىنىڭ ئىچىگە سېلىۋالغانىدى)، «مانا، ئاز بولغاندىمۇ 30 سوم پايدا بار دېگەن گەپ. مانا، بويىتاقچىلىقنىڭ خاسىيىتى. ئەگەر خوتۇن بولىدىغان بولسا، خەققە ئوخشاش تېخىچە ئورنۇمدىن تۇرالمايتتىم، — ئۇ، پۇللارنى ئىلەشتۇردى- يۇ، سانىماستىنلا كەپكىسىنى يەنە باستۇرۇپ كېيىۋالدى، — سانىسام بەرىكىتى ئۇچۇپ كېتىدۇ. ئۆيۈمدە كۆزىنى قىزارتىدىغان خوتۇن بولمىغاندىن كېيىن، كەتكەن چېيى 30 تىيىن، نېنى 20 تىيىن، ئەتكەن چېيى 30 تىيىن، نېنى 20 تىيىن، بىر قېتىم قورساق تويغۇزۇشقا 50 تىيىن كېتىدۇ. ھەي، ئاخشام ھېلىقى ناسىر گەكسى، ئادەمنى مەست قىلىپ قويۇپ، بىكاردىن-بىكارغىلا سەككىز سوم پۇلۇمنى خەجلەتتۈرگۈزدى، ئۇنى ئاز دەپ، كېچىك بالا چالما ئاتسا يېتىدىغان ئۆيۈمگە ئېشەك ھارۋىغا ئىككى سوم كىرا قىلىپ كەتكەن

يۇيۇرۇم كتاب توربىكتى www.uyghurkitap.com

نىمىچۇ؟ پىيادە كەتسەممۇ بولاتتىغۇ. ئۇ پۇللارنى خەجلىمىگەن بولسامغۇ كاشكى، چاينى ئىچسەم ئىچىۋېرەتتىم. ئەمدى 10 - 20 كۈن كۈندە قۇرۇق نان يەپ، قايناق سۇ ئىچسەم، ئاخشام خەجلىگەن پۇلۇمنى تىرىلدۈرۈۋالسەمنكەنمەن. خەپ، بۇنىڭدىن كېيىن ئاشۇ گەكسىنىڭ كەينىگە كىرىدىغان بولسام، بويتاق بولماي كېتەرمەنا».

بەدىردىن ئەتىگەن ئۆيىدىن ئېلىۋالغان قۇرۇق نانىنى يانچۇقىدىن چىقىرىپ كۈچەپ چايناشقا باشلىدى. ئىككى چىشلەم يۇتۇۋىدى، گېلى قۇرۇپ، نان تەستە ئۆتتى، ئۇنىڭ كۆزى بىردىن ئوتقاشتەك تاۋلىنىپ تۇرغان ئاپوروت ئالمىلارغا چۈشتى: «پاھ ئالما بىلەن نانىنى ئارىلاشتۇرۇپ يېسە، قانداق ياخشى-ھە؟» بەدىردىن راست قىزىرىپ پىشقان سىركاي چىنىدەك بىر ئالمىنى قولىغا ئېلىپ، ئاغزىغا ئاپار-دى-يۇ، بىردىن توختاپ قالدى. ئارقىدىن قولىدا دەڭسەپ كۆرۈپ، يەنە قويۇپ قويدى. «بولمايدۇ بەدىردىن، — ئۇ ئۆز-ئۆزىگە شۇنداقلا يېدىڭ 300 گرام كېلىدۇ. شۇنداقلا يېدىڭ، 30 تىيىن كەتتى دېگەن گەپ. پۇل تاپمەن دەپ بويتاق ئۆتۈۋاتقىنىڭ يادىڭدىن چىقتىمۇ؟ قىينالساڭمۇ، ياخشىسى، يېمە. قۇرۇق بولسىمۇ، نانىنى چاينىۋەرسەڭ بىر گەپ بولىدۇ» ئۇ قولىدىكى نانغا بىر قاراپ قويۇپ، يەنە كۈچەپ چىشلىدى.

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، بەدىر! — بۇ ئاۋازنى ئاڭلىغان بەدىردىن بېشىنى كۆتۈرۈپ قارىدى. قارشىسىدا موزدۇزلۇق قىلىغان ناسىر دۇكىنىنى ئېچىۋاتاتتى. بەدىردىن ئۇنىڭ دۈمچەك گەۋدىسىنى كۆرۈپ، يەرگە قارىۋالدى.

«ئىلاھىم گەۋدەڭ تېخىمۇ پۈكۈلۈپ، بېشىڭ چاتىرىقىڭدىن چىقىپ قالار، خەقنى بالاغا ئىتتىرىدىغان گەكسى. سالام بەر-گۈچە، تۈنۈگۈن خەجلەنگەن پۇلۇمنى بەر-سەكچۇ، كاشكى» بەدىردىن ناسىرنى ئىچىدە مىڭنى تىللاپ، نېنىنى چاينىۋەردى.

— ھەي... بەدىر، — ناسىر قولىنى كۆكسىگە ئالغىنىچە سەل ئېگىلىپ، تېخىمۇ ئۇنلۈك توۋلىدى، — ئەتىگەنده ساڭا خۇدا يولىدا ئېگىلىپ سالام قىلىۋاتسەمەن، مەجەزىڭ قانداق؟

ناسىر بەدىردىنىڭ پۇل خەجلەپ ھاراق ئىچكەن كۈنىنىڭ ئەتىسى مۇشۇنداق جىمىقىپ كېتىدىغانلىقىنى بىلەتتى. شۇڭا ئۇنىڭ جاۋابىنى كۈتمەستىنلا موزدۇز-خانىسىنىڭ پاكار ئىشىكىنى ئۈلۈق ئېچىپ ۋېتىپ، ئۆز ئەھۋالىنى سۆزلەپ كەتتى:

— ئاخشام قاتتىق ئىچىۋېتىپتىمەن-كەن ئاداش، مۇشۇ تۇرقۇمدا بېشىم توڭلا جۇمۇ. كېچىچە سوغۇق سۇ دېگىنىڭنى چۆمۈچلەپ - چۆمۈچلەپ ئىچكەن گەپ. مۇشۇ تۇرقۇمدا گېلىمدىن سۇدىن باشقا ھېچ نەرسە ئۆتمەيدۇ. يائاللا ئاداش، قاتتىق نان يەۋاتامسەن - نېمە؟ تۇرقۇڭغا قارىغاندا! مىجەزىڭ...؟

ئەل - ئاغىنىلىرى بەدىردىنگە «قاتتىق» دېگەن لەقەم بىلەن چاقچاق قىلاتتى. بەدىردىن بۇ لەقەمنى ئىنتايىن ئېغىر ئالاتتى. كىمنىڭ ئاغزىدىن «قاتتىق» ياكى «تاش»، «تۆمۈر» دېگەندەك گەپ چىقىپ كەتسە، ئۇ، شۇ زامان تىل سالاتتى.

ناسىرنىڭ ھازىر قىلغان «قاتتىق» دېگەن گېپى بىلەن بەدىردىنىڭ نېپىز لېۋى پۈرۈلۈپ، شالاڭ قاشلىرى بىر يەر-

گه يېمىرىلدى، لان تۇتۇپ تۇرغان قولى بىلىنەر - بىلىنمەس تىترىدى.

— سۇئادان تېرەكتەك تۇپتۇز، — بەدىردىن چاياۋاتقان لېنىنى قىينىلىپ يۇتۇۋېتىپ، ناسىرنىڭ گېپىنى زەردە بىلەن بۆلدى، — خۇدا ئەكىرى - توقايلىقىنىڭ ھەممىسىنى ساڭا ئاتا قىلغاندىن كېيىن، بېشىڭغا كەلگەننى تارتماي چارەڭ يوق - تە.

«چىدىماس، — ناسىر بەدىردىنىڭ سۆزىگە گەرچە ئاچچىقلانمىغان بولسىمۇ ئىچىدە غۇڭشىدى، چۈنكى ئۇنىڭ «قىڭغىر» دېگەن لەقىمى بار ئىدى، — ياخشى نىيىتىم بىلەن ئەھۋال سورىغىنىمغا جىمانىي ئەيىبىمنى چىشلەپ تارتاتتىڭمۇ؟ قورسىقى تار ئادەملەر باشقىلارنىڭ جىمانىي ئەيىبىنى ئاچىدۇ. ئوغۇل بالا بولساڭ، ۋۇجۇدۇمدىكى قىڭغىرلىقنى سۆزلە، گالۋاڭ قاتتىق!...»

بەدىردىن ناسىرنىڭ بىر ئېغىز گەپ بىلەن جىمىپ كەتكىنىنى كۆرۈپ، كۆڭلى بۆلىدە ئېيىتقۇسىز خۇش بولدى. پۈتۈن خاپىلىقلىرىنىڭ ئورنىنى مانا ئەمدى غالىبلارچە تەكەببۇرلۇق ئىگىلىدى. ناسىر ئۇنىڭ گېپىگە ئېغىزراق بىر تىنىپمۇ قويماستىن، دۈكىنىدىكى سايمانلىرىنى سىرتقا ئېلىپ چىقىپ ئۆز ئىشىغا كىرىشىپ كەتتى.

بەدىردىنمۇ ئالمىسىنى يەنە داۋلاپ ۋارقىراشقا باشلىدى:

— ھاي! شېكەر بىلەن بەسلەشكەن، ھەسەل بىلەن قەستلەشكەن...

بەدىردىنىڭ سودىسى ئەتىگەندىن كىيىن سۈسلىشىپ قالدى. ئۇيقۇسىزلىق، ئۇسسۇزلۇق، ئاچلىق، كۈچىنىپ ۋارقىراشلار بىلەن بەدىردىنگە ھاردۇق يەتتى. گەرچە كۆز پەسلىنىڭ دەسلەپكى ئايلىرى بولسىمۇ، كۈن تىكلەنمەستىنلا ھاۋا ئىنىق تايىن ئىسسىپ كەتتى، بەدىردىن ئۆتكۈر كۈن نۇرىغا بەرداشلىق بېرەلمەي، دۈكىنىنىڭ ئىچىگە كىرىۋالدى. تولا سۇ چېچىپ كۆكىرىپ كەتكەن زەي يەرگە يانپىشىنى چاپلاپ، ئۈستى - ئۈستىلەپ دەستىلەپ قويۇلغان قەغەز يەشىككە يۆلەندى. ئۇنىڭ كۆزى يولنىڭ ئوتتۇرىسىدا كېتىۋاتقان ياش ئەر - خوتۇنغا چۈشتى. ئايال نېمىنىدۇر سۆزلەۋاتاتتى، ئەر ھە دەپ بېشىنى لىڭشىتىپ، ماقۇللۇقىنى بىلدۈرەتتى. «ئاۋۇ مازنى، — بەدىردىن ئەر كىشىنىڭ باش لىڭشىتىشىنى ياراتمىدى، — شۇنچە ۋالا خەقنىڭ ئارىسىدا نومۇس قىلماستىن، خوتۇنى نېمە دېسە سەتلىشىپ ماقۇل دەۋاتقىنىنى كۆرمەمدىغان! مۇشۇ كۈندىكى خوتۇنى بار ئەرلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ جىگىرى يوق! بولمىسا خوتۇن خەقتەك بالا - قازانى بېقىپ يۈرەمدۇ؟ مانا، بويتاقلار - دەك نوچىسى يوق. نېمە تاپساق ئۆزىمىزنىڭ، تەڭ شېرىك بولىدىغان بىرمۇ ئادەم يوق. ئۆزىمىز بەگ، ئۆزىمىز خان» ئەنە شۇنداق ئويلار بىلەن بەدىردىنىڭ كۆزى ئۇيقۇغا ئىلىنىدى.

«بىر، ئىككى، تۆت، ئالتە، سەككىز - سەككىز، مانا ماۋۇ ئون دانە مانتا!...» يېنىدىكى مانتىپەزنىڭ ۋارقىرىشى بىلەن ئۇ كۆزىنى ئاچتى. ئاھ! ئاش مانتىدىن ھېچ بولمىغاندا ئونىنى يەۋالسام - ھە؟» بەدىردىنىڭ ئاغزىغا سېرىق سۇ كەلگەندەك بولدى.

«ئىككى سوم خەجلەپ ئون مانتا يېسەم قانداق بولار؟ قاراپ تۇرۇپلا يانچۇقىدىكى پۇلنى خەقنىڭ يانچۇقىغا سېلىپ

بەرگەن بولمامدىم. ئاشۇ جازانىخورنىڭ مانتىسىنى يېگەندىن شۇ پۇلنىڭ يېرىمىغا گۆش ئالسام نەچچە تاماق بولامدۇ؟» بەدىردىن ئۆزىگە ئۆزى هاي بېرىپ، كۆزىنى ئەتىلا يۇمۇپ تۇرۇۋۇددى، تاۋۇزچىنىڭ:

— هاي، يۈرەكسىنىڭ دوردىسى تاۋۇز، تىلىمى بەش تىيىن، ئاغزىڭ يەتمەي كۆزۈڭ ئالىيىپ كەتسە، مەن ئىگە ئەمەس ئاغىنىلەر! — دېگەن ئاۋازى ئاڭلاندى.

«هەي، ئاشۇ تاۋۇزدىن ئىككى تىلىم يەۋالسام، ئۆرتەپ كېتىۋاتقان يۈرەكىكە داۋا بولماسمىدى!» بەدىردىن يەنە خىيالغا پاتتى: «يالغان، قاشتەك تىلغان تاۋۇزنى باشتەك تىلدىم دەپ، ماختىنىۋېرىدىغان نېمە ئۇ. قۇيرۇق كۆرسىتىپ ئۆپكە ساتىدىغان ساختىپەزنى كىم بىلمەيدۇ؟ تاۋۇزى قىزىلدەك تۇرغان بىلەن، خىمىيە ئوغۇت بەرگەن، يېپسە قورساقنى ئاغرىتىدۇ...» بەدىردىن ئەنە شۇنداق ئۆزىگە ئۆزى هاي بېرىپ ئۈيقۇغا كەتتى.

* *

— قاچانغىچە ئۇخلايسەنۇي، بەدىر؟ — ناسىر كۆتۈرۈپ كىرگەن يوغان بىر تاۋۇز بىلەن بىر نان، بەش مانتىنى قەغەز يەشىكىنىڭ ئۈستىگە قويغاندىن كېيىن، بەدىردىنى سىلكىپ، — كۈنىنىڭ دەرەخ كەينىگە ئۆتۈپ كەتكىنىگە نېمەم، هەرقانچە قاتتىق ئۈيقۇ بولسىمۇ ئەمدى يۇمشىغاندۇ؟

— ئاناڭنى... ئەگىرى قوزۇق، — بەدىردىن كۆزىنى ئۇۋۇلاپ ئېچىپ تۇرۇنىدىن تۇردى، — ساڭا ئوخشاش ئېگىك نېمىلە...

— كۆپمىگىنەۋۇي! — ناسىر ئۇنىڭ قولىدىن تارتىپ، جايىدا ئولتۇرغۇزدى، — ۋۇي، جېنىمغا ئەچى ئاغرىمايدىغان قاتتىق، هېچنەرسە يېمەي ئاغرىپ قالمىسۇن دەپ، ئاۋۇلارنى ئالغاچ كەلدىم ساڭا، يەنە خىجىل بولماستىن تىللايسەنغۇ؟

— هى...إهى...إهى...! — بەدىردىن تاۋۇز بىلەن مانتىدىن كۆزىنى ئېلىپ، ناسىرغا قاراپ هېجايدى، — هەرقانداق ئەگرىنىمۇ تۇزەيسەن جۇمۇ، مۇشۇ يەرلىرىڭنى دېمىسەم، سېنىڭدەك خوتۇنى بار نېمە بىلەن كىم ئاغىنە بولىدۇ؟ — ئۇ، سۆز ئارىسىدا يانچۇقىدىكى بەكىنى ئېلىپ، تاۋۇزنى ئىككىگە بۆلدى، بىرىنى ناسىردىن قاچۇرغانىدەك ئوك تەرىپىگە قويۇپ، بىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن ئويدى. ئاندىن ئۇنى پىچاقنىڭ ئۇچى بىلەن سانجىپ ئېلىپ، ئاغزىغاسالدى.

— پاھ! — دېدى ئۇ ئاغزىدىكىنى يۇتۇۋەتكەندىن كېيىن، ئۇرۇقلىرىنى يەرگە پۈركۈۋېتىپ، — ئۇسساپ ئۆلەيلا دېدىم، تاتلىق تاۋۇزكەن جۇمۇ، خىمىيە ئوغۇت كۆممىگىنىنى ئاپسەن-دە.

ناسىر ئۇنىڭ سوئالىغا جاۋاب بەرمەستىن «ئالدىڭدىكى مانتا، ئانلارنىمۇ يە» دەپ ئېڭىكىدە ئىما قىلدى. بەدىردىن تېخىچە هورى ئۆرلەپ تۇرغان مانتىدىن بىرنى ئالدى، يېرىمىنى بىراقلا چىشلىۋەتتى، سۈيى كۆڭلىكىنىڭ ئالدىغا ئېقىپ چۈشتى. مانتا شورپىسىنى ئالقىنىدىلا ئىچىرتىتى، قولىدىكى تاۋۇز سۈيى بىلەن كۆڭلىكىنىڭ ئالدى تېخىمۇ داغ بولدى.

— پاھ، قۇيرۇق مايدىلا ئېتىپتۇ-ده! — دېدى ئۇ ئاغزىدىكى مانتىنى يۇتۇۋەتكەندىن كېيىن، — دورا-دەرمىكىمۇ تېتىپتۇ، قولىنىڭ تەمى بار جۇمۇ.

— هۇيت ئاكا، ئالمىزنى قاندىق ساتتىڭىز؟ — 30 ياشلار چامىسىدىكى بىر

ئايال دۇكانىنىڭ ئالدىغا كېلىپ سوردى.

ئاخىرقى مانتىنى ئەمدىلا چىشلىگەن بەدىردىن ئاغزىدىكىنى ئالدىراپ يۇتۇۋېتىپ، بويىنىنى سوزۇپ قارىۋەتكەندىن كېيىن:

— كىلوسى 80 تىيىن، سىڭلىم، — دەپ جاۋاب بەردى.

— ۋاي-ۋۇي، نېمانچىۋالا قىممەت؟ — ئايال تۇمشۇقىنى ئۇشلىدى، — خەقلەرنىڭ ھەممىسى 60 تىيىندىن سېتىۋاتسا!

— پۇل ئۆزىڭىزنىڭ يانچۇقىدا سىڭلىم، 60 تىيىنلىكلەردىن ئېلىڭ.

— ئەمىسە 65 تىيىندىن بېرىڭ، — ئايال كۆلۈمسىرەپ تۇرۇپ باھا قويدى.

— ئۇنداق ئىش يوق، — بەدىردىن قوپال جاۋاب بېرىپ قولىدىكى يېرىم مانتىنى ئاغزىغا بىراق سېلىۋەتتى، — گەپ قىلمىسا مۇشۇ ئايال خەق دېگەن نېمە، — دېدى ئۇ، ئايال كەتكەندىن كېيىن، مانتىنىڭ شورپىسى سىڭىپ قالغان يۇمشاق نان بىلەن تاۋۇزنى ئارىلاشتۇرۇپ يېگەچ، — قاراپ تۇرۇپ ئادەمنى كولدۇرلىتىپ باققۇسى كېلىدۇ!...

— بۇ چوكان قارىغاندا تۇلدەك كۆرۈنىدۇ. بىر-ئىككى كىلو ئالما دېگەننى دېگىنىگە بېرىۋېتىپ، تونۇشۇۋالساق، كېيىنچە بېشىڭنى ئوڭشىۋالساق بولمامدۇ؟ قارىمامسەن، ئۇنىڭ كۆلۈپ بېقىشلىرىنى.

— كۆلگەن خوتۇندا ۋاپا يوق، — بەدىردىن ئويغا پاتقان ھالدا ئۇلۇق-كىچىك تىندى، — بۇرۇنقى خوتۇنۇممۇ دەسلىپىدە ھازىرقى چوكاندىن بەكرەك كۆلگەنىدى. نىكاھ قىلىپ تۆت كۈن ئۆتمەستىن، چىشىمنى قېرىشتۇرۇپ پالان نېمىنى، پوكۈن نېمىنى ئېلىپ بەر دېگىلى تۇردى، دەسلىپىدە دېگىنىنى ئېلىپ بېرىۋەردىم. ئىشەنسەڭ ئاداش، بىر سەرەڭگە بىر ئاي، يېرىم كىلو گۆش ھەپتە يەتمەيدۇ. شۇنداق تۇرۇپمۇ يەنە كۆلكىسىنى تاشلىمىدى، قارىسام، ئالتە ئاي كۆلۈپ نۇرغۇن چىقىمدار قىلىۋەتتى، شۇنىڭ بىلەن قوڭغا تەپتىم. مانا، ھازىر خۇداغا شۈكرى، ئۇنى ئالىمەن، بۇنى ئالىمەن دەيدىغان ئادەم يوق. ئايىغى ئۇزۇلمەس كوت-كوت گەپلەر تېخىمۇ يوق. ئۆزۈم بەگ، ئۆزۈم خان...

— چىقىمغا چىدىمىساڭ، ئۆمۈر بويى بويتاق ئۆتۈپ كېتىسەن.

— بۇنداق ئۆتكەنىنىڭ نەرى يامانكەن؟ — بەدىردىن ئورنىدىن سەل قوزغىلىپ قويدى، — خوتۇن ئېلىپ بالاغا قالغانىدىن، ئالماي تالادا قالغان تېخى ياخشى. قويە بۇ گەپنى، — بەدىردىن تاپىنىدا يەرنى رېتمىلىك ئۇرۇپ ناخشىسىنى باشلىۋەتتى:

چىگگىلىكۇ چىگگىلىك،
ئۆستەڭ بويى چىگگىلىك.
خوتۇن ئالساڭ سۈلەيلى ئال،
بولمىسا بويتاق يۈرگىلىك.

ناخشامنى ئېيتاي دېسەم،
شوخ سازىمنىڭ تارى يوق.
بويتاق بالىلار پۇل تاپار،
خوتۇن بىلەن كارى يوق.

— ھا...! ھا...! ھا...! — ناسىر ئۇنىڭ ناخشىسىنى ئاڭلاپ تېلىقىپ كۈلۈۋەردى. بەدىردىن ناخشىنىڭ ئىككىنچى كۈپلېتىنى ئېيتىپ بولۇپلا چىپچىدە توختىدى-دە،

ناسىرغا گۆلەيدى:

ــ قولتۇقۇڭغا سازاڭ كىرىۋالغانـدەك، نېمە ئانچىۋالا كۈلۈۋېرىسەنۇي؟

ــ ناخشىنى ئېيتساڭ بۇزماي ئېيتـمامسەن، ــ دېدى ناسىر كۈلكىدىن توختاپ، ــ «خوتۇن ئالساڭ سۆلەيلى ئال» دەپ گىنىڭ نېمەڭ، «يارنى سۆيسەڭ تاللاپ سۆي» دېمەمسەن.

ــ ئۇنداق ئەمەس، ــ بەدىردىن گەپنى يۇرغىلاتتى، ــ قارنىغا ئامراق خوتۇن ئەر دېگەننى تۆت كۈندىلا يالـڭاچلاپ قويىدۇ، شۇڭا «سۆلەيلى ئال» دەپ ئېيتقان تۇزۇك، قانداق بىر داـنىشمەن ئىجاد قىلۋېتكەن، ئەتىدىن كەچكىچە ئېيتساممۇ زېرىكمەيمەن ــ دە.

ــ ئىچەمدۇق؟

ــ ئۇ... چ ــ ئىچ، ــ بەدىردىنىڭ شۇ تاپتا قاتتىق بىر ئىچكۈسى كەلگەنىدى. شۇڭا «ئىچەيلى» دېمەكچى بولدى ــ يۇ، ئاغزىغا كەلگەن گەپنى يۇتۇۋەتتى. چۈنكى بىكاردىن ــ بىكار چىقىمدار بولۇپ قېلىشتىن ئەنسىرىدى، ــ ئىچىدىغان پۇلۇم يوق، ــ ئۇ ناسىرنى ئىشەندۈرمەكچى بولغانـدەك چاپىنىنىڭ يانچۇقلىرىنى ئۆرۈپ كۆرسەتتى، ــ ئىشەنمىسەڭ مانا قاراپ باق.

ــ قورقماۋۇي، ــ ناسىر چاپىنىنىڭ پېشىنى قايرىپ، ئىشتىنىنىڭ تاسمىسىغا قىستۇرۇۋالغان يېرىم بوتۇلكا هاراقنى ئالدى ــ دە، بەدىردىنىڭ ئالدىغا «توك» كىدە قويىدى، ــ سېنىڭدەك ئاغىنىلىرىمنى چىقىمدار قىلمىغان ئادەم ئەمەسمەن. بۈگۈن تىش ــ ئوقتىم بىرئاز ياخشى بولۇۋېدى، سېنىڭ بىلەن بىرادەم ــ يېرىمدەم مۇڭدىشاي دېدىم.

ــ نېمە؟ ــ بەدىردىن هاراقنى قالـ ربغىنىچە قانداق جاۋاب بېرىشىنى بىلەلمەي تۇرۇپ قالدى.

ناسىر يانچۇقىدىن داتلىشىپ كەتكەن بىر قوڭغۇراقنى ئېلىپ، ئىچىنى پۈۈلىۋەتتى ــ دە:

ــ قېنى ئەمىسە، ــ دېگىنىچە قوڭغۇراقنى يېرىم هاراق قويۇپ، بەدىردىنىگە قاراپمۇ قويماستىن بىراق كۆتۈرۈۋەتتى، ئارقىدىن تاماقلىرىنى چاكىلدىتىپ سۆزىنى داۋام قىلدى، ــ پاھ! راستىنلا ئېسىل هاراقكەن جۇمۇ، قېمىزدەكلا پۇرايدىكەنا كاساپەت، ــ ئۇ سۆزلەۋېتىپ قولىدىكى قوڭغۇراقنى بىلىق كۆزى قىلىپ بىرنى قۇيدى ــ دە، بەدىردىنىگە ئۇزاتتى، ــ بىلمەن، مەيدەڭنى كۆك يەرگە يېقىپ يېتىشىڭنىڭ سەۋەبى، ئاخشامقى هاراق چىشلىۋالغان گەپ، مۇنۇنى كومىدە قۇيۇۋالساڭ يېشىلىپ كېتىسەن. ماركىسنىڭ قاراپ باقە!

بەدىردىن قولىنىڭ هاراقنىڭ قانداق ئۆتۈپ قالغانلىقىنى سەزمەي قالدى.

ــ پاھ! ــ دېدى بەدىردىن كۆتۈرۈۋېتىپ، جاۋغىيىدىن ئېقىپ چىققان هاراقنى سول قولىنىڭ دۇمبىسىدە ئېرتىقاچ، ــ بىزدەك بويتاقلار ئىچىدىغان قالتىس ئۆتۈشلۈك هاراقكەن جۇمۇ، ئۆزۈڭ مەغۇ هاراق تونۇيسەن.

ناسىر يەشىكتىكى ئاپوروت ئالمىدىن ئىككى تال ئېلىپ بىرىنى بەدىرىنگە ئۇزاتتى.

ــ نېمە قىلۋاتىسەنۇي؟ ــ بەدىردىن ناسىرنىڭ ئىككى كۆزىگە مىختەك قادالدى، ــ بىر رۇمكا هاراقنىڭ قۇيا ــ قۇيماياڭلا خامىنىمغا چاك سېلىۋاتىسەنغۇ؟

ــ زاكۇسكا قىلايلى دېدىم، ــ ناسىر

هەچنەمە بوامغاندەك جاۋاب بەرمەپ، ئال-
مىنى يەنە تەكىلىدى، — مۇشۇ تۇرقۇكدا
چىرايىلىك يۇتازىدەك پۇرۇلۇپ كەتتى،
ماۋۇ ئالمىنى يەۋالساك باسمدۇ.

بەدىرددىن قولىدىكى قوڭغۇراقنى نا-
سىرنىڭ ئالدىغا توككىدە قويۇپ، ئۇنىڭ
قولىدىكى ئىككى تال ئالمىنى تارتىۋالدى.

— تازا قاملاشمىغان قىلىق قىلىدىغان
نەمىكەنسەن، — دېدى ئۇ ئالمىنى جايىغا
قويۇپ قويغانىدىن كېيىن، — ئىردم قىلم-
غان نەمىگە سوغۇق قول سالمىغىن!

— كۆپمىگىنە، — ناسىر ھېچ ئىش ئۆ-
تۈلمىگەندەك يەردىكى قوڭغۇراقنى قولىغا
ئالدى - دە، تۇۋىدە قويۇپ، ئۆۋىتىنى
ئىچتى، ئارقىدىن يەنە بېلىق كۆز قىلىپ
قۇيۇپ، بەدىرددىنگە ئۇزاتتى، بەدىرددىن
بۇداقى ئۆۋىتىنى تۇتۇپ تۇرماستىن ئىت-
تىك كۆتۇرۇۋەتتى...

هاراق ئۇچ ئۆۋەت ئايلىنىپ تۈگە-
دى. بەدىرددىن 200 گرامغا يېقىن هاراق
ئىچتى. ئۇ، ئۇبدانلا كەيىپ بولغانىدى.
شۇ تاپتا ئۇنىڭ قانغۇچە ئىچىپ، ناخشا
ئېيتقۇسى، ئۇسسۇل ئويىنغۇسى كەلدى.

— تۈگىدىما؟ — سورىدى ئۇ يەردە
ياتقان بوتۇلكىغا قاراپ قويۇپ، — ئەمىسە،
مەن يېرىم جىڭ ئەكىرەي جۇمۇ، — بە-
دىرددىن قۇرۇق بوتۇلكىنى ئېلىپ ئۇرنى-
دىن تۇردى.

ناسىرنىڭ ئۇنىڭ ئاغزى هاراقتا تېگىشى
بىلەن مەرد بولۇپ كېتىدىغانلىقىنى بىلەتە-
تى، شۇڭا ئالدىغا بايىقى «ئادەمەتچىلىك»
نى قىلىپ كەلگەندى. لېكىن بۇ «ئادە-
مەتچىلىكى» نىڭ بەدىرددىن ئۇخلاپ قال-
غاندا سودا قىلىپ قويغان ئۈچ سوم پۇلغا
كەلگەنلىكى بەدىرددىنىڭ خىيالىغىمۇ كەل-
مىگەندى. ئۇ هازىرقىدەك تالاي قېتىم
بەدىرددىنىڭ ئۆز پۇلىدا ئۆزىنى مېھمان
قىلىپ، ئۇنىڭ ئۆرغۇن پۇلىنى خەجلىگەن.

— بۈگۈن ئىرىم قىلماپسەن
ئاداش، — دېدى ناسىر تەكەللۇپ قىلىپ، —
سەن ئولتۇرۇپ تۇرغىن، مەنلا بېرىپ
ئەكىلەي.

— نېمىنى؟ — بەدىرددىن بوتۇلكىنى
كەينىگە يوشۇردى، — كىم مېنى ئىرىم
قىلمىدى دەيدۇ، ئۇقۇپ قوي، مەن دېگەن
بويتاق جۇمۇ، ساڭا ئوخشاش خوتۇن بە-
سمم يوق، پۇلنى يالغۇز سەنلا ئەمەس،
بىزدەك بويتاقلارمۇ تېپىۋاتىمىز. مانا
كۆرۈپ قوي، مۇشۇنىڭ هەممىسى پۇل، يا
خوتۇن، يا بالا بولمىسا، ئەل - ئاغىنىلەرگە
خەجلىمەي نېمە قىلىمەن بۇنى! — ئۇ، سول
قولىدا شەپكىسىنى ئېلىپ، ئىچىدىكى پۇللار-
نى كۆرسىتىپ يەنە كىنىۋالدى.

— پاھ! ئاشۇ پۇللارنىڭ هەممىسلا
سېنىڭمۇ؟ — ناسىر چىرايىغا كۈلكە
يۈگۈرتۇپ، بەدىرددىنىڭ كۆزىگە تىكىل-
دى، — ئۆزۈڭمۇ چاققان نېمە، باشقىلار
ئورنىدىن تۇرۇپ بولغۇچە بازارنىڭ هەممە
پۇلىنى سۈزۈۋالدىم دېگىنە. مۇنداق يېرىك
بولسىلا دۇكاندا ئەمەس، بىرەر ئاشخانىغا
چۆكەپلى، ئۆزۈڭمۇ پۇلنى دوست تۇتە-
مايسەن.

ناسىرنىڭ سۆزى بەدىرددىنىڭ كۆڭ-
لىنى ئاۋۇندۇرسا، يەنە بىرتەرەپتىن، غەزەپ-
لەندۇردى. «قاتتىق - قاتتىق دېيىشىدۇ
تېخى، كىم قاتتىق، كىمنى كىم بىلمەي-
دۇ؟ بەدىرددىن بۇگۈن شۇنداق بىر پۇل
خەجلەيدۇكى، مۇنۇ ناسىرلا ئەمەس، بازار-
دىكى هەممە تەپتىقچى ئاغزىنى ئېچىپ
قالسۇن. پۇلنى خەجلىگەندىمۇ، «قاتتىق»

ئۇيغۇر كىتاب توربېكتى www.uyghurkitap.com

دەپ ئانىي تاپىدىغان شامىنىڭ دۇكىنىدا خەجلەيدۇ. ئىلاھىم شۇ چاغدا كۆزلىرى چىقىپ كېتەر.»

ـ پۇل دېگەن قولنىڭ كىرى، ـ بەدىردىن بوتۇلكىنى بۇلۇڭغا چۆرۈۋېتىپ، ـ يۇر، ھېلىقى شامىنىڭ دۇكىنىغا بېرىپ، توخۇ گۆشى، تۇخۇم بىلەن ئىچىمىز. بويتاقنىڭ قانداق پۇل خەجلەيدىغىنى مەن بىر كۆرسىتىپ قويايى. ئۇ نەرسىگە، ئولتۇرۇۋېلىپ قۇلدەك ئىشقا بۇيرۇمايدىغان بولسام، ئادەم بالىسى بولمايى كېتەي. پۇل دېگەننىچۇ ئاداش، مەن ساڭا ئېيتىپ قويايى، بويتاقلار خەجلەيدىغانغا چىقارغان نېمە، سېنىڭدەك خوتۇنى بار نېمىلەر ھەر قانچە خەجلىسەڭمۇ، بەش سومدىن نېرى ئۆتەلمەيسىلەر.

ئۇلار ئەمدىلا دۇكانىنىڭ ئالدىغا چىقىشىغا بىر خېرىدار ئالمىنىڭ باھاسىنى سورىدى.

ـ توقسان تىيىن، ـ بەدىردىن ئىككى قولىنى شىمىنىڭ يانچۇقىغا سالغىنىچە دەلدەڭشىپ جاۋاب بەردى. خېرىدار ئۇنىڭ كۆزىگە قاراپ قويۇپ باھا قويدى.

ـ 70 تىيىندىن بېرەمسىز؟

ـ قانچىلىك ئا...ئالىسىز؟ ـ بەدىردىن خېرىدارنىڭ گېپىنى ئاخىرلاشتۇرالماستىنلا تاراڭزىنى قولىغا ئالدى. خېرىدار تالاپ تۇرۇپ ئۇچ كىلوگرام تارتقۇزدى. بەدىردىن ئۇنى يولغا سېلىۋېتىپ ماڭاي دەپ تۇرۇشىغا يەنە ئىككى خېرىدار كېلىپ، ئالمىنىڭ باھاسىنى 60 تىيىنغا چۈشۈرۈۋېتىپ، ئۇلارغىمۇ ماقۇل بولدى.

* * *

شامى كوچىنىڭ دوقمۇشىدىكى ھاراق دۇكىنىنىڭ قېشىدا تۇراتتى. دۇكانىنىڭ كەينىدىكى كۆچەتلىكتە ئۇچ مېتر كەتمەن تىكى بىر بوشلۇق بولۇپ، ئۇ مۇشۇ يەرگە زەدىۋال بىلەن تارتىپلا دۇكان قىلىۋالغانىدى. بەدىردىن يولدا ئۇچراپ قالغان ئىككى ئۇلپىتىنمۇ باشلىۋالدى. تۆتىنى شىرەنى چۆرىدەپ ئولتۇرۇشتى.

ـ ھەي شامى، بېرى كېلە! ـ بەدىردىن ئولتۇرغان ئورنىدىلا شامىنى توۋلىدى.

شامى قولىدىكى لۆڭگىنى مۇرىسىگە تارتىۋېلىپ، ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى. بەدىردىن بۇيرۇق تەلەپپۇزىدا:

ـ پۇلغا سۈندۇرغاندا قازىنىڭدا قانچىلىك بىر نەرسە بار؟

ـ 60 نەچچە سوملۇقچە، ـ شامى سەل ئېگىلىپ جاۋاب بەردى.

ـ بوپتۇ، ھەممىسىگە 60 سوم بېرەي، بىزگە قىزىق ـ قىزىق ئەكېلىپ بەرگىن! ـ بەدىردىن ئۇنىڭ جاۋابىنى كۈتمەستىن شەپكىسىنى بېشىدىن ئېلىپ، 70 سومىنى ئۇنىڭ قولىغا تۇتقۇزدى، ـ مۇنۇ ئون سومغا ئېسىل ھاراقتىن كېلىشىچە ئەكەلگىن! ...

ئۇلار كەچ سائەت 11 لەردە تارقاشتى. ھەممىسلا بەئەينى دەريا دولقۇنىدەك قولۇاقتەك لەپەڭلەپ قالدى. كىمنىڭ قەيەرگە كەتكىنىنى ھېچكىم بىلمەيدۇ. بەدىردىن ئېشەك ھارۋىسىنى بەش سومغا كىرا قىلدى. ھارۋىنىڭ ئۈستىگە چىقىپ سوزۇلۇپ ئوڭدىسىغا ياتتى، كېچىنىڭ يۇلتۇزلۇق ئاسمىنىغا تىكىلگىنىچە ناخشىسىنى باشلىۋەتتى:

...ئۆگزەڭگە چىقىپ باقسام،
تەڭدىن تولىسى مورا.
دوختۇرلاردىن سوراڭلار، ھەي...

بويتاقفا نېمه دورا؟

«ئاناڭنى ... دوختۇرلاردىن سورىسا، بويتاقفا نېمه دوردىلىقىنى نەدىن بىلەتتى؟ — ناخشىنى توختىتىپ مېيىقىدا كۈلدى، — بويتاقفا نېمىنىڭ دوردىلىقىنى بويتاق ئۆزى بىلىدۇ». ئۇ، ئۆزىنىڭ سوئالىغا ئۆزى جاۋاب بېرىپ، ناخشىنىڭ ئاخىرقى ئىككى مىسراسىغا تۆۋەندىكىش كىرگۈزۈپ ئېيتتى:

مەيلى كىمدىن سورىماڭلار، ھەي...
بويتاقفا ھاراق دورا.

— ھا...! ھا...! ھا...! قانداق دېدىم ھارىكەش؟ — بەدىردىن ئۆزىچە كۈلۈپ، ھارىكەشكە گەپ قىلدى، — دۇنيادا بويتاقچىلىقتەك ئېسىل تۇرمۇش بولامدۇ؟ ئەگەر دىنىڭ بولسا، سەنمۇ بويتاق ئۆت! ...

بەدىردىن ئىچىدىن خۇشال ئىدى. ئۆزىنى دۇنيادىكى ئەڭ چوڭ باي، ئەڭ زور تەڭداشسىز تادەم ھېسابلايتتى، بۇگۈنكى مەردلىكى بىلەن پەخىرلىنەتتى...

ئەتىسى پۈتۈن بىر كۈن بەدىردىن بازاردا كۆرۈنمىدى. ئۆگۈنى ئۇنىڭ ئاغرىپ قالغانلىقى ھەققىدە گەپ تارقالدى. يەنە بىر كۈن ئۆتۈپ «بالىنىتسدا يېتىپ قاپتۇ» دېگەن خەۋەر كەلدى. ئۇنىڭ بالىنىتسىغا قانداق بارغانلىقىنى، نېمە ئۈچۈن ئاغرىپ قالغانلىقىنى ھېچكىم بىلمەيدۇ.

ناسىر ئاياغنى ياماۋېتىپ ئىچىدە: «دۇكاندىكى ئالمىسى سېسىپ كېتىدىغان بولدى، ئالمىسى سېسىپ كەتسىغۇ چاغلىق گەپ، ئۆزى سېسىپ كەتمىسلا بولاتتى...» دەپ پىچىرلىدى.

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئويغانغان زېمىن

(شۇ ناملىق رومانىدىن پارچە)

پېشقەدەم يازغۇچى ئابدۇرېھىم ئۆتكۈرنىڭ «ئويغانغان زېمىن» ناملىق تارىخىي رومانى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشىرگە تەييارلاندى. پات ئارىدا كىتابخانلار بىلەن يۈز كۆرىشىدۇ. ژۇرنىلىمىزنىڭ بۇ سانىدا مەزكۇر كىتابتىن بىر بابنى تونۇشتۇردۇق.

ــ تەھرىرىدىن

ئۈچىنچى باب

«ئۆي قاپلىنى»

كىشىلەر دوستلۇقى ئۈچۈن بولمىسا، دۇنيانىڭ يارىتىلىشىدا باشقا قانداق مەقسەت بار؟

ــ ئابدۇراخمان جامى①

1

ــ ماۋۇ يىگىت جاڭجۇڭ يامۇلىنىڭ ئېيتىلغان كىشىنىڭ دەل ئۆزىدىغۇ؟

ــ توغرا ئېيتتىڭ، ئۇنىڭ قويۇق قاشلىرى بىلەن دۇگلەك كۆزلىرى، يۇزىنىڭ ئاقلىقى بىلەن يەلكىلىرىنىڭ كەڭلىكى، ھەم ... دەل شۇنىڭ ئۆزى.

---

① نۇرىددىن ئابدۇراخمان جامى ــ مىلادى 1414 - 1492 - يىللىرى ياشىغان مەشھۇر تاجىك مۇتەپەككۇر شائىرى ۋە ئون مەشھۇر تاجىك ئەدەبىياتىنىڭ ئاساسچىسى.

ــ سەن تېخى ئۇنىڭ قوللىرىغا سەپسالمىساڭ كېرەك، قولى باشقىلارنىڭ قولىدىن ئۇزۇلۇراق تۇرمامدۇ؟

ــ توغرا، توغرا، ماڭىمۇ شۇنداق كۆرۈندى. ئۇ ئۆزىنى «مەن توقسۇنلۇق، ئېتىم ئىسھاق» دەۋالغىنى بولمىسا، ئېلاندا ئېيتىلغان خوجىنىياز دېگەن قاچقۇننىڭ دەل ئۆزى شۇ!

ــ خوش، ئەمدى قانداق قىلىمىز؟ «تۆگە كۆردۈڭمۇ - يوق!» دەپ كېتىۋېرىمىزمۇ، ياكى ...

ئىككى قازاق يىگىتى ھېچنېمىنى بايقىغىلى بولمايدىغان تۈن قاراڭغۇسىدا ئاتلىرىنىڭ پۇتلىرىنى چۈشەۋېتىپ، پەس ئاۋاز بىلەن ئەنە شۇ خىلدا پاراڭلىشىۋاتاتتى. شەرق تەرەپتىن چىقىۋاتقان غۇر - غۇر تاغ شامىلى ئۇلارنىڭ گېپىنى بەش - ئون قەدەم نېرىدىكى بوغان قاريغاي تۈۋىدە مۆكۈنۈپ ئولتۇرغان خوجىنىياز پالۋانىنىڭ قۇلىقىغا يەتكۈزۈپ تۇراتتى.

ــ خوش، ئېيتچۇ، ئەمدى قانداق قىلىمىز؟ ــ تەكرارلىدى يىگىتلەرنىڭ بىرى.

ــ مېنىڭچە، ئۇنىڭ توقسۇنلۇق ئىسھاق دېگىنى يالغان. ئەتە ئەتىگەندە بايىغا ئېيتىپ، پۇت - قولىنى باغلايمىز - دە، شەھەرگە ھەيدەپ بېرىپ، يامۇلىغا تاپشۇرىمىز. تەلىيىمىز ئوڭ كېلىپ، خوجىنىياز شۇ بولۇپ قالسا، ئون ئىككى يامبۇنى ئالارمىز، بولمىسا قالار. بىزدىن نېمە كېتىدۇ؟

ــ ئانداق بولسا، شۇنداق بولسۇن، يۇر، ئەمدى بېرىپ ئۇيقۇمىزنى ئۇخلايلى.

ئۇلار يىگىرمە نەچچە قەدەم نېرىدا تۆگىلۈكىدىن غۇۋا يورۇق كۆرۈنۈپ تۇرغان كىگىز ئۆيگە كىرىپ كەتكەندىن كېيىن، خوجىنىياز پالۋان ئورنىدىن دەس قوپۇپ: «ھۇي لوەۋدىلار، يامان نىيەتكىلار ئۆزۈگىلەرگە يانغاي، سەنلەرنىڭ قولۇڭلارغا تېرىك چۈشىدىغان خوجىنىياز تېخى تۆرەلمىدى» دەپ غۇدۇڭشىدى ۋە ئاچچىقى بىلەن بىر تۇتام ئوتنى يۇلۇۋېلىپ، ئۇنى چايناپ تۆكۈرۈشكە باشلىدى.

«نېمە قىلىش كېرەك؟» دەپ ئويلايتتى ئۇ، غەزەپلەنگەن ئارسلان كەبىي، يەرنى نەقتاپ - نەقتاپ دەسسىگەن ھالدا ھېلىقى قارىغاينى چۆرگىلەپ يۈرۈپ. بىر ھازادىن كېيىن ئۇ خۇددى بىر نېمىنى ئېسىگە چۈشۈرگەندەك، دەرھال ئوچۇقچىلىققا چىقىپ، قۇندۇزدەك قارا ئاسمان گۈمبىزىنى دىققەت بىلەن كۆزىتىشكە باشلىدى. بۇلۇتسىز ئاسماندا شالاڭ يۇلتۇزلار چىملداپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ئۆتكۈر كۆزلىرى ئاخىر بىر چىكىتكە قادالدى. بۇ «تومۇر قوزۇق» ئىدى. «ھە، مانا تاپتىم، ئالدىم ــ تەسكەي، ئارقام ــ كۈنگەي، ئوڭ قولۇم ــ كۈنچىقىش، سول قولۇم ــ كۈنپېتىش. كۈنپېتىشتا چۆچەك دېگەن يۇرتنىڭ بارلىقىنى ئاڭلىغانىدىم. ئىش قىلىپ، كۈنچىقىشقا كېتىپ قالمىساملا بولدى. كۈنپېتىشقا قانچە ماڭسام قۇمۇلدىن شۇنچە يىراقلىشىمەن» دېدى ئۇ ئۆز كۆڭلىدە بىر قارارغا كېلىپ، ئاندىن ئوتلاپ يۈرگەن ئاتلارنىڭ قېشىغا بېرىپ، ئۆزىگە تونۇش بولغان كۆرەڭ قاشقىنىنىڭ ئاياغلىرىنى بوشاتتى ۋە ئۇنى چاققانلىق بىلەن ئىگەرلەپ ئالدى. ھېلىقى يىگىتلەرنىڭ ئىگەرلىرىنى تېپىپ، ھەر ئىككىسىنىڭ چۈدىلاكىنى تۆۋىدىن كېسىپ يىراققا

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى www.uyghurkitap.com

تاشلىۋەتتى، تۆن قاراڭغۇسىدىن پايدىلىنىپ، قوي قوتۇنى ئالدىدىكى كىچىككىنە كەپىگە ئوخشاپ كېتىدىغان چىدىرىدىن جۇۋىسىنى ئالدى ـ دە، ئارقىسىدىن ئەگەشكەن بويىناقىقا بىر پارچە ئارپا نېنىنى تاشلاپ بېرىپ، كۆرەڭ قاشقىغا مىنىدى ۋە «خوش ئالىپباي، مەندىن رازى بول، بايتىلمىنى قويۇپ، بىر ئېتىگىنى مىنىپ ماڭدىم. يېگىت بېشىم ئامان بولسا، چوقۇم قايتۇرىمەن» دەپ يولغا چۈشتى.

2

بۇ، تۆمۈر خەلپە قەتىل قىلىنىپ، ئارىدىن يەتتە ئاي ئۆتكەندىن كېيىن، ئالتاينىڭ چىگگىل دېگەن يېرىدە بولغان ئىش ئىدى. كىتابخانلارنىڭ ئېسىدە بولسا كېرەككى، تۆمۈر خەلپە لى شۇفۇنىڭ ھىيلىسىگە ئالدىنىپ ئۇرۇمچىگە ماڭغاندا، خوجىنىياز پالۋان ئاقسۇغا تىنىڭ پاجىئەلىك بولىدىغانلىقىنى سېزىپ، پېشىنى قاققان پېتى ئىچكىرىكى تاغقا كىرىپ كەتكەن ۋە قېلىن ئورمانلىقلار بىلەن قاراڭغۇ غارلارنى پاناھ قىلىپ ياشاپ يۈرگەنىدى. ئۇنىڭ بىلەن بىرلا كىشى، يەنى باجىسى قۇربانلا ئالاقە قىلاتتى. ئاتا ـ ئانىسىمۇ ئۇنىڭ ئەھۋالىنى شۇ يېگىت ئارقىلىق بىلىپ تۇراتتى. بىراق شامەخسۇت ۋاڭنىڭ خوجىنىيازنى تۇتۇش ھەققىدىكى ئېلانى پۈتۈن قۇمۇل دىيارىغا جاكارلىنىپ، بەزى پۇلخۇمار كىشىلەر ئۇنىڭ پېيىگە چۈشكەنلىكتىن، ئەمدى ئۇنىڭغا قۇمۇل تاغلىرى تارلىق قىلىپ قالدى. شۇ ئارىدا شامەخسۇت ۋاڭ «ئوغلۇڭنى تېپىپ بەرمىدىڭ» دەپ، ئۇنىڭ دادىسى ئىمىننىيازنى ئوردا زىندانىغا تاشلىدى. ئىمىننىياز ئەسلىدە ئوردىنىڭ تاراتۇ تېغىدىكى «تۆمۈر چارۋا» لىرىنى باقىدىغان ئاددىي چارۋىچىلارنىڭ بىرى ئىدى. ئۆزى چېچەن، كۆچمەنلىكۈر ۋە ئەل ئىچىدە ئابرويلۇق كىشى بولغىنى ئۈچۈن، شامەخسۇت ئۇنىڭدىن پايدىلىنىش مەقسىتىدە ئۇنى تاراتۇ تېغىنىڭ دورغىسى قىلىپ قويغانىدى. ئوغلىدىن تېرىك ئايرىلغانلىقىنىڭ ئۈستىگە، ئەمدى ئېرىنىڭ زىندانغا تاشلىنىشى ئايسە ئاپپاقنىڭ ئۆلگەنلىكىنىڭ ئۈستىگە تەپكەندەك ئەلەم قىلدى، ئۇ ئاخىر ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالدى. خوجىنىياز بۇ شۇم خەۋەرلەرنى ئاڭلاپ، تاقىتى تاق بولغان ھالدا، نېمە بولسام مەن بولاي دەپ، شامەخسۇتنىڭ ئالدىغا ئۆزى بارماقچى بولدى. ئوغلىنىڭ بۇ نىيىتىنى قۇربان ئارقىلىق ئاڭلىغان ئايسە ئاپپاق: «ھەرگىز ئۇنداق خىيالاردا بولمىغاي، ئۆزىنى ئاشكارلىدىمۇ، بولدى، ھەرگىز تېرىك قالمايدۇ. بىز يەيدىغىنىمىزنى يېيدۇق، كىيىدىغىنىمىزنى كىيىدۇق، ئەمدى پېشانىمىزگە پۈتۈلگەننى كۆرەرمىز. خوجىنىياز تېخى ياش، نەگە بېرىپ بولسىمۇ جېنىنى ساقلىغاي، بىز ئۇنىڭدىن رازى» دەيدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن، قۇربان ئېچكىرى تاغقا كىرىپ، خوجىنىيازنى ئالتاي ياكى تاشقى موڭغۇلغا كېتىشكە دەۋەت قىلىدۇ. خوجىنىياز ئالتاي دىيارىغا بېرىپ، قازاق خەلقى ئىچىدە ياشاپ تۇرۇشنى توغرا تاپىدۇ ۋە ئېتىنى يەڭگۈشلەپ ئېلىپ، بارىكۆل ئارقىلىق ئالتاي تەرەپكە كەتمەكچى بولىدۇ. قۇربان تىيانشان تاغلىرىنىڭ قىش ـ يېزى قار ـ مۇز بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدىغان بىر داۋاندىن ئېشىپ بولغۇچە ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ ماڭىدۇ.

ـــ خوش، ئۇكام، كۆرۈشكۈچە ئامان بول، ـــ دېدى قۇربان داۋان تۈۋىدە كۆزىگە

ياش ئېلىپ، ــ مېنىڭ جېكىلەيدىغىنىم يەنە شۇ گەپ، ئەل ئىچىگە بېرىۋالغاندىن كېيىن ماۋۇ كوسەپنى (مىلتىقنى دېمەكچى) كۆزدىن نېرى قىل. بېشىڭغا بالا بولۇپ يۈرمەسۇن يەنە.

ــ خەير ـ خوش، ئاكا، مەندىن گەشەت قىلما. يالغۇزنىڭ يارى خۇدا دەپتىكەن، ــ دېدى خوجىنىياز ئاتقا مىنىۋېتىپ، ئاندىن، ــ مېنىڭ ئۈچۈن ئوغلۇم سەدەنشانىڭ ماڭلىيىغا بىرنى سۆيۈپ قوي، ــ دەپ ئېتىنىڭ تىزگىنىنى قويۇۋەتتى.

پۇتلىرى ئىنچىكە كەلگەن، ئۇزۇن بويۇن قارا تورۇق بۆرە مېڭىشىغا چۈشتى. ئەمدى خوجىنىياز باربكۆلنىڭ شىمالىي تەرىپىدىكى چىغىريول بىلەن توپتوغرا غەربكە قاراپ كېتىۋاتاتتى. ئۇ بايىلا قۇربانغا: «مەندىن غەم يېمە، يالغۇزنىڭ يارى خۇدا» دېگەن بولسىمۇ، ئاتا ـ ئانا، قوۋم ـ قېرىنداش ۋە يۇرتتىن ئايرىلىپ، بىپايان دەشتتە تىكەندەك يالغۇز قېلىۋاتقانلىقىدىن بولسا كېرەك، كۆڭلى بىر قىسما بولۇپ، يىغلاپ تاشلىغۇسى كېلەتتى. ئۆزىنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى تەقدىرىنى ئويلاپ، ئايىغى چىقمايدىغان چىگىش خىيالار بىلەن قانچىلىك يول ماڭغانلىقىنىمۇ سەزمەيتتى. ئەتىيازنىڭ جاندىن ئۆتىدىغان ئاچچىق سوغۇقىمۇ ئۇنىڭغا بىلىنمەيتتى. شۇ خىلدا مېڭىۋېرىپ، خېلى ئېگىز بىر كۆتەلدىن① ئاشقان چاغدىلا، ئالدىدا كېتىۋاتقان يالغۇز ئاتلىقنى كۆرۈپ، بىردىنلا ئۇيقۇسى ئېچىلىپ كەتكەندەك سەگەكلىشىپ قالدى ۋە ئۇنىڭغا دىققەت بىلەن قاراشقا باشلىدى. ھېلىقى يالغۇز ئاتلىق كىشى قازاق تۇمىقىنى چۆمكۈرۈپ كىيىپ، بېلىنى تاسما پوتا بىلەن باغلىۋالغان بىر ئادەم ئىدى. ئۇنىڭ جۇغى كىچىكرەك كەلگەن جەدە ئېتى ئاقساپ ماڭغاندەك قىلاتتى. ئۇ ھەر ھالدا سەزگۈر كىشى بولسا كېرەك، كەينىگە بۇرۇلۇپ، ئىككى يۈز قەدەم ئارقىدا كېلىۋاتقان خوجىنىيازنى كۆرۈش بىلەن ئالاقزادە بولۇپ ئېتىنى توختاتتى.

«دەشت ـ باياۋاندا ماڭا ئوخشاش يالغۇز يولغا چىققان بۇ قانداق ئادەم بولغىيدى؟ ــ دەپ ئويلىدى خوجىنىياز، ــ ئەمدى نېمە قىلىش كېرەك؟ يېنىغا بېرىش كېرەكمۇ؟ ياكى...»

ئاڭغۇچە خوجىنىيازنىڭ قارا تورۇقى خۇددى ئۆزىگە ھەمراھ تاپقىنىغا خۇشال بولۇپ كەتكەندەك بىر كىشنەپ قەدىمىنى تېزلەتتى. ھېلىقى ئاتلىق يىراقتىنلا خوجىنىيازغا سالام قىلدى. ئۇ ئاق سېرىق، ئورا كۆز، تەخمىنەن يىگىرمە ئۈچ ـ يىگىرمە تۆت ياشلاردىكى قاۋۇل بىر يىگىت بولۇپ، خوجىنىيازنىڭ ئۆشنىسىدىكى مىلتىقىدىن قورققان بولسا كېرەك، ئۆزىنى ناھايىتى بىچارە قىلىپ كۆرسىتىشكە تىرىشاتتى. خوجىنىياز ئۇنىڭ بۇ ئەھۋالىنى كۆرگەندىن كېيىن، ئارتۇقچە گۇمانلارغا چۈشمەي، ئۇنىڭ بىلەن ئوچۇق چىراي ئەھۋاللىشىشقا باشلىدى. ئۇيغۇر، قازاق تىللىرىنىڭ بىر قېرىنداش تىل بولغانلىقى ئۇلارغا چوڭ ئوڭايلىق تۇغدۇرۇپ بەردى. بۇ يىگىتنىڭ ئىيتىشىچە، ئۆزىنىڭ ئىتى قامزا بولۇپ، ئالتاي تەرەپتىن باربكۆلگە تۇغقان يوقلاپ كەلگەنمىش. ئەمدى ئىشىنى تۇگىتىپ، ئۆز يۇرتىغا قايتقانمىش. خوجىنىيازمۇ ئۆزىنىڭ ئىسمىنى ئىسھاق دەپ تونۇش

① كۆتەل ــ كىچىكرەك داۋان شەكلىدىكى دۆڭ.

ئۇيغۇر كتاب توربېكتى www.uyghurkitap.com

تۇرۇپ، چىگگىل دېگەن يەردە بىر ئاكىسى بارلىقىنى، ئۇ يەرگە ئۆزى بېرىپ باقمىغان بولسىمۇ، خۇداغا تەۋەككۈل قىلىپ، ئۇنى يوقلاپ كېلىشكە كېتىۋاتقىنىنى ئېيتتى. ئۆز كۆڭلىدە بولسا، ھېچقاچان كۆرۈپ باقمىغان قازاق يۇرتىغا كېتىۋاتقاندا، دەل شۇ يۇرتلۇق بىر كىشى بىلەن ھەمراھ بولۇپ قالغىنىغا خۇشال ئىدى. ئۇنىڭ بۇ خۇشاللىقى كۆلۈمسىرەپ تۇرغان چىرايى بىلەن مۇلايىم ئاۋازىدا ئەكس ئېتىپ تۇراتتى. قامزامۇ بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ، كۆڭلى تىندى چېغى، ھەدېگەندىلا بايا خوجىنىيازدىن يول تەسىر قاراقچىمىكىن دەپ قورقۇپ كەتكەنلىكىنى ئىقرار قىلىپ كۆلۈپ كەتتى ۋە:

— ساڭا ئوخشاش ياخشى ئەرگە يولداش بولغانلىقىمدىن خۇشالمەن، بارار يېرىڭگە ئۆزۈم ئاپىرىپ قويىمەن، قېنى، ناسۋايىڭنى چىقار، — دېدى.

خوجىنىياز ناس چەكمەيدىغانلىقىنى ئېيتتى.

— توقىچىڭ بارمۇ؟ — دەپ سورىدى قامزا.

— بار، قۇرۇق يېسەڭ گېلىڭغا تۇرۇپ قالىدۇ، ئالدىمىزدا چۆشكۈن قىلىدىغان بىر جاي بولسا، چاي قاينىتىپ ئاندىن يەيلى. مېنىڭمۇ قورسىقىم ئاچتى، — دېدى خوجىنىياز ئۇچۇق كۆڭۈللۈك بىلەن.

— خوپ، — دېدى قامزا رازىلىق بېرىپ، — ئاۋۇ قىرنىڭ ئارقىسىدا بۇلاق بار، شۇ يەردە چاي قاينىتىپ ئىچەيلى.

قامزىنىڭ جەدە بايتىلى ھەقىقەتەنمۇ ئاقساق ئىدى. شۇڭا، خوجىنىياز قارا تورۇقىنىڭ تىزگىنىنى تارتىپ مېڭىشقا مەجبۇر بولدى. بىر-ئىككى قەدەم ئارقىدا كېلىۋاتقان قامزا ھەدەپ قارا تورۇققا قاراپ، تامىقىنى چىكىلدىتاتتى. ئۇنىڭ بىر كۆزى ئاتتا بولسا، بىر كۆزى مىلتىقتا ئىدى. بۇ مىلتىق ئاقچۇق سېيىدىكى جەڭدە چىيەن داربىنىڭ چېرىكلىرىدىن ئولجا ئېلىنغان قىسقا بەش ئاتار بولۇپ، قامزا مۇنداق مىلتىقنى تۇنجى قېتىم كۆرۈۋاتاتتى.

— ۋاي ئىسھاق، قالتىس مىلتىقىڭ بار ئىكەن، يولدا ئاچ قالمايمىز ئەمدى، — دېدى قامزا مىلتىقتىن كۆزىنى ئۈزمەي تۇرۇپ.

خوجىنىياز گەپ ياساپ، بۇ مىلتىقنى ئۆزىگە ھەمراھ قىلىش ئۈچۈن بىر تۇغقىنىدىن ئارىيەتكە ئالغانلىقىنى ئېيتتى ۋە:

— يولدا ئېتىپ يېگۈدەك بىر نېمە بارمۇ؟ — دەپ سورىدى.

قامزا يول بويى جەرەن، كىيىك، ئارقار، ئۆچكە دېگەندەك ئۇۋ ھايۋانلىرىنىڭ ھەتتا بۆرە، تۈلكە، ئېيىق، يىلپىزغا ئوخشاش يىرتقۇچلارنىمۇ ناھايىتى كۆپلۈكىنى ئېيتىپ، ئالتاي تاغلىرى ھەققىدە ئۇزۇن پاراڭغا چۈشتى. بۇ پاراڭ بايا قامزا ئېيتقان بۇلاق تۈۋىگە كېلىپ، چايجۇشتا قاينىتىلغان قېنىق چاي بىلەن ياغلىق تەۋاچىنى يەپ ئولتۇرۇشقاندا، تېخىمۇ قىزىپ كەتتى. مەلۇم بولدىكى، قامزا ئالتاي دىيارىنىلا ئەمەس، چۆچەكنىمۇ ئوبدان بىلىدىكەن. خوجىنىيازنىڭ كۆتكىنىمۇ دەل شۇ ئىدى. ئۇ ئۆز نۆۋىتىدە ھەدەپ سوئال قويۇپ بۇ يەرلەرنىڭ ئىقلىمى، يەر-سۇيى، يۇرتلىرى، قاتناش يوللىرىنى ئىنچىكىلەپ سورىشالدى ۋە قازاق خەلقىنىڭ ئۆرپ-ئادەتلىرى توغرىسىدا ئۇر-

غۇن لەرسلەرنى بىلمۇالدى.

ئۇلار شۇ خىلدا قىزىق پاراڭ ۋە ئويۇن - چاقچاق بىلەن بىرنەچچە كۈن يول مېڭىپ، هارغان - چارچىغىنىنمۇ سەزمەي قالدى. بىراق قامزا نېمىشقىدۇ ئادەم قويۇقراق ئاۋۇ الارغا كىرمەي يانداپ ئۆتۈشنى تەشەببۇس قىلاتتى. قامزىنىڭ بۇ قىلتىقى خوجىنىياز بىرئاز غەلىتىرەك بىلىنەتتى. يەنە بىر تەرەپتىن، شۇنداق تىلغانلىقىنى ئۆزى ئۇچۇن پايدىلىق دەپ خۇشالمۇ بولاتتى.

— يەنە يېرىم كۈن ماڭساق چىڭگىل تەۋەسىگە يېتىپ بارىمىز، — دېدى قامزا قىلىن بىر ئورمانلىققا يېتىپ كەلگەندە. ئاندىن ئۇ بۈگۈن مۇشۇ يەردە قونۇپ، ئەتە مېڭىشنى تەكلىپ قىلدى. خوجىنىياز بۇ تەكلىپكە كۆندى. ئۇلار شۇ يەردە چوڭ گۈلخان يېقىپ، كىيىك گۆشىدىن پىشۇرۇلغان كاۋاپ ۋە ئاچچىق دەملەنگەن چاي بىلەن ئوبدان غىزالىنىۋالغاندىن كېيىن، ئاتلىرىنى ئوبدان جايلاشتۇرۇپ قويۇپ، گۈلخان تۆۋىدە خاتىرجەم ئۇيقۇغا كەتتى. قاراڭغۇ جىمجىتلىقىنى پەقەت يىراق - يېقىندا سايرىغان قۇشلارنىڭ ئاۋازى بىلەن قامزىنىڭ خورىكىلا بۇزۇپ تۇراتتى.

تۇن نىسپىدىن ئاشقاندا، خوجىنىيازنىڭ ئۇيقۇسى ئېچىلىپ كەتتى. بايىلا يېنىدا خورەك تارتىپ ياتقان قامزا ئەمدى ئورنىدا يوق ئىدى. «قامزا، قامزا» دەپ قىچقارىدى خوجىنىياز، ئەمما هېچيەردىن سادا چىقمىغاچ، ئورنىدىن دەس قوپۇپ ئەتراپقا قارىدى. قامزىنىڭ ئاقساق بايتىلىغا چېتىپ قويۇلغان قارا تۇرۇقمۇ غايىب بوپتۇ. ئۇ يەنە بېشىغا قويۇپ ياتقان ئىگەرنىڭ ئاستىدىكى مىلتىقىنىڭمۇ يوقالغانلىقىنى بىلدى.

— هەي خوتۇنتالاق، ئات بىلەن مىلتىقنى ئەپقېچىپسەن - دە! يامان بىلەن يول يۈرسەڭ، يېرىم يولدا قالىسەن، دېگەن شۇ بولدى. ئەستاغپۇرۇللا، ئەمدى قانداق قىلىڭ ھۇلۇق؟

خوجىنىياز پالۋان ئۆز گۆشىنى ئۆزى يېگۈدەك بولۇپ، بىردەم كايىغاندىن كېيىن، ئاقساق بايتالنىڭ يەردە ياتقان ئىگىرىگە كۆزى چۈشۈپ، «خەير، بۇنىڭغىمۇ شۈكرى، هەر هالدا بىر ئاز ئىنساپىڭ بار ئىكەن، لالما!» دېدى ۋە قامزىدىن قالغان ئاقساق بايتالنى ئىگەرلەپ ئېلىپ، تاڭ يورۇش بىلەن چىڭگىل تەرەپكە قاراپ يولغا چۈشتى. ئۇ، ئات بىلەن مىلتىقنىڭ يوقالغانلىقىغا قاتتىق ئېچىنسىمۇ، كۆڭلىنىڭ بىر يېرىدە قامزىدىن رازى ئىدى. چۈنكى «بۇ ئوغرىدىن ئاڭلىغانلىرىم بولمىسا، نەلەردە تېنەپ يۈرەتتىم» دەپ ئويلايتتى ئۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن، باشتا ئېيتقىنىمىزدەك، تەقدىر ئۇنى چىڭگىلدىكى ئالىپباي دېگەن چارۋىدارنىڭ ئۆيىگە ئەپكېلىپ قويدى①. ئۇ توقسۇنلۇق ئىسھاق دېگەن نام بىلەن ئالىپبايغا يالليىنىپ، ئۇنىڭ قويلىرىنى بېقىشقا باشلىدى. ئالىپباي ئۇنىڭ يىللىق ئىش ھەققىنى بىر ئات بەرمەكچى بولدى. ئەتىياز ئۆتۈپ، گۈزەل چىڭگىل يايلىقى

① ئىشە نچلىك مەلۇماتلارغا قارىغاندا، قازاق خەلقىنىڭ ئاتاقلىق جامائەت ئەربابى ۋە مىللىي قەھرىمانى شەرىپقان 1936 - يىللىرى خوجىنىياز هاجىنىڭ ئۆز ئاغزىدىن مۇشۇ سەرگۈزەشتىلەرنى ئاڭلاپ ئولتۇرۇپ: «ئالىپباي بىلەن قامزا دېگەن كىشىلەرنىڭ بارلىقى راست. ئالىپباي هازىر ئوكۇرداي بولدى، قامزا ئالتاي - قۇمۇل يوللىرىدا قاتناپ يۈرىدىغان چوڭ ئوغرى. ئۇ هازىر قولغا چۈشۈپ، تۇرمىدە ياتىدۇ» دەپ گۇۋاھلىق بەرگەن (ئاپتور).

خۇش پۇراق گۈللەرنىڭ ھىدىغا پۈركەنگەن، ئوت - چۆپ ۋە قوزۇ - ئوغلاقلار يېتىلىپ، قازاقنىڭ شىپا بەخش قىمىزى پىشقان كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ئەل ياتارغا يېقىن، ئالىپ - بايىنىڭ ئاۋۇلىغا ئىككى ئاتلىق يىگىت «خۇدايى قوناق» بولۇپ كەلدى. ئۇلار قوزا گۆشى ۋە قىمىز بىلەن تولغان داستىخان ئۈستىدە ئولتۇرۇپ، ياقا يۇرتلۇق مالچى - خوجىنىيازغا دىققەت بىلەن قاراشقا باشلىدى ۋە ئۇياق - بۇياقتىن گەپ كولاپ، خوجىنىيازنى گۈمانغا سېلىپ قويدى. شۇڭا، بايا ئېيتقىنىمىزدەك، داستىخان يىغىلغاندىن كېيىن، خوجىنىياز بۇ يىگىتلەرنىڭ نىيىتىنى بىلىپ بېقىش ئۈچۈن ھېلىقى قارىغاي تۈۋىدە مۆكۈپ ياتقاندى. دېگەندەكلا بۇ يىگىتلەر ئاتلىرىنىڭ پۇتلىرىنى چۈشەۋېتىپ قىلىشقان گەپلىرى بىلەن ئۆزلىرىنىڭ نىيىتىنى ئاشكارىلاپ قويدى. شۇنىڭ بىلەن خوجىنىياز پالۋان ئەمدى ئىش بولمىدى دەپ، ئاقساق بايتىلىنىڭ ئورنىغا ئالىپبايىنىڭ كۈرەڭ قاشقىسىنى مىنىپ، «تۆمۈر قوزۇق» نىڭ يارىمى بىلەن تۇن قاراڭغۇسىدا ئاۋۇلىدىن چىقىپ كەتتى.

قانچە كۈنلەر ئۆتۈپ، قانچە تاڭلار ئاتتى؛ قانچە قەرلارنى كېزىپ، قانچە داۋانلارنى ئاشتى؛ گاھ، ئورمانلاردا تۈنەپ، گاھ، ئاۋۇللاردا ياتاتتى؛ «ئۆزۈڭ كىمسەن؟ نەدىن كېلىپ نەگە كېتىۋاتسەن؟» دېگەن سوئاللارغا: «ئىختىم ئىسھاق، يۇرتۇم توقسۇن، تۇغقان يوقلاپ دۆربىلجىنگە كېتىۋاتىمەن» دەپ جاۋاب بېرەتتى. قازاق ئاۋۇللىرى قەدىمكى ئەنئەنىسى بويىچە ئۇنى ئوبدان مېھمان قىلىپ، ماڭار يولىنىمۇ ئېيتىپ بېرەتتى. شۇنداق قىلىپ ئۇ دۆربىلجىن تەۋەسىگە كېلىۋالدى.

كۈن پېتىپ گۈگۈم چۈشتى، بىراق ئەتراپتا ھېچبىر ئاۋۇلنىڭ قارىسى كۆرۈنمەيتتى. يان تەرەپتىن بولسا، قاتتىق شامال ئۇرۇپ تۇراتتى. ئۇ قانداق قىلىشنى بىلمەي تۇرغاندا، بىردىنلا شامال بىلەن كېلىۋاتقان تېزەك ئىسىنى پۇراپ قالدى - دە، ئاتنىڭ بېشىنى شۇ تەرەپكە بۇراپ، قامچىسىنى پۇلاڭلاتتى. كۈرەڭ قاشقىمۇ ئىسىنىڭ ھىدىنى ئېلىپ، ھېرىپ قالغىنىغا قارىماي قەدەمنى تېزلەتتى. شۇ ئاردا ئۆزگىرىشچان تاغ ھاۋاسى بىردىنلا بۇزۇلۇپ، قاتتىق يامغۇر يېغىپ كەتتى. ئەتراپتا پاناھلانغۇدەك ھېچنېمە يوق ئىدى. شۇڭا ئۇ، كۈرەڭ قاشقىسىنى ئىس كەلگەن تەرەپكە بولۇشىغا چاپتۇرۇپ، ئاخىر بىر ئاۋۇلغا يېتىپ كەلدى. ئاۋۇل ئىتلىرىنىڭ قاتتىق قاۋاشلىرى بىلەن بىر كىگىز ئۆيدىن ئېگىز بويلۇق بىر كىشى چىقىپ كەلدى. خوجىنىياز دەرھال ئاتتىن چۈشۈپ، ئۇنىڭغا سالام بەردى ۋە: «يىراقتىن كەلگەن مۇساپىرمەن، يادىدا① قالدىم» دېدى.

ئۇ كىشى بۇ مۇساپىرنىڭ تەلەپپۇزىدىن خۇددى بىر نېمىنى سەزگەندەك، قاراڭغۇ بولۇشىغا قارىماي، ئۇنىڭ چىرايىغا بىر قۇر سەپسېلىپ، «خۇش كەپتىلا مېھمان» دېدى ۋە دەرھال ئېتىنىڭ جايلاشتۇرۇپ قويۇپ، ئۇنى ئۆيگە باشلىدى. ئاددىي بولسىمۇ رەتلىك سەرەمجانلانغان كەڭ كىگىز ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئوچ پۇتلۇق تۆمۈر ئوچاقتا لاۋۇلداپ يېنىۋاتقان ئوت ئۆڭي ئىچىنى ئوبدانلا يورۇتۇپ تۇراتتى. ئۆينىڭ بۇلۇڭىدا

① يادا — يامغۇر.

ئوتتۇرا ياشلىق بىر ئايال بۆشۈك تەۋرىتىپ ئولتۇراتتى، ئۇنىڭ قېشىدا ئۈچ-تۆت ياشلىق بىر قىزچاق ئويناپ ئولتۇراتتى.

— قېنى، ئاپىسى، چاپسان بول، — دېدى بايىقى كىشى ئۆيگە كىرىش بىلەنلا ئايالغا قاراپ، ئاندىن «ئاكال كىيىملىرىنى قۇرۇتۇپ ئالسلا ئۇكام، بەكلا ھۆل بولۇپ كېتىپتۇ. تاغ يېرى يېدى-يامغۇردىن بولماس نېرى دېگەن شۇ» دەپ ھېھمانىنىڭ يېشىنىشىگە ياردەملەشتى. ئۆي ئىگىسى ئات يۈزلۈك، ساقال-بۇرۇتى چارلىشىپ قالغان قاتاڭغۇر بىر ئادەم ئىدى. ئۇنىڭ ئۇستباشلىرىمۇ قازاقلارنىڭكىگە ئانچە ئوخشمايتتى.

خوجىنىياز پالۋان ئۇنىڭ چىراي-شەكلى بىلەن كىيىم-كېچىكىگە قاراپ، بولۇپمۇ تەلەپپۇزىدىكى قۇمۇل شىۋىسىنى سېزىپ، «مەن كىمنىڭ ئۆيىگە كىرىپ قالدىم، مۇبادا ھېنى تونۇيدىغان كىشى بولۇپ قالسا، قانداق بولۇر؟» دەپ ئەنسىرەپ تۇراتتى. ئەمما ئۇ كىشىنىڭ سۆز-ھەرىكىتىدىكى ئاددىيلىق، مۇئامىلىسىدىكى سەمىمىيلىكنى كۆرۈپ، ھەر ھالدا يامان ئادەم بولمىسا كېرەك، دەپ ئۆزىگە تەسەللى بېرەتتى.

— ئۆزلە قۇمۇلدىن كەلگەن ئوخشىمامدىلا، ئۇكام؟ كىمنىڭ جەمەتى بولىدىلا؟ — دەپ يەنە گەپكە كىرىشتى ئۆي ئىگىسى، ئۇنى ئىسسىق قايماق چاي، سېرىقماي، بوغۇر-ساق، قۇرۇت ۋە ئارپا نېنى بىلەن مېھمان قىلىپ ئولتۇرۇپ. خوجىنىياز پالۋان بولسا، ئاغزىدىكى لوقمىنى چاينىغان بولۇپ، جاۋاب بېرىشكە ئالدىرىماي ئولتۇراتتى. ئۆي ئىگىسى يەنە گەپ باشلىدى.

— ئاكال تاتام، ئاندىن كالام دەپتىكەن، ئۆزلە قورساق تويغۇزغىچە، مەن گەپ قىلىپ بېرەي، ئۇكام: مەنمۇ قۇمۇللۇق، تورپاقلاردىن بولىمەن، مېنى تورپاق سالى دېيىشىدۇ. ھېلىقى تورپاق يېغىلىقىدا ۋاڭنىڭ ئوردىسىغا تاش ئېتىپ قويغانلىقىم ئۈچۈن مۇشۇ تەرەپلەرگە يىگىرمە يىللىق پالىنىپ كەلگەن. شامەخسۇت ھېلىمۇ بارمۇ؟ ئۇ يەر يۇرتقۇرنىڭ دەستىدىن كىندىك قېنىم تۆكۈلگەن يۇرتقا بارالماي يېگىنىم ئوغا، كىيىگىنىم كېپەن بولۇپ، بىر كۆزۈم ياش، بىر كۆزۈم قان يۇرۇپتىمەن. ئاڭلىسام، شامەخسۇت بىلەن ياڭ جاڭجۇڭ گېپىنى بىر قىلىپ، تۆمۇر خەلپە رەھمەتلىكىنىگىمۇ بېشىنى يەپتىمىش، بۇ راست گەپمۇ؟

خوجىنىياز پالۋان يەنىلا ئېھتىيات قىلىپ، ئۆزىنى توقسۇنلۇق ئىسھاق، دەپ تونۇشتۇردى ۋە شامەخسۇت بىلەن ياڭ جاڭجۇڭنىڭ قۇمۇلدىكى ئىشلىرىدىن خەۋىرى يوقلۇقىنى ئېيتتى. ئەمما بۇ يەرگە «تۇغقان يوقلاپ كەلدىم» دېيىشكە پېتىنالمىدى، چۈنكى تۇغقىنىڭ كىم دەپ قالسا، چاندۇرۇپ قويۇشى تۇرغان گەپ ئىدى.

— بوپتۇ ئۇكام، توقسۇنلۇق بولسلامۇ، قۇمۇللۇق بولسلامۇ ماڭا ئوخشاش، — دېدى تورپاق سالى، — ئەمما-زە، ئۆز يۇرتلۇقۇمدىن بىرەر كىشىنى كۆرسەم تاپىنىغا سۆيگۈدەك بولۇپ كېتىمەن. بۇ يەردىكى قازاق قېرىنداشلارغۇ بەك ئوبدان. ئۇلار مېنى قوينىغا ئېلىپ، ئۆيلۈك-ئوچاقلىقمۇ قىلىپ قويدى. مېنىڭ بۇ ئاپىقىم ماڭا بىر قىز، بىر ئوغۇل تۇغۇپ بەردى. مەنمۇ ئاتا كەسپىم بولغان موزدۇزلۇق بىلەن ئەل ئىچىگە سىڭىپ كەتتىم، تىرىكچىلىكىم خېلىلا ئوبدان. دۆربىلجىن دېگەنمۇ قوينى كەك، مېھرى

ئسسق يۇرت ئىكەن. ئەمما - زە، يەتتە يىلدىن بېرى كىچە - كۈندۈز دېگۈدەك بىر كۆزۈم قۇمۇل يولىغا قاراقلىق. نېمىلا دېگەن بىلەن ئۆز يۇرتىنىڭ مېھرى باشقىچە بولىدىكەن. ئاق چاچلىق قېرى ئانام بىلەن بالا - چاقامنى، قەۋم - قېرىنداشلىرىم بىلەن بىللە تۇغۇلۇپ ئۆسكەن دوست - بۇرادەرلىرىمنى قانداق ئۇنتۇيالايمەن؟ ئاتا - بوۋامنىڭ يەرلىكىمۇ قۇمۇلدا ئەمەسمۇ؟ شۇلارنى كۆرمەي ئالەمدىن ئۆتەرمەنمۇ، يىگىرمە يىل توشقۇچە بۇ ئامانەت جان تەندە تۇرارمۇ دەپ، كۆڭلۈم يېرىم بولىدۇ.

تورپاق سالى شۇ گەپلەرنى قىلىۋېتىپ كۆزىدىن ياش تېمىپ كېتىۋاتقىنىنى سېزىپ قالدى چېخى، «مەن ئاتىلىرىغا قاراپ قويياي» دەپ سىرتقا چىقىپ كەتتى.

شۇ تاپتا خوجىنىيازنىڭمۇ كۆڭلى بىر قىسما بولۇپ، ئۆزىنى ئاران تۇتۇپ تۇلتۇراتتى. تورپاق سالىنىڭ سۆزلىرى يەنە داۋام قىلغان بولسا، ئېھتىمال، ئۇمۇ يىغلاپ تاشلىغان بولاتتى. ئۇنىڭمۇ خىيال قۇشلىرى ئاللىقاياقلاردا پەرۋاز قىلىۋاتاتتى. ئۇنىڭ ئاتىسى — ئېگىز بويلۇق، كەڭ غوللۇق، بۇغداي ئۆڭلۈك، چار ساقال ئىمىنىياز شامەخ سۇتنىڭ زىددىيىتىدا نېمە كۈنلەرنى كۆرۈۋاتىدىكىن؟ ئۆزى پىلدەك بولغان بىلەن كۆڭلى قىلدەك ئىنچىكە بۇ ئادەم شامەخسۇتنىڭ قىلىقلىرىنى هار ئېلىپ كېتىپ، ئۆزىنى بىر نېمە قىلۋالمىغدى؟ ئاپئاق توقاچقا ئوخشاش يۇمىلاق يۈزىنى ئەمدى قورۇق بېسىپ، چېكە چاچلىرى ئاقىرىشقا باشلىغان يۇمشاق كۆڭۈل ئانىسى ئايسە ئاپپاق نېمە دەردلەرنى تارتىۋاتىدىكىن؟ دۇنياغا كۆز ئېچىپ تۇنجى كۆرگەن بۇدۇرۇق ئوغلى سەدەنشانى كۆز ئالدىغان كۈنلەرمۇ بولامدىكىن؟ تورپاق سالىنىڭ يىگىرمە يىلىنى توشقۇزسا، ئۆزىنىڭ يۇرتىغا قايتالىشى مۇمكىن، خوجىنىيازچۇ؟ شامەخسۇت تىرىكلا بولىدىغان بولسا، ئۆمۈر مەنزىلىنىڭ يىگىرمە بەشىنچىسىگە ئەمدىلا قەدەم قويغان بۇ قىران يىگىت ئۆمۈر بويى سەرگەردان بولۇپ يۇرۇشكە مەھكۇم. ھەتتا ئۇ قەيەرگە بارمىسۇن ئۇنىڭ خۇنى ئۇچۇن ۋەدە قىلىنغان ئون ئىككى يامبۇ ئون ئىككى ئەجەل قاپقىنىدەك ئۇنى كۈتۈپ تۇرماقتا. دۇم كۆمتۇرۇلۇپ قويۇلغان قازانغا ئوخشاش قاپقارا يۈزىنى زېمىنغا قارىتىپ تۇرغان بۇ ئاسمان گۈمبىزى ئۇنىڭغا زادى قانداق قىسمەت تونىنى پىچىپ قويدىكىن؟

خوجىنىياز شۇنداق خىياللار بىلەن ئاخىرقى پىيالىسىنى بوشىتىپ، ئورنىدىن تۇرای دەپ تۇرغاندا، تورپاق سالى قايتىپ كىرىپ، يەنە گەپ باشلىماقچى بولدى.

— بولدى قىلىڭ دادىسى، خۇدانىڭ كۈنى ئەتىمۇ بار ئەمەسمۇ؟ مېھمان چارچاپ كەتكەندۇ، ئەمدى ئارام ئالسۇن، — دېدى ئۇنىڭ ئايالى داستىخاننى يىغىشتۇرۇۋېتىپ.

— خوپ، سېنىڭ ئېيتقىنىڭدەك بولسۇن، — دېدى تورپاق سالى، ئاندىن مېھمانغا قاراپ، — مېنى بۇ قازاق ئاپىقىم توسۇپ قويمىغان بولسا، ئۆزلەنى گەپكە تۇتۇپ كېچىچە ئۇخلاتماي قويىدىكەنمەن، — دەپ كۈلۈپ قويدى.

ئۇ، گەپكە تۇتمىغان بىلەنمۇ، خوجىنىياز تۇن نىسپىگىچە زادى ئۇخلىيالمىدى. قانداق قىلىش كېرەك؟ ئەھۋالدىن قارىغاندا، شامەخسۇتنىڭ ھېلىقى جان ئالىدىغان ئىلانى بۇ تەرەپلەرگە يېتىپ كەلمىگەن ئوخشايدۇ. بۇ ئادەمنىڭ ئۆزىغۇ ۋاڭنىڭ زۇلمىغا قارشى تورپاق يىغىلىشىغا قاتناشقان ئاق كۆڭۈل ئادەم كۆرۈنىدۇ، سىرنى بىلگەن

تەقدىردىمۇ، خىيالەت قىلمايدىغاندەك تۇرىدۇ. مۇشۇنداق ئادەمگىمۇ يالغان ئېيتسا، خۇدا راۋا كۆرەمدۇ؟ ئەگەر سىر يوشۇرۇپ تۇرۇۋەرسە، مۇندىن كېيىن نەگە بېرىپ، نەدە تۇرغۇلۇق؟ ھېلىقى قامزا دېگەن يىگىت «خەت يازدىم قارا سىياھ ـ قەلەم بىلەن، ھەر قاچان ئادەم كۆنى ئادەم بىلەن» دېگەن قازاق ماقالىنى ئېيتقانىدى. توغرا، ئادەمنىڭ كۆنى قاچانلا بولمىسا ئادەم بىلەن ئۆتىدۇ. بۇ ناتونۇش يۇرتلاردا بىرەر سىرداش دوست بولمىسا، يالغۇزچىلىقتا نېمە قىلغىلى بولسۇن؟ ئەمما ئادەم دېگەن خام سۈت ئەمگەن نېمە، مۇبادا تورپاق سالسۇ ئون ئىككى يامبۇنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ، نېسىتىنى بۇزسا، قانداق قىلغۇلۇق؟ پۇلنىڭ مېھرى يامان. سەيپۇڭ توختى دېگەن قارايۇز رەھمەتلىك تۆمۈر خەلىپىگە نېمىلەرنى قىلمىغان؟ ھېلىقى قىسماق ئىشانچۇ، تېخى! ياق ـ ياق، ھەممىلا ئادەم سەيپۇڭ توختى ئەمەس. پۇلنى دوست تۇتمايدىغان ئادەملەر بۇرغۇن.

ئۇ ئەنە شۇنداق خىياللار بىلەن تۇن نىسپىدىن ئاشقاندا ئاستا ـ ئاستا ئۇيقۇغا كەتتى.

ـ لۇكچۇن ۋاڭنىڭ ھۆكۈمى توقسۇن تەرەپلەرگىمۇ ئۆتەمدۇ؟ ـ سوردى تورپاق سالى ئەتىگەنلىك چايدا، ـ توقسۇندىمۇ پۇقرالارنىڭ كۆنى ئېغىردۇ دەپ ئويلايمەن، شۇنداقمۇ؟

ـ شۇنداق سالىكە، ـ دېدى خوجمنىياز كۆزلىرىنى تورپاق سالىغا تىكىپ، ـ ئۆز ـ لەزە ۋاڭ ـ غوجىلارغا بەكلا قارشى ئىكەنلا ـ ھە؟!

ـ ئەمسچۇ! قوي بىلەن بۆرە قاچان ئىناق ئۆتكەن دەيدىلا؟ قولۇمدىن كەلسە، ئۇ دەيۈزلەرنى ئۇرۇق ـ ئەۋلادى بىلەن يوقىتىۋەتسەم دەيمەن.

ـ تۆمۈر خەلىپە يېغىلىقىدا قۇمۇلدا بولغان بولسىلا، ئۇنىڭغا قېتىلىپ كېتەرمىدىلە؟ ـ سوردى خوجمنىياز جىددىي قىياپەتتە.

ـ مېنىڭ جېنىم بىلەن قېتىلاتتىم. ھېلىمۇ ـ زە، تۆمۈر خەلىپىدەك يەنە بىر ئەر چىقسىكەن، دەپ خۇدايىمدىن تىلەيمەن. ئاڭلىشىمچە، تۆمۈر خەلىپە خويمۇ باتۇر ئەر ئىكەندۇق، ئۇنىڭ قېشىدا ئېلى پالگان دەمدۇ، قارا بوسۇق دەمدۇ، ھە يەنە بىرسى، خوجامنىياز ئۇ دەپمەن، ھە شۇنداق، خوجامنىياز دېگەن پالگانمۇ بوپتىكەندۇق. ئەمما ـ زە...

ـ ئۆزلە بۇ گەپلەرنى نەلەردىن ئاڭلاپ يۈرىدىلا؟ ـ سورىدى خوجمنىياز.

ـ ۋاي ئۇكام، ـ دېدى تورپاق سالى، ـ جاھان خالىسي ئەمەس، قۇمۇل تەرەپ ـ تىن ئالتاي، چۆچەكلەرگە كەلگەن سودىگەرلەر بۇ يەردە قونماي ئۆتمەيدۇ. مەن تېخى تۆمۈر خەلىپىگە قوشقان قوشاقلارنىمۇ ئاڭلىغان.

تۆمۈر خەلىپە قوزغالدى
ئاسماندىكى يۇلتۇزدەك.
چېغىن دارىنىڭ ئويلاتتى (قاچۇردى)
جاڭگالدىكى توڭگۇزدەك.

بایاتسدن بهری جسددیسلشسپ ئولتۇرغان خوجسنیاز بۇ یەرلەرگە قۇمۇلدىنمۇ سودىگەرلەر كېلىپ تۇرىدىغانلىقىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، قەتئىي بىر قارارغا كېلىپ مۇنداق دېدى:

ــ سالسكە، ئەمدى گەپنىڭ راستىنى ئېيتمىسام بولمىدى. ئاشۇ خوجسنیاز دېگەن مەن بولىمەن. تۆمۈر ئاكامنىڭ يېقىن يىگىتلىرىدىن تىرىك قالغىنى مەنلا ئوخشايمەن. شامەخسۇت بىلەن ياڭ جاڭجۇڭ مېنىڭ خۇنۇمنى تۆلەپ قويدى. كىمكى مېنى تىرىك تۇتۇپ بەرسە، ئون ئىككى يامبۇغا ئىگە بولىدۇ. مەيلىلىرى مېنى تۇتۇپ بەرسىلە، مەيلىلىرى ماڭا باش پاناھ بولسىلا، مەن ئۆزلەگە ئىشىنىپ راست گەپنىمنى ئېيتتىم.

تورپاق سالى قولىدىكى پىيالىنى داستىخانغا پىرقىرىتىپ تاشلىدى - دە، ئۇنىڭ يېنىغا سۈرۈلۈپ بېرىپ بويىنىغا ئېسىلدى. ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن تامغان ياش دانىچىلىرى خوجىنیاز پالۋاننىڭ قۇلاقلىرىنى ھۆللىۋەتتى.

ــ ۋاي جېنىم ئۇكام، ئاخشاملا شۇنداق دېسلەچۇ، زادى مېنىڭ كۆڭلۈم بىر نېمىنى تۇيۇپ تۇرغان، ــ دېدى ئۇ كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈپ تۇرۇپ.

شۇنىڭدىن كېيىن، خوجىنیاز پالۋان تۆمۈر خەلىپە يېغىلىقىنىڭ جەريانىنى ۋە ئۆزىنىڭ قانداق قىلىپ بۇ يەرلەرگە كېلىپ قالغانلىقىنى قىسقىچە سۆزلەپ، ئەمدى قانداق قىلىش ھەققىدە مەسلىھەت سورىدى. تورپاق سالى:

ــ ئاگاھ بىر - ئىككى كۈن ھاردۇق ئالسىلا ئۇكام، كېيىن بىر گەپ بولار، ــ دەپ ئەتىگەن پادىدىن تۇتۇپ كەلگەن پاخلانىنى سويۇشقا كىرىشتى.

ئىككى كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، تورپاق سالى مۇنداق مەسلىھەت بەردى:

ــ بۇ يەر شەھەردىن خېلى يىراق، ئەمما - زە، بەربىر چوڭ يول ئۈستى، ھېچ - نېمە دەپ بولمايدۇ. مېنىڭ تاغ ئىچىدە قازاقتىن چىپار ئاسقار دېگەن بىر جان دوس - تۇم بار. ئۇ تولىمۇ ھالال ئادەم، ئۆزى ئۈستا مەرگەن. ئۇ كاساپەتنىڭمۇ قۇمۇل مەر - گەنلىرىگە ئوخشاش ئاتقان ئوقى زايا كەتمەيدۇ. يىراق - يىراقلارغا، ھەتتا بورتالا تاغلىرىغا بېرىپ بۆكەن ئاۋلاپ كېلىدۇ. بۆكەن مۇڭگۈزلىرىنى مەن ئۇنىڭغا پۇل قىلىپ بېرىمەن. ئۆزى شەھەر تەرەپلەرگە تولا كەلمەيدۇ. مۇبادا بۇ ئىش كۆڭۈللىرىگە پىسەنت كەلسە، شۇ ئاغىنەم بىلەن ئاۋچىلىق قىلىپ تۇرسىلا، كېيىن بىر گەپ بولۇر، شامەخسۇتمۇ ئۆلۈ - مەسىنىڭ دوزىسىنى يەۋالمىغاندۇ.

بۇ مەسلىھەت خوجىنیاز پالۋانغا ماقۇل كەلدى. شۇنىڭدىن باشلاپ، بىرەر يىلنى چىپار ئاسقار بىلەن بىللە ئۆتكۈزدى. بىراق ھېلىقى دەھشەتلىك ئىلاننىڭ ۋەھىمىسى خۇددى بىر پارچە قارا بۇلۇتتەك تارباغاتاي بىلەن بورتالا تاغلىرىغا يېتىپ كەلدى. ئاخىر تورپاق سالى بىلەن چىپار ئاسقار خوجىنیاز پالۋاننى چەت ئەلگە ئۆتكۈزۈۋېتىشنى لايىق تاپتى.

ــ بوپتۇ، ئالەمچە كەك ۋەتەنىڭ قويىنىغا مېنىڭ مۇشتۇمدەك بىر بېشىم پاتمە - غاندىن كېيىن، يات ئەللەرگە كەتسەم كېتەي، ــ دېدى خوجىنیاز كۆزىگە ياش ئېلىپ.

چىپار ئاسقار خوجىنىيازنى بورتالا ئارقىلىق روسىيە چېگرىسىنىڭ خىلۋەت بىر يېرىدىن ئۆتكۈزۈپ قويۇپ، بىر جۈپ بۆكەن مۈڭگۈزىنى قولىغا تۇتقۇزدى - دە، ئۇنى قۇچاقلاپ تۇرۇپ مۇنداق دېدى:

— ئامان بول دوستۇم، تاغ - تاغىقا قوۋۇشماس، ئادەمگە قوۋۇشار. ئامان بولساق يەنە كۆرۈشۈپ قالارمىز.

3

شۇنىڭدىن كېيىن، قىسمەت بورانلىرى خوجىنىياز پالۋانىنى يات بىر ئەلنىڭ دەشت - قىر ۋە كوچا - كويلىرىدا كۈز غازىڭىدەك ئۇچۇرۇپ يۈرۈپ، ئاخىر يەركەت دېگەن شەھەرگە ئەكىلىپ قويىدى.

يەركەت — چار پادىشاھلىقى بىلەن مانجۇ خانلىقى ئارىسىدا 1881 - يىلى فېۋرال - نىڭ باشلىرى پېتېرگراتتا ئىمزالانغان تەڭ ھوقۇقسىز شەرتنامە — «ئىلى شەرتنامىسى» نىڭ 2 - ماددىسىغا بىنائەن، شۇ يىلنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن 1883 - يىلىنىڭ باشلىرىغىچە ئىلىدىن يەتتىسۇ رايونىغا كۆچۈپ چىققان ئاتمىش نەچچە مىڭ ئۇيغۇر كۆچمەنلىرىنىڭ بىر قىسمى تەرىپىدىن بىنا قىلىنغان شەھەر ئىدى.

ئاق خان بىلەن قاراخان
ئىنتىماق ئىكەن باشتا.
كەتمەككە بايان ئەيلەپ
كېمە ياسىدۇق قاشتا.

ئالمۇتىغا كۆچ دەيدۇ،
بارار يېرىمىز قۇملۇق.
راست گېپىنى ئېيتمايدۇ
كۆزى كۆك، بېشى يۇڭلۇق.

يامانتۇدىن ئۆتكەندە
توققۇز تارا تاشلىرى.
كۆچۈپ بارغان خەلقىنىڭ
قۇرۇمايدۇ ياشلىرى.

بۇ قوشاقلار ئىلى ئۇيغۇرلىرىنىڭ تارىخىدىكى زور ۋەقەلەرنىڭ بىرى بولغان ئەنە شۇ كۆچ - كۆچ يىللىرىدا ئېيتىلغانىدى.

يەركەت شەھىرى رۇس ئىمپېرىيىسىنىڭ پىلانى بىلەن قۇرۇلغاچقا، كوچىلىرى كەڭ - كەڭ، ئۆيلەر ئەينەك دېرىزىلىك قىلىپ سېلىنغان. شەھەردىن ئۇزۇنغا ئالتە كوچا ئېلىنغان بولۇپ، كوچا ئۆيلىرى باغ - ۋارانلىق قورۇلاردىن تەركىب تاپقان ۋە ھەر

ئۇيغۇر كتاب توربىتى www.uyghurkitap.com

تۆت قورۇ بىر كۆارتال شەكلىدە، يان يوالارمۇ بىر خىل ئۆلچەمدە ياسالغان. شەھەرنىڭ ئوتتۇرىسىدا ۋېلىسىپاي تەكلىپ قىلغان جۇڭگو ئۇسۇللىرى تەرىپىدىن خەنزۇ مېمارچىلىقى سەنئىتى بىلەن ياسالغان ئاجايىپ گۈزەل ۋە ھەيۋەتلىك بىر مەسچىت قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى. بەزى رىۋايەتلەرگە قارىغاندا، بۇ مەسچىتنى قۇرغان باش ئۇستا يەركەتتىن ئۆز يۇرتىغا قايتىقاندا، مانجۇ خانلىق ھۆكۈمىتى ئۇنى «مىللىي مېمارچىلىق ھۈنىرىنىڭ ئەڭ ئېسىل دۇردانىلىرىنى چەت ئەلگە ساتقان» دېگەن جىنايەت بىلەن ئۆلۈمگە بۇيرۇغانىكەن.

بىر كۈنى خوجىنىياز خىراجەت قىلىش ئۈچۈن بازاردىن بىر جۈپ-نى سېتىش مەقسىتىدە كوچا ئارىلاپ يۈرۈپ، ئاشۇ مەسچىتنىڭ ئالدىغا كېلىپ قالدى. مەسچىتنىڭ ئىككى قاسنىقىدا ئىشىك - دېرىزىلىرى ئەينەككلىك دۇكانلار بىر - بىرىدىن ئاۋات كۆرۈنەتتى. خوجىنىياز پالۋان موي - تېرە ۋە مۇڭگۈز سېتىلىدىغان بىر دۇكانغا كىرىپ، ئۇيان - بۇيان قاراپ يۈرگەندە، ئۇستىگە يۇڭ رەختتىن شىم - كاستۇم، بېشىغا مانچىستىر دۇخاۋا دوپپا كىيگەن بىر ياش يىگىت: «كېلىڭ، مېھمان، نېمە ئالاي دەيسىز؟» دەپ ئۇنىڭغا خېرىدارلىق قىلدى. خوجىنىياز پالۋان بۆكەن مۇڭگۈزىنى قويندىن چىقىرىپ:

— بۇنى ساتقاندىن كېيىن، ئاندىن بىر نېمە ئالسام ئالارمەن، — دېدى. دۇكاندار يىگىت مۇڭگۈزنى قولىغا ئېلىپ، ئوبدان قاراپ چىققاندىن كېيىن:

— ياخشى مال ئىكەن، قانچە بېرەي؟ — دېدى.

— بازار نەرقى بولسۇن، لازىم بولسا، يەنە بار، — دېدى خوجىنىياز ئوچۇق چىراي بىلەن.

— يەنە بار دېدىڭىزمۇ؟

— ھىم.

— ئانداق بولسا، — دېدى يىگىت ئورنىدىن تۇرۇۋېتىپ، — ھەممىگە بىز خېرىدار. قېنى، مەن بىلەن يۈرۈڭ.

دۇكاندار يىگىت دۇكانىنى ھەمراھلىرىغا تاپشۇرۇپ قويۇپ، ئۇنى شەھەرنىڭ چەتتىكى ھەيۋەتلىك جايلاشقان ھەيۋەتلىك بىر باغلىق ھويلىغا باشلاپ كىردى. بۇ ئادەتتىكى بايلارنىڭ ھويلىلىرىدىن ئەمەس ئىدى، بەلكى قىسسە - چۆچەكلەردىكى پادىشاھ ئوردىلىرىغا ئوخشاپ كېتىدىغان ئاجايىپ ھەشەمەتلىك بىر جاي ئىدى.

— ۋېلىسىپاي دەپ ئاڭلىغانمۇ؟ بىز ھازىر شۇ كىشىنىڭ يازلىق سارىيىغا كەلدۇق، — دېدى دۇكاندار يىگىت خوجىنىياز پالۋاننىڭ ھەيران بولۇۋاتقانلىقىنى سېزىپ. ئاندىن — بىزنىڭ بۇ خوجايىنىمىز ئۆزىنىڭ بايلىقى ۋە ئابرويىنىڭ يۇقىرىلىقى بىلەن روسىيىدە يېرىم پادىشاھ دەپ ئاتالغان، — دېدى.

بۇ يىگىتنىڭ ئېيتقانلىرى راست ئىدى. ۋېلىسىپاي تەخمىنەن 1835 - يىلى ئىلى دەرياسىنىڭ جەنۇبىدىكى ئېقىنلارغا جايلاشقان غالىجات يېزىسىدا يېتىم ئاخۇن دېگەن ھاللىق بىر كىشىنىڭ ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. دادىسىنىڭ ۋاپات بولغان. ۋېلىسىپاي يىگىرمە

ياشلاردىن ئاشقاندا، غالجاتتىن غۇلجىغا كۆچۈپ كىرىپ، هاللىق كىشىلەرنىڭ تىجارەتنى باشقۇرۇشقا كىرىشكەن ۋە ئۆزىمۇ بەيىشقا باشلىغان. 1871 - يىلى چار پادىشاھ غۇلجىنى ئىگىلەپ ئېلىپ، بىرنەچچە مىڭ ئەسكەر تۇرغۇزغاندا، ۋېلىباي شۇ رۇس ئەسكەرلىرى ۋە باشقا رۇس هەربىي - مۇلكىي ئەمەلدارلىرىنىڭ پۈتۈن تەمىناتىنى يەتكۈزۈپ بېرىشنى بىرنەچچە يىلغىچە كۆتۈرە ئالغان. شۇنىڭ بىلەن ئۆزىمۇ ئالاھىدە بەيىپ، چار هۆكۈمىتى ئالدىدىكى ئىناۋىتى زور دەرىجىدە ئۆسكەن. جۇملىدىن، خەيرى - ساخاۋەت قىلىش ۋە مەسچىت - مازارلارنى ياسىتىش جەھەتتىكى پائالىيەتچانلىقى بىلەن جاما-ئەت ئىتتىپاقىدىمۇ يۇقىرى ئابرويغا ئېرىشىپ، ۋېلىباي دەپ هەممىگە تونۇلۇشقا باشلىغان. ۋېلىباي يەركەتكە كۆچۈپ چىققاندىن كېيىنمۇ، يەتتىسۇ رايونىدا تۇرۇشلۇق رۇس ئەسكەرلىرىنىڭ بارلىق تەمىناتىنى يەتكۈزۈپ بېرىشنى كۆتۈرە ئېلىپ، هېسابسىز بەيىنغان. چار هۆكۈمىتى بۇ خىزمەتلىرىنى تەقدىرلەپ، ئۇنى بىرقانچە ئوردېن ۋە مېدالىلار بىلەن تارتۇقلىغاندىن تاشقىرى، پېتىرگراتتىكى پادىشاھ سارىيىدا ئۇنىڭغا ئاتاپ ئالاھىدە هۇرمەت كۈرسىسى (ئورۇندۇقى) بەلگىلىگەن. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئالاھىدە بىر ئىمتىياز ئىگىسى بولۇپ قالغان. بايا دۇكاندار يىگىت ۋېلىبايىنى يېرىم پادىشاھ دەپ ئاتالغان دەيىشته ئەنە شۇنى تەزەردە تۇتقان بولسا كېرەك. شۇ گەپتىن كېيىن ئۇ خوجىنىياز پالۋاننى كۆتۈمخاندا قالدۇرۇپ، ئۆزى ئىچكىرى كىرىپ كەتتى.

يېرىم سائەتتىن كېيىن، كەك شايى كۆتۈرگەن ئۇستىدىن قارا دۇخاۋا جىلىتكە، بېشىغا ئاق شاپاق دوپپا كىيگەن ئېگىز بويلۇق، ئېگىز بولغاندىمۇ هەرقانداق ئادەمدىن ئېگىز كۆرۈنىدىغان، يوغان - يورپا ۋە ئۇستەخىنىغا لايىق سېمىز، ئات يۈزلۈك، ئاپئاق ساقاللىق بىر كىشى ياۋروپاچە بېزەلگەن ئازادە مېھمانخاندا خوجىنىياز پالۋانىنى قو-بۇل قىلدى. بۇ ۋېلىباي ئىدى. بايىقى بىر جۈپ بۆكەن مۇڭگۈزى ئۇنىڭ قولىدا تۇراتتى. ئۇ، خوجىنىيازنىڭ سالىمىنى ئىسسىق چىراي بىلەن ئېلىپ، ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى ۋە:

— هارمىغايسەن يىگىت، بورتالا تەرەپتىن كەلگەن ئوخشىمامسەن؟ ئۆزۈڭ ئاتقان-مۇ؟ — دېدى.

— شۇنداق، — دېدى خوجىنىياز كەمتەرلىك بىلەن.

— يەنە بولسا هەممىنى ئالىمىز، قانداق دەيسەن؟

خوجىنىياز قويىنىدىن يەنە ئىككى جۈپ مۇڭگۈزنى چىقىرىپ ئۇنىڭ ئالدىغا قويدى ۋە سودىلىشىپ تۇرمايلا بەرگىنىگە رازى بولدى.

— ياخشى ئوۋچى ئىكەنسەن. مىلتىقىڭ يېڭىمۇ؟ — دېدى ۋېلىباي خوجىنىياز پالۋاننىڭ سادىلىقىغا قىزىقىپ ئولتۇرۇپ.

— مىلتىقىم يوق، ئوقيا بىلەن ئاتقان، — دېدى خوجىنىياز يالغان ئېيتىۋاتقىنىنى ئۇچۇن شەلپەردەك قىزىرىپ كېتىپ. چۈنكى بۇ بۆكەنلەرنى ئوقيا بىلەن ئەمەس، چىپار ئاسقارنىڭ مىلتىقى بىلەن ئاتقانىدى.

— ئانداق بولسا، — دېدى ۋېلىباي، — ئوق، مىلتىق مەندىن بولسۇن، قانچە

بۆكەن ئاتسالغ ھەممىسى ماڭا ھېساب. سېنى ئوبدان رازى قىلىمەن.

خوجىنىياز رازىلىق بىلدۈركەندىن كېيىن، ۋېلىباي ئۇنىڭغا يۈز تال ئوق بىلەن بىر يېگى بەش ئاتار ۋە بىر ياخشى ئات بەردى. شۇنىڭدىن باشلاپ خوجىنىياز ئوۋچىلىق قىلىپ، ۋېلىبايغا بىرقانچە جۈپ بۆكەن ۋە بۇغا مۈڭگۈزى ئەپكېلىپ بەردى. ئۇ ھەر قېتىم سودىلىشىپ تۇرماي، بايىنىڭ بەرگىنىگە رازى بولۇۋېرەتتى. باشقا خىزمەتچىلەرگە ئوخشاش ئارتۇقچە خۇشامەت قىلماي، ئۇدۇل مىجەزلىكى بىلەن يۈرۈۋېرەتتى. ئۇ-نىڭ بۇ مىجەزى ۋېلىبايغا ناھايىتى ياقاتتى، شۇنداق قىلىپ ئۇ، بارا - بارا ۋېلىباي ئائىلىسىنىڭ بىر ئەزاسى بولۇپ قالدى.

بۇ بىرىنچى جاھان ئۇرۇشى مەزگىللىرى ئىدى. چار پادىشاھ ئۆزىنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن روسىيە ئىمپېرىيىسى تەۋەسىدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ يۈز مىڭلىغان پەر-زەنتلىرىنى زەمبىرەك يېمى قىلىپ بەردى. ئۇرۇش يالماۋۇزلىرى يەنىلا قان تەلەپ قىلماقتا ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن، روسىيىنىڭ باشقا جايلىرىدىكىگە ئوخشاش يەتتىسۇ رايونى دىمۇ، ئەسكەر ئېلىش ئىشى يەنە باشلىنىپ كەتتى. چار پادىشاھنىڭ يارلىقىغا بىنائەن، ھەربىر تۈتۈن يەنە بىردىن ئوغلىنى ئەسكەرلىككە بېرىشكە مەجبۇر ئىدى. ۋېلىبايىنىڭ ئائىلىسىمۇ بۇنىڭدىن سىرتتا قالالمىدى. باي ئۆز ئوغلىنى زەمبىرەك يېمى بولۇپ كېتىشىدىن ساقلاپ قېلىش نىيىتىدە، ئوغلىنىڭ ئورنىغا بۇ تۇقسۇنلۇق ئوۋچى يىگىت ئىسھاقنى ئەۋەتىش كويىغا چۈشۈپ، ئۇنى چېكىپ كۆردى. خوجىنىياز كۆتمىگەن يەر-دىن چىقىپ، ئەسكەرلىككە بېرىشقا ماقۇل بولدى. ۋېلىباي بولسا، ئۇنىڭ قەلبىنى چۈشەنمەيتتى، ئەلۋەتتە. شۇنداق قىلىپ، خوجىنىياز پالۋان ئىسھاق دېگەن نام بىلەن يېگى ئەسكەرلەر قاتارىدا يەركەتتىن يىراق بىر جايدىكى ھەربىي تەلىم لاگېرىغا ئەۋەتىلدى. يامان ئىشنىكمۇ بىر ياخشى يېرى بولۇپ قالىدۇ دېگەندەك، بۇ ھەربىي تەلىم جەريانى خوجىنىيازغا شۇ زامانىنىڭ يېگى تېپتىكى ھەربىي قورالىلىرىنى ئۆگىنىش پۇرسىتىنى تۇغدۇرۇپ بەردى. ئەمدى ئۇ تۆمۈر خەلپە زامانىسىدىكى ئاددىي قورال-لاردىن پايدىلىنىدىغان ئۇستا مەرگەنلا ئەمەس، پېتىرگراد ھەربىي زاۋۇتلىرىدىن چىققان ئېغىر - يېنىك پىلىمۇت، مىنامىيوت، ھەر خىل تاپانچا ۋە قول بومبىسى قاتارلىق قورالالاردىن ماھىرلىق بىلەن پايدىلىنىدىغان، ھەتتا ئۇلارنى چۈۋۈپ قۇرالايدىغان بىر جەڭچى بولۇپ يېتىشمەكتە ئىدى. جۇدىلىدىن، ئۆزى تۇرغان قىسمىدىكى خىلمۇخىل كىشىلەر بىلەن بىللە ياشاش جەريانىدا ئۇرغۇن نەرسىلەرنى ئاڭلاپ، تۇرمۇشنىڭ ئۆزگە ئامەلۇم بولۇپ كەلگەن بىرمۇنچە تەرەپلىرىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ كۆزى ئېچىلماقتا ئىدى.

ئۇ بىر كۈنى مۇنداق بىر ۋەقەگە دۇچ كەلدى:

ئاخشىمى يېتىشقا كاناي چېلىنىپ بولغاندا، خوجىنىياز بىلەن يانمۇيان بىر رۇس يىگىتى چېدىر دېكىلەرگە قاراپ، ئۆزبېكچە تەلەپپۇزنى بۇزۇپراق سۆزلەپ: «ئاغىنىلەر، گېپىمگە قۇلاق سېلىڭلار» دېدى. ئۇنى ھەممەيلەن خوخۇل گىرىگورى دەپ ئاتىشاتتى. بۇ چېدىردا ئۇيغۇر، ئۆزبېك، رۇس، قازاقتىن بولۇپ، ئون بىر كىشى بار ئىدى.

خوخۇل گرىگورى تۆۋەن ئاۋازى بىلەن بىرىنچى جاھان ئۇرۇشى توغرىسىدا سۆزلەشكە باشلىدى. ئۇ سۆزلەۋاتقاندا كەۋدىلىك بىر ئادەمنىڭ سايىسى چېدىرنىڭ ئارقىسىغا كېلىپ توختىغانىدى. بۇنى چېدىردىكىلەرنىڭ ھېچقايسىسى سەزمەيتتى.

— بۇ ئۇرۇشنىڭ ئاددىي پۈقرالارغا ھېچقانداق پايدىسى يوق، — دەپ داۋام قىلدى خوخۇل گرىگورى، — بۇ پەقەت چار پادىشاھنىڭ، ئاندىن قالسا، چوڭ بايلار - نىڭ پايدىسى ئۈچۈن بولۇۋاتقان ئۇرۇش. ئۇلار بىزنى ئەتە - ئۆگۈن فرونتقا ئېلىپ بارىدۇ - دە، «ئالغا!» دەپ كومандا بېرىدۇ، biz «ھۇررا!» دەپ نېمىسلارنىڭ ئوقىغا قارشى كۆكرەك كېرىپ ماڭىمىز - دە، ھە، شۇنداق ئەمەسمۇ؟ نېمىس سولداتلىرى بىلەن نەيزىلىشىپ، بىر - بىرىمىزنىڭ قارنىنى يېرىشىمىز. ئۇچەيلىرىمىز چۈۋۈلۈپ توپىغا مىلىنىدۇ. يا ئۇ ئۆلىدۇ ياكى سەن...ھە، شۇنداق ئەمەسمۇ؟ يا بولمىسا، تارسىلداپ ئېتىلغان پىلىمۇت ئوقلىرى ئاستىدا، قوناق شېخىدەك تېرىلىپ ياتسەن. ئۆلۈكۈڭ ئېتىز - قىرلاردا قېلىپ، كۆزۈڭنى قاغا - قۇزغۇن چوقۇيدۇ. ئاتا - ئاناڭ، قووۇم - قېرىنداش ياكى سۆيگەن يارىڭ يوقلاپ كېلىدىغان قەبرەڭمۇ بۇ دۇنيادا قالمايدۇ. پادىشاھ ۋە بايلار بولسا ئۆزىنىڭ ئوردا - سارىيىدا گۈزەل خېنىملىرى بىلەن شامپان ئىچىپ، تانسا ئويناپ ھۇزۇر قىلىۋېرىدۇ. شۇنداق ئەمەسمۇ؟ چار پادىشاھ بۇ ئۇرۇشتا يەڭسەم - يېڭىلسەمۇ، سەن بىلەن بىزگە ھېچقانداق پايدىسى يوق. قېنى ئېيتىڭلارچۇ، biz كىم ئۈچۈن ئۇرۇشقا تەييارلىنىمىز؟

خوجىنىياز پالۋان دەرھال «تۆمۈر خەلپە يېغىلىقى»نىڭ باشلىنىشىنى ئەسلەپ دى. شا مەخسۇت ۋاڭ ئۇرۇمچى جاڭجۈڭنىڭ پايدىسى ئۈچۈن قۇمۇلدىن بىرنەچچا يۈز پالۋاننى قوراللاندۇرۇپ، ئىلى جاڭجۈڭغا قارشى ئۇرۇشقا ماڭدۇرغاندا، ئۇلارنىڭ تولىسى ئۆلۈپ، قۇمۇل ئاسمىنىنى مۇسىبەت بۇلۇتلىرى قاپلىغانمىدى؟ شا مەخ سۇت ئىككىنچى قېتىم يەنە ئەسكەر ئېلىپ ماڭغۇزغاندا، تۆمۈر خەلپە: «ھەي قېرىنداشلار، نەگە بارىسىلەر؟ تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ئەزىز يۇرتنى، مېھرىبان ئاتا - ئانا، ئۇرۇق — تۇغقانلىنى تاشلاپ، شامەخسۇت بىلەن ئۇرۇمچى جاڭجۈڭى ئۈچۈن ئۆلگىلى بارامسىلەر، ئۆلگىلى؟ شامەخسۇت شۇنچە قىلغانلىرى يەتمەي، ئەمدى بىزنى ئوققا تۇتۇپ بەرمەكچى، بىلەمسىلەر؟» دەپ ئۇلارنى توسۇغان ئەمەسمىدى؟ خوجىنىياز بۇ گەپلەرنى ئۆز قۇلىقى بىلەن ئاڭلىمىغان بولسىمۇ، كېيىنچە باشقىلاردىن ئاڭلاپ، «تۆمۈر ئاكام راست ئېيتىپتۇ» دېگەن ئەمەسمىدى! ئەمدى ماۋۇ خوخۇلنىڭ گېپىمۇ تۆمۈر خەلپىنىڭ كىمگە ئوخشاۋاتقىنىغۇ؟ توختا، ئۇنىڭ گېپىگە ئوبدانراق قۇلاق سېلىش كېرەك.

— شۇنداق ئەمەسمۇ؟ بىزكىم ئۈچۈن ئۇرۇشقا بارىمىز، كىم ئۈچۈن؟ — داۋام قىلدى گرىگورى، — مېنىڭ ئاكام ئۆتكەن يىلى ئۇرۇشتا ئۆلدى، ئۇچ بالىسى يېتىم قالدى. ئەمدى چار پادىشاھ مېنىمۇ ئۇرۇشقا ئاپىرىپ، قېرى ئاتا - ئانامنى ھەر ئىككى قانىتى سۇنغان قۇشتەك قىلىپ قويماقچى، ئىككى ياشقا كىرگەن قىزىم ناتالىيەنى يېتىم قويماقچى، ھالال جۈپتىم ۋىرانى تۇل قىلماقچى، شۇنداق ئەمەسمۇ؟ مەن بۇ ئۇرۇشقا قارشى! ئەگەر ئاھالىنىڭ كۆپ قىسمىنى تەشكىل قىلىدىغان كەمبەغەل پۇقرالارنىڭ

بەختى. ئۇچۇن بولىدىغان ئۇرۇش بولسا، پۈتۈم بىلەن ئەمەس، بېشىم بىلەن باراتتىم. بىر جېنىم ئەمەس، مىڭ جېنىم بولسا پىدا قىلاتتىم. بىراق ھازىرقى ئۇرۇش ئۇنداق ئەمەس، ئاغىنىلەر.

ــ بۇ گەپلەرنى بۇۋان دارازمۇ ئېيتقان. خوش، ئەمدى نېمە قىلىش كېرەك؟ شۇنىمۇ ئېيتمامسەن! ــ دېدى ئەزەمەت دېگەن ئۆزبېك يىگىت ياستۇقتىن بېشىنى كۆتۈرۈپ.

خوخۇل گرىگورى سىرتقا قۇلاق سېلىپ بىردەم جىم ئولتۇرغاندىن كېيىن:

ــ نېمە قىلاتتۇق؟! بۇ يەردىن ئاستا كېتىش كېرەك! ــ دېدى.

چىدىرنىڭ ئىچى جىمجىت بولۇپ قالدى. پەقەت بەزىلەرنىڭ ئۇلۇغ-كىچىك تىنىپ پۇشۇلداۋاتقىنى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. خوجىنىيازمۇ قاراڭغۇ بولۇشىغا قارىماي، خوخۇل گرىگورىغا سىنچىلاپ قاراشقا باشلىدى. ئادەتتە قاپىقىنى سېلىپ، خىيالچان يۈرىدىغان بۇ خوخۇلنىڭ چىرايىدا گويا شۇ تاپتا ئۇنىڭغا يېلىنجاپ تۇرغان چوغدەك كۆرۈنۈپ كەتتى. ئۇ، خوخۇلنىڭ قوللىرىنى يوغان ئالقىنىغا ئېلىپ مەھكەم قىسىپ قويدى.

يېرىم كېچىدىن ئۆتكەندە قول چىراغلىرى ژال-ژۇل قىلىپ قالدى. كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە، قوللىرىغا تاپانچا تۇتقان ئىككى ئوفىتسىر تۆت ئەسكەرنى باشلاپ چىدىرغا كىرىپ كەلدى ۋە ھەممەيلەننى ئويغىتىپ، كىيىنىشكە بۇيرۇدى. ئاندىن سىرتقا ئېلىپ چىقىپ، قوللىرىنى ئارقىسىغا قىلىپ باغلاپ ھەيدەپ ماڭدى. يېرىم سائەتتىن كېيىن خوجىنىياز ئۆزىنى يالغۇز كىشىلىك قاراڭغۇ كامېردا كۆردى. قالغانلارنىڭ نەگە كەتكەنلىكىنى ئۇ بىلمەيتتى. ئەتىسى چۈشتىن كېيىن، ھەربىي لاگېر بويىچە بىرنەچچە يۈز كىشىنىڭ قاتنىشىشى بىلەن ئاي دالىدا ھەربىي سوت ئېچىلىپ، خوخۇل گرىگورىغا «بولشېۋىك تەشۋىقاتچىسى» دېگەن جىنايەت بىلەن ئۆلۈم جازاسى ھۆكۈم قىلىندى ۋە شۇ يەردىلا ئېتىپ تاشلاندى. بىرەر ئايدىن كېيىن، خوجىنىياز بىر پەيتنى تېپىپ، ۋېلىباينىڭ ئۆيىگە قېچىپ كەلدى ۋە بولغان ئەھۋالنى ئۇنىڭغا تەپسىلىي بايان قىلىپ: «خوشلاشماي كېتىشكە كۆڭلۈم قىيمىدى، ماڭا دۇئالىرىنى بەرسىلە، باي دادا، مەن بۇ يەردىن كېتىۋالاي» دېدى.

ــ نەگە كېتىسەن؟ ــ دەپ سورىدى ۋېلىباي.

ــ راستىنى ئېيتسام، ئۆز يۇرتۇمغا بارالمايمەن. توغرا كەلگەن بىر يۇرتتا تاغۇ-دەشتىلەرنى ماكان قىلىپ، كۈنۈمنى ئالارمەن، ــ دېدى خوجىنىياز غەمكىن بىر ئاھاڭدا.

ــ ھەتتىگىنە، ئۆز ئوغلۇمدەك بولۇپ قالغان ئىدىك، ــ دېدى ۋېلىباي، ــ ئەھۋال بۇ دەرىجىگە يەتكەن بولسا، ساڭا ئۇۋال قىلىپ قويماي. مەن سېنى كۆرمىدىم، سەن مېنى كۆرمىدىڭ. ماڭا ئامانەت قويغان پۇلۇڭنى قولۇڭغا بېرىپ، ھەجگە بارىدىغانلارغا قوشۇپ قويساي. شۇ ياقلارغا بېرىپ كۈنۈڭنى ئال. ئىرادە بولغان كۈنى قايتىپ كېلەرسەن.

خوجىنىياز خۇشال بولۇپ، ۋېلىبايغا رەھمەت ئېيتتى. ۋېلىباي ئۇنىڭغا ھاجىلار

ماڭغۇچە تالا - تۇزگە چىقماي تۇرۇشنى تاپىلىدى. ئارىدىن بىر - ئىككى ھەپتە ئۆتكەن-
دىن كېيىن، ۋېلىبايىنىڭ ئادەملىرى ئۇنى ھاجىلار بىلەن يولغا سېلىپ قويىدى①.
ئۇ، مەككىدىكى مۇقەددەس جايلارنى تاۋاپ قىلىپ بولغاندىن كېيىن، قاچاندۇر بىر
زامانلاردا قەشقەر تەرەپتىن بېرىپ قالغان ياقۇپ ھاجى دېگەن كىشىنىڭ خىزمىتىگە كىر-
دى ۋە گاھ تۆگە بېقىپ، گاھ خورمىلىق باغدا ئىشلەپ يۈردى. ئەمما قاچانلا بولمە-
سۇن، غەلىتە بىر تۇيغۇ ئۇنىڭ يۈرىكىنى غىدىقلاپ بىئارام قىلاتتى. ئۇ ھەر كۈنى
دېگۈدەك تاڭ سەھەردە ئىلاج تاپسىلا ئېگىزرەك يەرگە چىقىپ، كۈنچىقىش تەرەپكە قا-
رايتتى ۋە تاڭ سەھەرنىڭ مەيىن شامىلىدىن خۇددى بىر خۇش پۇراق نەرسىنىڭ ھە-
دىنى ئالغاندەك، چوڭقۇر - چوڭقۇر نەپەس ئېلىپ خىيال سۈرەتتى. شۇنداق چاغلاردا
گويا كىمدۇ بىرسى ئۇنىڭ قۇلىقىغا قۇمۇل ناخشىلىرىنى شۇرلاپ ئېيتۋاتقاندەك:

قارىسام كۆرۈنمەيدۇ
شارلارنىڭ تېغى.②
ئەجەبمۇ يامان ئىكەن
ئايرىلىش دېگى.

مەككىگە بارماڭ يارىم،
مۇندىمۇ بىر مەككە بار.
ئاي يۈزۈڭنى كۆندە كۆرسەم،
مەككىگە بارغانچە بار.

شۇنداق قىلىپ، ئۇنىڭ ئۇچ - تۆت يىللىق ئۆمرى مەككە - مەدىنە دىيارىدا ئۆتۈپ
كەتتى. ئۇ ئاخىرى «پەيشانەمگە پۈتۈلگەننى كۆرەي» دەپ، ھەجدىن قايتقان ھاجىلارغا
قوشۇلۇپ (ئۇلارنىڭ ئارىسىدا توقسۇنلۇق ھاجىلارمۇ بار ئىدى)، تاشقورغان ئارقىلىق
قەشقەرگە، ئاندىن قاراشەھەرگىچە كەلدى. ھېلىقى ئېلاندا ئېيتىلغان يىگىرمە ئۇچ -
تۆت ياشلاردىكى ئاق يۈزلۈك يىگىت ئەمدى ئېگىزكلىرى قويۇق ساقال بېسىپ، شامال -
بوراندا قارىداپ كەتكەن، يۈزىگە خېلىلا قورۇق چۈشكەن قاتاڭغۇر بىر ئادەم قىياپە-
تىگە كىرىپ قالغاندى. شۇ پېتى ئۆيىگە بارسا، ئېھتىمال، قېرى ئانىسى ئايسە ئاپپاق
مۇ ئۇنى دەرھال تونۇيالمىغان بولاتتى. شۇنداقتىمۇ شامەخسۇت تېخى ھايات بولغاچ-
قا، ئۇ يەنىلا قۇمۇلغا بېرىشقا پېتىنالمىدى. ئەمما قانداقلا بولمىسۇن، ئاتا - ئانىسىغا
تىرىكلىك نىشانىسىنى بېرىپ قويۇش لازىم دەپ ئويلاپ، ھېلىقى توقسۇنلۇق ھاجىلاردىن

① ئىشەنچلىك مەلۇماتلارغا قارىغاندا، 1935 - يىللىرى ۋېلىبايىنىڭ كەنجى ئوغلى جامىخان غۇلجىدىن ئۇرۇمچىگە كېلىپ، پۈتۈن ئائىلىسى نامىدىن خوجىنىياز ھاجىنى (ئۇ، بۇ چاغلاردا شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ئىدى) ئالاھىدە يوقلىغان.

② شارلار تېغى — خوجىنىياز ھاجىنىڭ يۇرتى تاراتى جىلەن ئۇنىڭغا يانداش بولغان قالغايتى، قۇراۋۇق، ئۇيغايتى دېگەن تاغلارنىڭ ئومۇمىي نامى.

ئۆزىنىڭ ئامانلىقى ۋە بورتالا تەرەپكە كېتىدىغان نىيىتىدە ئىكەنلىكىنى ئۇقتۇرۇپ، توقسۇندىكى ئانا جەمەت تاغىسى قۇربانىنىيازغا ئىككىلىك خەت يېزىپ بەردى. ئۇ چاغلاردا توقسۇن شۆبە ناھىيە بولۇپ، قۇربانىنىياز ناھىيە ھاكىمى سۈپىتىدە ئىش باشقۇرۇپ تۇرغاچقا، قۇربانىنىياز شەن دەپ ئاتايتتى. شۇڭا ھېلىقى ھاجىلار بۇ يېڭىتنىڭ خېتىنى ئۇنىڭغا چوقۇم يەتكۈزۈشكە ۋەدە بەردى. خوجىنىياز يەنىلا ئىسھاق دېگەن نام بىلەن قارا شەھەر تەۋەسىدىن تاغ ئارقىلىق بورتالانى نىشانلاپ، ئىلى تاغلىرىغا ئاتلىنىپ كەتتى. چۈنكى نېمىلا دېگەنبىلەن بورتالا تاغلىرى ئۇنىڭغا تونۇش بولۇپ قالغان ۋە ئۇ يەردە موڭغۇل مالچىلىرىدىن يېقىن دوستلىرىمۇ بار ئىدى. دېگەندەكلا بىرەر ئاي كېيىن يۇرۇپ، ئاخىر ئۇ ئانچە قىينالمايلا، بورتالا ناھىيىسىنىڭ شەرق تەرىپىدىكى ئوتبۇلاق دېگەن يېرىدىن كونا دوستى ئېرىدېنباتنىڭ ئۆيىنى تېپىۋالدى.

ئېرىدېنبات قىرىق ياشلاردىن ئاشقان سۈمباتلىق كىشى بولۇپ، پۇتۇن ئۆمرى ئوۋچىلىق بىلەن ئۆتكەندى. ئۇ ئوۋغا چىققان كۈنلىرىدە، ئۇزۇن ئۆچكە ساقىلىنى سول قۇلىقىغا چېگىپ ئالاتتى. ئۇچ يىل بۇرۇن، قەدىناس ئايالى تۇيۇقسىز قازا تاپقاندىن بۇيان، ئىككى نارەسىدە بالىسى بىلەن يالغۇز قالغانىدى. شۇ ئارىدا سىگلىسى بۆرتەنا-چىنىنىڭ ئېرى شوالخورنارىن يىلقا ھەيدەپ كېلىۋاتقاندا تاغدىن غۇلاپ قازا تاپتى. شۇنىڭدىن بۇيان، بۆرتە ناچىنمۇ ئاكىسى ئېرىدېنباتنىڭ كېنىز ئۆيىگە كۆچۈپ كەلگەنىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئېرىدېنبات خوجىنىيازنى قىسىلىپ قالمىسۇن دەپ، ئۆز ئۆيىنىڭ يېنىدا ئۇنىڭغا بىر ئايرىم چېدىر تىكىپ بەردى. خوجىنىياز شۇ چېدىردا يېتىپ-قوپۇپ، غەزا-تامىقىنى ئۆزى قىلىپ يېيىشىمۇ، ئادەتتە بوش ۋاقىتلىرىنى ئېرىدېنباتنىڭ ئۆيىدە ئۆتكۈزەتتى ۋە ئۇزۇن ئۆتمەي، ئېرىدېنباتنىڭ ياردىمى بىلەن بىر مىلتىق سېتىۋېلىپ، ئوۋچىلىققا كىرىشىپ كەتتى.

ئېرىدېنبات ياش تۇرۇپلا تۇل قالغان سىگلىسى بۆرتەناچىنىنىڭ بەختى ئۈچۈن كۆپ قايغۇراتتى. ئەمما بۆرتەناچىن ئۆزىگە چىققان لايىقلارنىڭ ھېچقايسىسىنى پەسەنت كۆرمەيتتى. بۇ لايىقلار ئېرىدېنباتقىمۇ ياقمايتتى. چۈنكى بەزىلىرى خوتۇنى ئۆلگەن قېرىلار بولسا، بەزىلىرى ئۇنى توقاللىققا ئالماقچى بولاتتى. ئەنە شۇنداق كۈنلەردە بىرنەچچە يىللار بۇرۇن تونۇشقان دوستى «ئىسھاق» نى تەقدىر يەنە ئۇنىڭ ئۆيىگە ئەكىلىپ قويدى. قويۇق قاشلىرى ئاستىدىكى دۈگلەك كۆزلىرى ئۆتكۈر قارايدىغان بۇ توغرا سۆزلۈك مەرگەن يىگىت ئېرىدېنباتقا ناھايىتى ياقاتتى. ئۇ سىگلىسى بۆرتەناچىنىنىڭ بۇ يىگىتكە بىلدۈرمەستىن كۈلۈمسىرەپ قويۇشلىرىنىمۇ كۆرۈپ قالغانىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، بۇ يىگىتنىڭمۇ بورتالادا يەرلىشىپ قېلىش نىيىتى بارلىقىنى ئۆز ئاغزىدىن ئاڭلىغانىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئېرىدېنبات سىگلىسىنىڭ رازىلىقىنى ئالغاندىن كېيىن، بىر كۈنى خوجىنىيازغا مۇنداق دېدى:

ــ ئىنىم ئىسھاق، بىز سېنىڭ بىلەن بىر ئۆي كىشىسىدەك بولۇپ قالدۇق. گەپلىرىڭگە قارىغاندا، سەن مۇشۇ يەرلىك بولۇپ قالمىغاندەك تۇرىسەن. ئېگەكلىرىڭنى ساقال باسقان بىلەن، سەن تېخى ياش. قاچانلا بولسا ئۆيلۈك-ئوچاقلىق بولۇشۇڭ كې-

رەكقۇ. مەن سىلەر ئۇيغۇرلار بىلەن كۆپ ئاردىلاشقان، سىلەرنىڭ ئۆرپ - ئادەت، دىنىي ئېتىقادىڭلارنىمۇ ئوبدان بىلىمەن. سىلەر بىلەن بىزنىڭ پەيغەمبەرلىرىمىز باشقا - باشقا بولغان بىلەن ھەممىمىزنى بىر خۇدا ياراتقان. ھەممىمىز ئوخشاش ئادەم. قېرىلىرىمىز ئېيتىشىدىغان رىۋايەتلەرگە قارىغاندا، بىز موڭغۇللار بىلەن ئۇيغۇرلار قەدىمدىن تارتىپلا قېرىنداشلاردەك ئىناق ئۆتۈپتىكەنمىز. چىڭگىزخانىڭ ئوردىسىدا بىرمۇنچە ئۇيغۇر ئەمەلدارلار بولغانىكەن. چىڭگىزخان ئۆزىنىڭ بىر قىزىنى ئۇيغۇر پادىشاھىغا خانىش لىققا بېرىپتىكەن. بىز ئىككىمىز ئاكا - ئۇكىدەكلا بولۇپ قالدۇق. ئەگەر تۇغرا تاپساڭ، سىگىلىم بۆرتەنى... ھە، ئۇمۇ سېنى ياخشى كۆرىدىكەن.

خوجىنىياز چۆچۈپ كەتتى. بىر تال ئۆرۈكنى ئۈزۈن چىچىدىكى كۈمۈش تەڭگىلەرنى شاراقلىتىپ غەمكىن يۈرىدىغان بۆرتەنىڭ بەزى - بەزىدە ئۇنىڭغا قاراپ مۇلايىم كۈلۈپ قويۇشىنىڭ سەۋەبىنى ئەمدى چۈشەندى - دە، كۆزلىرىنى ئېرىدىنباتتىن قاچۇرۇپ، خىيالغا چۆمدى:

«ئابلاھۇ ئەكبەر، سىر يوشۇردۇم دەپ، بۇلارنى ئالداپ قويۇپتىمەن - دە. مېنىڭ كىملىكىمنى بىلسە، مۇنداق ئويلارغا كەلمىگەن بولۇرمىدىكىن! ئەمدى نېمە دېگۈلۈك؟ ماڭا ئوخشاش بىر مۇساپىرغا بۇنچىلىك ئەقىدە باغلىمىقى ئاسانمۇ؟ تووۋا، دۇنىيادا ئەجەب ياخشى ئادەملەرمۇ بار - ھە! قارىغۇنى كۆزىدىن ئايرىغان خۇدا ھاستىسىدىن ئايرىمايتۇ دەپ، دۆربىلجىندىكى تورپاق سالى، چىپار ئاسقار، لاگېردىكى ھېلىقى خوخۇل گرىگورى، مويسىپىت ۋېلىباي... بۇ ئېرىدىنباتچۇ تېخى... تووۋا... ئۆزى يات دىندىكى بىر تايىپە تۇرۇپ، ئۆز قوۋمىدىكى شۇنچە دۆلەتمەن لايىقلارنىڭ ھېچقايسىسىنى ياراتماي، باشقا دىندىكى مۇساپىر يىگىتكە كۆڭۈل بېرىۋاتقان بۆرتەناچىنۇ! بۇ قازاق، بۇ ئۇرۇس، بۇ قالماق دېگەن گەپلەر ئادەمنىڭ ياخشى - يامانلىقىغا تامغا بولالمايدىكەن، جۇمۇ! ئۇنى دېسە قانخور شامەخسۇت بىلەن ھاشىر تەيجى، ھېلىقى سەيپۇڭ توختى بىلەن سېغىزخان دېگەن يۈزى قارا لومودىلار بىز بىلەن بىر يۇرت، بىر مىللەت، بىر دىن قېرىنداش ئەمەسمىدى؟ ئاخىر نېمىلەرنى قىلمىدى - ھە، تووۋا! ئۆزى قالماق بولسىمۇ، ياخشى كۈننىڭ يامىنىدا بېشىمغا پاناھ بولۇپ، ئەمدى تېخى مېنى ئۆزىگە قېرىنداش قىلىۋالماقچى بولۇۋاتقان بۇ ئادەمدىن سىر يوشۇرۇپ يۈرسەم قانداق بولىدۇ؟!»

ئۇ، ئەنە شۇ خىياللار بىلەن ئېرىدىنباتنىڭ قولىنى مەھكەم تۇتۇپ تۇرۇپ، ئۇنىڭ دىن ئەپۇ سورىدى ۋە ئۆزىنىڭ پۈتۈن ئەھۋالىنى يېپىندىن - يېڭىنسىغىچە سۆزلەپ بېرىپ، ئاخىرىدا مۇنداق دېدى:

ــ ئەمدى ئۇققانسەن، ئاكا، مەن قاچقۇنلۇقتا يۈرگەن بىر ئادەم. تەقدىر مېنى يەنە نېمە كويلارغا سالىدۇ، بىلمەيمەن. ناۋادا، ياخشى كۈننىڭ يامىنى كېلىپ، قالسا ياكى مەن قۇمۇلغا كېتەر بولۇپ قالسام، بىچارە بۆرتەناچىنغا ئۇگال بولۇپ قالمىسۇن دەپ قورقىمەن. بولمىسا، بۆرتەناچىندەك جۈگانىنىڭ جۈپتى بولۇپ، سېنىڭدەك بىر ئادەمنىڭ تۇغقىنى بولۇپ قالسام، بېشىمغا دۆلەت قۇشى قونغاندەك بولاتتى.

ئېرىدىنبات غاڭزىسىنى شوراپ ئولتۇرۇپ:

ـ ئېيتقانلىرىڭ ھەق گەپ. بىراق بۇ يەرلەردە سېنىڭ كىملىكىڭنى بىلىدىغان باشقا كىشى يوق. ئىزدەپ يۈرگەنلەرمۇ ئەمدى سېنى تونۇيالمايدۇ. بۇنىڭدىن خاتىرجەم بولساڭ بولىدۇ. ئەمما شامەخسۇت ۋا ھايات بولسا، سەن قانداق قىلىپ قۇمۇلغا بارالايسەن؟ ئوبدانراق ئويلاپ باق.

ـ دۆشمىنىڭنىڭ ئۆلۈمىنى تىلىگۈچە، ئۆزۈڭنىڭ ئۆمرىنى تىلە دەپتىكەن، ـ دېدى خوجىنىياز، ـ يەنە بىزدە ئۇمىدسىز شەيتان دېگەن ماقالمۇ بار. بىر كۈن كېلۈر، ماڭا مۇ يول ئېچىلۇر. قۇمۇلغا بېرىپلا ئالسام، تۆمۈر ئاكاملارنىڭ ئۆچىنى ئالماي قويمايمەن.

ـ تۆمۈر خەلپە بىلەن قىلغان ئىشىڭلارنى يەنە قىلمەن دەمسەن؟ ئاڭغىچە شامەخسۇت ئۆلۈپ كەتسىچۇ؟

ـ شامەخسۇت بىلەن تەڭ ۋاكلىق زۇلۇم تۈگەپ، پۇقراغا ياخشىلىق ئىش بولىدىغان ئىش بولسا مەيلى، بولمىسا، بۇ نىيىتىمدىن يانمايمەن. يەنە بىر ئىش باشلايمەن.

ـ ياخشى، مەن بۇگۈن سېنى باشقىدىن تونۇدۇم، ئۇكام، ـ دېدى ئېرىدېنبات، ـ ئەر يىگىت مۇشۇنداق بولۇش كېرەك. گېپىڭگە قارىغاندا، قۇمۇلدىكى پۇقرالار بىزدىنمۇ يامانراق كۆنده ئىكەن. ئۆز ئېلىڭگە كۆيۈنمىگەن ئادەمنى ئادەم دېگىلى بولمايدۇ. مۇھەممەت پەيغەمبىرىڭلارنىڭ روھى سىلەرگە مەدەت بولسۇن. مەن ساڭا پۈتۈلكاشاك بولمايمەن. بۇ يەردە قاچانغىچە تۇرساك، كىگىز ئۆيۈمىنىڭ ئىشىكى ھەر زامان ساڭا ئوچۇق.

دېگەندەكلا شۇ سۆھبەتتىن كېيىن ئېرىدېنبات خوجىنىياز پالۋاننى تېخىمۇ ھۆرمەتلەيدىغان بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ ئامانلىقىنى قوغداشنى ئۆزىنىڭ بىر ۋىجدانىي بۇرچى دەپ ھېس قىلاتتى. خوجىنىياز پالۋاننىڭ ۋە ئۆزىنىڭ ئوۋ مەسۇلاتلىرىنى ساتقىلى بازارغا كىرگەندىمۇ، بۆرتەناچىنغا ئۇنىڭدىن ئوبدان خەۋەر ئېلىپ تۇرۇشنى تاپىلاپ قويۇپ، ئۆزى مۇمكىنقەدەر تېزرەك قايتىپ چىقىشقا تىرىشاتتى.

4

شۇنداق قىلىپ، يەنە ئىككى يىل ئۆتۈپ كەتتى. بىر كۈنى ياز قۇياشى ئاخىرقى نۇرلىرىنى ئاپئاق بۇلۇتلارنىڭ مەڭزىدە قالدۇرۇپ، ئۆز ياتقىغا جۆنەپ كېتىۋاتقان بىر چاغدا، ئېرىدېنباتنىڭ يوغان سېرىق ئېتى قاتتىق قاۋاپ كەتتى. ئېرىدېنبات توپتوغرا ئۆز ئۆيىگە قاراپ كېلىۋاتقان ئوچ ئاتلىتنى كۆرۈپ سەل چۆچۈدى. چۈنكى ئۆزىگە تونۇش مالچى يىگىت ئوراغاي ھېچتاچان كۆرۈپ باقمىغان ئىككى يات كىشىنى باشلاپ كېلىۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ چىراي-شەكلى ۋە كىيىم-كېچەكلىرىدىن ياقا يۇرتلۇق ئۇيغۇرلار ئىكەنلىكى بىلىنىپ تۇراتتى. تورۇق ئات مىنگىنى ئۆچكە ساقال، ئورۇق ئادەم بولۇپ، قارا ئات مىنگىنى قالماق يۈزلۈك، كەكە ساقال دوغلاق كىشى ئىدى. ئېرىدېنبات ئىتىنى توسۇپ تۇرغاندا، مالچى ئوراغاي ئاتتىن چۈشمەي تۇرۇپلا: «سىزگە مېھمان باشلاپ كەلدىم» دېدى. مېھمانلار ئاتتىن چۈشۈپ، ئېرىدېنباتقا ئوچۇق چىراي بىلەن موڭغۇلچە تەزىم قىلدى. ئېرىدېنباتمۇ تەزىم بىلەن جاۋاب قايتۇرۇپ، نېمە دېـ

يېشىنى بىلمەي تۇرغاندا، مالچى ئوراغاي بۇ كىشىلەرنىڭ يىراق بىر يۇرتتىن ئوتبۇ-لاقتا كېلىپ، ئېردېنباتنىڭ ئۆيىنى ئىزدەپ يۇرگەنلىكىنى، يولدا تاسادىپەن ئۇچرىشىپ قېلىپ، بۇ يەرگە باشلاپ كەلگەنلىكىنى ئېيتتى ۋە ئۆزىنىڭ ئالدىراش ئىشى بارلىقىنى ئەسكەرتىپ، كەلگەن يولى بىلەن ئارقىغا ياندى.

— بۇرادەر، — دېدى ئۆچكە ساقال ئورۇق كىشى، — بىز ئىسھاقنىڭ تۇغقانلىرى بو-لىمىز. ئۇنى بورتالادا دەپ ئاڭلاپ، ئىككى ئايدىن بېرى ئىزدە-ئىزدە بۇ يەرگە كەلدۇق. مېھمانلار قارا چىراغ يورۇقىدا چاي ئىچىشىپ ئولتۇرغاندا، ئېردېنبات بىر سېھىز قوزىنى ئىشىك تۈۋىگە ئېكىلىپ: «قېنى، ئىنىسم، بۇنى ئۆز قولۇڭ بىلەن سوي، مەن سويىسام...» دەپ خوجىنىيازغا قاراپ كۇلدى.

ئۇلار ئېردېنباتقا مېھمان بولۇپ ئولتۇرۇپ، يېرىم كېچىگىچە ھال-مۇڭ قىلىشتى. كوسوي نىيازنىڭ ئېيتىشچە، قۇربانىنىياز شەن ھېلىقى توقسۇنلۇق ھاجىلاردىن خو-جىنىيازنىڭ خېتىنى تاپشۇرۇپ ئالغان ھامان، ئىسمائىنى ئۆزىنىڭ ئاچىسى ئايسە ئاپ-پاق (يەنى خوجىنىيازنىڭ ئانىسى) قېشىغا ئەۋەتىپتۇ. بۇ چاغلاردا خوجىنىيازنىڭ دا-دىسى ئىمىننىياز زىنداندا ئاللىقاچان قازا تاپقانىكەن. ئوغلىنىڭ دەردىدە قان يىغ-لاپ، بىر تېرە-بىر ئۇستىخان بولۇپ قالغان ئايسە ئاپپاق دەرھال شەھەرگە كىرىپ، خەلق ئىچىدە ناھايىتى يۇقىرى ئابرويغا ئىگە بولغانلىقى ئۈچۈن «ئاخۇنلۇقۇم» (يەنى، ئاخۇن ئۇلۇغۇم) دەپ ئاتالغان سەدەنشا ئەئلەم ئاخۇنۇم بىلەن ھەسەن بالاھاجى، شا-ياخمەت باي، ئىسمائىل داتۇ، ماناخۇن (خۇيزۇ) قاتارلىق يۇرت چوڭلىرىغا ئەرزۇ-ھال ئېيتىپ يىغلاپتۇ. ئۇلار ئايسە ئاپپاقنىڭ ئەرزۇ-ھالىنى شامەخسۇت ۋاڭنىڭ چوڭ تە-يىجىسى يۇسۇپ بەگكە يەتكۈزۈپتۇ. يۇسۇپ تەيجى بۇ ئىشقا ئەستايىدىل قاراپ، ئاخۇن-لۇقۇم باشلىق يۇرت چوڭلىرى ناممدىن خوجىنىيازنىڭ گۇناھسىنى تىلەش مەزمۇنىدا شامەخسۇت ۋاڭغا بىر پارچە ئەرز يېزىشقا مەسلىھەت بېرىپتۇ. ئاخۇنلۇقۇم بۇ تەكلىپ كە دەرھال قوشۇلۇپتۇ ۋە بىراۋنى ئەپۇ قىلىپ گۇناھىدىن ئۆتمەكسىنىڭ نەقەدەر چوڭ ساۋاب ئىكەنلىكى توغرىسىدا «قۇرئان»، «ھەدىس» ۋە ئىسلام دانىشمەنلىرىنىڭ نۇرغۇن-لىغان ئەسەرلىرىدىن نەقىل كەلتۈرۈپ، بالاغەت ھەم پاساھەتتە ناھايىتى تەسىرلىك بىر ئەرزنامە يېزىپ، يۇسۇپ تەيجىگە بېرىپتۇ.

يۇسۇپ تەيجىنىڭ خوجىنىياز پالۋان مەسلىسىدە مۇنداق ئەستايىدىل بولۇشى

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كتاب توربىكتى

تاساددىپىي ئەھمىيەت ئىدى. جەڭ ھەككىنە كەلگەن كەكە ساقال، قاڭشارلىق، ئاق - سۆزۈك يۈزدىكى ئىنچىكە قىزىل تومۇرلىرى ئاشكارا كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان بۇ قوي كۆزلۈك كىشى ئەسلىدە بەگ ئەۋلادى بولسىمۇ، ئاتا - ئانىسىدىن كىچىك يېتىم قېلىپ، بالىلىقتىدا كۆپ جاپا چەككەن، يىگىتلىك دەۋرىمۇ ياقا يۇرتلاردا، ھەتتا شامەخسۇت ۋاڭنىڭ بېيجىڭدىكى مەنزىلگاھى «خامىگۇەن» دە مۇلازىملىق بىلەن ئۆتكەن. ئۇ، شۇ كۈنلەردە تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يۇرتىنى سېغىنىپ مۇنۇ نەزمىنى يازغان:

بۇ غېرىبلىق شەھىرىنىڭ جەننەت مەسىلمىدۇ باغىدا،
يۇرسە گەر بۇلبۇلغا ئوخشاش بەرگى گۈل ياپراغىدا،
ئوخشىماس ئۆز يۇرتىغا، كەتمەس خىيالدىن ئۆز ۋەتەن،
ئۆز دىيارىدا ئەگەر بولسا قەدىم تۇپراغىدا.
يەتسە بىر كۈن بۇ غېرىبنىڭ دوستى - يارىدىن بىرى،
يادى قىلسۇن بۇ غېرىب كەلمىش كىچىكلىك چاغىدا.
قالمىسۇن مەخپىي ئۇنىڭ ئىسمى يۈسۈپتۇر قۇمۇلى،
كۆزى ياش دەريايى تۇڭگۇەندۇر ① جۇدالىق داغىدا.

«تۆمۈر خەلىپە يېغىلىقى» دىن كېيىن، ئۇ چوڭ تەيجىلىك مەنسىپىگە ئېرىشكەن كۈنلەردىمۇ، سىرتقا چىققاندا، ئۆزىدىن بىر دەرىجە تۆۋەن بولغان يۇنۇس تەيجى ياكى باشقا بەگلەرگە ئوخشاش قوڭغۇراقلىرى جىرىڭلاپ تۇرىدىغان ھەشەمەتلىك مەپىگە ئولتۇرماي ئالاتاپان جەدە ئېتىغا مىنىپ، تىزگىنىنى بوش تۇتقان ھالدا، ئاستا لىڭشىپ ماڭاتتى. ئات ئۈستىدىمۇ ئادەتتىكى چاغلاردىكىدەك سەل ئالدىغا ئېڭىشىپ ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ خۇش خۇي - مۇلايىملىقى، كىشىم - كېچەك، يۇرۇش - تۇرۇشىدىكى ئاددىي - سادىدىلىقى، ۋاك ئالدىدا ھەق سۆزنى ئېيتىشقا جۈرئەتلىك بولۇپ، پۇقراغا نىسبەتەن كۆيۈمچانلىقىنى كۆرگەن كىشىلەر ئۇنى ئۆز ۋاقتىدىكى نۇشرۋان تەيجىگە ئوخشىتاتتى. دەرۋەقە، ئۇنىڭ ئۆزىمۇ نۇشرۋان تەيجىگە ئوخشاش ئۇلۇغ پارس مۇتەپەككۇر شائىرى شەيخ سەئدى ئەسەرلىرىنى قولىدىن چۈشۈرمەيتتى. ئۇ، سەلتەنەتنىڭ ئۆزۈن زامان ھۆكۈم سۈرۈشى، يۇرتنىڭ جەبرى - زۇلۇمدىن خالىي تىنچ ئاۋاتلىقى بىلەن خەلق كۆڭلىنىڭ مايىللىقىغا باغلىق، يۇرتنىڭ تىنچ - ئاۋاتلىقى بىلەن خەلق كۆڭلىنىڭ مايىللىقى بولسا، ھۆكۈمدارلارنىڭ نىيەت - ئىقبالى ۋە ئىش ئەمىلگە تالىق دەپ قارايتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن، خوجىنىياز پالۋان مەسلىسىدىمۇ، ئۆتمۈشكە سالاۋات دەپ، ئۇنىڭغا كەچۈرۈم قىلىنسا، بۇنىڭ بىلەن خەلق كۆڭلىنى ئوۋلاپ ئالغىلى بولىدۇ، دەپ ئويلايتتى. يەنە بىر تەرەپتىن، خوجىنىياز پالۋانغا ئوخشاش «ئىسيانكار» لارنىڭ خەلق ئىچىدە ئەركىن يۈرگىنىدىن، بىرەر يېپ بىلەن ئوردىغا باغلىنىپ، تۇرۇشىنى ۋاڭىلىق ھاكىمىيىتى ئۈچۈن پايدىلىق دەپ ھېسابلايتتى.

---

① تۇڭگۇەن — بېيجىڭدىكى بىر چوڭ ئۆستەڭنىڭ نامى.

شۇنىڭ ئۈچۈن يۇسۇپ تەيجى ھىلىقى ئەرزنامىنى تاپشۇرۇپ ئالغاندىن كېيىن، ئەتىسى كۈندىلىك ئادەت بويىچە ئەتىگەنلىك تەزىم ئۈچۈن شاھىخسۇتنىڭ ھۈجرىسىغا كىردى. بۇ كۈنلەردە شاھىخسۇت ئۆمۈر شوتىسىنىڭ سەكسەنىنچى باللىقىغا قەدەم قويۇپ، پالەچ كېسەللىكى بىلەن ئورۇن تۈتۈپ يېتىپ قالغانىدى. پۈتۈن قۇمۇل دىيارىغا ئەللىك نەچچە يىل دەھشەت سېلىپ كەلگەن بۇ ئادەمنىڭ بېشىدا ئەجەل شەربىتى قۇيۇلغان جامىنى قولىدا تۇتقان ئەزرائىلنىڭ قارا سايىسى ھەر كۈنى دېگۈدەك نەچچە قېتىم ئەگىپ تۇراتتى. شاھىخسۇت بولسا، ئالتۇن ھەل ببرىلگەن نەقىشلىك كەڭ كارىۋاتتا ماموق كۆرپىلەرگە چۆكۈپ، نۇرسىز كۆزلىرىنى گۈلخانىڭ تەرۇسقا تىككەن ھالدا، ئۇن - تىنسىز خىيال سۈرۈپ ياتاتتى. ئوردا تېۋىپى بىلەن ئىككى مەھرەم پەگادا قول قوشتۇرۇپ جىم تۇراتتى. يۇسۇپ تەيجى پۈتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ، كارىۋاتقا يېقىنلاشقاندا، شاھىخسۇتنىڭ بىر نېمىدەپ پىچىرلاۋاتقىنىنى ئاڭلاپ قالدى - دە، تېۋىپ بىلەن مەھرەمنى چېقىپ كېتىشكە ئىشارەت قىلىپ قويۇپ، شاھىخسۇتنىڭ گېپىگە قولاق سالدى. شاھىخسۇت قاچاندۇر بىر زامانلاردا قېرى تەيجىسى نۇشىروۋاندىن ئاڭلاپ، كېيىنچە ئۆزى بىنا قىلدۇرغان چوڭ مەدرىسىنىڭ تېمىغا نەل رەڭ بىلەن «خەتتى پارىسى» نۇسخىسىدا يازدۇرغان بىر غەزەلنىڭ بىرىنچى بېيتىنى دۇدۇقلاپ ئوقۇماقتا ئىدى:

جاھان جام كۈالمى زىيى جانغا، ئەجەل مەيدۇر، پەلەك ساقىي،
ۋە لېكىن قالغۇسمدۇر، قىلما خەيرات تائەبەت باقىي.

يۇسۇپ تەيجى ئۇنىڭ نېمە دېمەكچى بولۇۋاتقىنىنى دەرھال چۈشەندى ۋە تۆۋەن ئاۋاز بىلەن سالام بېرىپ، ئېسەنلىك سوراپ ئۆتكەچ، تەكدىن تولىسى ئاقرىپ كەتكەن ساقىلىنى سىيلىغان ھالدا، شاھىخسۇت ۋاكىنىڭ بېشىغا ئېگىشتى. ئۆزىنىڭ تېۋىپلىق تەجرىبىسى بىلەن شاھىخسۇتنىڭ چىرايىغا قاراپ، ئەھۋالىنىڭ ياخشى ئەمەسلىكىنى بايقىدى. ھەقىقەتەنمۇ پەلەك ساقىيلىق قىلىپ، بۇ ئادەمگە ئەجەل شارابىنى تۇتماقتا ئىدى. ئەمما ئۇ، ئەبەدىي باقىي قالغۇدەك نېمە ياخشىلىق قىلالىدى؟ كېسىلگەن باشلار، ئاققان قانلار، دەريا - دەريا كۆز ياشلىرىدا غەرق بولغان مەسۇم جانلارنىڭ چاقماقتەك گۈلدۇرلىگەن دادۇ - پەريادلىرى... ھۇقۇشلارغا ماكان بولغان خارابىلاردىن ئاڭلىنىۋاتقان ئاھۇ - پىغانلار... ئەنە شۇلارنىڭ بەدىلىگە توپلانغان تاغ - تاغ ئالتۇن - كۈمۈش، ئۇنچە - ياقۇتلار، ئامبارلاردا چىرىپ ياتقان توپ - توپ ئېسىل موي ۋە مۇڭگۈزلەر، تاغ - جىرالارغا پاتماي ياتقان سان - ساناقسىز پادا ۋە يىلقىلار... بۇلاردىن نېمە پايدا؟ شۇلارنىڭ ھەممىسىنى يىغقاندا، ئەجەل مەيىنىڭ بىر تامچىسىگە ئەرزىمەسە كاشكى! يەنە تېخى ئىسلام ئېيتقادى بويىچە ئېيتقاندا، ھەممە ئۆلۈكلەر تىرىلىدىغان مەھشەرگاھتا ھالى نېمە بولاركىن؟ بەلكى شۇنچە ئوقۇغان نامازلىرى، سوپى - ئىشانلارغا بەرگەن خەيرى - ئېھسانلىرى، خۇدا يولىدا قىلغان نەزر - نىيازلىرى بىكارغا كەتمەس. بىزاق مۇقەددەس كىتابلاردا: خۇدا ھېچبىر بەندىنىڭ نامەزدىغا خەيرى - ئېھسان ۋە نەزر - چىرىغىغا موھتاج ئەمەس، مۇنداق نەرسىلەر بىلەن خۇدانى

ئالدىغىلى، ياكى سېتىۋالغىلى بولمايدۇ، دېيىلگەن ئەمەسمىدى؟

— گەپ قىلمىڭ، — دېدى شامەخسۇت نۇرسىز كۆزلىرىنى تورۇسقا تىككەن پېتى.

— خو... ش. چىڭگاڭ خوجام ھەزرەتلىرى، ھازىر ئوقۇغان مىسرالار ئەھلى دانىش تەپەككۇرلىرىنىڭ ئېسىل دۇردانىلىرىدىن مىسالدۇر. ئىنشائاللا، ھەزرەتلىرىدىكى نۇرغۇن ياخشى پەزىلەتلەر باقىي قالغۇسى.

— باقىي قالىدىغان ياخشى پەزىلەتلەرنىڭ ئەڭ ئەۋزىلى قايسى؟ — سورىدى شامەخسۇت.

— خاتىرە شېرىپلىرىگە مەلۇمدۇركى، — دېدى يۈسۈپ تەيىجى، — ھەزرەتلىرىگە ئوخشاش. تاجىدار زاتلار ئۈچۈن ئېيتقاندا، لۇتپۇ-كەرەم ۋە ئەپۇ پەزىلىتى ھەممىدىن ئەۋزەلدۇر. بۇ ئېسىل پەزىلەت ساھىبى بولغان كىشى ھەتتا دۇشمەنلىرىنىمۇ ئۆزىگە بەتەھقىق دوست قىلالايدۇ، يەنى مەسىلەن:...

شامەخسۇت يۈسۈپ تەيجىنىڭ گېپىدە بىر مەنە بارلىقىنى سېزىپ، دەرھال ئۇنىڭ كۆزىگە قارىدى ۋە: «نېمە دېمەكچى بولىسىز؟» — دېدى. يۈسۈپ تەيجى گەپنى «تۆۋ-مۇر خەلپە يېغىلىقى» دىن باشلاپ، بىرمۇنچە ئەگىتمىلەردىن كېيىن، خوجىنىياز دېگەن ئىسىمنى ناھايىتى ئېھتىياتچانلىق بىلەن تىلغا ئالدى ۋە بۇ ئادەمنىڭ «ئۆز گۈناھىدىن قورقۇپ»، ياقا يۇرتلاردا ئون بەش يىل سەرگەردان بولۇپ يۇرگەنلىكىنى، ئەمدىلىكتە بولسا، ئانىسى ئايسە ئاپپاقنىڭ ئاخۇنلۇقۇم باشلىق يۇرت چوڭلىرىغا يىغلاپ كەلگەنلىكى ۋە ئۇلارنىڭ «ئۇلۇغ چىڭگاڭ غوجام» دىن ئۇنىڭ گۈناھىنى تىلەپ ئەرزە سۇنغانلىقىنى ئېيتىپ ئۆتكەچ «نېمە دەركىن» دېگەندەك قىلىپ، جىم تۇرۇۋالدى.

— ئۇ تېخى تىرىكمىگەن؟ — دېدى شامەخسۇت سەل جىددىيلىشىپ.

— خو... ش، غوجام، رىسقى تۈگىمەس، بەندە ئۆلمەس دەپ، بۇمۇ ئالالانىڭ ئىرادىسى بولسا كېرەك، — دېدى تەيجى گەپنى قىسقا قىلىپ.

ئۆيىنىڭ ئىچىنى گۆرستان جىمجىتلىقى باستى. پەقەت شامەخسۇتنىڭ ئېغىر-ئېغىر نەپەس ئېلىۋاتقانلىقى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. يۈسۈپ تەيجى: «ئىشىنى بۇزۇپ قويدۇمۇ نېمە؟» دەپ ئويلاپ ئەنسىرەشكە باشلىدى، يۇرىكىنىڭ گۈپۈلدەپ سوقۇۋاتقىنى ئۆزىگە ئاڭلىنىۋاتقاندەك قىلاتتى.

— بۇ ئىشقا ئاخۇنلۇقۇمۇ ئارىلىشىپتىمۇ؟ — دېدى شامەخسۇت سەل يۇمشىغاندەك بىر قىياپەتتە.

— خو... ش، غوجام ئاخۇنلۇقۇم باشلىق...

— قېنى، ئوقۇڭ!

شۇنىڭدىن كېيىن، يۈسۈپ تەيجى بىر ئاز تېتىكلىشىپ، ھېلىقى ئەرز نامىنى ئاستا، ئەمما تەسىرلىك قىلىپ ئوقۇشقا كىرىشتى.

— سىز قانداق مەسىلىھەت بېرىسىز؟ — سورىدى شامەخسۇت ئەرز ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن.

ــ ئاللا سۆيەنە ۋە تاتالا ئۆمۈرلىرىنى ئۇزۇن، دۆلەتلىرىنى پۈزۈن قىلغاي. ــ دېدى يۈسۈپ تەيجى، ــ پەقەت قۇللىرىدىن مەسلىھەت سورىسىلا، ئاخۇنلۇقۇم ئېيتقاندەك، جانابى ئاللا گۇناھكار بەندىلىرىگە غۇپۇرۇ رەھمدۇر. ھەزرەتلىرى ئۆچۈنمۇ ئەپۇ ۋە كەرەمدىن ئۇلۇغراق پەزىلەت بولماس. بىر خوجىنىيازغا ئەپۇ قىلماقلىق بىلەن مىڭلىغان، تۆمەنلىگەن كىشىلەرنىڭ كۆڭلى ھەزرەتلىرىگە مايىل بولۇپ، شان - شەرەتلىرى تېخىمۇ ئاشقۇسى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، مېنىڭ گۇناھىمدىن ئۆتسىلە شۇنىمۇ ئىزھار ئەيلىگۈم كېلىدۇكى، خوجىنىياز قۇمۇل دىيارىدا داڭقى چىققان مەرگەن، ئۆزى يۈرەكلىك ئادەم ئىمىش. مۇبادا ئۇ راستىنلا تۇۋا قىلغان بولسا، قەسەم ئىچكۈزۈپ ئوردا خىزمىتىگە سالساق، ئالاھەزەل قىياس، تاغدا يۈرگەن يىرتقۇچ يولۋاسىنى قولغا ئۆگىتىپ، چاشقان تۆتىدىغان ئۆي مۇشۇكى قىلغۇالغىلى بولۇرمىكىن دەيمەن.

ئۆيىنىڭ ئىچىنى يەنە جىمجىتلىق باستى.

ــ ئۇ ھازىر نەدىكەن؟ ــ سورىدى شامەخسۇت.

ــ يۈسۈپ تەيجى ئۇنىڭ تېخىچە قۇمۇلغا كېلەلمەي، ئىلى تاغلىرىنىڭ بىرىدە يۈشۇرۇنۇپ يۈرگەنلىكىنى ئېيتتى.

ــ ئۇنداق بولسا، ــ دېدى شامەخسۇت، ــ شەھەردىن ئاخۇنلۇقۇم، ھەسەن بالاھاجى، شاھىنەخمەت باي، ئىسمائىل داتۇ، تاغدىن ئابدىنىياز مىراب باشلىق يۈرت چوڭلىرى كېپىل بولغاي. خوجىنىيازنىڭ ئانىسى ئايسە ئاپپاقنى ئوردىغا ئەپكېلىپ، ئۆزۈڭە رۆگە تۇتۇپ تۇرۇڭ. ئەمما خوجىنىيازنىڭ ئۆزى مېنىڭ كۆزۈمگە كۆرۈنگۈچى بولمىغاي!

ــ خوش، ــ دەپ ساقلىنى سىيلاپ قويدى يۈسۈپ تەيجى ئىشنىڭ مۇنداق ئاسان پۈتكىنىگە خۇشال بولۇپ.

ــ ئۇرۇمچىدىنچۇ، گەپ - سۆز بارمۇ؟ ــ سورىدى شامەخسۇت.

ــ ئۆتكەن قېتىمقىدىن باشقا ھېچبىر يېڭى گەپ يوق.

ــ بۇ قېرى تۈلكە بۆكۈمگە جىگدە سەپ قويۇپ، كۆزۈمنىڭ يۇمۇلۇشىنى كۈتۈپ تۇرامدۇ، نېمە؟ ئەۋەتكەن سۆۋغا - سالاملىرىمىز ئازلىق قىلدىمۇ - يا؟

ــ يوغسۇ غوجام، ئۇزۇن يىللار جۇغلانغان بەرىكەتلىك خەزىنىلىرىدىكى دۇنيا - دەپپىنىنىڭ تۆتتىن بىر قىسمى ئۇنىڭ يانچۇقىغا چۈشۈپ كەتتى. بۇنى ئاز دېگىلى بولماس!

بۇ گەپلەر ياڭ زېڭشىن ئۈستىدە بولۇۋاتاتتى. شامەخسۇت ئەتىياز ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغاندىن بۇيان، ئۆز ئورنىغا ئوغلى نەزەرنى قۇمۇل ۋاڭى دەپ جاكارلاش توغرىسىدا ياڭ زېڭشىنغا نۇرغۇن سۆۋغا - سالاملار بىلەن مەخسۇس ئەلچى ئەۋەتكەنىدى. چۈنكى مانجۇ خانلىقىدىن كېيىن، ئۇنى قوللاپ كەلگەن يۈەن شىكەيمۇ ئالمىقاچان ئۇدۇنياغا سەپەر قىلىپ، ئەمدى ھېچقانداق يۆلەنچىسى قالمىغان ۋە بۇ كۈنلەردە مىللىتارىستلارنىڭ ئىچكى ئۇرۇشلىرى تۈپەيلى، مەملىكەت بويىچە بىرەر مەركىزدىي ھۆكۈمەتنىڭ ھۆجۇت ئەمەس ئىدى. ھەممىدىن مۇھىمى، ئەگەر ئىچكى ئۆلكىلەردىكى ئىنقىلاب

بىي كۆچلەرنىڭ مىللىتارىستلارغا قارشى ئېلىپ بېرىۋاتقان شىمالغا يۆرۈش ئۇرۇشى ئەلىبە قىلىپ، مەملىكەتتە بىرلىككە كەلگەن جۇمھۇرىيەت ھۆكۈمىتى قۇرۇلۇپ قالسا، قۇمۇل ۋاقىلىقىنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى مۇمكىن بولماي قالاتتى. شامەخسۇت ئەنە شۇلارنى تەخمىنەن بولسىمۇ چۈشىنىدىغان بولغاچقا، پۈتۈن ئۇمىدىنى ئۇزۈنىڭ بىر-دىنبىر ھىمايىچىسى بولغان ياڭ زېڭشىنغا باغلاپ، جاھانىڭ تىنچلىقىدا ئۇنىڭغا ئۇرغلى نەزەرنى قۇمۇل ۋاقى دەپ رەسمىي ئېتىراپ قىلدۇرۇۋېلىش كويىغا چۈشكەنىدى. ياڭ زېڭشىن بولسا، ۋەزىيەتنى ئۇنىڭدىنمۇ ياخشىراق چۈشىنىپ، قۇمۇلدەك مۇھىم ستراتېگىيىلىك ئەھمىيەتكە ئىگە زېمىنىنىڭ بىرىنچى ئۆز ھۆكۈمرانلىقىدا بولمىغانلىقىغا ئىچى پۇشۇپ يۈرگەچكە، شامەخسۇتنىن قانداق قىلىپ قۇتۇلۇشنىڭ كويىدا ئىدى. بولۇپمۇ ئىچكى ئۆلكىلەردىكى قالايمىقانچىلىقنىڭ شىنجاڭغا يېتىپ كېلىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن كۆپرەك ئەسكەر تۇرغۇزۇش پىلانىغا قۇمۇل ۋاقىلىقىنىڭ «تارخان جاساقلىق» تۈزۈمى① پۈتلىكاشاك بولۇۋاتقاچقا، خۇددى يۇقىرىدا شامەخسۇت ئېيتقاندەك، ياڭ زېڭشىن ئۇنىڭ «كۆزىنىڭ بۇرۇنراق يۇمۇلۇشى» نى تەقەززالىق بىلەن كۈتۈپ تۇراتتى. شۇڭا ئۇ، شامەخسۇت ئەۋەتكەن ئەلچىنىڭ بۇرۇتىغا چالما تىزىپ «ئاسمان خۇداسى شا مەخسۇت چىڭگاڭنىڭ ئۆمرىنى ئۇزۇن قىلغاي، ئەمما كۆزۈمنىڭ ئوچۇقىدا ئوغلۇمنىڭ ۋاقلىق تەختىگە ئولتۇرغىنىنى كۆرەي دېسە، بۇمۇ بولىدىغان گەپ. مەن دەرھال بۇ ئىشنىڭ ئامالىنى قىلاي، بىر ئاز سەۋر قىلىپ تۇرسۇن» دەپ، ئۇنى يولغا سالدى.

شامەخسۇت يۈسۈپ تەيجىنىڭ بايىقى گېپىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ياڭ زېڭشىندىن ئاغرىنىشىنى داۋام قىلىپ مۇنداق دېدى:

— مەن بىلمەن، ئەمدى ئۇنىڭغا مېنىڭ كېرىكىم قالمىدى. ياڭ جاڭجۈڭ شەيتان-نىمۇ دەريا بويىغا ئاپىرىپ ئاغزىنى سۇغا تەگكۈزمەستىن ياندۇرۇپ كېلىدىغان قېرى تۈلكە. ئەمما يېگەن ئېغىز ئۇيىلىپتۇ، دېگەن گەپ بار. خەزىنەمنىڭ يىرىمى كەتسىمۇ مەيلى، نەزەرنى مېنىڭ ئورنۇمغا ۋاڭ دەپ جاكالايدىغان، گۈڭسى② تارقاتمىسا بولمايدۇ. ئۇرۇمچىگە يەنە ئادەم ماڭغۇزايلى، ئۆزىڭىز چىقىپ كېلەمسىز-يا؟ ياق، بولمايدۇ، سىز يېنىمدىن كەتمەي تۇرۇڭ، باشقا بىرسىنى ماڭغۇزۇڭ.

— خو... ش، غوجام. ئۇنىمۇ قىلارمىز، ئەمما ئۆزىمىزگىمۇ پۇختا بولساقمىكىن دەيمەن. بىلمىگەك توم بولسا، دۈشمىنىڭ سالامغا كەپتۇ، دېگەن گەپ بار. بىزمۇ بىر-ئىككى يۈز پالىگانىنى جابدۇپ، ھەر ئېھتىمالغا قارشى ئۆزىمىزنى پۇختىلاپ قويساقمىكىن، تېمى ئېگىز باغچىغا كانتۇ③ كىرەلمەيدۇ ئەمەسمۇ؟

— ھازىر ئوردىدا قانچە پالىگان بار؟ — سورىدى شامەخسۇت.

---

① بۇ تۈزۈم بويىچە، قۇمۇلنىڭ يەرلىك خەلقى ۋاڭنىڭ «دۆلى»، يەرلىك ھۆكۈمرانلىرى ۋاڭىشلىق ئىلتا مىراس بېرى ھېسابلىنىپ، ئوردىنىڭ نەچچە ئون مىڭ مولۇق يېرىنى دېھقانلار ھەقسىز تەرىپ، پۈتۈن مەھسۇلاتنى ئوردا ماڭغۇلىرىغا تاپشۇراتتى، ھۆكۈمەت ماڭغۇلىرىغا غەللە-پاراق قۇيمايتتى، شۇنداق بولغاچقا، قۇمۇلدا ئۇرغۇن ئەسكەر ئۇرغۇزۇشقا توغرا كەلسە، ئۇلارنىڭ تەمىناتى بىر مەسىلە ئىدى، بۇ يەردە شۇ نۇقتىنى كۆزدە تۇتۇلغان.

② ھۆكۈمەت تەرىپىدىن چىقىرىلىدىغان رەسمىي ھۆججەت، دېمەكچى.

③ كانتۇ — ئوغرى.

ــ ئەلمانتىن ئاشمايدۇ، يەنە بىرەر يۈز پالگان يىغىپ، ھە راست، ھېلىقى خوجىنىياز پالگانىنىمۇ ئەپكېلىپ، ياراملىقراق بىرسىنى پالگان بېشى قىلىپ قويىساقمىكىن دەيمەن. قورال - يارىقىمىز يېتىپ ئاشقۇدەك بار، ــ دېدى يۈسۈپ تەيىجى سەل ئىھتىيات بىلەن.

شامەخسۇت «خوجىنىياز» دېگەن ئىسىمنى ئاڭلاپ، يەنە تاتىرىپ كەتتى. بىردەم جىملىقتىن كېيىن، يۈزىنى تام تەرەپكە ئۆرۈپ مۇنداق دېدى:

ــ نېمە قىلسىڭىز قىلىڭ. ئەمما ھېلىقى خوجىنىياز دېگەنگە كوسوينىڭ ئۇچىنىمۇ تۇتقۇزغۇچى بولماڭ.

شۇنىڭدىن كېيىن، يۈسۈپ تەيىجى ئايسە ئاپپاقنى چاقىرتىپ كېلىپ، شامەخسۇتنىڭ خوجىنىيازنى كەچۈرۈم قىلغانلىقى توغرىسىدىكى رەسمىي يارلىقىنى ئۇنىڭ قولىغا تۇتقۇزدى ۋە خوجىنىيازغا كېچىل بولغان ئاخۇنلۇقۇم باشلىق يۇرت چوڭلىرىنىمۇ شۇ كۈنىلا تىل خەت ئالدى. يۇقىرىدا ئېيتىلغان كوسوي نىياز بۇ يارلىقنى ئېلىپ، بورتالاغا مېڭىپ بولغۇچە خوجىنىيازنىڭ كېچىرىم قىلىنغانلىقى توغرىسىدىكى گەپ چوڭ ۋەقە سۈپىتىدە پۈتۈن قۇمۇل دىيارىغا پۇر كەتكەنىدى.

ــ ئىبرەتىنبات ئاكا، ھەممە گەپنى ئۇقتۇڭ، ئەمدى بۇ ئىشقا سەن قانداق مەسلىھەت بېرىسەن؟ ــ دېدى خوجىنىياز پالۋان ئەتىگەنلىك چاي ۋاقتىدا.

ــ سىلەر مۇسۇلمانلاردا تەقدىرسىز قىل تەۋرىمەس، دېگەن گەپ بار، شۇنداق ئەمەسمۇ؟ بۇنىڭ ھەممىسى خۇدانىڭ ئىرادىسى، تەۋەككۈل قىلىپ بار، ئۇكام! قېرى ئاناڭنىڭ ئۇۋالىغا قالما، ــ دېدى ئىبرەتىنبات خوجىنىياز پالۋاننىڭ مۇرىسىگە قولىنى قويۇپ. ئاندىن ۋەزمىن بىر ئاھاڭدا مۇنداق دەپ قوشۇمچە قىلدى:

ــ ساڭا دەيدىغىنىم، ئۆزۈڭگە ھەرزامان پەخەس بول، ئۇكام. پادىشاھ دېگەن بىر نېمىلەرنىڭ گېپىگە ئىشىنىپ كەتكىلى بولمايدۇ. تۆمۈر خەلىپىنىڭ ئاقىۋىتىنى ئېسىڭدىن چىقارما. پادىشاھلار لاۋۇلداپ يېنىپ تۇرغان ئوتقا ئوخشايدۇ. يىراقراق تۇرۇپ، ئىسسىنساڭ بىر گەپ، بەك يېقىن بېرىۋالساڭ بىر يېرىڭنى كۆيدۈرۈپ قويىدۇ.

ــ رەھمەت ئاكا، مېنى ئۆز قېرىندىشىڭدەك كۆرۈپ، ياخشى كۈنىنىڭ يامىنىدا بېشىمنى سىيلىدىڭ، سېنىڭ قىلغان ياخشىلىقىڭنى ھەرگىز ئۇنۇتمايمەن، ــ دېدى خوجىنىياز پالۋان كۆزىگە ياش ئېلىپ.

ئىبرەتىنبات ئۇن - تىنسىز سىرتقا قاراپ ماڭدى. خوجىنىياز بىلەن كوسوي نەيزلارمۇ سەل ھەيران بولۇپ، ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى. شۇ ئاردا ئىبرەتىنباتنىڭ خوجىنىيازنى قىچقارغان ئاۋازى ئاڭلاندى.

بۆرتەناچىن ئىگەر - جابدۇقلۇق بىر قاربىغىز ئاتنى تۇتۇپ ئىشىك ئالدىدا تۇراتتى. ئىبرەتىنباتنىڭ قولىدا ئۆز يېنىدىن ئايرىمايدىغان موڭغۇل قامچىسى ① تۇتۇق

① بۇ خىل موڭغۇل قامچىسى ئۇچىغا تۆپىنىڭ مايمۇدەك ياۋىلۇتتا توغۇشۇن توشۇپ، تېپىشتىن ئالتە تىرلىق قىلىپ ئۆرۈلىدۇ. ئۇنىڭ تېۋىلغىدىن قىلىنمىدىغان يېرى ئۆزىدىن ئىككى - ئۈچ دەسسە تىڭا (يەنى چوڭ بىر غېرىچ) بولىدۇ، ساپ قىلىنمىدىغان تېۋىلغا بىر تال يىلان بىلەن قوشۇپ تۆزلۈق سۇغا ئوتتۇز توققۇز كۈن چىلاپ قويۇلىدۇ. ئەتىسىدە، بىر ئاياز ئېكىلۈچىلەر ھالغا كىرىپ، ئاسان سۇنمايدىغان بولىدۇ، موڭغۇللار بۇنداق قامچا بىلەن بۆرە ئۆلتۈرەلەيدۇ. شۇڭا بۇ خىل قامچا ناھايىتى ئەتىۋارلىق سانىلىدۇ.

لۇق ئىدى.

— بۇ بىزنىڭ ساڭا يوللۇقمىز بولسۇن، — دېدى ئېردېنبات ئاتىنىڭ چۈلۈۋرى بىلەن ھېلىقى قامچىنى خوجىنىيازنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپ، — قازا يېتىپ، ئات بىر نېمە بولۇپ كەتسىمۇ مەيلى، ماۋۇ قامچىنى مېنىڭ ئورنىمدا كۆرۈپ، بېلىگىدىن ئايرىما.

خوجىنىياز قامچىنى دەرھال بېلىگە قىستىپ، ئېردېنباتنى قۇچاقلىدى. ھەر ئىككىسىنىڭ كىرپىكلىرىدىن ياش تامچىلىرى باھارقۇياشنىڭ ئەتىگەنلىك نۇرىدا گۈل بەرگىدىكى شەبنەم دانىچىلىرىدەك پارقىراپ تۇراتتى. بۆرتەناچىن بولسا، مەكىزىگە ئېقىپ چۈشۈۋاتقان ياش تامچىلىرىنى تۇيماي، ھوشسىز كىشىدەك قېتىپ قالغانىدى. خوجىنىياز مەككە تەۋەرۈكى بولغان بىر ئالتۇن ئۈزۈكنى چىمچىناق قولىدىن چىقىرىپ، ئېردېنباتقا قارىدى، ئېردېنبات: «بوپتۇ، قېرىنداشلىقىڭلارنىڭ خاتىرىسى بولۇپ قالسۇن» دەپ كۈلۈمسىرىدى. خوجىنىياز ئۈزۈكنى بۆرتەناچىننىڭ قولىغا سېلىپ قويدى.

5

— مانا، ئېردېنباتنىڭ يادنامىسى ھېلىمۇ يېنىمدا، — دېدى خوجىنىياز ھاجى كەڭ تاسما بەلبېغىغا قىستۇرۇپ قويۇۋاتقان قامچىسىنى سۆھبەتداشلىرىغا كۆرسىتىپ.

قىسقا ساپلىق موكۇل قامچىسى قولىدىن — قولىغا ئۆتۈۋاتقاندا، «بۇ يادنامە موكۇل خەلقى بىلەن ئۇيغۇر خەلقىنىڭ دوستلۇق بەلگىسى ئىكەن» دېدى بۇرھان شەھىدى مېھمانلارغا چاي قۇيۇپ ئولتۇرۇپ.

— بورتالادا ئېردېنبات بىلەن خوشلاشقاندىن كېيىن يەنە قەيەرلەردە بولدىڭىز؟ — دېدى ھەيدەر ئەپەندى ھاجىنىڭ سەرگۈزەشتىسىگە قىزىقىپ.

خوجىنىياز ھاجى بورتالادىن توقسۇنغا، ئاندىن قۇمۇلغا بېرىپ، قېرى ئانىسى بىلەن كۆرۈشۈپ ئالغاندىن كېيىن، يۈسۈپ تەيجىگە سالام بېرىشكە كىرگەنلىكىنى، ئاندىن يۈسۈپ تەيجىنىڭ دەۋىتى بىلەن ۋاڭ ئوردىسىنىڭ «پالگان بېشى» بولغانلىقىنى، بەختىكە يارىشا، شاھەخسۇت ئىبنى كېسەل بولغانلىقى ئۈچۈن، ھازىرغا قەدەر ئۇنىڭ بىلەن ئۇچراشمىغانلىقىنى ھېكايە قىلىپ بەردى.

— ھازىرچۇ، جىڭ شۇرېن نەزەرىنىڭ ۋاڭ بولۇشىغا قوشۇلمىغاندەك تۇرامدۇ؟ — سورىدى تاھىر بەگ تۇرۇپكىسىنى شوراپ ئولتۇرۇپ.

— بۇنى بىلمىدىم. يۈسۈپ تەيجى ئۆزىنىڭ تۈگىمىسىنى ئەگەشتۈرۈۋېلىپ، كۈندە ياموللىغا قېتىرىغىنى، ماڭا گەپ قىلىغۇدەك پۇرچىسىمۇ يوق. ئەمما — زە، ئەپيۇنكەش نەزەر ۋاڭ بولۇپ قالسا، قۇمۇل خەلقىنىڭ بېشىغا تېخىمۇ زور بالا ياغمدۇ، ئۇ چاغدا...

— ھە، ئۇچاغدا، يەنە بىر يېغىلىق قوپتۇرمىز دېسىلە، شۇنداق ئەمەسمۇ؟ — دەپ كۈلدى مەخسۇت مۇھتى ھاجىنىڭ گېپىنى بۆلۈپ.

— ئەلۋەتتە، بۆرىدىن قۇتۇلۇپ يولۋاسقا تۇتۇلۇساق بولماس، — دېدى ھاجىم ئاندىن، — نەزەرنى يولۋاسقا ئوخشاتقىنىم سەل بولماي قالدى، ئۇنى لالما ئىت، دېسەم توغرا بولۇر، — دەپ كۈلۈمسىرىدى.

ــ ئەمما هاجىم، راست گەپىنى قىلاي، كۆڭلىڭىزگە كەلمىسۇن، سىز شۇ لالما ئىتنىڭ ئۇۋىسى بولغان ۋاڭ ئوردىسىنىڭ خىزمىتىگە كىرىپ، خۇددى قولغا ئۆگىتىلگەن قاپلانغا ئوخشاپ قالدىڭىز، ئەمدى ئۆي قاپلىنىدىن نېمىنى كۈتكىلى بولىدۇ؟ ــ دېدى ھەيدەر ئەپەندى مەسخىرە ئارىلاش تەلەپپۇز بىلەن.

ئۇنىڭ «ئۆي قاپلىنى» دېگەن گېپى ھاجىمنىڭ كۆڭلىگە قاتتىق تەگدى چېغى، ئۇ ئورنىدىن دەس قوپۇپ، يوغان مۇشتۇمى بىلەن ئۈستەلگە بىرنى ئۇردى ـ دە، «نېمە، ئۆي قاپلىنى؟! قاراپ تۇرۇڭ، سىز دېگەن ئۆي قاپلىنى نېمە ئىشلارنى قىلدىڭكەن! بىزدە ئۆزۈڭنى ئەر چاغلىساڭ، ئۆزگىنى شىر چاغلا دېگەن گەپ بار» دەپ ئۆيدىن ئىتتىك چىقىپ كەتتى.

«ھە... ي، ياماق قىلدىڭىز، ئەپەندىم» دېگەن يېتى مەخسۇت مۇھىتىمۇ ئالدىراش سىرتقا ماڭدى. بىراق ھاجىنىڭ سايىسىمۇ كۆرۈنمەيتتى.

ئۇ قايتىپ كىرگەندىن كېيىن، ھەيدەر ئەپەندى مۇنداق دېدى:

ــ پاھ، مىجەزى نېمىدېگەن چۈس ئادەم بۇ؟ تۆمۈر خەلىپىگە زادى ئوخشىمايدىكەن.

ــ ئوخشىمىغىنى ياخشى، ــ دەپ كۈلۈپ قويدى تاھىر بەگ.

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى
www.uyghurkitap.com

مەسەل، يۇمۇر، ساتىرا

ياسىن خۇدابەردى

كوزىسى سۇنغان باشلىق

1

باشلىق يېتىپ قاپتۇدەك
تاماق يېمەي، چاي ئىچمەي،
ئېتىۋاپتۇ ئىشكنى
ھېچ كىم بىلەن كۆرۈشمەي.
ئاخشام ئىچكەن «ئاچچىقسۇ»
چىشلىۋاپتۇ بېشىنى،
ياندۇرۇپتۇ قالدۇرماي
يېگەن-ئىچكەن ئېشىنى.
«مەن كېسەل دەپ ياغلىتتا
تېگىۋاپتۇ بېشىنى.
ئالدىراشتا يوتقانىنىڭ
يېپىنىپتۇ تېشىنى.
ئۆرلىگەندەك ئىسسىتمىسى،
يۇمۇۋاپتۇ كۆزىنى.
ھوشسىزلىقنىڭ دەستىدىن
بىلمىگەندەك ئۆزىنى.
كار قىلماپتۇ دوختۇرنىڭ
بەرگەن ئېسىل دورىسى.
بىر ئېلىپتۇ ئەتراپنى
خانىمنىڭ نالىسى.
شۇ تەرىقە بىچارە
بىر ھەپتىدەك يېتىپتۇ.

كۆرۈشەلمەي جىق ئادەم،
تالادىنلا كېتىپتۇ.
ئىداردىدە خەت-چەكلەر
يېتىپ قاپتۇ بېسىلىپ،
تەستىق كۈتۈپ ئۇرغۇن ئىش
تۇرۇپ قاپتۇ ئېسىلىپ.

2

دەل شۇ چاغدا بىر خەۋەر
چاقماق كەبى تارقاپتۇ.
«يۇقىرىدىن بىر باشلىق
شەھىرىمىزگە كەپ قاپتۇ.»
بۇ خەۋەرنى شۇ زامان
«ئاغرىق» باشلىق ئاڭلاپتۇ.
بىرەمدىلا كېسەلدىن
ھېچ بىر ئەسەر قالماپتۇ.
مېھمان باشلىق قەدىمى
داۋا بولۇپ ئۇنىڭغا،
ئۇستىدىكى يوتقانىنى
چۆرۈپ تاشلاپ بۇلۇڭغا،
تەتۇر كىيىپ كەشتىنى
چىقىپتۇ ئۇ تالاغا.
جىق خەق كۈتۈپ تۇرسىمۇ،
قارىماستىن ئۇلارغا،

يۇگرەپ بېرىپ مېھماننى
ياتىقدىدىن تېپىپتۇ.
پايپېتەك بوپ ئۆزىنى
ئايىغىغا ئېتىپتۇ.
پۇتى كۆيگەن توخۇدەك
ھېچ بىر ھالى قالماپتۇ.
كۆتۈش ئۈچۈن مېھماننى
يۇگىرەپ پۇتى تالماپتۇ.
تەييارلاپتۇ زىياپەت
باشلىق مېھمان شەنىگە.
ماختاپتۇ ئۇ باشلىقنى
تونۇشتۇرۇپ ھەممىگە.
بەك قىزىپتۇ زىياپەت
نەغمە - ناۋا، ساز بىلەن.
چاقىرىلغان شوخ قىزلار
ئۇسسۇل ئويناپ ناز بىلەن.
ئاخىرلىشىپ زىياپەت،
داستىخاننى يىغىپتۇ.
تانسا - دېسكو ئويناشتا
كاتتا سورۇن قۇرۇپتۇ.
شادلىققدا ساھىبخان
ئۆزى چۈشۈپ سورۇنغا،
پىرقىراپتۇ نەچچە رەت
ئولتۇرماستىن ئورۇنغا.
تانسا تازا قىزىپتۇ
سەھەرگىچە توختىمايۇ.
سازچىلار ساز چېلىپتۇ
ئارام ئالماي ئۇخلىمايۇ.
تولا ئويناپ - پىرقىراپ
زېرىككەندە ئادەملەر،
قايتىشىپتۇ بىر - بىرلەپ
تاشلاپ يېنىك قەدەملەر.
ئوي - خىيالغا پېتىپتۇ
قېلىپ باشلىق بىر ئۆزى.
چاقىرغاندەك بولۇپتۇ
ئاڭا تەلەي يۇلتۇزى.

3

مېھمان باشلىق ئەتىسى
كەتمەك بوپتۇ جابدۇنۇپ.
سۆز باشلاپتۇ ساھىبخان
كۆچۈكلىنىپ - يالۋۇرۇپ:
«كۆتەلمىدۇق تۆزۈكرەك،
بىزنى ئەپۇ ئەتسىلە.
تەييارلىدۇق ئاز سوۋغا،
ئۆيگە ئالغاچ كەتسىلە.»
ياق دېگەنگە ئۇنىمايۇ،
تەقدىم قىپتۇ سوۋغىنى،
ئىشقا سېلىپ نەچچە ئون
چاپارمەننى، دوغىنى.
تولۇپ زەللە - سوۋغىغا
ماشىنىنىڭ ئارقىسى،
يەرگە پېتىپ كېتىپتۇ
«شۇنياڭجىيەن» نىڭ چاقىسى.
دەپتۇ باشلىق ساھىپخان:
«ھەمراھ بولاي چۈشكىچە.
بىللە بېرىپ ئۆزىتاي
تەۋەمىزدىن چىققىچە.»
رەت قىلسىمۇ چوڭ باشلىق
ئۇنىماستىن تەگمىشىپ،
ماشىنىغا چىقىپتۇ
چوڭ باشلىقنا ئەگىشىپ.

4

يول ئۈستىدە جەڭ - يېزا
سېلىپ يەنە داسقانىنى،
يۈكسەك - ئالىي ھۆرمەتتە
كۈتۈۋاپتۇ مېھمانىنى.
نۇرغۇن پۇلدۇق بوتۇلكا
كەلتۈرۈلۈپ قاۋاقتىن،
تەكشىلىپتۇ مېھمانلار
شىركەيىپ بوپ شارابتىن.

خەيرلىشىپ چوڭ باشلىق
ماشىنىغا چىقىپتۇ.
ھۈرمەت بىلەن ئادەملەر
ئۇنى يولغا سېلىپتۇ.
لېكىن قالماي ئارقىدىن
بىزگە تونۇش ساھىبخان،
ھەمراھ بولۇپ باشلىققا
يول ئېلىپتۇ شۇ ھامان.
شوپۇرغا تېز ھەيدە، دەپ،
باشلىق بۇيرۇق قىلىپتۇ.
مەلىلەر كۆپ، يول ئۇزاق،
كارۋان ئىتتىك چېپىپتۇ.
ئوتى ئۆچۈپ تۇيۇقسىز،
توختاپ قاپتۇ «ۋولگىسى»
«ئاپلا!» دەپتۇ ساھىبخان،
ئەمدى قانداق بولغۇسى؟!
شوپۇر ئىشقا كىرىشىپ،
جان دىلىدىن تىرىشىپ،
قارا تەرگە چۆمۈپتۇ،
ۋاقىت بىلەن ئېلىشىپ...
كىچىك باشلىق ئويغا غەرق،
قىلغىنىدىن مىڭ رازى.
ئەمدى ئۇنىڭ گېپىي چوڭ
كۆچلۈك بولار ئاۋازى.
«چوڭ باشلىقنى ئالدىمغا
ئېلىپ كەپتۇ خۇدايىم.
شۇنداق ئامەت ئۈزۈلمەي
كېپ تۇرسىكەن، ئىلاھىم.
يۇقىرىدا بولمىسا
ئاشۇنداق بىر تىرىكىڭ،
ھۈلۈك مەھكەم بولمايدۇ،
نېمە سېنىڭ كېرىكىڭ؟!
مانا ئەمدى گېپىم چوڭ،
خاتىرجەمدۇر يۈرىكىم.
ئەجەب ئەمەس ئەمەلگە

ئاشسا ھەممە تىلىكىم.
چوڭ باشلىقنىڭ سۆزلىرى
قۇلىقىمدا جاراڭلار:
«ھەممە ئىشتا رەھبەرنىڭ
ئاغزىغىلا قاراڭلار.»
دېگەن چاغدا ھەممەيلەن،
ماڭا نەزەر تاشلىدى.
سۆزگە كىرمەس بەڭباشلار
باشلىرىنى قاشلىدى.
ئاشۇ گېپىي مەن ئۈچۈن
تاغدەك يۆلەك ئەمەسمۇ!
ئىلپەت بولۇش چوڭلارغا
شانۇ-شەرەپ ئەمەسمۇ!
نەچچە قېتىم مۇرەمنى
قېقىپ قويدى دوستانە.
ئازلىق قىلار ئۇنىڭغا
بولسام قانچە مەستانە.
بۇ قېتىممۇ مەن ئۇنىڭ
ئالدىم راسا گىلىدىن.
ئەمدى ياغار مەن ئۈچۈن
ياخشى گەپلەر تىلىدىن...»
شۇنداق ئويغا بەنت بولۇپ،
كۆزىن ئېچىپ قارىسا،
كېتىپ قاپتۇ چوڭ باشلىق،
كۈتمەستىن ئۇنى ئەسلا.
جىددىي ئىشلەپ شوپۇرمۇ
ماشىنىنى ئوڭشاپتۇ.
بىرىدىن يېنىك تىن ئېلىپ،
باشلىق خۇشال ئەسنەپتۇ.

ئوقتەك ئۇچۇپ ماشىنا
بىر يېزىغا كىرگەندە،
كىچىك باشلىق ۋارقىراپ
دەپتۇ يەنە «تېز ھەيدە!»

ئوقتەك ئۇچقان ماشىنا
بىر دوقمۇشتىن ئايلىنىپ،
توختاپ قاپتۇ تۇيۇقسىز
دەھشەت بىلەن سىلكىنىپ.
ئويغانغاندەك چۈشىدىن
باشلىق قارار ئەتراپقا.
كېتىپ يەردە ھۇشىدىن
ياتار بىر قىز شۇ تاپتا.
كىچىك باشلىق بىپەرۋا:
«باشلىققا تېز يەت!» دەپتۇ.
لېكىن شوپۇر غەزەپتە:
«بۇ چوڭ جىنايەت» دەپتۇ.
بىر دەمدىلا ئەتراپقا
توپلىنىپتۇ جامائەت.
كۆرۈپ مۇنداق ئەھۋالنى
قاينىتۇ غەزەپ - نەپرەت.
كىچىك باشلىق تەمتىرەپ،
كۆز تىكىپتۇ يىراقتا.
مېھمان باشلىق شۇ تاپتا

ئابدۇرۇسۇل ئۆمەر

بارغاندۇ - ھە قاياققا؟
شۇ چاغ شوپۇر باشلىقنىڭ
بۇيرۇقىنى رەت قىلىپ،
مەجرۇھنى تېز قۇتقۇزۇش
ئىشىنى شەرەپ بىلىپ،
مەجرۇھ قىزنى شۇ ھامان
ئېپ مېڭىپتۇ بازارغا.
(تېز بارمىسا دوختۇرغا،
كېتىپ قالار مازارغا.)
قاپتۇ باشلىق تاش يولدا،
نېمە قىلارىن بىلەلمەي.
قېتىپ قاپتۇ مۇرددەك،
يا يىغلىماي، يا كۈلمەي.

خۇشامەتچى كوزىسى
ئەنە شۇنداق سۇنۇپتۇ.
خەلقى - ئالەم نەپرىتى
ئۇنى ۋەيران قىلىپتۇ.

كاسكا

بىر دوستۇم يېرىم تۇندە ئىشىك قېقىپ،
دەلدەڭشىپ كىرىپ كەلدى «ھېيتلىغىلى».
زورىغا كۈلۈمسىرەپ قارشى ئالدىم
چاندۇرماي مىجەزىمنىڭ يوقلۇقىنى.

ئاغزىنى ئاچقانىدى سۆزلەش ئۈچۈن
ئۇرۇلدى ھاراق ھىدى دېمىقمىغا.
دېدى ئۇ: «يېرىم تۇندە كەلدىم ھېيتلاپ،
بۇ مېھنىڭ چىن دوستلۇقۇم ئىپادىسى ساڭا...»

مەرھەمەت، دېدىم ئۆيگە، چاي راسلىدىم،
دېدى ئۇ: «ئېلىپ كىرگىن زاكۇسكاڭنى.
قانغۇدەك ئىچىپ بىر پەس مۇڭدىشايلى،
بىر دەمدە قۇرۇقدايمىز بوتۇلكاڭنى.

سېنىڭمۇ دەردىڭ ئولا، چۈشىنىمەن،
كۈنلەرنى ئۆتكۈزىسەن بەكمۇ تەستە.
نەدىكى قاپاقباشلار بولدى باشلىق،
سېنىڭدەك بىلىملىكلەر قالدى پەستە.»

ئۇ شۇنداق سۆزلەپ كەتتى شۆلگەي چېچىپ،
ئاشكارا بولدى ئۇنىڭ كاسكىلىقى.
جېنىمغا تەگدى غەيرەت، پىتنە، لاپلار،
ھېچكىمنىڭ سۆزلەنمىدى ياخشىلىقى.

سۆز ئاچتى ياشىماقنىڭ مەنىسىدىن،
ماختاندى يۇرگىنىگە «ئويناپ - كۈلۈپ».
تىللىدى باشلىقنى «كۆزى كور» دەپ،
كۆرمەپتۇ تۆھپىسىنى ھەسەت قىلىپ.

سۆز ئاچتى «ئىناۋەتلى»، «ھۆرمەتلى» دىن،
«مېھماندوست، سېخىلارنىڭ پىرى مەن» دەپ.
ماختاندى «يۆلەنچۈكۈم، دوستۇم تولا،
شەھەردە يىگىتلەرنىڭ گۈلى مەن» دەپ.

ماختىدى ئۆيلىرىنى، بىساتىنى،
ماختىدى خوتۇنىنى، بالىسىنى.
ئەسلىدى «شەرسورىغان» چاغلىرىنى،
ئەسلىدى ياشلىقتىكى پارىسىنى.

ئەۋجىگە چىققانسېرى ماختىنىشلار،
ئاڭلاندى قۇلىقىمغا مۇشت ئۇرغانىدەك.
نە ئىلاج، ئولتۇرىمەن ئەسنەك تۇتۇپ،
كۆزۈمگە سالدى توزاق ئۇيقۇ - مۇگدەك.

ئارىلاپ سۆز قىستۇرسام، دەيدۇ تېخى:
«ھەي كاسكا، ئاڭلىغىنا قۇلاق سېلىپ!»

بولدى دەپ سەن دېگۈچە مەن دەۋالاي،
ئولتۇردۇم ئۆزۈمنى مىڭ تەستە بېسىپ.

تۇگىدى پېچەتلىك بىر بوتۇلكىمۇ،
لېكىن ئۇ قوزغالمدى ئىچىمىز دەپ.
يوق! دېسەم، دېدى: «ئەتتەڭ! كەلگەنىدىم
بۇگۈنكى ئۇيقۇدىنمۇ كېچىمىز دەپ.»

خوش، دېدى ئوتتۇز قېتىم ئۆيدىن چىقماي،
كاپشىدى بوسۇغىدا يېرىم سائەت.
ئايىغى بىر نۇقتىدىن داجىمايدۇ،
قالمىدى ۋۇجۇدۇمدا قىلچە تاقەت.

توخۇلار چىللىغاندا ئۇزىدى ئۇ،
ئۇھ! دېدىم قۇتۇلغاندەك بىر بالادىن.
كېچىلىك شېرىن ئۇيقۇم بولدى ھارام،
يىرگەنىدىم قۇرۇق سۆزگە مەھلىيادىن.

كىتابخان، سىلەرگىمۇ ئۇچرىغاندۇ
مۇشۇنداق كاسكىلاردىن قانچىلىرى.
دەۋرىمىز ئۇچقۇر دەۋر، ۋاقىت ئالتۇن،
يوقالسۇن ۋاقتىمىزنىڭ ئوغرىلىرى.

ئەركىن داۋۇت

ھاماقەتلەر نەزمىسى

خىزمىتىم كۆپ

خىزمىتىم كۆپ، ئىشىم ئالدىراش
بىكار تۇرماي ھەريان چاپىمەن.
ياخشىلاردىن زىدىڭ - زىدىڭ چىقىرىپ
باشلىقىمغا دەرھال چاقىمەن.
سالام - سائەت قىلمىغانلارنى
ھايال تۆتمەي چەتكە قاقىمەن.

ئېسىل ھۈنەر

مەن تۇلكىدىن ئالغان تەلىمات،
بولۇپ چىقتىم ئۇستا سېھرىگەر.
چىرايىمدىن ياغدۇرۇپ كۈلكە
نېمە دېسەم ھەممە ئىشىنەر.

لەدە بولسا كۆپرەك مەنپەئەت،
شۇ تەرەپكە سالىمەن نەزەر.
بىر ئىلاج قىپ ئالىمەن ئۇنى
ئاققۇزماستىن بىر تامچىمۇ تەر.

ئوك كەلگەندە

ساددىلىقنى كالىغا بەرگەن،
جاپا تارتىپ ئىشلەش نەھاجەت؟
نېمە قىلاي ئۇپرىتىپ جاننى،
مەن ئەمەسمەن چۈنكى ھاماقەت!
كېچە - كۈندۈز ئويلايمەن شۇنى:
تېنىم بولسا ئەگەر سالامەت،
ئوك كەلگەندە بەختۇ - تەلىيىم،
تۆت تەرەپتىن كېلىدۇ ئامەت.

خوش دەيمەن

ياماناڭلارنى كۆرسەم قەيەردە،
توققۇز تازىم قىلىپ خوش دەيمەن.

رىزۋانگۇل ھۇسەيىن

قوللار سۆھبىتى

تاتلىق ئۇخلاپ ياتاتتىم ئۆيدە،
شېرىن خىيال سۈرۈپ چۈشۈمدە.
يىغىلغانمىش قوللار رەتمۇ رەت،
ھەم ئۆزئارا قۇرۇپتۇ سۆھبەت.
مېنىڭ قولۇم بولۇپتۇ مۇخبىر،
يازار ئىمىش ئەھۋالنى بىر - بىر:
بار ئۇندا ھەم گۈزەللىرى تولغان،
سىرتى بىر قات پۇلغا ئورالغان،
بارماق ئۇچى سارغايغان قوللار،
ئەسلىنىمۇ ئۇنۇتقان قوللار.

ياۋاشلارنى ئىلمايمەن كۆزگە،
قېنى، يولنى بوشات، پوش! دەيمەن.
بىلىشمىسەڭ ئەگەر خۇدۇڭنى،
تۇمشۇقۇڭغا يەيسەن مۇشت دەيمەن.
ئىتائەتمەن بولساڭ ئاكاڭغا،
پايدا شۇچاغ بولار قوش، دەيمەن.

يارايمەن

مېنىڭ خۇيۇم ئىتقا ئوخشايدۇ،
قاۋا دېسە تازا قاۋايمەن.
نەپ يەتكۈزگەن كىشىنىڭ كۈندە
تاپىنىنى تىنماي يالايمەن.
ئاچچىقىمنى كەلتۈرگەنلەرنى
ئايايمەن قويماي راسا تالايمەن.
مۇشۇ خۇيۇم - ئادىتىم بىلەن
بەزىلەرگە تازا يارايمەن.
ئالىي شەرەپ بىلىپ مەن ئۇنى،
ئۆمۈر بويى شۇنداق ياشايمەن.

بارىكەن يەنە بازغاندەك قوللار،
تاشتىن گۈھەر قازغاندەك قوللار،
ئاپتاپ كۆرمەي تاتارغان قوللار،
ئىشتا پىشىپ قاپارغان قوللار.
ئاھ، ئاجايىپ كارامەت قوللار،
خىسلەتلىرى ئالامەت قوللار...
كۆرمىگەچكە ئۇلار ھەم مېنى،
باشلاپ كەتتى سۆھبەتلىرىنى.
شۇ چاغ بىر قول چۈشتى مەيدانغا،
ھەممە بىردەك قاراشتى ئاڭا.

سۆزلىدى ئۇ قەددىنى رۇسلاپ،
جۇملىلەرنى ساز، يىغىنچاقلاپ:
«كۈنۈم ئۆتتى قەلەمكەشلىكتە،
بەزى خۇشال، بەزى غەشلىكتە.
ئەجرىم بىلەن بېزەكلەر ياساپ،
قويدۇم دەۋرىم بويىنغا تاقاپ.
كەتتى مانا ئۆمرۈمنىڭ يازى،
ئۆكۈنمەيمەن مەن ئۆندىن رازى»
دەپ ئولتۇردى ئورنىغا بېرىپ،
چىقتى يەنە بىر قول سۆز ئېلىپ:
«بىلسەڭلار مەن سىلەرگە باشلىق،
خۇشامەتتە ئۆتكەنتى ياشلىق.
ئورتا ياشقا يەتكەن چېغىمدا،
بەخت قۇشى قوندى بېشىمغا.
تارتقاچ ئوڭغا دائىم ئامىتىم،
لايىقلاشتى ئاڭا قامىتىم.
ئارزۇيۇم شۇ مەڭگۈ چۈشمىسەم
مەنسىپىمدىن، راسا كۆكلىسەم.»
چىقتى بىر قول مەيۈس بىر هالدا
دىققەت قىلدىم ئاڭا شۇ چاغدا:
«مەن تېرىدىم بىر ئۆمۈر ئاشلىق،
دانغا سېڭدى شۇ ئالتۇن ياشلىق.
قۇۇ چاشقانلار ئوغرىلاپ بىراق،
ئىچ باغرىمغا سېلىشتى پىراق».
دەپ ئولتۇردى بېرىپ جايىغا،

چىقتى بىرسى ئۇنىڭ ئورنىغا،
«دوستلار! دۇنيا دېمەك ئۆزى پۇل.
پۇلسىز هامان تەۋرىمەيدۇ قىل.
بارچە ئالەم راهىتى پۇلدا،
پۇل بولسا بار هەممىسى قولدا.
شۇڭا مېنىڭ هاياتىمۇ پۇل.
ئۇرۇق - تۇغقان، قاناتىممۇ پۇل.
هەم كۈنۈ - تۈن خىيالىم پۇلدا،
تىنىم تاپماس جىسمىم بۇ يولدا.
قۇۇلۇق - شۇملۇق هەممىنى قىلىپ،
پۇل تاپىمەن جاهاننى كېزىپ.»
دەپ ئولتۇردى ئورنىغا بېرىپ،
چىقتى يەنە بىر قول سۆز ئېلىپ،
دېدى: «تاۋلاپ هەر كۈنى تۆمۈر،
ئۆتتى شۇنداق، دوستلار، بىر ئۆمۈر.
هەر ۋېنتسىدا باردۇر ساپ تەرىم،
هەم تەر بىلەن تۆكۈلگەن مېهرىم.
ئۆتمىسەممۇ ئۇنچە بايلىقات،
هالال هەققىم قىلار مېنى شاد.»
گۈس - گۈس قەدەم تاشلاپ ئۇ مېڭىپ
ئورۇن ئالدى جايىغا بېرىپ.
نېمىدېگەن سىرلىق بۇ قوللار
گاهىسى تۈز، قىرلىق شۇ قوللار...
چۈشمۇ تۈگەپ ئېچىلدى كۆزۈم،
هەيرانلىقتا قالدىممەن ئۆزۈم.

هېژىم قاسىم

«ئۇستىلىق بىلەن كۆچۈرۈش»نىڭ ئەمەس، ئىجادىي ئەمگەكنىڭ مەھسۇلى

«تارىم» ژۇرنىلىنىڭ 1988 - يىلىنىڭ 4 - سانىدا يولداش سىددىقھاجى روزىنىڭ «ئۇستىلىق بىلەن كۆچۈرۈشمۇ ياكى ‹تالانت› نىڭ مەھسۇلىمۇ؟» ناملىق ماقالىسى ئېلان قىلىندى. بۇ ماقالىدە شائىر ئارسلاننىڭ كىتابخانىلار يارىتىپ ئوقۇيدىغان «يۇلتۇزلار يۇرتى»، «ئاھ، مېنىڭ خەلقىم» ناملىق داستانلىرى بىلەن «زېمىن ئەركىسى» ناملىق باللادىسى نۇقتىلىق ھالدا تەنقىد قىلىنغان. تەنقىدچى شائىر ئارسلاننىڭ ھەققىي شائىرلىق تالانتىنىڭ مەھسۇلى بولغان تارىخىي لىرىك داستانى ــ «يۇلتۇزلار يۇرتى» نى گېيۇرگى لېئونىدزىنىڭ «ستالىن» ناملىق داستانىدىن «ئۇستىلىق بىلەن كۆچۈرۈلگەن»، «‹يۇلتۇزلار يۇرتى› داستانىدا لىرىك تەسۋىرلەنگەن ھەربىر تارىخىي شەخسنىڭ ئۇسىتىدە سەرپ قىلىنغان قۇرۇق ھاياجان ۋە ئەسەرگە سىڭدۈرۈلگەن پىكىر ھەم تارىخىي ئوبيېكتلارغا بېرىلگەن باھا ... ‹ستالىن› داستانىنى مەنبە قىلىپ، ‹يۇلتۇزلار يۇرتى› غا يۆتكەلگەن»، «‹يۇلتۇزلار يۇرتى› داستانى بىلەن ‹ستالىن› داستانى ئوخشاش» دەپ قارىسىغىلا سۆزلىگەن.

چەت ئەل شائىرى غاپۇر غولامنىڭ «يولداش ستالىنغا» ناملىق سېكىلىنىڭ «ئۆزبېكىستان» ناملىق قىسمىنى كۆتۈرۈپ چىقىپ، «يۇلتۇزلار يۇرتى» دا يۇرتقا بولغان چەكسىز چوڭقۇر مۇھەببەت بىلەن كۈيلەنگەن تارىخىي ئەمىيەتكە ئىگە بىر مۇنچىلىغان يەر - جاي ناملىرى ھەمدە ئۇ يەرلەردىن چىقىدىغان داڭلىق يەرلىك مەھسۇلاتلار ۋە مېۋە - چېۋىلەرنىڭ ئىسىملىرىدىن يەتتىنى يىغىشتۇرۇپ (ئەمەلىيەتتە يەتتىلا ئەمەس) ئۇنى غاپۇر غولامنىڭ ھېلىقى سېكىلىدىن «كۆچۈرۈۋېلىنغان» دەپ، يالغان پاكىت ياسىغان.

ئۇ يەنە «‹يۇلتۇزلار يۇرتى›، ‹ستالىن›، دىن كۆچۈرۈلگەن بولسا، ‹ ئاھ، مېنىڭ خەلقىم› داستانى بىلەن ‹زېمىن ئەركىسى› باللادىسى ‹داستانىدىن داستانغا پىكىر كۆچۈرۈش، يەنى ئۆزىنىڭكىنى ئۆزى كۆچۈرۈش ئارقىلىق يېزىلغان›، «‹يۇلتۇزلار يۇرتى›، ‹ئاھ، مېنىم خەلقىم› داستانى بىلەن ‹زېمىن ئەركىسى› باللادىسى ‹ستالىن› دىن كۆ-

چۆرۈش ئارقىلىق ئۆزە تۇرغان» دېگەن ۋە بۇ ئەكى داستان، بىر باللادنى «بىر - بە - رىگە سېلىشتۇرۇپ، ئۆزىنىڭكىنى ئۆزى» قانداق «كۆچۈرگەن» لىكىنى ھەم بۇ ئۇچ ئەسەرنىڭ «ئەسلى مەنبەسى» بولغان «ستالىن» داستانىدىن قانداق «كۆچۈرۈلگەن» لىكىنى ئىسپاتلىماي، «سېلىشتۇرۇشقا ۋاقتىم يوق» دەپ، مەسىلىدىن ئۆزىنى قاچۇرغان.

ئاپتور ئۆزى ياساپ چىققان ئاساسسىز بوھتان ۋە ئويدۇرمىلارنى پەلسەپىنىڭ قوغدىشىغا ئېرىشتۇرمەكچى بولۇپ، ماتېرىيالىستىك دىئالېكتىكىنىڭ تۈپ ئاساسىي پرىنسىپ ۋە قائىدىلىرىنى جاتاڭ شەرھىلىگەن.

بۇنىڭدىن باشقا، ئاپتور بۇ ماقالىسىدە ئەدەبىي ئىجادىيەتتىكى ئۇسلۇب، خاراكتېر، ئىلھام، تالانت قاتارلىق مەسىلىلەر توغرىسىدا قىياسەن گەپ قىلىپ، ئۇلارنى بىر تەرەپلىمە ياكى پۈتۈنلەي خاتا ئىزاھلىغان، ئەسەرنىڭ ئىدىيەۋىلىكى، بەدىئىيلىكى ھەمدە ئەسەرگە سىڭدۈرۈلگەن شائىر روھىنىڭ قانداقلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىشكە ئۇرۇنمای، ئەكسىچە شەخسنىڭ ئىززەت - نەپسى ۋە غۇرۇرىغا تېگىدىغان قوپال گەپلەرنى ئويلىلا دەۋەرگەن.

يولداش سىدىقھاجى روزىنىڭ بۇ ماقالىسىدە مۇجمەل، چېگىش، خاتا نۇقتىنىزەرلەر ناھايىتى كۆپ. مەن بۇ ماقالەمدە پەقەت بىرقانچە مۇھىم مەسىلىلەر ئۈستىدىلا توختىلىپ ئۆتىمەن.

1

«يۇلتۇزلار يۇرتى» داستانى «ئۇستىلىق بىلەن كۆچۈرۈش» نىڭ ئەمەس، بەلكى شائىرانە تالانتنىڭ مەھسۇلى.

«ئاتۇش ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىنىڭ 1983 - يىللىق 1 - سانىدا «يۇلتۇزلار يۇرتى» داستانىنىڭ ئازغىنە بىر قىسمىنى تونۇشتۇرغاندا، ئۇنىڭغا يانداپ بېرىلگەن توغرا ۋە ھەققانىي تەھرىر ئېلاۋىسىدىن قاينىاپ كەتكەن يولداش سىدىقھاجى روزى بۇ تەھرىر ئېلاۋىسىگە بىرمۇنچە گەپلەر بىلەن قاتتىق تاپا - تەنە قىلغاندىن كېيىن، «پوئېزىيىنىڭ لىرىك چوققىسى ھېسابلانغان ‹يۇلتۇزلار يۇرتى› داستانى گىرۇزىن شائىرى گېئورگى لىرىك چوققىسى ھېسابلانغان ‹ستالىن› داستانىدىن ئۇستىلىق بىلەن كۆچۈرۈلگەن»، «ئاپتورنىڭ شېئىرىي ئىلھامى... ئارسلانغا تەئەللۇق ئىلھام بولماستىن، غەيرىي مۇستەقىل ئىجادىي بولۇش سۈپىتىدە ئۇسلۇب ۋە باشقا جەھەتتىن گىرۇزىن شائىرىغا تەئەللۇقتۇر»، «گۈزەللىك يارىتىشقا چامى يەتمىگەن شائىر... ‹ستالىن› داستانىدا ياراتقان گۈزەللىكنى ‹يۇلتۇزلار يۇرتى› داستانىدا جەملىگەن»، «پەلسەپىۋى پىكىرلىنىڭ ئىچكى نۇرنى... ‹ستالىن› داستانىدىن ‹يۇلتۇزلار يۇرتى› غا كۆچۈرگەن، پەقەت مۇشۇنداق جەريانىدىن كېيىنلا، ‹يۇلتۇزلار يۇرتى› مەيدانغا كەلگەن» ۋەھاكازالار دېدى.

«يۇلتۇزلار يۇرتى» داستانى راستىنلا «ستالىن» داستانىدىن كۆچۈرۈلگەنمۇ؟

بۇ سوئالغا جاۋاب بېرىشتىن ئىلگىرى «كۆچۈرۈش» دېگەن نېمە؟ ئۇ نېمىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؟ قانداق قىلسا «كۆچۈرمىكەش» لىنىڭ ھېسابلىنىدۇ؟ دېگەن مەسىلىلەرنى ئايدىڭلاشتۇرۇۋېلىشقا توغرا كېلىدۇ.

«كۆچۈرمىكەش» لىكنىك ئەسلىدىكى مەزمۇنى مۇنۇلاردىن تەركىب تاپقان بولۇشى لازىم:

قانداقلىكى ئەسەر بولمىسۇن، ئۇنىك مەزمۇنىدىن تارتىپ شەكلىگىچە باشقا بىر ئەسەردىن پۈتۈنلەي ئەينەن كۆچۈرۈۋېلىنغان بولسا، ياكى يەر - جاي ناملىرى، كىشىلەر - نىك ئىسىم - فامىلىلىرى ۋە بىر قىسىم تەسۋىرىي ۋاستىلەرنى ئۆزگەرتىپ، ئاساسىي ۋەقە، ھادىسە. مەزمۇنلارنى ئۆز پېتىچە كۆچۈرۈۋالغان بولسا، بۇ، ئىجادىيەتتىكى كۆچۈرمەكەشلىكنىك دەل ئۆزى بولىدۇ. رېئاللىقتا ماددىي بۇيۇملارنىك شەخسىي ئىھتىياجنى قاندۇرالمىغانلىقى ھەمدە ئاچكۆزلۈك قاتارلىق ئەخلاقسىز پەسكەشلىكلەر تۈپەيلىدىن باشقىلارنىك مۈلكىگە چاك سالىدىغان ھادىسىلەر بولۇپ تۇرغاندەك، سەنئەت ئىجادىيىتىدىمۇ كەسپىي ئەخلاقسىز ناچار بولغان ئايرىم ئاپتورلار ئارىسىدا سەنئەت ئىجادىيىتىگە سالغان «دەسمايىسى»، قابىلىيەت ۋە ماھارىتىنىك يېتىشمەسلىكى قاتارلىق سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئوخشىمىغان دەرىجىدىكى كۆچۈرمىكەشلىك ھادىسىلىرى يۈز بېرىپ تۇرىدۇ. تۇرمۇشتىكى ئوغرىلىقنىك ئىپادىلىرى خىلمۇ خىل بولغاندەك، سەنئەت ئىجادىيىتىدىكى كۆچۈرمىكەشلىكنىك ئىپادىلىرىمۇ خىلمۇ خىل بولىدۇ.

ئەسەرنىك تېمىاتىك ئىدىيىسىنى پۈتۈنلەي ياكى قىسمەن كۆچۈرۈۋېلىش سەنئەت ئىجادىيىتىدىكى كۆچۈرمىكەشلىكنىك بىر تۈرى بولۇپ، ئۇ ئەك چوك مەسىلە ھېسابلىنىدۇ. ئەسەرنىك تېمىاتىك ئىدىيىسى — شۇ ئەسەرنىك ئاساسىي مەزمۇنى، يازغۇچىنىك ئەسەر ئارقىلىق كىتابخانلارغا يەتكۈزمەكچى بولغان ئاساسىي ئىدىيىسى، غايىسى، تونۇشى، ھېسسىياتى ۋە رېئاللىققا بولغان باھاسىنىك جەۋھىرى. ئۇ، ئاپتورنىك نۇقتىئىنەزەرى، مەيدانى، پوزىتسىيىسى، بىلىمى، كەسپى جەھەتتىكى تەربىيىلىنىشى، شەخسىي پەزىلىتى قاتارلىق ئامىللارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئۇنداق بولسا، «يۇلتۇزلار يۇرتى» داستانىنىك پۈتۈن تېمىاتىك ئىدىيىسى، يەنى داستانىنىك ئاساسىي مەزمۇنى ۋە ئۇ ئارقىلىق ئاپتورنىك كىتابخانلارغا يەتكۈزمەكچى بولغان ئىدىيىسى، غايىسى، تونۇشى، ھېسسىياتى، رېئاللىققا بولغان باھاسى، نۇقتىئىنەزەرى، مەيدانى، پوزىتسىيىسى، بىلىمى، ئالغان تەربىيىسى، شەخسىي پەزىلىتى قاتارلىقلارنىك ھەممىسى «ستالىن» داستانىدىن ئەينەن كۆچۈرۈلگەنمۇ؟ شائىر ئارسلان ھەتتا گېئورگى لېئونىدزىنىك بىلىمى، ئالغان تەربىيىسى ۋە شەخسىي پەزىلىتىنىمۇ ئەينەن كۆچۈرۈۋالغانمۇ؟

پاكىتلارغا قاراپ باقايلى: شائىر ئارسلان «يۇلتۇزلار يۇرتى» داستانىدا ئۆزى ھۆرمەتلىگەن قىلغان ۋەتەنپەرۋەرلىك تېمىسى ئارقىلىق ئۆزىنىك كۆچلۈك ۋەتەنپەرۋەر ۋە مىللەتپەرۋەرلىك روھىنى نامايان قىلغان. داستاندا، خۇددى «ئاتۇش ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىنىك تەھرىر ئېلاۋىسىدە ئېيتىلغاندەك، تەكرىتاغ سىمۋول قىلىنغان «يۇلتۇزلار يۇرتى» نىك نەچچە مىڭ يىللىق بوران - چاپقۇنلۇق تارىخنى بېسىپ ئۆتكەن ۋە تارىخ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرگەن زور تارىخىي ۋەقەلەر ئىچىدىكى ۋەتەنپەرۋەرلىك روھىدا ئەكس ئەتكەن مىللىي روھى، شىجائىتى، ئىرادىسى، ئېتىقادى، مۇھەببىتى ۋە نەپرىتى،

خۇشاللىق ۋە كۆز يېشى روشەن مىللىي خاراكتېرگە ئىگە بەدىئىي ئوبرازلار پائالىيەتتە چوڭقۇر ئەكس ئەتتۈرۈلگەن، دۇنيادىكى بارلىق ئىلغار، مەدەنىيەتلىك مىللەتلەر قاتاردا پۈتۈن دۇنيا خەلقىنىڭ ئورتاق مەدەنىيىتىنى يارىتىشتا غايەت زور ئۆلمەس تۆھپىلەر قوشقان ۋە داۋاملىق قوشۇۋاتقان ئۇيغۇر خەلقىنىڭ دۇنيا تارىخىدا تۇتقان ئورنى، شان - شۆھرىتى مۇقىملاشتۇرۇلغان، شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ دۇنيا مەدەنىيىتى ھەرىكىتىنىڭ ھەرقايسى مۇھىم باسقۇچلىرىدا ئويىنىغان رولى مۇئەييەنلەشتۈرۈلگەنلىكى تاشقىرى، تەقدىرى خەلقىنىڭ تەقدىرى، ئورنى، رولى ۋە شان - شۆھرىتى بىلەن چەمبەرچەس باغلانغان، تارىخىي تەرەققىياتنىڭ ھەرقايسى باسقۇچلىرىدا خەلق توپى ئارىسىدىن كۆتۈرۈلۈپ چىققان 150 تىن كۆپرەك خەلق قەھرىمانلىرى ۋە سەنئەتكارلىرىنىڭ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ھەرقايسى تارىخىي تەرەققىيات باسقۇچلىرىدىكى ئورنى ۋە رولى تارىخىي ماتېرىيالىزملىق نۇقتىئىنەزەر بويىچە توغرا يورۇتۇپ بېرىلگەن. ئاپتورنىڭ داستاندىكى مول ۋە كۆپ قىرلىق ھادىسىلەر ئارقىلىق كىتابخانىلارغا يەتكۈزمەكچى بولغان ئاساسىي ئىدىيىسى ئىنسانىيەت مەدەنىيىتى ئۈچۈن ئۆچمەس تۆھپە قوشۇۋاتقان ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تارىخىنى يارىتقۇچىلارنىڭ ئالدى بىلەن ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۆزى ئىكەنلىكى، ناھايىتى ئۇزاق تارىخقا ئىگە ئۇيغۇر جەمئىيىتىنىڭ تەرەققىيات تارىخىنىڭ ئالدى بىلەن ئۇيغۇر مىللىي ئالاھىدىلىكىگە ئىگە ئىشلەپچىقىرىش تەرەققىياتىنىڭ بولۇپمۇ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ۋە قول سانائىتى ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ تەرەققىيات تارىخى ئىكەنلىكى، ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىدىكى قالاقلىقنىڭ ئورنىنى ئۆزگىرىپ ئالاھىدە سەۋىيە ياراتقان سانائەت مېخانىكىسى ئىلمىنىڭ ئىگىلەش تارىخى ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىشتىن ئىبارەت. «ئاتۇشنىڭ تاغلىرىدىن تاشقا ئايلانغان ئەجدادلار بەشى» نىڭ تېپىلغانلىقى، «لوپنۇرنىڭ ھەسرەتلىك قۇملۇقلىرىغا پاتقان» قەدىمىي جەسەت ۋە «مىرەن (ھازىرقى كۆنچى بويلىرى) نىڭ سولغۇن باغرىدىن» بۇنىڭدىن 6400 يىل ئىلگىرىكى بىر قەبرىنىڭ تېپىلغانلىقى ۋە جەسەتنىڭ يېنىغا قويۇلغان چىرايلىق تۆشۈكچىلەر ئېچىلغان سۆڭەكتىن ياسالغان سايمان، يىپەك بۇيۇملار ھەققىدىكى تەسەۋۋۇرلەر بۇ نۇقتىنى تولۇق ئىسپاتلاپ بېرىدۇ.

«يۇلتۇزلار يۇرتى» داستاندا ئاپتورنىڭ تەشۋىق قىلماقچى بولغان ئاساسىي نۇقتىنەزەرى خەلق ئاممىسىنىڭ جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ ھەل قىلغۇچ كۈچى ئىكەنلىكى ۋە ئىجتىمائىي ئىنقىلاب جەريانلىرىدىكى رولىنىلا كۆرسىتىش ئەمەس، شۇنىڭ بىلەن بىلە، خەلق ھەرىكىتى، خەلقنىڭ ئىجتىمائىي ئىنقىلابلىرىنىڭ تەلىپىگە ھەمدە تارىخىي تەرەققىياتنىڭ يۆنىلىشىگە ئۇيغۇن ھالدا ئوتتۇرىغا چىققان، خەلق ئىرادىسىگە ۋەكىللىك قىلىپ، خەلق ھەرىكىتىنى تەشكىللەپ ۋە ئۇنىڭغا يېتەكچىلىك قىلىپ، تارىخىي تەرەققىياتنى ئىلگىرى سۈرۈشتە غايەت زور رول ئويناغان خەلق قەھرىمانلىرى ۋە سەنئەتكارلىرىغا مەدھىيە ئوقۇشنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. شائىر بۇ نۇقتىنى سۈرەتلىگەندە، مەشھۇر شەخسلەرنىڭ تارىخىي تەرەققىياتنىڭ مەسۇلى ئىكەنلىكى، ئۇلارنىڭ يىراقنى كۆرەلەيدىغانلىقى، ئۇلارنىڭ ئىدىيىسىنىڭ خەلق تارىخىي ھەرىكىتىنىڭ يۆنىلىشىنى ۋە

خەلقنىڭ ئورتاق نىيىتى ۋە ئۈمىد - ئارزۇلىرىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغانلىقى، لېكىن خەلقىمىز ئۆستۈن تۈرمايدىغانلىقى قاتارلىق پرىنسىپال نۇقتىلارغا ئالاھىدە دىققەت قىلغان. بىز داستاندا تەسۋىرلەنگەن خەلق قەھرىمانلىرى ۋە سەنئەتكارلىرىنىڭ ھايات پائالىيىتىگە نەزەر سالغىنىمىزدا، تەقدىر قىسمىتى خەلق يۈرىكى بىلەن چەمبەرچەس باغلىنىپ كەتكەن، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تارىخىدا بۇ خەلقنە سىمۋول قىلىنغان تەگرىتاغلىرىدەك مەڭگۈ قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان بىر توپ خەلق قەھرىمانلىرى كۆز ئالدىمىزدا نامايان بولىدۇ. ئۇيغۇر تارىخىدا نامى جاھانغا مەشھۇر بولغان ئوغۇزخان، سۈتۇق بۇغراخان، ئارسلانخان، يۈسۈپ خاس ھاجىپ، مەھمۇد قەشقەرى، يۈگنەكى، رابغۇزى، يەسەۋى، ئاتايى، لۇتپى، سەككاكى، ئابدۇرىشىتخان، نۆبىتى، سەبۈرى، خىرقىتى، زەلىلى، نىزارى، قەلەندەر، پۇرقەت، گۈمنام، غېرىبى، تەجەللى، سادىر پالۋان، ئابدۇخالىق ئۇيغۇردىن تارتىپ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغىچە ئۆتكەن 120 گە يېقىن داڭلىق زاتلار ۋە ئۇلارنىڭ ھەرقايسىسىنىڭ ئۆزىگە خاس ئىش - پائالىيەتلىرى ئۆز خاسلىقى بىلەن قەلبىمىزدىن چوڭقۇر ئورۇن ئالىدۇ. شائىر ھەرقايسى شەخسلەر ئۈستىدە توختالغاندا، ئۇنىڭ خۇشاللىقى ۋە كۆز يېشىدىن پۈتكەن پۈتكۈل ھاياتىدىكى قىزغىنلىقى، ۋەتەنپەرۋەرلىك ۋە خەلقپەرۋەرلىك يولىدا كۆرەسىتكەن خىزمىتى ۋە تۆھپىسىنىڭ چوڭقۇرلىقى ھەمدە ئۇنىڭ ئۆز دەۋرىدىن ھالقىپ چۈشكەن چەكسىزلىكى، ئۇنىڭ باي مەزمۇنىنى چوڭقۇر چۈشەندۈرۈپ، ئىنسانىيەت تارىخىنىڭ خەلق سۈبېيېكتىپلىقىنى ئۆزلۈكسىز يۈكسىلىش ۋە قاتلاملىق تەرەققىياتى ئارقىسىدا ئالغا باسقان تارىخ ئىكەنلىكىنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ.

شائىر ئوخشىمىغان تارىخىي دەۋرلەردە مەيدانغا چىققان ھەرقايسى تارىخىي شەخسلەرنى سۈرەتلىگەندە، تارىخشۇناسلىق تەتقىقاتى مەيدانىدا تۇرۇپ، ئۇلارنىڭ تارىخىي پائالىيەتلەر زېمىنىدە نامايان بولغان خاراكتېر خاسلىقى ۋە چوڭقۇرلۇقىنى يېزىشقا ئالاھىدە كۈچ سەرپ قىلغان. «يېڭىلمەس ئەركىنلىك سەلتەنىتىدە»، «غۇرۇرلۇق تاجىنى جەۋلان قىلدۇرغان» سۇلتان سۈتۇق بۇغراخان بىزگە گاھىدا ۋەتەن قايغۇسى، ئەل-يۇرتنىڭ ئامانلىقى ئۈچۈن سۇ يېغى تامچىپ تۇرىدىغان چىراغپاي ئالدىدا ئولتۇرۇپ، ئۆز بوۋىسى ئوغۇزخان، مودۇخان، ئەفراپسىياپلار ھەققىدە ئىلىم تەھسىل قىلىۋاتقان چوڭ قۇر پىكىرلىك، ئويچان، ئېغىر - بېسىق ئالىم سۈپىتىدە كۆرۈنسە، گاھىدا تاشلىقتا تۇ-يقىدىن ئوت چىقىرىپ چېپىپ كېتىۋاتقان ئارغىماق ئۈستىدە قىلىچىنى ئويناتىپ دۈش-مەن كاللىسىنى توپىغا قوشۇۋېتىۋاتقان، ساداقتىن ئۇزگەن ھەربىر ئوقى ئىستىلاچىلارنى دەمۇ دەم يەر چىشلىتىۋاتقان، ئۇزۇن قونجىلىق ئۆتۈكى ۋە يەكتەكلىرى دۈشمەن قېنىدا بويالغان، ئەمما ئۆزى ھېچقانداق ھارغىنلىق ھېس قىلمىغان، ئەكسىچە ۋۇجۇدىدىن غەيرەت - شىجائەت، قەلبىدىكى خۇشاللىق يېغىپ تۇرغان قىران، چەبدەس بىر پالۋان سۈپىتىدە كۆز ئالدىمىزدا نامايان بولىدۇ. گاھىدا ئۇ ئۆز ھاكىمىيىتىنىڭ مۇقەد-دەسلىكى يولىدىكى ھايات - ماماتلىق ئېلىشىشتا سەركەردە - سەرۋازلىرىدىن ئايرىلغان، بىر ئۆزى «قىلىچقا تايىنىپ» ئۇرۇش ئوتىدا ۋەيران بولغان خارابىزارلىقلارنى ئارىلاپ، مۇدۇرۇپ - چوقۇرۇپ، قىلىچىنى سۈرەپ كېتىۋاتقان، غەزەپتىن چىشلىرى كىرىشكەن،

خىيالىدىن قوشۇمىلىرى تۇزۇلگەن، چاچ - ساقاللىرى چىگىشلەنگەن گەۋدىلىك بىر ئەزە- مەت سىياقىدا كۆزىمىزگە كۆرۈنىدۇ. بۇ، شائىرنىڭ قەھرىمان ئوبرازىنىڭ ئىش - پائالى- يەتلىرىنى يېزىشتىن كۆزدە تۇتۇلغان يۇرىكىنى، روھىنى ھەمدە ئىرادىسىنى يېزىشقا ئالاھى- دە كۇچ سەرپ قىلغانلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. قاراخانىلار دۆلىتىنىڭ ھەربىي ئەمەلدا- رى قادىرخان يۈسۈپ ئىبنى ھەسەن، قىران چاغلىرىدىلا «بۇغراتىگىن» دەپ نام ئالغان ئارسلانخان، سەئىدىيە سۇلتانلىقىنىڭ ئىككىنچى سۇلتانى ئابدۇرىشىتخان، ئىلىدىكى ئاۋرال تېغى ئېتىكىدىن چىققان سادىر پالۋان قاتارلىقلار، بىر تەرەپتىن، «بۇۋىلار چىشىدىن پۈتكەن، مومىلار يېشىدىن سۇزۇكلۇك رەڭ ئالغان»، «ئالماستىن ئۆتكۇر شەمشەرلىرى» نى ئويندىتىپ، ئۇنى دۇشمەن قېنىدا سۇغارغان ۋەتەنپەرۋەر خەلق قەھرىمانلىرى سۈپىتى- دە، ھەرقايسىسى ئۆز خاراكتېر خاسلىقىغا ئىگە قىياپەت بىلەن كۆزىمىزگە كۆرۈنسە، يەنە بىر تەرەپتىن، قىزغىن كۆڭۈللۈك، بارلىقىنى ئىلىم - مەرىپەت يولىدا ئاتا قىلغان ئالىم ۋە سەنئەتكارلار سۈپىتىدە ئارىمىزدا نامايان بولىدۇ. روداكى، يۈسۈپ خاس ھاجىپ، مەھمۇد قەشقەرى، يۈگنەكى، رابغۇزى، باقىرخان، ئاتايى، سەككاكى، لۇتپى، ئامانىسا- خان، خىرقىتى، زەلىلى، نۆبىنى، نىزارى، قەلەندەر، سەبۇرى، سىددىق بەرشىدى، مەشرەپ، مولا شاكىر، غېرىبى، گۇمنام، نازىم - بىلال، تەجەللى، تاشۋاي، ئابدۇخالىق ئۇيغۇر قاتارلىق ئالىم، يازغۇچى، شائىرلار ۋە سەنئەتكارلارنىڭمۇ، تولۇق تارىخىي تەرجىمھالى- نىڭ بولمىغانلىقىغا، شائىرنىڭ ئۆلار بىلەن زامانداش بولمىغانلىقىغا قارىماي، شائىر يا- راتقان تارىخىي ئىلمىي فانتازىيىلىك ئوبرازلاردا بىز ئۇلارنىڭ ھەم تولۇق ھايات پائا- لىيىتى، ھەم ئۇلارنىڭ پائالىيىتىنى ئۆز ئىچىگە ئېلىپ تۇرغان خاراكتېر قىرلىرىنىڭ ئاساسىي تەرەپلىرى بىلەن تونۇشالايمىز. بۇ، شائىرنىڭ ئۇلار ھەققىدىكى ئىلمىي تەتقى- قاتىنىڭ چوڭقۇرلۇقى، ئۇلارنىڭ ھايات پائالىيىتى ئىزىدىن ئېلىپ بارغان ئىنسانىي خاراكتېر تەتقىقاتىنىڭ ئورتاق ۋە خاس ئىنسانىي خاراكتېر ئىپادىلىرى ئۈستىدىكى بەدىئىي ئىزدىنىشىنىڭ ئەتراپلىق ۋە خېلىلا مۇكەممەللىكە ئىگە بولغانلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

شائىر «يۇلتۇزلار يۇرتى» داستانىدا نېمە ئۈچۈن مۇنداق غايەت زور نەتىجىلەرگە ئېرىشەلىدى؟ بۇنىڭدىكى بىر مۇھىم سەۋەب، خۇددى «ئاتۇش ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىنىڭ تەھرىر ئېلاۋىسىدە ئېيتىلغاندەك، بىر تەرەپتىن، شائىرنىڭ بىلىم، تەجرىبە، ئىقتىدار جەھەتتە ئېرىشكەن مۇكەممەللىكىدىن بولسا؛ يەنە بىر تەرەپتىن، ھادىسىلەرنى، ئوبراز- لارنى سۈرەتلەشتە قوللانغان بەدىئىي ۋاستىلىرىنىڭ خىلمۇ خىل ۋە جانلىقلىقىدىن ئايرىتىپ قارىغىلى بولمايدۇ.

شائىر ھادىسىلەرنى بايان قىلىشتا ئەنئەنىۋى رېئالىزملىق ئىجادىيەت مېتودىنىڭ يازغۇچىنىڭ كۆز قارىشى، ئىدىيىسى، تونۇشى ۋە بىلىشى ئوبيېكتىپ ماددىي دۇنيانىڭ ئىنكاسى، يازغۇچى بىلىشنىڭ ئاساسىي ۋە رېئاللىق توغرىسىدىكى بىلىشىنىڭ ھەقىقەتلە- كىنى ئۆلچەيدىغان ئۆلچەم رېئال ئىجتىمائىي ئەمەلىيەت ئىكەنلىكى توغرىسىدىكى قانۇنىيەت- تەلەرنى چىقىش نۇقتىسى قىلغان ھالدا، ئاساسەن ستىۋول قىلىش ئارقىلىق ئاساسىي

پىكىر، ئىددىيە ۋە ھېسسىياتنى ئىپادىلىگەن. شائىر ھەر قانداق ئادەم ۋە ھەرقانداق ئىش توغرىسىدىكى پىكىر ۋە ھېسسىياتنى بدۇاستە ئەمەس، بەلكى ئالاھىدە ئېقىمنىڭ ئىپادىلەش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، ۋاستىلىك ھالدا يوشۇرۇن سىگدۇرۇش، باشقا نەرسىلەر ئارقىلىق بىشارەت بېرىش ئارقىلىق ھاياتنىڭ ئىچكى سىرى ۋە تارىخنىڭ ماھىيىتىنى ماھىرلىق بىلەن ئېچىپ تاشلىغان. ھوقۇق، ئەركىنلىك، ھۆرىيەت، زوراۋانلىق قاتارلىق ئابستراكت ئۇقۇملارغا، ياخشىلىق ۋە يامانلىقتىن تەركىب تاپقان ئىرادە، ۋىجدان، ئومۇس قاتارلىق پىسخولوگىك ھادىسىلەرگىمۇ جانلىق مەۋجۇدىيەت تۇسىنى بەرگەن. ئوبىيېكتىپ ھادىسە ۋە تەتقىقات تەجرىبىسىدىن كەلگەن شائىرنىڭ بىلىشى شائىر سۇبىيېكتىدىن پەيدا بولغان تۇيغۇ، تەسەۋۋۇر ۋە رېئال ئاساستا ئىگە فانتازىيىلەر بىلەن بىرلەشتۇرۇلگەن. داستاندا قوللىنىلغان ئەركىن تەسەۋۋۇر قىلىش ئارقىلىق ئىپادىلەش ئۇسۇلى ئالاھىدە گەۋدىلىك بولۇپ، ھادىسىلەرنى بايان قىلىشتا زامان ۋە ماكان ئۇقۇمىنىڭ چەكلىمىسى بۇزۇپ تاشلانغان. ئوي - پىكىر رېئاللىقتىن خىيالغا، يېقىندىن يىراقتا ياكى يىراقتىن يېقىنغا، ئوتمۇشتىن چۈشىدىن ئوتمۇشقا سەكرەتمىلىك ھالدا ئۆزگىرىپ، بىر - بىرىگە جانلىق ھالدا ئالماشتۇرۇلۇپ ۋە سىگنىشتۇرۇلۇپ قوللىنىلغان. بولۇپمۇ زامان جەھەتتىكى چەكلىمىلىك كەسكىن بۇزۇپ تاشلىنىپ، تارىخىي ھادىسىلەردە ھازىرقى ۋە كەلگۈسىدىكى ئىشلار بىلەن پارالىلىلىق ياكى مۇۋازىنەتلىك ھالەت شەكىللەندۇرۇلۇپ، ئالاھىدە شارائىتتىكى ئالاھىدە پېرسوناژلار ئېگى ۋە خاراكتېرنى يېزىشقا ئالاھىدە كۈچ سەرپ قىلىنغان. شۇڭا داستاندا مۇشۇنداق خاراكتېر رەڭلىرىگە ئىگە ئوبرازلار بۇ ئوبرازلارغا «ئالتۇن بۆشۈك» بولغان تەكرىتاغ چوققىلىرىدەك ھەيۋەتلىك كۆرۈنۈشلەرگە ئىگە بولغان بولساۋ بۇ ئوبرازلارنى يېتىشتۇرگەن «چاقماقلار قىلىچى» بولغان، «باھارنىڭ گۈلدۇرمامىسى نەرىسى» بولغان، «بېشى مۇز بىلەن قاتقان»، «چېكىنسىگە» بوران - چاپقۇنلار «قورۇق» چۈشۈرۈۋەتكەن «يۇلتۇزلار يۇرتى»، «تاغلارنىڭ ئانىسى» بولغان تەكرىتاغلىرىدەك مەڭگۈ كۆز ئالدىمىزدىن كەتمەيدۇ.

ۋەتەننىڭ قان - ياشلىق ھەمدە شۆھرەتلىك تارىخى بىلەن چەمبەرچەس باغلانغان «يۇلتۇزلار يۇرتى» داستانى ئوتتۇرىغا قويۇلغان پىكىرلەرنىڭ يېڭى ۋە ئاجايىپلىقى، ئىپادىلەش سەنئىتى جەھەتتىكى ھازىرقى زامانچىلار تەشەببۇس قىلغۇاتقان بارلىق ئىلغار ئىپادىلەش ئۇسۇللىرىنىڭ بىر - بىرىگە كىرىشتۇرۇلۇپ قوللىنىلىشى جەھەتتىكى كارامەتلىكىدىكى بىلەن شائىرنىڭ ئۆزىگە خاس بەدىئىي مۇۋەپپەقىيىتىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ.

«ستالىن» داستانىنى ئوقۇغان كىتابخانلار بۇ داستاندا ئىلگىرى سۈرۈلگەن ئىدىيە ۋىلكىنىڭ «يۇلتۇزلار يۇرتى» دا ئىلگىرى سۈرۈلگەن ئىدىيەۋىلىككە ئوخشىشىپ كېتىدىغان ھېچقانداق جايىنىڭ يوقلۇقىنى چوڭقۇر ھېس قىلىدۇ. «يۇلتۇزلار يۇرتى» داستانىدا 3200 مىسرادىن كۆپرەك سەھىپە ئاجرىتىپ، ئوغۇلغاندىن كېيىن قانداق زاكىملىغان، ئوقۇش يېتىشىغا قانداق يەتكەن، ئېلىپبەنى قانداق ئۆگەنگەن قاتارلىق ئىشلار ئىزدىنىمەي يېزىلغان ۋە مۇشۇنداق يېزىش ئارقىلىق ئىلاھىيلاشتۇرۇلغان ھەرقانداق بالا

شەخسنى ئۇچرىتالمايمىز. شۇنداق ئىكەن، «يۇلتۇزلار يۇرتى» داستانى قانداق قىلىپ «ستالىن» داستانىدىن ئۇستىلىق بىلەن كۆچۈرۈلگەن» داستان بولۇپ قالىدۇ؟

كۆچۈرۈش ھادىسىسى ئەسەرنىڭ تېمىاتىك ئىدىيىسىنى پۈتۈنلەي، ئەينەن كۆچۈرۈشتىن باشقا، قىسمەن كۆچۈرۈشنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇنداق بولسا، «كۆچۈرۈۋالغان» «يۇلتۇزلار يۇرتى» داستانى ئاپتورنىڭ «ئۇستىلىقى» «ستالىن» داستانىنىڭ تېمىاتىك ئىدىيىسىنى پۈتۈنلەي كۆچۈرۈۋالغانلىقىدا ئىپادىلەنمىگەن بولسا، «قىسمەن كۆچۈرۈۋالغان» لىقىدا ئىپادىلىنەمدۇ؟

كىتابخانلارغا مەلۇمكى، قىسمەنلىك پۈتۈن ئەسەرنىڭ ياكى ئەسەرنىڭ پۈتۈن تېمىاتىك ئىدىيىسىنىڭ مەلۇم بىر تەرىپىنى، بىر ياكى بىرقانچە مەزمۇنىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. كەسىپىي ئەخلاقى ناچار، «دەسمايىسى» نىڭ تايىنى بولمىغان ئاپتورلار ئەسەرنىڭ پۈتۈنلەي ئوخشىشىپ كېتىشىدىن ئەنسىرەپ، ئەسلى ئەسەر تېمىاتىك ئىدىيىسىنىڭ مەلۇم بىر تەرىپىنى «ئۇستىلىق» بىلەن كۆچۈرۈۋالىدۇ. قىسمەن كۆچۈرۈشنىمۇ «كۆچۈرمەكەش» لىكىنىڭ خاراكتېرى ئېغىر تۇرلىرىدىن بىرى ھېسابلاشقا بولىدۇ. بىراق بىز «يۇلتۇزلار يۇرتى» داستانىنىڭ مۇقەددىمە قىسمىدىن تارتىپ خاتىمە قىسمىغىچە بولغان پۈتۈن ئورگانىك قىسمىنى «ستالىن» داستانىنىڭ ھەر بىر تەپسىلاتىغىچە بىرمۇ بىر سېلىشتۇرۇپ چىقساقمۇ، «كۆچۈرۈۋالغان» ھەر قانداق نەرسىنى ئۇچرىتالمايمىز. دېمەك، «يۇلتۇزلار يۇرتى» داستانىدا ھەتتا قىسمەن كۆچۈرۈۋېلىش ھادىسىمۇ مەۋجۇت ئەمەس.

كۆچۈرۈۋېلىش ئەسەرنىڭ تېمىاتىك ئىدىيىسىنى كۆچۈرۈۋېلىشتىن باشقا، مۇھىم ۋەقە، ھادىسە ۋە ئايرىم تەپسىلاتلارنى كۆچۈرۈۋېلىشنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بىراق «يۇلتۇزلار يۇرتى» داستانىدا بۇ خىل «كۆچۈرۈۋېلىش» ھادىسىسىمۇ مەۋجۇت ئەمەس.

كۆچۈرۈۋېلىشنىڭ مۇھىم مەزمۇنلىرىدىن بىرى ئاپتورنىڭ ھېسسىياتىنى كۆچۈرۈۋېلىش. بۇنىڭدىمۇ پۈتۈنلەي ياكى قىسمەن «كۆچۈرۈۋېلىش» ھادىسىلىرى بولۇپ تۇرىدۇ. بىراق ھېسسىيات خۇددى بىلىم، تەربىيە، پەزىلەتكە ئوخشاشلا شەخسكە تەئەللۇق نەرسە بولۇپ، بىلىمنى بىلىم ئېلىش، تەربىينى تەربىيىلىنىش يولى بىلەن شەخسنىڭ «مۇلكى» گە ئايلانىدۇرۇۋالغىلى بولسىمۇ، لېكىن رېئال، يەككە، ئايرىم ئىجتىمائىي مەۋجۇدىيەت بولغان ھەرقانداق شەخسنىڭ ھېسسىياتىنى خۇددى ماددىي بۇيۇمنى ئوغرىلىۋالغان ياكى تەييار ھالەتتىكى نەرسىنى «كۆچۈرۈۋالغان» دەك «ئوغرىلىۋېلىش» ياكى «كۆچۈرۈۋېلىش» ئەسلا مۇمكىن ئەمەس. ئىپادە قىلىنغان ھېسسىياتنى ئەينەن «كۆچۈرۈۋېلىش»، ئەلۋەتتە، بۇنىڭ سىرتىدا. ۋەھالەنكى يولداش سەددىتھاجى روزى «‹يۇلتۇزلار يۇرتى› داستانى كۆچۈرۈۋېلىش ئارقىلىق ئۆرە تۇرغان داستان» دېگەن ئىكەن، ئۇ ھالدا ئۇ شائىرنىڭ ھېسسىياتىنىمۇ تولۇق ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇنداق بولسا، شائىر ئارسلان گېئورگى لېئونىدزنىڭ ھېسسىياتىنىمۇ «كۆچۈرۈۋالغان» مۇ؟

شۇنى ئېيتىش كېرەككى، ئىككى داستاندا ئىلگىرى سۈرۈلگەن ئاساسىي ئىدىيەۋىلىك بىر-بىرىگە تۇپتىن ئوخشىمايدۇ، ۋەقە، ھادىسىلەر ئوخشىمايدىغان

باشقا پىكىر، باشقا ۆەقە، باشقا ھادىسگە سىڭدۈرۈلگەن شائىر ھېسسىياتىنى قانداق قىلىپ باشقا پىكىر، باشقا ۆەقە، باشقا ھادىسگە «كۆچۈرۈپ» كەلگىلى بولسۇن؟ دۇنيادا شۇنداقمۇ ھادىسە كۆرۈلۈپ باققانمۇ؟

ھەرقانداق سەنئەتكار ئۇچۇن ئېلىپ ئېيتقاندا، بۈيۈك تارىخىي ۆەقەلىكلەر ۆە بۈيۈك تارىخىي شەخسلەرنىڭ بولغانلىقى ئۇنىڭغا قەدىرلىك ئىش ئەمەس. سەنئەتكار ئۇچۇن ئەڭ قەدىرلىك ۆە ئەھمىيەتلىك بولغىنى، ئۇ ئۆزى مەنسۇپ بولغان دەۋر ۆە دەۋرىي ھادىسىلەرگە قارىتا ئۆز تونۇشى، كۆز قارىشى، باھاسىنى ئىپادىلەش ئۇچۇن، ئۆز ئىدىيىسى ۆە ھېسسىياتىغا ئۇناسىپ كېلىدىغان تارىخ ۆە تارىخىي شەخسلەرنى كۆتۈرۈپ چىقىپ، ئۆتكەن دەۋر ئارقىلىق بۈگۈنكى دەۋر، بۈگۈنكى مىللىي روھنى ئىپادىلىگەن - ئىپادىلىيەلمىگەنلىكىدە؛ بۈگۈنكى رېئاللىقنىڭ، بۈگۈنكى مىللىي روھنىڭ كەمچىلىك ۆە يېتەرسىزلىكلىرىنى كۆرسىتىپ بېرىپ، كىشىلەرنىڭ روھىي دۇنياسىدىكى يارا - جاراھەتلەرنى داۋالاپ ساقايتىشقا ئاگاھلاندۇرۇش بېرەلىگەن - بېرەلمىگەنلىكى، مىللەتنىڭ ۆۈجۇدىغا يېپىشىۋالغان خىلمۇ خىل رەزىل، خەتەرلىك ئىللەتلەرنى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا ئازابلىنىش ھېسسىياتىدا بولغان - بولمىغانلىقىدا.

شائىر ئارسلاننىڭ «يۇلتۇزلار يۇرتى» داستانىغا سىڭدۈرۈلگەن ھېسسىياتىغا نەزەر سالغىنىمىزدا، داستاندا تەسۋىرلەنگەن خەلقنىڭ شانلىق تارىخى ۆە بۈيۈك تارىخىي شەخسلەرنىڭ ھەربىر ئىشىغا شائىرنىڭ تەنتەنىلىك ھېسسىياتى ۆە ئازابلىق ھېسسىياتى ناھايىتى چوڭقۇر سىڭگەن، بولۇپمۇ شائىرنىڭ ئۇلۇغۋار ئۇممىد ۆە غايىسىگە تەلپۈنۈشتىن پەيدا بولغان ئازابلىنىش ۆە ھەسرەتلىنىش ھېسسىياتى داستانىنىڭ بېشىدىن - ئايىغىچە قويۇق سىڭدۈرۈلگەن بولۇپ، ئۇ ھەربىر كىشىنىڭ زىممىسىگە خەلقپەرۋەرلىك يولىدا ئادا قىلىشقا تېگىشلىك بولغان بىرخىل ئىجتىمائىي مەسئۇلىيەت ۆە تارىخىي ۆەزىپىنى يۈكلەيدۇ. شائىر ئۆز خەلقىنىڭ خۇشاللىقى ۆە نامىستىگە ئورتاق بولغان، خەلقنىڭ غېمىنى يېگەن، ئۆز خەلقىنى چەكسىز سۆيگەن. ئۇنىڭدا قوللاشمۇ، ئىچ ئاغرىتىشمۇ، خۇشاللىقمۇ، كۆز ياشمۇ، ھەسرەتمۇ، ئۇممىدمۇ، ئاق كۆڭۈللۈكلىكمۇ، تەنە - داردىشمۇ بار.

ۆەھالەنكى، شائىر ئارسلان «كۆچۈرۈۋالغان» «ستالىن» داستانىدا ئىلاھىيلاشتۇرۇلغان بالا شەخس سوسونىڭ پۈتۈن بالا «سوسو» لاردا ئۇچرايدىغان ئورتاق بالىلىق ۆە ئۆسمۈرلۈك پائالىيەتلىرىگە باريكالا ئېرىقۇشتىن ئىبارەت بىرخىل «تەنتەنىلىك» ھېسسىيات ئىپادىلەنگەندىن باشقا، كىشىنىڭ يۈرىكىگە تېگىدىغان ھېچقانداق بىرەر كونكرېتلاشقان ھېسسىياتنى ئۇچراتقىلى بولمايدۇ. دېمەك، «يۇلتۇزلار يۇرتى» داستانىدا ئىپادىلەنگەن ھېسسىيات شائىرنىڭ خەلق سۆيگۈسى قوزغاتقان قەلبىنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىدىن ئېتىلىپ چىققان، تارىخىي ۆەزىپە تۇيغۇسىغا ئىگە ساپ ھېسسىيات بولۇپ، ئۇ شائىرنىڭ ئۆزىگە مەنسۇپ، ئۇ ھېچقاچان ھېچكىمدىن «كۆچۈرۈۋالغان» قۇرۇق ھېسسىيات ئەمەس.

ئەسەرنىڭ ۆەقە، ھادىسىلىرىنى ئۆز گەۋدىسىگە مۇجەسسەملەشتۇرۇپ تۇرغان ئوبرازنى كۆچۈرۈشمۇ «كۆچۈرمىكەش» لىكنىڭ مۇھىم مەزمۇنلىرىدىن بىرى.

ئۆزگەرتىۋېتىش مۇمكىن بولمايدىغان پاكىت شۇكى، «يۇلتۇزلار يۇرتى» دا گرۇ-زىنلارنىڭ تارىخى ئەمەس، بەلكى ئۇيغۇرلارنىڭ ئەجدادى ھەمدە ئۆلار ياراتقان قان-ياشلىق تارىخ ۋە شانۇ-شەۋكەتلىك مەدەنىيەت يېزىلغان. «يۇلتۇزلار يۇرتى» داستا-نى — ئۇيغۇر شائىرىنىڭ مۇتلەق ئۆزىگە خاس ئىجادىي مېھنىتى. ئۇنىڭ يازغىنى گرۇزىيە ئەمەس، شىنجاڭ. ئۇنىڭ يازغىنى بالا «سۇسو» ئەمەس، 150 كە يېقىن قەھرىمان ئۇيغۇر ئوبرازى. ئەسەردە «ستالىن» دىن كۆچۈرۈلگەن ۋەقەمۇ، ھادىسىمۇ، پىكرىمۇ، ئوبرازمۇ يوق.

سۆز-ئاتالغۇ ۋە جۇملىلەر (مىسرالار) نى كۆچۈرۈۋېلىشمۇ كۆچۈرمىچىلىكتىكى بىر خىل ئېغىر ھادىسە.

ئاپتور «يۇلتۇزلار يۇرتى» نى «ستالىن» دىن «ئەينەن كۆچۈرۈلگەن»، «ئۇس-تىلىق بىلەن كۆچۈرۈلگەن» دەپ ئەيىبلىگەن بولسىمۇ، كىشىنى قايىل قىلغۇدەك بىرەر ئېغىز پاكىت كۆرسىتەلمىدى. ئۇ، 3200 نەچچە مىسرالىق بۇ داستاندىكى بىرنەچچە ئېغىز سۆز-ئاتالغۇلارنىڭ «ستالىن» داستانىدىكى بىرنەچچە ئېغىز سۆز-ئاتالغۇ بىلەن ئوخشىشىپ-قالغانلىقىنى «ئۇستىلىق بىلەن كۆچۈرۈش» نىڭ «پاكىتى» قىلىپ كۆرسەتتى.

كېسىپ ئېيتىشقا بولىدۇكى، ئاپتور نەقىل ئېلىش قائىدىسى بويىچە ئالماي، ئۆز ئېھتىياجى ئۈچۈن ئۆزۈۋېلىش، قەستەن بۇرمىلاش ئۇسۇللىرى ئارقىلىق ئۇيەر-بۇيەر-دىن تېرىشتۇرۇۋالغان بۇ ئون نەچچە ئېغىز سۆز-ئاتالغۇ پۈتۈن داستانىنىڭ «كۆچۈ-رۈۋېلىنغان» لىقىنى ئەمەس، ھەتتا سۆز-ئاتالغۇلارنىڭ كۆچۈرۈۋېلىنغانلىقىنىمۇ ئىسپاتلاپ بېرەلمەيدۇ.

ماقالە ئاپتورى «يۇلتۇزلار يۇرتى» داستانىنىڭ 20 - بېتىدىكى:

«يۇلتۇزلار يورۇتار يۇرەك يولىنى
قۇياشنىڭ مەشئىلى ئۆچمەس ئەبەدىي.»

دېگەن مىسرا «ستالىن» داستانىنىڭ 28 - بېتىدىكى:

«نۇرلىرى يالقۇنلۇق خۇش خەۋەر كەبىي
جاھاننىڭ ئۇپۇقىدا ئۆچمەس ئەبەدىي.»

دېگەن مىسرادىن «تەقلىدىي كۆچۈرۈۋېلىنغان...تەقلىدىي كۆچۈرۈش... ۋەزىن تۇ-راقنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرىغانلىقتىن، ئاپتور...تەقلىدىي ئوخشىتىلغان ئىككى مىسرانىڭ پىكىر بىرلىكىنى يوقىتىپ قويغان» ۋەھاكازالار دەيدۇ.

بۇ مۇجمەل گەپتە مۇنداق بىرقانچە مەسىلە بار: بىرى، تەنقىدچىنىڭ ئىجادىيەتتىكى كۆچۈرمىكەشلىكىنىڭ تۈر ۋە خىللىرىغا بولغان تونۇشى ئايدىڭ ئەمەس، شۇ-نىڭ بىلەن بىللە، بۇ مەسىلىنىڭ نازۇك ۋە مۇرەككەپ مەسىلە ئىكەنلىكىگە، ئۇنىڭ خاراكتېرىنىڭ ئېغىر ياكى يېنىك ئىكەنلىكىگە قاراپ، تۇتۇلىدىغان پوزىتسىيە، قىلىنى-دىغان مۇئامىلىنىڭ پەرقلىق بولىدىغانلىقىغا بولغان تونۇشى تېخىمۇ يېتەرسىز بولغان-لىقتىن، ئۇ، بۇ مەسىلىدە تولىمۇ قوپاللىق قىلىپ قويغان، مەسىلىنىڭ تۈرى ۋە خاراك-

تەرىنى ئايرىمىغان.

سەنئەت ئەجادىيىتىدىكى كۆچۈرمەكەشلىكنىڭ بىز يۇقىرىدا كۆرۈپ ئۆتكەن باشقىلارنىڭ ئەسەرلىرىنى ئۆز پېتىچە كۆچۈرۈۋالىدىغان ياكى ئاساسىي قىسمىنى ئەينەن كۆچۈرۈپ، قالغان قىسمىنى كىرىملەپ ئۆزىنىڭ مۇلكى قىلىۋالىدىغان كۆچۈرمەكەشلىك شەكىلدىن باشقا، ھېچقانداق قان - تەر سىڭدۈرمەي باشقىلارنىڭ بۇرۇن ياكى يېقىندا ئېلان قىلىنغان ئەسەرلىرىنى ئۆزىنىڭ «مۇلكى» قىلىۋالىدىغان ئوغرىلىق، ئۆزىگە بولغان تەسىرىنىڭ كۈچلۈكلۈكى تۈپەيلىدىن ئالاھىدە ياخشى ئەسەرلەردىن ئەندىزە، نۇسخا، كۆپىيە ئالىدىغان تەقلىدچىلىك ياكى دورامچىلىق قىلىش، تەسىرىگە ئۇچراش، پايدىلىنىپ يېگىنچە مەزمۇن يارىتىش، ئۆگىنىش جەريانىدا سىڭىپ قېلىش قاتارلىق شەكىللىرىمۇ بار. بۇ خىل شەكىللەرنىڭ قايسىبىرى بولمىسۇن، خاراكتېر جەھەتتىن بىر - بىرىگە ئوخشىمايدۇ، كۆچۈرمىچىلىك ئوغرىلىققا، تەقلىد قىلىش تەسىرىگە ئۇچراش، پايدىلىنىش، سىڭىپ ئۆزلىشىپ قېلىشقا ئوخشىمايدۇ. ۋەھالەنكى، كۆچۈرمەكەشلىكتە «تەقلىدىي كۆچۈرۈش» دېگەنگە ئوخشاش غەلىتە گەپ ئەسلا مەۋجۇت ئەمەس، چۈنكى كۆچۈرمەكەشلىكتە ياكى تەقلىد قىلىش ياكى كۆچۈرۈۋېلىش...دېگەن گەپلا مەۋجۇتكى، «تەقلىدىي كۆچۈرۈش» دېگەن غەلىتە گەپنى تەنقىد نەزەريىسى كۆچۈرمەكەشلىكتىكى بىر خىل «تۈر» سۈپىتىدە قوبۇل قىلالمايدۇ. ئۇ يا گرامماتىكىغا، يا لوگىكىغا چۈشەيدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن، «تەقلىدىي كۆچۈرۈش» دېگەن بۇ غەلىتە گەپ كىنوچىلىقتىكى «تەقلىدىي ئاۋاز» دېگەن گەپنىڭ ئەسلىدا «تۈزۈپ» چىقىلغان «يېڭى كەشپىيات» بولۇپ، «تەقلىدىي ئاۋاز» نىڭ ئەسلى مەنىسى ئەسلى ئاۋازغا تەقلىد قىلىش، يەنى ئەسلى ئاۋازنىڭ تۈرى، تۈسى، ئىنتۇناتسىيىسىگە تەقلىد قىلىش دېگەنلىك بولىدۇ. شۇنداق بولغاندا، «تەقلىدىي كۆچۈرۈش» كە مەنە ئېيتساق، ئۇ «كۆچۈرۈش» كە تەقلىد قىلىش بولۇپ چىقىدۇ. شۇڭا ئاپتورنىڭ «تەقلىدىي كۆچۈرۈش» دېگەن گېپى پۈتۈنلەي خاتا. يۇقىرىدا مىسال ئالغان ئىككى مىسرا شېئىرنى ئاپتور يا «تەقلىد قىلغان» يا «كۆچۈرگەن» دەپ ئۈزۈپ بىر نېمە دېمىگەنلىكى ئۈچۈن، ئۇ رەددىيە كۆتۈرمەيدۇ.

تەنقىدچىنىڭ يۇقىرىقى غەلىتە گېپى قالايمىقان سۆزلەر بوتقىسى بولۇپ، ئەدناسى گرامماتىكىلىق ئېنىقلىقمۇ يوق. ۋەھالەنكى ئۇ، شائىر ئارسلاننى بۇ جەھەتتە ئۆزىچە مەسخىرە قىلغاندى. ئالايلۇق: «تەقلىدىي كۆچۈرۈش پەرقلىق جۈملە شەكىلدە مەزمۇن ئوخشاشلىقىنى ساقلاپ قېلىش» دېگەن نېمىدېگەن گەپ؟ بۇ سۆز بوتقىسىدا جۈملىنىڭ «تەقلىدىي كۆچۈرۈش»، «مەزمۇن ئوخشاشلىقىنى ساقلاپ قېلىش» دېگەندەك ئىككى خىل ھالەت شەكلى تەك قوللىنىلغان بولۇپ، ئۇ ھېچقانداق ئېنىق مەنىگە ئىگە گەپ ئەمەس. بىر پارچە تەنقىد ياكى ئۇنىڭ ھەرقانداق بىر قىسمى قايتا ماقالە يېزىش ئارقىلىق چۈشەندۈرۈشنى تەلەپ قىلمىغان بولسا، شۇبھىسىزكى، ئۇ تەنقىد بولالمايدۇ.

يولداش سەدىقھاجى روزى يۇقىرىقى ئىككى مىسرا شېئىرنى «يۇلتۇزلار يۇرتى»

نىك «ئۇستىلىق بىلەن كۆچۈرۈلگەن داستان» ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن ئەقىل كەلتۈرگەن بولسىمۇ، لېكىن بۇ ئەقىل توغرىسىدا يۇقىرىقى گەپنى تەكرارلىغاندىن باشقا، يەنە بۇ ئىككى مىسرا شېئىرنى «ستالىن» داستانىدىكى ئىككى مىسرادىن «تەقەللىدىي كۆچۈرگەن» ۋە ئۇنىڭغا «تەقلىدىي ئوخشىتىلغان» دېگەندەك غەلىتە گەپلەرنى قىلدى. بۇ، تەنقىدچىنىڭ «يۇلتۇزلار يۇرتى» داستانى توغرىسىدا دېمەكچى بولغان گېپىنىڭ تېخى ئۆزىگە ئايدىڭ ئەمەسلىكىنى، ئۇنىڭ «ئۇستىلىق بىلەن كۆچۈرۈلگەن داستان» ياكى «ستالىن» غا «تەقلىد» قىلىنغان ۋە ياكى «ئوخشىتىلغان» داستان ئىكەنلىكىنى ئاڭقىرىۋالالمايلا سۆزلەۋاتقانلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. تەنقىدچى قولىغا قەلەم ئېلىشتىن ئىلگىرى مۇقىم بىر قارارغا كېلىشى ۋە ئۇنى دەلىللىشى لازىم. ھېلى ئۇ، ھېلى بۇ شاخقا قونۇش بىلىملىك تەنقىدچىنىڭ ئىشى ئەمەس.

تەنقىدچى نەقىل ئالغان «يۇلتۇزلار يۇرتى» دىكى ئىككى مىسرا «ستالىن» دىكى ئىككى مىسراغا بىرىنچىدىن، «تەقلىد قىلىنغان» ئەمەس، چۈنكى «ستالىن» دىكى ئىككى مىسرادا پارتىز كوممۇنىسىدىن كېيىنكى روسىيە ۋە گرۇزىيەدىكى ئويغىنىش، «ئازادلىق» ۋە «ئەركىنلىك» ئۈچۈن كۈرەشكۈچى گرۇزىن ئوغلانلىرىنىڭ مەيدانغا كەلگەنلىكى، «تىرىكلىكنىڭ نۇرلۇق مەشئىلى» (سوسو) نىڭ «تۇغۇلغان» لىقى ھەمدە ئۇنىڭ «نۇرلىرى» نىڭ «خۇش خەۋەر كەبىي يالقۇنلۇق» ئىكەنلىكى ۋە «جاھاننىڭ ئۈپۈقىدا ئەبەدىي ئۆچمەيدۇ» غانلىقى يېزىلغان بولسا، «يۇلتۇزلار يۇرتى» دىكى ئىككى مىسرا- دا مىللىي باسمىچىلارنىڭ ئىستېلاسىنى «تاغ بولۇپ توسقان ۋاپادار سۆڭەكلەر» نىڭ ئەۋلادى بولغان ۋەتەننىڭ «بىر تۇركۈم ئۇلۇغ ئادەمى» ئاشۇ باسمىچىلارنىڭ كېيىنكى ئىستېلاچى ئەۋلادلىرى تەرىپىدىن تۇتۇلۇپ، «ئېگىز قىيا» ئۈستىدە كاللىسى ئېلىنىپ دىغان ۋاقىتتا، ئۇلارنىڭ تۇغۇلغان زېمىن ۋە ئەل - يۇرتىغا تويماي قاراپ: «بىز ئۆلدۇق، ھەقىقەت ئەبەدىي ئۆلمەيدۇ، يۈرەك يولىنى يۇلتۇزلار يورۇتىدۇ»، بۇ زېمىندا «قۇياشنىڭ مەشئىلى ئەبەدىي ئۆچمەيدۇ»، «ئەلۋىدا، ئەي قۇياش، ئەلۋىدا، سۈت بېرىپ باققان ئانىلار» دەپ «ئەل - يۇرت» بىلەن خوشلىشىۋاتقان ۋاقىتتىكى ئەڭ ئاخىرقى ئۈمىدى ئىپادىلەنگەن. بۇ يەردە نەدىمۇ «تەقلىد» قىلىش بار؟ نېمە نېمىگە «تەقلىد» قىلىنغان؟ ئاپتور نەقىل كەلتۈرگەن بۇ تۆت مىسرادا تەسۋىرلەنگەن ئەھۋال ۋە ئۇنىڭ مەزمۇنى تامامەن باشقا - باشقا تۇرسا، ئۇنى قانداقمۇ «تەقلىد» قىلغان دېگىلى بولىدۇ؟ ئىككىنچىدىن، «يۇلتۇزلار يۇرتى» دىكى بۇ ئىككى مىسرا «ستالىن» دىكى ھېلىقى ئىككى مىسرادىن كۆچۈرۈلگەن ئەمەس؛ ئۈچىنچىدىن، «تەقلىدىي ئوخشىتىلغان» مۇ ئەمەس.

تەنقىدچى يۇقىرىقى گېپىنىڭ ئاخىرىدا يەنە شۇ ئىككى مىسرانى ئۆزئارا سېلىشتۇرۇپ، ئۇلاردا «پىكىر بىرلىكىنىڭ يوق» لۇقمىنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ. ئۇ مۇشۇنداق دېيىش ئارقىلىق، بىر تەرەپتىن، «يۇلتۇزلار يۇرتى» دىكى ئۆزى «كۆچۈرۈۋالغان» دەپ ئەقىل كەلتۈرگەن ھېلىقى ئىككى مىسرانىڭ كۆچۈرۈلمىگەنلىكىنى ئۆز ئاغزى بىلەن ئۇقۇشماي ئىقرار قىلىپ قويغان بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن، «تەقلىدىي كۆچۈرۈش...ۋە-

زدن، تۇراقنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرايدۇ» دېگەن ئىنتايىن خاتا بىر «قائىدە» نى ياساپ چىقىپ، گويا كۆچۈرمىچىلىكنىڭ «تەقلىدىي كۆچۈرۈش» تىن باشقا شەكىللىرى «ۋەزدن ۋە تۇراقنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرىمايدۇ،» غاندەك، پەقەت «تەقلىدىي كۆچۈرۈشلا ۋەزدن ۋە تۇراقنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرايدۇ» غاندەك خاتا چۈشەنچىنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ. ئەمەلىيەتتە، كۆچۈرمىچىلىكنىڭ ھەرقانداق بىر خىل تۈرى ئاپتور ياساپ چىققان بۇ «يېڭى كەشپىيات» قا بويسۇنمايدۇ. ئەينەن بولىدىغان كۆچۈرمىچىلىك بىلەن ئوغرىلىق بۇ «كەشپىيات» قا تېخىمۇ بويسۇنمايدۇ. دورامچىلىق، تەقلىد قىلىش، پايدىلىنىش، ئۆزلەشتۈرۈش قاتارلىق ئىللەتلەرنىڭ ئۆز ئالدىغا مەزمۇنى بولغانلىقتىن، ئۇلاردىمۇ «ۋەزدن ۋە تۇراقنىڭ چەكلىمىسى» گە ئۇچراپ قالىدىغان ھادىسە ئەسلا ئۇچرىمايدۇ. كۆچۈرمىكەشلىك قىلىدىغان ئاپتور كۆچۈرىدىغان نەرسىنى «ۋەزدن ۋە تۇراقنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچراپ قالدى»، شۇڭا ئۇنىڭ «پىكىر بىرلىكىنى يوقىتىۋېتەي» دەپ باشقىچە قىلىپ قويمايدۇ. چۈنكى «باشقىچىلا» بولىدىكەن، ئۇنى «كۆچۈرۈۋالغان» دەپ تۆھمەت قىلغىلى بولمايدۇ.

مەن يۇقىرىدا تەنقىدچى «كۆچۈرۈۋالغان» دەپ نەقىل كەلتۈرگەن 15 ئېغىز سۆز - ئاتالغۇنىڭ ھەتتا سۆز - جۈملىلەرنى كۆچۈرۈۋېلىش دائىرىسىگىمۇ كىرمەيدىغانلىقىنى ئوتتۇرىغا قويغانىدىم. ئەمەلىيەت «پىكىر بىرلىكى بولمىغان» مىسرالارنى «كۆچۈرۈۋالدى» دېيىشنىڭ توغرا بولمىغانلىقىنى ئىسپاتلىدى.

ئەمما بۇ ئىككى مىسرادا «ئۆچمەس ئەبەدىي» دېگەن ئىككى تۈپ سۆزنىڭ ئوخشىشىپ تۇرغانلىقىنى كۆرگەن ماقاله ئاپتورى «بۇ كۆچۈرگەنلىك ئەمەسمۇ؟» دېيىشى مۇمكىن. جاۋاب شۇكى، بۇ كۆچۈرگەنلىك ئەمەس. چۈنكى، بىرىنچىدىن، مەيلى تۈپ سۆز ياكى سۆز - ئاتالغۇ بولسۇن، ئۇ خەلق تىلىنى مەنبە قىلىدۇ. ئەدەبىي تىل خەلق تىلى ئاساسىدا بارلىققا كەلگەن تىل. بۇ ئىككى تۈپ سۆز گرۇزىن تىلىنىڭ لۇغەت فوندىدا بار بولغىنىدەك، ئۇيغۇر تىلىنىڭ لۇغەت فوندىدىمۇ بار، شۇڭا تۈپ سۆزلەرنى «كۆچۈرۈۋېلىش» مەسىلىسى ئەزەلدىن - ئەبەت مەۋجۇد بولمىغان ۋە بولمايدىغان مەسىلە. بۇ ھەرگىز ئاقمايدىغان دەۋا. ھېلىقى ئىككى تۈپ سۆز ئۇيغۇر تىلىدا بولمىغان بولسا، ئۇنى خەلقىمىز خەلق تىلى ھېسابىغا گرۇزىن تىلىدىن قوبۇل قىلغان تەقدىردىمۇ، ئۇ «گرۇزىن تىلىدىن كۆچۈرۈۋالغان تىل» ئەمەس، بەلكى «قوبۇل قىلىنغان»، «سىڭىپ كىرگەن تىل» بولىدۇ؛ ئىككىنچىدىن، «كۆچۈرۈۋالغان» دېگەن ئىككى مىسرانىڭ ئاخىرىدىكى «ئۆچمەس ئەبەدىي» دېگەن سۆزدىكى «ئەبەدىي» دېگەن سۆز رادىپ بولۇپ كەلگەن. رادىپنى كۆچۈرۈش مەسىلىسىمۇ ئوخشاشلا مەۋجۇت بولمىغان مەسىلە؛ ئۈچىنچىدىن، «يۇلتۇزلار يۇرتى» دىكى ئىككى مىسرادا پىكىر شۇنداق سۆز بىلەن ئىپادىلىنىشىنى زۆرۈر تاپقانىكەن، ئاپتور شۇنداق سۆزنى ئىشلەتمىشكە تاماھەن ھەقلىق؛ تۆتىنچىدىن، تەنقىدچى قەستەن «يۇلتۇز»، «نۇر»، «قۇياش»، «مەشئەل» دېگەنگە ئوخشاش تۈپ سۆزلەرنى كۆتۈرۈپ چىقىپ، بىرمۇنچە ئاتالمىش «لېكسىكىلىق مەنە» ۋە «باغلىنىشلار» نى ياساپ چىقىپ، بىھۇدە قىينالغان. بۇمۇ «كۆچۈرگەن» لىكە

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى www.uyghurkitap.com

دەلىل بولالمايدۇ.

تەنقىدچى «يۇلتۇزلار يۇرتى» داستانىدىكى،

«بۇلۇتلار توپىنىڭ ئىلگىرىلىشىدە،
ئەزىمەت بوۋىلار كۆلەڭگىسى بار.
ھاۋانىڭ تىترەتكۈچ گۈلدۇرلىشىدە،
ئانىلار قەھرىنىڭ ئەلەڭگۈسى بار.»

دېگەن مىسرالارنى «ستالىن» داستانىدىكى؛

«كارتىلى تاڭىنىڭ شامالليرىدا،
تورغاي قانىتىنىڭ يەلپۈنۈشى بار.
كارتىلى ئۇيۇشمىنىڭ قىزغۇچ رەڭگىدە،
قان قۇيما گۈللەرنىڭ قىزىللىقى بار.»

دېگەن مىسرالارغا «تەقلىد قىلغان» دەيدۇ. ئاندىن قانداق «تەقلىد قىلغان» لىقىنى ئىسپاتلىمايلا، گەپنى «كونكرېتلىق»، «ئابستراكتلىق» ئۇستىگە يۆتكەيدۇ.

تەنقىدچىنىڭ پەرىزىچە «كارتىلى تاڭىنىڭ شامالليرىدا، تورغاي قانىتىنىڭ يەلپۈنۈشى بار. كارتىلى ئۇيۇشمىنىڭ قىزغۇچ رەڭگىدە، قان قۇيما گۈللەرنىڭ قىزىللىقى بار.» دېسە، «كونكرېت» بولۇپ، «بۇلۇتلار تۇپىنىڭ ئالگىرىلىشىدە، ئەزىمەت بوۋىلار كۆلەڭگىسى بار. ھاۋانىڭ تىترەتكۈچ گۈلدۇرلىشىدە، ئانىلار قەھرىنىڭ ئەلەڭگۈسى بار.» دېسە، «ئابستراكت» بولىدىكەن! ۋەھالەنكى، «كونكرېتلىق»، «ئابستراكتلىق» دېگەن تېرمىنلاردىن ئازراقلا ساۋاتى بولغان ھەرقانداق بىر تەنقىدچى مۇنداق گەپنى قىلمايدۇ. چۈنكى ھەر ئىككىلا كۆپلېتتا تەپەككۇرنىڭ ئابستراكت شەكىللىرى ئوبرازلار ئارقىلىق سۆزلىتىلگەن ۋە ئابستراكت پىكىرلەر كىشىلەر كۆرۈپ ھېس قىلالايدىغان دەرىجىدە كونكرېتلىققا ئايلاندۇرۇلغان. ھەتتا بۇ جەھەتتە كېيىنكى كۆپلېتتا ئىپادىلەنگەن پىكىرنىڭ ھېسسىيلىق ۋە جانلىقلىقى ئالدىنقى كۆپلېتتىن ئېشىپ چۈشكەن.

تەنقىدچىنىڭ مۇھىم نۇقتىسى تېخى مۇنۇ يەردە، ئۇ مۇنداق دەيدۇ: «ئارسلان بۇ...كۆپلېتنى قۇراشتۇرۇش جەريانىدا...ئەسلى كۆپلېتنىڭ مەزمۇنىنى قىسمەن ساقلاپ قېلىپ، پەقەت شەكلىنىلا قالدۇرىدۇ»، «ساقلاپ قېلىش» بىلەن «قالدۇرۇش» نىڭ ئوتتۇرىسىدا ھېچقانداق مەنە پەرقى يوق. تەنقىدچى «مەزمۇنىنى قىسمەن ساقلاپ قېلىپ، شەكلىنى قالدۇرىدۇ» دېيىش ئارقىلىق نېمە دېمەكچى؟ ئالدىنقى كۆپلېتنىڭ مەزمۇنىنىمۇ (قىسمەن)، شەكلىنىمۇ كۆچۈرگەن، دېمەكچى. ئالدىنقى كۆپلېتتا «تاڭ، شامال، تورغاي، ئۇيۇق، قىزىللىق» دېگەنگە ئوخشاش توغرىدىن - توغرا ئېيتىلغان تەبىئەت ھادىسىلىرى تەسۋىرىي ئىپادىلەنگەن تۇرسا، كېيىنكى كۆپلېتتا كىشىنىڭ يۈرەك تارىسىنى جارانگلىتىدىغان ئىنسانىيەت دۇنياسىدىكى ھەسرەت ۋە كۆز ياش تۇرسا، ئۇنى قانداقمۇ ئالدىنقى كۆپلېتنىڭ مەزمۇنىنى «قىسمەن» ساقلاپ قالغان «كۆچۈرۈۋالغان» دېگىلى بولىدۇ؟ ھەر ئىككى كۆپلېتنىڭ 11 بوغۇمدىن تۇزۇلگەنلىكى ئۇنىڭ «شەكلىنى

قالدۇرغانلىقى» بولامدۇ؟ شېئىرىيەت شەكلى پەقەت سانغىلا، ۋەزىنگىلا قارىتىلغان لەرسىمۇ؟

بۇ كۆپلەپتتا سۆزمۇ - سۆز، مەنىمۇ - مەنە «كۆچۈرگەن» لىك تۇغرىسىدا ھېچقانداق پاكىت كۆرسىتەلمىگەن تەنقىدچى «كۆلەڭگىسى»، «ئەلەڭگۈسى» دېگەن قاپىيىلەرگە مۇراجىئەت قىلىپ، مۇنداق دەيدۇ: «بۇ كۆپلەپتتىكى «ئەلەڭگۈسى»، «كۆلەڭگىسى» دېگەن قاپىيىلەرمۇ ئارسلانىنىڭ ئىجادىيىتى ئەمەس، چاندۇرۇپ قويۇشتىن ھەزەر قىلغان ئاپتور بەت ئاتلاپ كۆچۈرۈش ئۇسۇلىنى قوللانغان.» سەنەتچاجى روزىنىڭ «بەت ئاتلاپ» دېگىنى 12 - بەتتىن بىراقلا 126 - بەتكە «ئاتلىغان» لىقىنى كۆرسىتىپ ئەيىبلىدۇ. بۇ يەردە تەنقىدچى مىسال كەلتۈرگەن كۆپلەپتىنىڭ مەزمۇن ۋە شەكلىنى ئەيىبلەن «كۆچۈرۈۋالغان» لىق مەسىلىسى مەۋجۇت ئەمەس. ئۇنىڭ ئۇستىگە، سۆز، قاپىيىلەر ھەرقايسى مىللەت تىلى لۇغەت فوندىنىڭ بىر مۇھىم تەركىبىي قىسمى ۋە بايلىقى پالانى سۆز، پۇستانى قاپىيىنى ئۇيغۇر شائىرلىرى ئىشلەتمىسۇن، دەيدىغان «خەلقئارالىق بەلگىلىمە» يوق. ئىپادىلىمەكچى بولغان مەزمۇن شۇنداق سۆز، شۇنداقلا كۆچۈرۈ- ئىپادىلەنگەن مەزمۇننا ئوخشىشىپ كېتەمدۇ - يوق؟ نېمە بولسا، شۇنداقلا كۆچۈرۈ- ۋالغانمۇ - يوق؟ بۇ، تەنقىدچى ئەستايىدىل تەكشۈرۈپ ھۆكۈم قىلىدىغان مۇھىم نۇقتا. ۋەھالەنكى سەنەتچاجى روزى ھېچنېمىسى ئوخشىمايدىغان كۆپلەپتىلارنى كۆتۈرۈپ چىقىپ، بىرەم «مەزمۇنىنى ئېلىپ قېلىپ، شەكلىنى قالدۇرغان» دېسە، بىرەم «قاپىيىنى كۆچۈرگەن» دەيدۇ.

ماقالىدا «تەقلىد قىلغان»، «ئەينەن كۆچۈرگەن» دەپ مىسال كەلتۈرۈلگەن 4 -، 5 -، 6 -، 8 -، ۋە 9 - مىسالاردىمۇ سۆزمۇ - سۆز ۋە پىكرىمۇ - پىكىر «تەقلىد قىلغان» «ئەينەن كۆچۈرگەن» لىك مەسىلىسى مەۋجۇت بولمىغانلىقى ئوچۇن، ماقالە ئاپتورى سۆزمۇ - سۆز «كۆچۈرگەن» ۋە سۆزمۇ - سۆز «تەقلىد قىلغان» پاكىتلارنى كۆرسىتىپ بېرىشنىڭ ئورنىغا مىسال كەلتۈرگەن مىسرالارنى بۇرمىلاپ تەھلىل قىلىدۇ، تەھلىلنى پاكىت قىلىپ كۆرسەتمەكچى بولىدۇ ۋە بۇ مىسالاردىكى ئوخشىمىغان ئورۇن ۋە ئوخشىمىغان مەنىدە قوللىنىلغان «ئەتىر»، «قان قۇيما»، «رەڭلەر دېگىزى»، «بۇركۇت»، «قىلىچقا» دېگەن تاق سۆزلەرنى كۆتۈرۈپ چىقىپ، «بۇ مىسرالاردىكى پىكىرنىڭ ئىغىرلىق مەركىزى «ئەتىر»، «قان قۇيما»، «رەڭدار دېگىزى»، «بۇركۇت»، «قىلىچقا» چۈشكەن دەيدۇ. بۇگۈنكى كىتابخانىلار بىزەرَمىسرا گەپتىكى «پىكىرنىڭ ئىغىرلىق مەركىزى» نىڭ قەيەرگە «چۈشكەن» لىكىنى بىلىشتە، تەنقىدچىنىڭ ماقالە يېزىپ «كۆرسىتىپ» بېرىشىگە موھتاج ئەمەس. باشقىلارنى كۆچۈرمىكەشلىكتە ئەيىبلەۋاتقان تەنقىدچى «كۆچۈرمىچى» نىڭ قايسى مىسرا، قايسى پىكرىنى «ئەينەن كۆچۈرۈۋالغان» لىقىنى كۆرسىتىپ بېرەلىگەن بولسا، ئۇ ھالدا ئۆز ۋەزىپىسىنى ئادا قىلغان بولاتتى.

ماقالە ئاپتورى 7 - مىسالدا مۇنداق ئىككى خىل مەسىلىنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ: ئۇنىڭ بىرى، «يۇلتۇزلار يۇرتى» دىكى «تۇلپار يايلىنىڭ يەلپۇنۇشى بار» دېگەن مىسرانى «ستالىن» داستانىدىكى «تورغاي قانىتىنىڭ يەلپۇنۇشى بار» دېگەن مىسرادىن

«ئەينەن كۆچۈرگەن» دېگەن مەسىلە، يەنە بىرى «گىرۇزىن شائىرىنىڭ ئوخشىتىشى «يەلپۈنۈش» قانات بىلەن ئوبرازلىق بىرلىككە ئېرىشكەن بولسا،...ئارسلاننىڭ ئوخشىتىشى «يەلپۈنۈش» ئاتنىڭ يايلى بىلەن ئىچكى باغلىنىش يارىتالمىغان» دېگەن مەسىلە.

«يەلپۈنۈش» شەيئىنىڭ مەخسۇس شامال ھەرىكىتى ئىچىدىكى ھەرىكەت خاسلىقىغا قارىتىپ ئېيتىلغان سۆز بولۇپ، ئۇ ئۇچار قاناتلار (جۈملىدىن، تورغاي) نىڭ قانات قېقىپ ئۇچۇش ياكى شامال ھەرىكىتى ئىچىدىكى قانات ھەرىكىتىنىڭ جىسمىدىت تۇرۇش ھالىتىنى سۈرەتلەپ بېرەلمەيدۇ. چۈنكى ئۇچار قاناتلار ئۇچقاندا قانىتىنى يەلپۈپ ئەمەس، قېقىپ ئۇچىدۇ. جىسم تۇرغاندا (مەيلى شامال ھەرىكىتى ئىچىدە تۇرغاندا بولسۇن) قانىتىنى يەلپۈپ ئەمەس، بەلكى يىغىپ ئولتۇرىدۇ. تورغاينىڭ ئۇچۇش ھەرىكىتىمۇ بارلىق ئۇچار قاناتلارنىڭ ئۇچۇش ھەرىكىتىدىن ھېچقانداق پەرقلەنمەيدۇ. ئۇمۇ قانىتىنى يەلپۈپ ئەمەس، قېقىپ ئۇچىدۇ. شامال چىققاندا، ئۇنىڭ مەيدە ۋە قورساقلىرىدىكى تۈكلىرى يەلپۈنۈشى مۇمكىن، بىراق قانىتىنىڭ يەلپۈنۈشى مۇمكىن ئەمەس. شۇنداق ئىكەن، «تورغاي قانىتىنىڭ يەلپۈنۈشى بار» دېگەن تەسەۋۋرنى قانداقمۇ «يەلپۈنۈش بىلەن قانات ئوبرازلىق بىرلىككە ئېرىشكەن» دېگىلى بولسۇن؟ يەنە بىر جەھەتتىن، «شامالدا تورغاي قانىتىنىڭ يەلپۈنۈشى بار» دېگەن سۆز شامال ھەرىكىتىدىكى خاسلىقىنى ئەل ۋە توغرا سۈرەتلەپ كۆرسىتىپ بېرەلمەيدۇ. بۇ گەپچە بولغاندا، «كارتىلى تاڭىنىڭ شامالىرى...» تورغاي قانىتىنى قاققاندەك «قېقىپ» چىققان بولۇپ قالىدۇ، ۋەھالەنكى تەبىئەت ھادىسىسى بولغان شامال «كارتىلى تاڭىدا» ئۇچار قاناتلار قاناتلارنى قاققاندەك «قېقىپ»، تەڭرى تېغىنىڭ «شامالىرى» يۈزنى سۆيۈپ لەرزان ياكى توپا-تۇمانلارنى توزۇتۇپ «گۈلدۈرلەپ» چىقىدىغان بولمىسا كېرەك.

ئەمدى تەنقىدچىنىڭ «ئەينەن كۆچۈرگەن ئوخشىتىش — يەلپۈنۈش ئاتنىڭ يايلى بىلەن ئىچكى باغلىنىش يارىتالمىغان» دېگەن گېپىگە كەلسەك، ئۇيغۇر شائىرىنىڭ بۇ يەردە قوللانغان ئوخشىتىش — «يەلپۈنۈش» ئەسلىدە مۇنداق بىر جايدا، مۇنداق بىر مەنىدە قوللىنىلغانىدى:

«ئاقىدۇ دەريا تېز، قەدىمى خانىنىڭ،
جەڭگاھقا ئاتلانغان ئالدىرىشىدا.
تۇلپارلار يايلىنىڭ يەلپۈنۈشى بار،
تۇندىكى دولقۇنىنىڭ يالتىرىشىدا.»

ئېنىقكى، بۇ يەردە ھۇجۇمغا ئۆتكەن خان لەشكەرلىرىدەك گۈلدۈرلەپ ئېقىۋاتقان تۇندىكى دەريا دولقۇنىنىڭ يالتىرىشى تۇلپار يايلىنىڭ يەلپۈنۈشىگە ئوخشىتىلغان. يۇقىرىدا بىر يەلپۈنۈش سۆزىنىڭ شامال ھەرىكىتى ئىچىدىكى خاسلىقىغا قارىتىپ ئېيتىلىدىغان سۆز ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ ئۆتكەنىدۇق. تورغاي قانىتى شامالدا يەلپۈنمىگەن بىلەن تۇلپار يايلى شامالدا يەلپۈنۈش بىلەنلا قالماي، بەلكى دولقۇنمۇ پەيدا قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە ھادىسىنى تولىمۇ رېئال، كونكرېت ۋە تولۇق سۈرەتلەپ بەرگەن. شا-

ئىرىنىڭ قوللانغان «ئوخشىتىشى — يەلپۈنۈش ئاتنىڭ يايلى بىلەن ئىچكى باغلىنىش يا-
رىتالمىغان» ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ ماھىيەتلىك، رېئال ئىچكى باغلىنىشقا ئىگە بولغان ۋە
كىشىلەر كۆزى بىلەن كۆرەلەيدىغان تولىمۇ كونكرېت ۋە تولىمۇ چىرايلىق ئوبراز-
لىق بىرلىككە ئىگە بولغان.

تەنقىدچى نەقىل كەلتۈرگەن 10 - مىسالدا مۇنداق ئىككى خىل مەسىلە بار. ئۇ-
نىڭ بىرى، تەنقىدچى «ستالىن»داستانىدىكى:

«ئازادلىق ئىستىگەن تاغلار، دالالار،
ئورمانلا قەلبىدە ساقلىدۇق مەھكەم.»

دېگەن مىسرادىكى «ئازادلىق ئىستىگەن» دېگەن سۆز بىلەن «يۇلتۇزلار يۇرتى» داستانىدىكى:

«ئورمانلار بوراندا كۆتۈرگەن شاۋقۇن،
يىللارنىڭ سىرىنى سوزلەيدۇ گويا.»

دېگەن مىسرادىكى «يىللارنىڭ سىرى» «ئوخشاش مەنىدىكى، لېكىن ئوخشاش بولمىغان جۈملە شەكلىدىكى پىكىرلەردۇر» دېسە، يەنە بىرى، ئۇ پۈتۈنلەي ئورۇنسىز ھالدا «پىسخىك مايىللىق» دېگەن غەلىتە گەپنى كۆتۈرۈپ چىقىپ، «گرۇزدن شائىرى بىلەن ئارسلاننىڭ پسىخىك مايىللىقى بۇ مىسرالاردا ئوخشاش مەقسەت ۋە ئوخشاش پىكىر ئۇستىگە مەركەزلەشكەن» دەيدۇ.

تەنقىدچى بۇ مىسالدىمۇ شائىر ئارسلاننىڭ «ستالىن» داستانىدىن سۆزمۇ-سۆز، پىكىرمۇ - پىكىر «ئەينەن كۆچۈرگەن» لېكىنگە دائىر ھېچقانداق پاكىت كەلتۈرەلمەي، «ئازادلىق ئىستىگەن» دېگەن سۆز بىلەن «يىللارنىڭ سىرى» دېگەن سۆز ئوخشاش مەنىدە-كى ئوخشاش بولمىغان شەكىلدىكى پىكىرلەردۇر» دېگەن. بۇ ئىككى سۆزنىڭ ئېيتىلىشىلا ئەمەس، ھەتتا لۇغەت مەنىسىمۇ باشقا-باشقا تۇرسا، ئۇنى قانداقمۇ «ئوخشاش مەنىدىكى پىكىردۇر» دېگىلى بولىدۇ؟ ئەدناسى «ئىستەك» دېگەن سۆز بىلەن «سىر»، «ئازادلىق» دېگەن سۆز بىلەن «يىللار» دېگەن سۆز «ئوخشاش مەنىدىكى» سۆزمۇ؟

ئەمدى تەنقىدچىنىڭ نەزەرىدىكى «ئوخشاش مەنىدىكى» بۇ سۆزلەرنىڭ قوللى-نىلغان ئورنىغا قاراپ باقايلى:

«ستالىن» داستانىدىكى «ئازادلىق ئىستىگەن» دېگەن سۆز «گەرچە ياۋنىڭ قىينىقى ھەددىدىن ئاشقان بولسىمۇ، بىزنى قۇل قىلالمىدى. ئازادلىق ئىستىگەن تاغ-لار، دالىلار، ئورمانلار قەلبىدە مەھكەم ساقلىدۇق» دەپ، ھەقىقىي ئازادلىق ۋە ئازاد-لىق ئۈچۈن بولغان كۈرەش مەنىسىدە ئىشلىتىلگەن بولسا، «يۇلتۇزلار يۇرتى» دىكى «يىللارنىڭ سىرى» دېگەن سۆز تەكرىتاغ «ھەربىر چوققاڭ توغرىسىدا! مىڭلاپ ئەسلە-مە بار، خىيالىم دەريالار ئارا ئاقىدۇ. بوراندا ئورمانلار كۆتۈرگەن شاۋقۇن يىللارنىڭ سىرىنى سۆزلەيدۇ» دەپ، تەكرى تاغقا سىمۋول قىلىنغان ۋەتەن خەلقىنىڭ باسقان ھەر بىر قەدىمىنىڭ «مىڭلاپ ئەسلىمە» بىلەن تولغان تارىخىي يىللار ئىكەنلىكى، بۇ يىللارنىڭ «سىرى» نى «ئورمانلارنىڭ بوراندا كۆتۈرگەن شاۋقۇنى» لا سۆزلىيەلەي-

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى www.uyghurkitap.com

دىغان «شاۋقۇن، سۈرەنلىك تارىخ» ئىكەنلىكىنى مەنىسىدە قوللىنىلغان. بۇ يەردە «يىللارنىڭ سىرى» دېگەن سۆز نەدىمۇ «ئازادلىق ئىستىگىن» دېگەن سۆز بىلەن «ئوخشاش مەنىدە قوللىنىلغان» ئىش بار؟

ئەمدى ئاپتورنىڭ ئىككى شائىرنىڭ «پىسخىك مايىللىقى ئوخشاش مەقسەت ۋە ئوخشاش پىكىر ئۈستىگە مەركەزلەشكەن» دېگەن بۇ قالايمىقان گەپنىگە كەلسەك، پسىخىكا دېگەن سۆز ئادەمنىڭ مىجەزى، خۇسۇسىيىتى، خاراكتېرى، تېمپېرامېنتى دېگەن سۆز بولۇپ، بۇ يەردە بۇ ئىككى شائىرنىڭ قانداق «مىجەزى» (ئېغىر بېسىقمۇ ياكى ئالدىراڭغۇمۇ، ۋات ـ ۋاتمۇ ياكى مۆرىمەسمۇ؟) قانداق «ئوخشاش مەقسەت» ۋە «ئوخشاش پىكىر ئۈستىگە مەركەزلىشىپ» قالغان ئىش بار؟ «مىجەز مايىللىقى مەركەزلىشىپ قالمىدىغان مەقسەت پىكىر ئوخشاشلىقى» نەزەرىيىسى قايسى پىسخولوگىيە «ئالىمى» كەشىپ قىلغان «نەزەرىيە»؟

تەنقىدچىنىڭ 11ـ مىسال ئۈستىدىكى خۇلاسىسىمۇ مۇنداق ئىككى خىل مەسىلە بار. بىرى، ئۇ «ستالىن» داستانىنىڭ 10ـ بېيتىدىكى:

«ھېلى ـ ھېلىغىچە تىنىق چوققىلاردا،
قىزغىن مۇنارلار چوقچىيىپ تۇرار.»

دېگەن مىسرانى ئۆز ئېھتىياجى ئۈچۈن ئۆزگەرتىپ، ئاندىن «يۇلتۇزلار يۇرتى» داستانىنىڭ 75ـ بېيتىدە پۈتۈنلەي باشقا بىر ئىش، باشقا بىر ھادىسە، باشقا بىر مەزمۇننى ئىپادىلەش ئۈچۈن قوللىنىلغان «شۇ مۇنار بەستىدە تاغنىڭ بەستى بار» دېگەن مىسرانى ئۇنىڭ باش ـ ئايىغىنى چاناپ تاشلاپ «ستالىن» داستانىدىن ئۆزگەرتكەنلىكى ئىككى مىسرانىڭ ئاخىرىغا تىزىپ قويىدۇ.

«شۇ مۇنار بەستىدە تاغنىڭ بەستى بار» دېگەن مىسرا ئەسلىدە «ئەسىرلەر يولىدا قەدەم ئاۋازى» گۈپپۈلدەپ ئاڭلىنىپ تۇرىدىغان، «مېنى يالغۇز دېمەڭلار، ھەربىر مىسرايىمدىن كۈرمىكلاپ ئوغۇللار تۇغۇلىدۇ» دېگەن مەشھۇر سۆزنى بىلەن جاھان خەلقىگە تونۇشلۇق بولغان بۈيۈك شائىر زەلىلى ھەققىدىكى كۆز ياشلىق ئەسلىمە داۋامىدا «ئۇرغۇپ چىققان كۆز يېشىك بىلەن شېئىر يازغان شائىر زەلىلى، قېنى سەن؟»، سەن «شېئىردىن مۇنار تۇرغۇزۇپ» ئۆتكەنىدىكى دەپ كېلىپ:

«شۇ مۇنار ئۈستىدە تاغنىڭ بەستى بار،
گۈپپۈلدەر ئۇنىڭدىن گۈللەر پۇرىقى.»

دەپ قوللىنىلغانىدى. كىتابخانلار «شۇ مۇنار ئۈستىدە تاغنىڭ بەستى بار،» دېگەن مىسرانى بىلەن «قىزغىن مۇنارلار چوقچىيىپ تۇرار.» دېگەن مىسرانىڭ ھېچقانداق مۇناسىۋىتى يوقلۇقىنى ئېنىق كۆرۈۋالالايدۇ.

يەنە بىرى، تەنقىدچى ئۆزۈۋېلىش ئۈسۈلى ئارقىلىق ئالغان بۇ نەتىجىلەرنى بىرىنىڭ كەينىگە بىربىنى چېتىش ئارقىلىق تىزىپ چىققاندىن كېيىن «گرۇزىن شائىرىنىڭ مىسرالىرىدا ‹مۇنار› بىلەن چوققا سىلىشتۇرما قىلىنغان. ئارسلاننىڭ مىسرالىرىدا... ‹تاغنىڭ بەستى› ‹مۇنارنىڭ بەستى› گە يانمۇيان قويۇلغان» دېگەن.

شائىر تارسلان زەلىلگە سەن «شېئىردىن مۇنار تۇرغۇزۇپ ئۆتتۈك»، «شۇ مۇنار بەستىدە تاغنىك بەستى بار» دەپ «شېئىردىن تۇرغۇزۇلغان مۇنار» نىك «بەستى» نى «تاغ» نىك «بەستى» كە ئوخشىتىۋاتسا، ئۇنى بىر-بىرىگە «يانمۇ-يان قويۇلغان» دەپ دەۋا قىلىشنىك نېمە ھاجىتى؟

تەنقىدچى 12- مىسالدىكى «قەلئە رەھنا سىدىن كېلىدۇ ئاۋاز» («ستالىن»، 16-بەت) دېگەن مىسرادىكى «ئاۋاز»، «ئۇچتۇرپان قەلئەسى كۆتۈرسە چۇقان»، («يۇلتۇزلار يۇرتى»، 89- بەت) دېگەن مىسرادا «چۇقانغا» ئۆزگەرتىلگەن بولسىمۇ، «پىكىرنىك ئەينەن ئوخشاشلىقى ساقلاپ قېلىنغان» دېگەن بولسا، 13- مىسالدىكى «چاقماق يالىتىرىشى ئېرىگەن نۇردەك» («ستالىن»، 7- بەت) دېگەن مىسرادىكى پىكىر بىلەن «چاقنىغان چاقماقلار قىلىچنىك گويا» («يۇلتۇزلار يۇرتى»، 5- بەت)، دېگەن مىسرادىكى پىكىر «ئوخشاش» دېدى.

تەنقىدچى ئۆز ئېھتىياجى ئۈچۈن باش-ئايىغىنى تاشلىۋېتىپ ئۇزۇۋالغان بۇ مىسرالارنىك مۇشۇ ھالىتىدە «ئەينەن ساقلاپ قالغان پىكىر ئوخشاشلىقى» مۇ، «پەرقلىق جۈملە شەكلىدىكى پىكىر ئوخشاشلىقى» مۇ مەۋجۇت ئەمەس. بىرىدە «قەلئەدىن ئاۋاز كېلىدۇ»، دېيىلىۋاتسا، يەنە بىرىدە «ئۇچتۇرپان قەلئەسى چۇقان كۆتۈرسە» دېيىلىۋاتسا، بىرى، «چاقماقنىك يالتىرىشىنى ئېرىگەن نۇر» غا ئوخشىتىۋاتسا، يەنە بىرى «چاقنىغان چاقماقلار گويا قىلىچنىك» دەۋاتسا، بۇ يەردە نەدىمۇ «ئەينەن ئوخشاپ قالغان پىكىر» بولسۇن؟ ئۇنى قانداقمۇ «پەرقلىق جۈملە شەكلىدىكى پىكىر ئوخشاشلىقى دېگىلى» بولىدۇ؟ تەنقىدچى ئۇزۇپ ئالغان نەقىلنىك ئۆزىدىكى ئەھۋال ئەنە شۇنداق. مەن كىتابخانلارنىك كۆزۈپ بېقىشى ۋە تەھلىل قىلىۋېلىشى ئۈچۈن نەقىل نى نەقىل ئېلىش قائىدىسى بويىچە تولۇق كەلتۈرۈپ قويىمەن:

«قەلئە رەھنا سىدىن كېلىدۇ ئاۋاز:

ـــتاش نەگە تاقالدى، جان ئوغلۇم زوراپ؟!»

«ستالىن» داستانىنىك 16- بېتىدىكى بۇ مىسرادا تەنقىدچى «ئاۋاز»نى «چۇقان» غا ئۆزگەرتكەن دېگەن «ئاۋاز» قەلئەگە دەپنە قىلىنغان ئادەمنىك «ئاۋازى» ياكى گېپى-سۆزى مەنىسىدە قوللىنىلغان.

«قەلبىڭدە ئوت ئالغان- قەدىمىي ئۈمىد،

ئۇچتۇرپان قەلئەسى كۆتۈرسە چۇقان.»

شائىر تارسلان مەشھۇر ئۇيغۇر شائىرى موللاشاكىر ھەققىدىكى ئەسلىمىدە «سەن ئۇچتۇرپاندا تۇرغىنىڭدا ئازابنى يەتكۈچە تارتقانىدىنىك»، ئۇچتۇرپان قوزغىلىڭىدا شېھىت بولغان ئوغلانلار ھۆرلۈك، ئازادلىق ئۈچۈن «چۇقان» كۆتۈرگەنده، «قەلبىڭدە قەدىمىي ئۈمىد ئوت ئالغان» ئىدى دەپ، «چۇقان» دېگەن سۆزنى بىر كىشىنىك «ئاۋازى»، گەپ-سۆزى مەنىسىدە ئەمەس، بەلكى مىللىي روھنىك چۇقانى، مىللىي كۈرەش ساداسى مەنىسىدە قوللانغان.

يولداش سىدىقھاجى روزى نەقىل كەلتۈرگەن 14-، 15- مىسالمۇ باش-ئاخىر-

نى چانىۋېتىپ ئېلىنغان نەقىللەر بولۇپ، ئۇ، بۇ ھەقتە «كۆچۈرۈۋالغان» دېگەن ھۆكۈمنىڭ توغرىلىقىنى ئىسپاتلىيالايدىغان ھېچقانداق پاكىتقا ئېرىشەلمەيدۇ.

دېمەك، كۆچۈرمەكەشلىك ساھەسىدە سۆز - جۈملىلەرنى كۆچۈرۈۋېلىشنىڭ كۆچۈرمەكەشلىكتىكى بىرخىل ئىغىر ھادىسە ئىكەنلىكى، قانداق كۆچۈرسە سۆز - جۈملىلەرنى كۆچۈرۈۋېلىش ھېسابلىنىدىغانلىقىنىڭ بىرىنچى ئىپادىسى سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا قويۇلغان قائىدە - پرىنسىپلار بويىچە، سىدىقھاجى روزى «كۆچۈرۈۋالغان» دېگەن «يۇلتۇزلار يۈرتى» دېكى 15 ئېغىز سۆز - ئاتالغۇنى ئۇنىڭ «مەنبە» سىگە بىرمۇ - بىر سېلىشتۇرۇپ، ھەرقايسى جەھەتلەردىن تەكشۈرۈپ چىقتۇق. خۇلاسە شۇكى، سىدىقھاجى روزى «ئەينەن كۆچۈرۈۋالغان» دەپ ئۆزۈپ ئېلىپ نەقىل كەلتۈرگەن بۇ 15 ئېغىز سۆز - ئاتالغۇدا «ئەينەن كۆچۈرۈۋالغان سۆز - مىسرا» مۇ ھەمدە «پەرقلىق جۈملە شەكلىدە ئەينەن ئوخشاشلىقنى ساقلاپ قالغان پىكىر» مۇ يوق.

ئەمدى سۆز - جۈملە (جۈملىدىن، مىسرا) نى ئەينەن كۆچۈرۈۋېلىشنىڭ ئىككىنچى ئىپادىسى ئۇستىدە توختىلىپ ئۆتىمىز. سۆزلەرنى ئاستىن - ئۈستۈن قىلىۋېتىپ، پىكىرنى ساقلاپ قېلىشمۇ سۆز - جۈملىلەرنى كۆچۈرۈۋېلىشتا كۆپ ئۇچرايدىغان بىر خىل ئېغىر ئەھۋال. بۇ خىل ئەھۋالمۇ پرىنسىپ جەھەتتىن ئەينەن كۆچۈرۈۋېلىشقا كىرىدۇ. بىز مۇشۇ پرىنسىپ بويىچە، تەنقىدچى مىسال كەلتۈرگەن 15 ئېغىز نەقىلنى بىرمۇ - بىر تەكشۈرۈپ كۆرىدىغان بولساق، بۇ قائىدىگە ياتمىدىغان بىرمۇ مىسالنى، يەنى گېپىنى لىنۇندزىنىڭ سۆز - ئىبارىلىرىنى ئاستىن - ئۈستۈن قىلىۋېتىپ، ئۇنىڭ پىكرىنى ساقلاپ قالغانلىق توغرىسىدىكى بىرمۇ مىسالنى ئۇچرىتالمايمىز.

بۇنىڭدىن باشقا، سۆز - جۈملە مەسىلىسىدە پىكىرنى ئاستىن - ئۈستۈن قىلىۋېتىپ، سۆز - جۈملىلەرنى شۇ پېتى ئىشلىتىدىغان ئەھۋاللارمۇ بار. بىراق «يۇلتۇزلار يۈرتى» داستانىنىڭ ھەرقانداق بىر قىسمىدا بۇ خىل ئەھۋاللارنى ئۇچراتقىلى بولمايدۇ.

بەزىلەر سىدىقھاجى روزى نەقىل كەلتۈرگەن «يۇلتۇزلار يۈرتى» نىڭ 141 - بېتىدىكى «ئاشقىمەن قان قۇيما ئانارلىرىڭما» دېگەن مىسرادىكى «قان قۇيما» دېگەن سۆزنى «ستالىن» داستانىنىڭ 12 - بېتىدىكى «قان قۇيما گۈللەرنىڭ قىزىللىقى[1] بار» دېگەن مىسرادىمۇ ئۇچرىتىپ گۇمانلىنىشى مۇمكىن. بۇنداق گۇماندا بولۇشنىڭ ھېچقانداق ئاساسى يوق. چۈنكى «قان قۇيما» دېگەن سۆز قىزىل، قانداق سېپقىزىل دېگەن مەنىدە بولۇپ، ئۇ خەلق ئىچىدە ناھايىتى كەڭ قوللىنىلىدۇ. مەسىلەن، كۆزى قان قۇيغاندەك قىزىرىپ كەتكەنىدى، قان قۇيغاندەك قىپقىزىل ئانار ياكى ئالما ۋەھاكازالار. خەلق تىلىدا كۆپ قوللىنىلىدىغان بۇ سۆز «يۇلتۇزلار يۈرتى» دا قوللىنىلغان، پەقەت باشقا شېئىرلاردىلا تېخى قوللىنىشقا ئۇلگۈرمىگەن. ئۇيغۇر تىلىدا مۇنداق گۈزەل بەدىئىي سۆزلەر ناھايىتى كۆپ. گەپ ئۇنىڭ گۈزەللىكىنى بايقاشتا. «ستالىن» داستانىنىڭ تەرجىمانلىرى گرۇزىن تىلىدا بار ياكى يوق دەپ ھۆكۈم قىلىش قىيىن بولغان بۇ سۆزنى پەقەت ساپ ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمىلا قىلىپ قويغان، خالاس. بۇ، تەرجىمەدىكى ئۇيغۇر تىلىنى ئىشلىتىشكە ياتمىدىغان بىر ئىش. ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىدا ئەزەلدىن

بار بولغان سۆزنى ئۇيغۇر شائىرلىرى ئىشلەتسە نېمىشقا بولمايدىكەن؟

تەنقىدچى «يۇلتۇزلار يۇرتى» دىن ئۇزۇۋالغان 15 ئېغىز سۆز - ئاتالغۇ توغرىسىدىكى «كۆچۈرۈۋالغان»، «تەقلىدىي كۆچۈرگەن»، «تەقلىدىي ئوخشىتىلغان» دېگەنگە ئوخشاش گەپلەرنىڭ بىرىنمۇ ئىسپاتلىيالمىغانلىقىنى ئۇستىگە، داستاندىكى «گۈلدۇرماما، قىلىچ، ئاي» دېگەن ئۇچ سۆز بار 37 ئوخشىتىشنىڭ «مەنبەسى» توغرىسىدا ناھايىتى كەڭ سۆزلىگەن. ئۇ ئالدى بىلەن «ئاتۇش ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىنىڭ تەھرىرىگە قاتتىق تاپا - تەنە قىلغان، ئاندىن تەركىبىدە «گۈلدۇرماما» دېگەن سۆز بولغان ئون ئوخشىتىشنى تەرجىمىدىكى «بەزەن گۈلدۇرماما گۈلدۇرلىشىدە، ئوق تەگكەن ئارسلاننىڭ ھۇركىرىشى بار» دېگەن مىسرالاردىن كەلگەن» دەپ خۇلاسە چىقارغان.

تەنقىدچىنىڭ تولىمۇ قارامىلىق بىلەن ئوتتۇرىغا قويغان بۇ پىكرىدە مۇنداق بىر-قانچە مەسىلە بار:

بىرىنچى، ئۇنىڭ «كەلگەن» دېگىنى تەركىبىدە گۈلدۇرلەش سۆزى بارلىكى مىسرالارنىڭ مەنبەسى «ستالىن» داستانىدىكى «بەزەن گۈلدۇرماما گۈلدۇرلىشىدە» دېگەن مىسرا ياكى ئۇنىڭدىن «تەقلىدىي كۆچۈرۈۋالغان» دېگەندىن باشقا نەرسە ئەمەس.

بىز يۇقىرىدا قانداق كۆچۈرسە «كۆچۈرۈۋالغان» لىق ھېسابلىنىدىغانلىقى توغرىسىدىكى قائىدە، پرىنسىپلارنى كۆرۈپ ئۆتتۇق. ماقالە ئاپتورى مىسال كەلتۈرگەن بۇ ئون مىسرا شېئىرنىڭ ھەممىسىدە گەرچە «گۈلدۇرلەش»، «گۈلدۇرى»، «گۈركىرەك»، «گۈلدۇرماما» دېگەنگە ئوخشاش سۆزلەر بولغان بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسى ئۇ كۆرسەتكەن «مەنبە» نىڭ مەزمۇنىغىمۇ، شەكلىگىمۇ ئوخشىمايدۇ. شۇنداقلا بۇ ئون مىسال ئۆزئارا بىر-بىرىگىمۇ ئوخشىمايدۇ. ھەرقايسىسى ئوخشىمىغان ئورۇندا ئوخشىمىغان مەزمۇننى ئىپادىلىگەن

ئىككىنچى، شائىر ئارسلان «گۈلدۇرلەش» دېگەن سۆزنى 50 - يىللاردا نەشر قىلىنغان گېئورگى لىئوندزىنىڭ بۇ داستانىنى ۋاراقلاپ «كۆچۈرمىسىمۇ»، ئۇ ئۇيغۇر تىلى لۇغەت فوندىدا ئەزەلدىن بار بولغان، ھەتتا ھەرقانداق كىچىك بالىمۇ، دېھقان، پادىچى، چەرچىن مالچىلارمۇ بىلىدىغان ئەڭ ئادەتتىكى، ئەڭ ئومۇمىي بىر گەپ.

ئۈچىنچى، تەنقىدچى «نەقىل» كەلتۈرگەن بۇ ئون مىسرا ئىچىدىكى «گۈلدۇرلەش» دېگەن سۆزنى ئۇزۇن بىر ئابزاس قىلىپ تىزىپ قويۇشقا مۇيەسسەر بولغىنىدا، «بەزەن گۈلدۇزماما گۈلدۇرلىشىدە» دېگەن «مەنبە» دىن كەلگەن بۇ ئون مىسرانىڭ ئۆزى «كەلگەن» «مەنبە» گە ئازراقمۇ ئوخشىمايۋاتقانلىقىنى، ھەتتا ھېچقايسىسىدا «مەنبە» نىڭ تۇسىنىكىمۇ يوقلۇقىنى ئويلىشىپ باقمىغان.

تۆتىنچى، تەنقىدچى «گۈلدۇرلەش» دېگەن تېپقا كىرىدىغان ئون سۆزنى تىزىپ قويۇپ، ئۇنى «تەكرارلانغان ئوخشىتىش» دەپ تەنە قىلىدۇ. تەكرارلىق بايان قىلىنىۋاتقان مەسىلە ئىچىدىكى بەلگىلىك بىر پىكىرنى ئورنى كەلسۇن - كەلمىسۇن ئايلاندۇرۇپ دەۋېرىش، بىرخىل ئىدىيىنى بىرخىل مۇقامدا قايتىلاۋېرىشتۇر. يۇقىرىقى ئون مىسالدا شەكىلەن ۋە مەزمۇنەن تەكرارلىنىش ھەرقانداق ئىپادىسى مەۋجۇت ئەمەس. تامامەن ئوخشاش

بولمىغان پىكىرلەر تەركىبىدە قايتىلىنىش ئېھتىمالىنىڭ بارلىقى بەلگىلىك بولغان ھەر-قانداق بىر سۆزنىڭ ئارىلىشىپ قالغانلىقى شەكلەن تەكرارلىنىپ، يەنى مەزمۇننى ئىپادىلىشى ئەجەبلىنىپ كەتمىگۈدەك ئىشمۇ ئەمەس. چۈنكى ئەدەبىياتتا قايسى سۆزنى ئىشلىتىش - ئىشلەتمەسلىك چوڭ مەسىلە ئەمەس، بەلكى قايسى سۆزنى قانداق ئورۇندا قانداق ئىشلىتىش، جانلىق ئىشلىتىش - ئىشلىتەلمەسلىك مۇھىم مەسىلە. كىچىككىنە بىر شېئىردا بىر رادىئو بىرمۇنچە ئورۇندا تەكرارلانسىمۇ، ئۇنىڭ ئىشلىتىلىشى شۇ ئورۇندا مۇۋاپىق بولسا بولۇۋېرىدۇ. بىر سۆزنى ئوخشىمىغان ئورۇندا تەكرارلاش، رېتورىك قايتىلاش، ھەتتا مىسرالارنىمۇ ئۆز پۈتۈنلىكى بىلەن قايتىلاشقا بولۇۋېرىدۇ. ۋەھالەنكى پۈتۈن داستاندا سىددىقھاجى روزى «تەكرارلىق» دەپ تەنە قىلغان سۆز ئون يەردە «تەكرارلانغان» بولسىمۇ، كىشىلەرگە زادى تەكرارلانغاندەك ھېس قىلدۇرمايدۇ. بۇ سۆزلەر «تەكرارلاندى» دېيىلىدىغان بولسا، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئۆز ئالدىغا ئالاھىدە پىكىر ۋە مەزمۇنىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن «تەكرارلانغان». مۇنداق «تەكرارلىق» يوللۇق ۋە لازىم. ئەمەلىيەتتە، تەنقىدچى نەقىل ئالغان ئاشۇ ئون ئىبغىز سۆز ھەتتا شەكىل، تەلەپپۇز - ئىھتىلىش جەھەتتىنمۇ بىر-بىرىگە ئوخشىمايدۇ.

يولداش سىددىقھاجى روزى «يۇلتۇزلار يۇرتى» داستانىدىكى تەركىبىدە «قىلىچ» سۆزى بار بولغان 21 مىسرا شېئىرنى قاتار تىزىپ، بۇ مىسرالاردىكى «قىلىچ» «ستالىن» داستانىدىكى «‹قىلىچچى ئىسقىلىق ئىگەر قېشىدا› دېگەن مىسرانى ۋە بۇ مىسرادىكى ‹قىلىچ› نى مەنبە قىلغان» دېدى. گېئورگى لىئونىدزىنىڭ بۇ مىسراسىنىڭ قۇدرەتى نېمىدېگەن زور - ھە؟ بىراق بۇ 21 مىسرادىكى «قىلىچ» نىڭ ھەممىسى قانداقتۇر بىر نەرسىنىڭ «بېشى» غا «ئېسىلمايدۇ»، بەلكى ھەرقايسىسى ئوخشىمىغان ئىدىيەۋىلىكنى ئوخشىمىغان شەكىلدە ئىپادىلەش ئۈچۈن، ھادىسىنىڭ ئۆزىدىكى خاسلىقىغا ماسلاشقان ھالدا ئۆز سۈپىتى بىلەن ھەرخىل ئورۇندا ھەرخىل قوللىنىلغان.

ئەجدادىدىن ئەۋلادىغىچە نەچچە مىڭ يىللار جەريانىدا ئىستېلاچىلارغا قارشى قىلىچ، نەيزە بىلەن جەڭ قىلىپ ئۆتكەن ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ لۇغەت سوستاۋىدا «قىلىچ» سۆزىنىڭ بولماسلىقى ھەمدە ھازىرقى ئەۋلادلارنىڭ، جۈملىدىن، شائىر ئارسلاننىڭ «قىلىچ» تىن ئىبارەت مۇنداق ئوبدان سۆزنى بىلمەي قېلىپ، باشقىلارنىڭ داستانىدىن «كۆچۈرۈپ ئىشلىتىش ھالىتىگە چۈشۈپ قېلىشى» ئەقىلغا سىغمايدۇ.

تەنقىدچى «يۇلتۇزلار يۇرتى» داستانىدىكى «ئەگىم ئاي قېشىك سېنىڭكى»، «ئەگىم ئايىنى ھەم»، «ھالقىسى ئەگىم ئاي»، «كۆرۈندى ئەگىم ئاي»، «ئەگىم ئاي ئۇستىگە مىنىپ»، «تۇتتۇم ئاي ئوغىقىنى» دېگەن ئالتە ئىبغىز ئوخشىتىشنى تىزىپ چىقىپ قاندىن كېيىن، شائىرنىڭ بۇ ئوخشىتىشلىرىدىكى «گرامماتىكىلىق ئىنىقسىزلىق» «ھىلال ئاي» نى «ئەگىم ئاي» غا ئۆزگەرتىپ، تىل ئادىتىنى بۇزۇۋەتكەنلىك مەسىلىسى ئوغرىسىدىكى «گەپنى قويۇپ تۇرۇپ»، «‹تۇتتۇم ئاي ئوغىقىنى› دېگەن ئوخشىتىشقا ‹نەزەرى› نى ‹ئاغدۇرىدىغان› لىقىنى» ئېيتىدۇ.

تەنقىدچىنىڭ «گراماتىكىلىق ئېنىقسىزلىق» دېگىنى پۈتۈنلەي يوق گەپ. چۈنكى يۇقىرىقى ئالتە مىسالدا ھەرقانداق «گراماتىكىلىق ئېنىقسىزلىق» (قائىدىسىگە چۈشمەيدىغان، باغلاشمايدىغان، چۈشىنىشلىك ۋە راۋان بولمىغان ئەھۋال) مەۋجۇت ئەمەس، شۇنداقلا مىسرالارنى بۆزۈپ ئۇزۇۋالغان بۇ ئالتە مىسالنىڭ ئەسلىدىكى قوللىنىلغان ئورنىدىمۇ (پۈتۈنلەنگەن ھالىتىدىمۇ) «ئېنىقسىزلىق» مەسىلىسى مەۋجۇت ئەمەس. مەسىلەن، شائىر مىرەن (كۆنچى بويلىرى) دىن تېپىلغان قەبرىدىكى جەسەت توغرىسىدا:

«مارجىنى ئەسلىتەر يورۇق يۈلتۈزنى،
ھالقىسى ئەگىم ئاي تۇرغان ئېسىلىپ.»

دېسە، 57 - بەتتە ئاتايى ھەققىدە توختىلىپ:

«كۆرۈندى ئەگىم ئاي كۆكتە قېيىقتەك،
ئاتايى چۈشۈپتۇ ئاشۇ قېيىققا.»

دەيدۇ ۋە باشقىلار. بۇ يەردە نەدە «گراماتىكىلىق ئېنىقسىزلىق» بار؟ شېئىرىيەت تىلى بۇنىڭدىنمۇ چىرايلىق، زىبا، بۇنىڭدىنمۇ چۈشىنىشلىك، باغلىنىشلىق بولغانىنى ماقالە ئاپتورى نەدە كۆرۈپتىكەن؟

ئەمدى ئۇنىڭ «ھىلال ئاي» نى «ئەگىم ئاي» غا ئۆزگەرتىپ، تىل ئادىتىنى بۇزۇۋەتكەن» دېگەن گېپىگە كەلسەك، بۇ يەردە «تىل ئادىتىنى بۇزۇۋېتىش»، «ئۆزگەرتىش» دېگەن مەسىلە ئەسلا مەۋجۇت ئەمەس. «ھىلال ئاي» دېسە «تىل ئادىتى بويىچە» سۆزلىگەن بولۇپ، «ئەگىم ئاي» دېسە «تىل ئادىتىنى بۇزۇۋەتكەن» لىك بولامدىكەن؟ بۇ يەردە شائىر «ھىلال ئاي» دېيىشنىڭ ئورنىغا «ئەگىم ئاي» دېگەن سۆزنى ئىشلەتكەن. تېگى - تەكتىدىن سۈرۈشتۈرگەندە، بىرىنچىدىن، خەلق كۆپ ساندىكى كىشىلەر «ھىلال ئاي» دېگەندە گەپنىڭ ئاي توغرىسىدا كېتىۋاتقانلىقىنى چۈشىنەلمەسمۇ «ھىلال» دېگەن گەپنىڭ مەنىسىنى تولۇق چۈشەنمەيدۇ. بۇ يەردە شائىر «ھىلال» دېگەن بۇ ئەرەبچە سۆزنىڭ ئورنىغا «ئەگىم» دېگەن تولۇق ئۇيغۇرچە سۆزنى ئىشلىتىپ، شېئىرنى تېخىمۇ ئاممىبابلاشتۇرغان: ئىككىنچىدىن، «ھىلال» دېگەن بۇ سۆز ئاي توغرىسىدىكى شېئىرلاردا تولا تەكرارلىنىپ تەمى قالمىغان ھەمدە شېئىرىيەت تىلىدا قېلىشىپ قالغان. شائىر ئارسلان بۇ يەردە تەمى قالمىغان «ھىلال» دېگەن سۆزنىڭ ئورنىغا يېڭى ۋە خىلىلا كونكرېت، ئوبرازچانلىقا ئىگە «ئەگىم» دېگەن سۆزنى ئىشلەتىپ، شېئىرغا يېڭىچە ھۆسن ۋە تەم بېغىشلىغان. شائىرنىڭ «بۇزۇۋەتكەنى» «تىل ئادىتى» ئەمەس، بەلكى قېلىپلاشقان تىل ئادىتى. مۇنداق بۇزۇش تامامەن توغرا ۋە يوللۇق. كىم نېمە دېسە شۇنى دېيىش شاتۇتنىڭ ھۈنىرى.

تەنقىدچى ئۆزىنىڭ 700 بەتكە يېقىن «خوجا نەسىرىددىن ھەققىدە قىسسە» نامىلىق ئەسىرنى بىرمۇ - بىر «ۋاراقلاپ چىققان» لىقى، «6 - بېتىنى ۋاراقلىغان» دا «ياش ئايىنىڭ ئىنچىكە ئوغىقى ئاشكارا كۆرۈندى» دېگەن تەسۋىرىي جۈملىنى ئۇچراتقان» لىقىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، «بۇ ئوخشىتىش» تا «تۇتتۇم ئاي ئوغىقىنى» دېگەن ئوخشىتىشنى دېمەكچى) «ياش ئايىنىڭ ئىنچىكە ئوغىقى كۆرۈندى» دېگەن تەسۋىرىي جۈملە

دەكى «ياش ئاي» دېگەن سۆز «يېڭى ئاي» دېگەن سۆزگە ئۆزگەرتىلىپ، «ئىنچىكە ئوغىقى» دېگەن سۆز كۆچۈرۈلگەن» دەيدۇ.

تەنقىدچىنىڭ بۇ سۆزىدە مەسىلە ئاز ئەمەس. بىرى، ئۇ نەقىلنى تولۇق كەلتۈرمەي، ئۆز مەقسىتى ئۈچۈن ئۆزگۈرگەن. داستاندا بۇ مىسرادىكى «ئاي ئوغىقى» دېگەن ئوخشىتىش ئەسلىدە داستاننىڭ ئەڭ ئاخىرقى كۆپلەتتىدا «تىيانشان، بىز بوراندەك گۈركىرەپ ئالغا باسىمىز، شان - شەرەپ يولۇڭغا نۇر بولۇپ ياغسۇن» دەپ كېلىپ:

«تۇتتۇم ئاي ئوغىقنى بىر قولۇم بىلەن،
تىيانشان، يېپىشتى مۇرەمگە ساما»

دەپ ئايىنى تىيانشانغا «سوۋغات» قىلىش مەنىسىدە قوللىنىلغان.

بىرىنچىدىن، «تۇتتۇم ئاي ئوغىقنى بىر قولۇم بىلەن» دېگەن مىسرادىكى «ئاي ئوغىقى» دېگەن سۆز «ياش ئايىنىڭ ئىنچىكە ئوغىقى ئاشكارا كۆرۈندى» دېگەن تەسۋىرىي خەۋەر جۈملىنىڭ دەل ئۆزى ئەمەس، ئالدىدىكى پوئېزىيە، كېيىنكىسى پروزا.

ئىككىنچىدىن، تەنقىدچى «تۇتتۇم ئاي ئوغىقنى بىر قولۇم بىلەن» دېگەن مۇشۇ مىسرادىكى نەق مەسىلىنىڭ ئۆزى ئۇستىدە گەپ قىلماي، قايسى زامانلاردا كىملەردۇر تالاشقان بىر تىياتىر ۋە ئۇ توغرىدىكى تەقرىزلەرنى سۆزلەپ چىقىپ، مەسىلىنى قەستەن چىگىشلەشتۈرۈپ، خۇددى شۇنداق ئىش بارەڭ بىر خىل تۇتەك پەردىنى تارقىتىدۇ. ئەمەلىيەتتە، «تۇتتۇم ئاي ئوغىقنى بىر قولۇم بىلەن» دېگەن مىسرادا قانداقتۇر «يېڭى ئاي»، «ياش ئاي»، «ئىنچىكە» دېگەندەك سۆزلەر ئەسلا مەۋجۇت ئەمەس. پەقەت «ئاي ئوغىقى» دېگەن ئوخشىتىلغان سۆزلا مەۋجۇت.

ئۈچىنچىدىن، «ئاي ئوغىقى» دېگەن سۆزنى «خوجا نەسىرىددىن ھەققىدە قىسسە» دېگەن قېلىن رومانىنى بىرمۇ - بىر «ۋاراقلاپ» «كۆچۈرمىسە»، لۇغەت فوندى دۇنيادىكى ھەرقانداق ئىلغار مىللەتلەر تىلىنىڭ لۇغەت فونىدىن زادىلا قېلىشمايدىغان ئۇيغۇر تىلىدا يوقمىكەن؟ خەلقىمىز قىز - جۇۋانلارنىڭ يۈرەكنىڭ بېغىشىغا قادىلىدىغان گۈزەل قاشلىرىنى ئوخشىتىدىغان «ئىنچىكە ئوغاق» نى ئۆز قولى بىلەن ياساپ، نەچچە مىڭ يىللاردىن بېرى مۇشۇ تەكرىتاغ بويلىرىدا ياشاپ كېلىۋاتىدىغۇ؟ خەلقىمىز ئەجدادىدىن ئەۋلادىغىچە ئۆچ كۈنلۈك بولغان ئايىنى «ئوغاقتەك ئاي چىقىپتۇ» دەپ بۈگۈنكى دەۋرگە كەلدى. ئۇنداقتا، خەلقىمىز بۇ ئوخشىتىشنىمۇ «نەسىرىددىن ئەپەندى ھەققىدە قىسسە» دېگەن رومانىنىڭ 6 - بېتىدىن «كۆچۈرۈۋالغان» مۇ؟

يۇقىرىقى «پاكىت» لار بىلەنمۇ «يۇلتۇزلار يۇرتى» داستاننىڭ «كۆچۈرۈلگەن» لىكىنى ئىسپاتلاشقا كۆزى يەتمىگەن تەنقىدچى «غاپۇر غولام تاللانما ئەسەرلىرى» دىكى «يولداش ستالىنغا» دېگەن سېكىلنىڭ 6 - شېئىرى — «ئۆزبېكىستان» نىڭ باش - ئاخىرىنى، ئۆز ئېھتىياجىغا ئۇيغۇن كەلمىگەنلىكتىن، چاناپ تاشلاپ:

«قۇۋانىڭ ئاناري، ئەنجان ئۈزۈمى،
نەمەنگەن ئەنجۇرى، تاشكەنت ئالمىسى،
سەمەرقەند شارابى، قوقان قوغۇنى،
مەرغىلان شاپتۇلى ھەممە - ھەممىسى»

دېگـەن يـهـرىـم - ياتا پـسكـر تېخى ئاياغلاشمىغان بىر بۆلىكىنى نەقىل كەلتۈرگەندىن كېيىن، «يۇلتۇزلار يۇرتى» داستانىدا ئۆز خاسلىقى بىلەن ۋەتەنىنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكىنى گەۋدىلەندۈرۈپ تۇرىدىغان، دۇنيادا ئاز تېپىلىدىغان ئېسىل مەدەنىيەت تولۇپ ياتقان تاغلىرىغا، «بوۋىلار تىنىقى گۈپۈلدەپ ئۇرۇپ تۇرىدىغان» پايانسىز مۇنبەت زېمىنى، بوۋىلار قېنى تۆكۈلگەن زېمىنىنىڭ «ئەتىر پۇركۈپ تۇرغان دېگىزدەك باغلىرى»... غا ئوقۇلغان مەدھىيە ئارقىلىق ۋەتەن - ئەل - يۇرتقا بولغان چوڭقۇر مۇھەببەت ئىپادىلەنگەن خېلىلا كەڭ بىر سەھىپىدىن:

«سۆيىمەن ئالتايىنىڭ ئالتۇنلىرىنى،
ئاتۇشنىڭ ئەنجۇرلۇك بوستانلىرىنى،
كۆزۈمدە قەشقەرنىڭ بېھىشلىك بېغى،
قەلبىمدە ئىلىنىڭ ئالما ۋادىسى.

بىر ھەسەن - ھۈسەندەك يەكەن ئەتلىسى،
خوتەنىنىڭ قاشتېشى كۆڭلۈم جىلۋىسى.
كۆكسۈمدە شەربەتتىن ئېقىن ياسايدۇ،
تۇرپانىنىڭ مارجاندەك ئۈزۈم دانچىسى،
جەملەنسە كورلىنىڭ نەشپۈت شىرنىسى،
توشمامدۇ لوپنۇردەك كۆلدىن قانچىسى.»

دېگەن مىسرالارنى ئۆزۈۋېلىپ، ئۇنى «كۆچۈرۈۋالغان» دەيدۇ.

تەنقىدچى تىلغا ئالغان بۇ «پاكىت»، بىرىنچىدىن، بىز يۇقىرىدا كۆرسەتكەن كۆچۈرمىكەشلىكىنىڭ چەك - چېگرىسى توغرىسىدىكى قائىدە، پرىنسىپلار ۋە ئۇنىڭ بىرقانچە ئىپادىسىنىڭ ھېچقايسىسىغا چۈشمەيدۇ. ئۇنى پۈتۈنلەي «كۆچۈرۈۋالغان» دېيىشكە بولمايدۇ، قىسمەن «كۆچۈرۈۋالغان» دېيىشكىمۇ بولمايدۇ. «تەقلىد» ياكى «دورامچىلىق» قىلغان دېيىشكىمۇ، «پايدىلانغان» ياكى سەنئەتچاجى روزى ئېيتقاندەك «ئۆگىنىش» جەريانىدا «ئۆزلىشىپ»، «سىڭىشىپ» قالغان دېيىشكىمۇ بولمايدۇ. چۈنكى سەنئەتچاجى روزى «كۆچۈرۈۋالغان» دېگەن بۇ مىسرالارنىڭ شەكلىمۇ، مەزمۇنىمۇ «كۆچۈرۈۋېلىنغان» «مەنبە» نىڭ شەكلى ۋە مەزمۇنىغا تۈپتىن ئوخشىمايدۇ؛ ئىككىنچىدىن، بۇ مىسرالاردا «مەنبە» نىڭ مەزمۇنىنى «ئېلىپ قېلىپ»، شەكلىنى «قالدۇرۇپ قويغان» ياكى شەكلىنى «قالدۇرۇپ»، مەزمۇنىنى «ئېلىپ قالغان» «ئۇستىلىق» مۇ يوق؛ ئۇچىنچىدىن، ئۆزبېكىستاننىڭ قۇۋاسىدىن چىقىدىغان ئانار شىنجاڭنىڭ قاغىلىقىدىنلا، ئەنجاندىن چىقىدىغان ئۈزۈم تۇرپانىدىنلا، نەمەنگاندىن چىقىدىغان ئەنجۇر ئاتۇشتىنلا، تاشكەنتتىن چىقىدىغان ئالما ئىلىدىنلا، سەمەرقەندتىن چىقىدىغان شاراب كۇچاردىنلا، قوقاندىن چىقىدىغان قوغۇن پەيزىۋاتتىنلا، مەرغىلاندىن چىقىدىغان شاپتۇل قەشقەردىنلا ئەمەس، «يۇلتۇزلار يۇرتى» بولغان شىنجاڭنىڭ «ھەمە - ھەمە» جايىدىن كۆپلەپ چىقىدۇ. ئۆزبېك شا-

ئىرى غاپۇر غولام ئۆزبېكستاننىڭ ئۆزى ئاتاپ ئۆتكەن يەتتە جايىدىن چىقىدىغان يەتتە خىل مېۋە - چېۋىنىڭ «ئىئوسۇف ستالىن ئۇلۇغ ئاتا» نىڭ «نۇرى» دا ئۆزبېكستاننىڭ داڭلىق مەھسۇلاتى بولۇپ ئۆسكەنلىكى، ئۇنى «جانداش، قەھرىمان داش، قانداش» لارغا سوۋغا قىلىدىغانلىقى، «ئىئوسۇف ئاتا» بولمىغاندا، بۇ مېۋە - چېۋىلەرنىڭ ئۆسمەيدىغانلىقى، ئۆزبېكلەرنىڭ «نامى» نىڭمۇ بولمايدىغانلىقىدىن ئىبارەت پىكىرنى ئىلگىرى سۈرگەن. «يۇلتۇزلار يۇرتى» نىڭ ئاپتورى، ئۇيغۇر شائىرى ئارسلان، بۇنىڭ ئەكسىچە، ئۆز ئانا يۇرتىنىڭ، قان ياشلىق ۋە شەۋكەتلىك تارىخى بار ئانا يۇرتىنىڭ جاھانغا داڭلىق بولغان يەر ئاستى ۋە يەر ئۈستى بايلىقلىرى، جۈملىدىن، باغ - ۋارانلىرىدىن چىقىدىغان مېۋىلەرنىڭ ئىسىملىرىنى ئاتاپ، ئۆزىنىڭ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ خۇشاللىقى ۋە غەم - قايغۇسىغا ئورتاق بولغان كۆچلۈك مىللەتپەرۋەرلىك كۆڭۈل - كۆزىنى ئىزھار قىلغان. تەنقىدچى ئۆزۈۋالغان يۇقىرىقى مىسرالاردا شائىر مېۋە - چېۋىلەرنىڭ ئىسىملىرىنى بىرىنىڭ تىزىپلا قويمىغان، بەلكى ئۇنىڭغا چوڭقۇر مۇھەببەتلىرىنى بىرىنىڭ كەينىدىن بىرىنى تىزىپلا قويمىغان، بەلكى ئۇنىڭغا چوڭقۇر مۇھەببەتلىك ھېسسىياتىنى سىڭدۈرۈپ، ئۇبرازلاشقان شېئىرىي مەنزىرە يارىتقان. ئانار، ئۆزۈم، ئەنجۈر، ئالما، شاراب، قوغۇن پەقەت ئۆزبېك شائىرىنىڭ يۇرتىدىلا بولۇپ، ئۇيغۇر شائىرىنىڭ يۇرتىدا يوقمىكەن؟ ئۆزبېك شائىرى بۇ يەتتە خىل مېۋە - چېۋىنى ئۆز ئىسمى بىلەن ئاتاپ شېئىر يازسا بولىدىكەنۇ، ئۇيغۇر شائىرى يازسا نېمىشقا «ئۆزبېك شائىرىدىن كۆچۈرگەن» لىك بولىدىكەن؟ ئۇنداق بولسا، ئۇيغۇر خەلقى ئالمىنى ئالما، قوغۇنىنى قوغۇن، ئانارنى ئانار، ئۆزۈمنى ئۆزۈم، شارابنى شاراب... دېمەي نېمە دېسە بولاتتى؟ ئەگەر شۇنداق دېسە «ئۆزبېكلەردىن كۆچۈرۈۋالغان» لىق بولىدىغان بولسا، ماقالە ئاپتورى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ بۇ مېۋە - چېۋىلەرنى نېمىدەپ ئاتىشى لازىملىقى توغرىسىدا دەرھال بىر خىل تىل «كەشپ» قىلىپ بېرىشىگە توغرا كېلىپ قالىدۇ. قايسى زاماندا ئۆتكەن قايسى تەنقىدچىلەر ئۆز تىلىدىكى تۇپ سۆزلەر، يەر - جاي ناملىرى، مېۋە - چېۋە ئىسىملىرىنى ئاتاپ شېئىر يازغان شائىرلىرىنى «پۇستانى مىللەت شائىرىدىن كۆچۈرۈۋالغان» دەپ «تەنقىدنىڭ دىققەت مەركىزىگە» قويۇۋاپتىكەن؟ شۇنداق ئېنىق ۋە كەسكىن جاكارلاش لازىمكى، ئورگانىك دۇنيادىكى تەبىئىي مەۋجۇداتلارنى، ئىلىم - پەن كەشپىياتىدىكى ئاتالغۇلارنى ھەرقانداق بىر گرامماتىكىنىڭ ئۆز تىلىدا ئاتىشى، ئەسەرلىرىگە كىرگۈزۈشى پۈتۈنلەي دەخلىسىزدۇر.

2

«ئاھ، مېھنىڭ خەلقىم» داستانى بىلەن «زېمىن ئەركىسى» بالالايكىسى «داستاندىن داستانغا پىكىر كۆچۈرۈش» ئۇسۇلى ئارقىلىق ئەمەس، مۇستەقىل، ئىجادىي پىكىر قىلىش ئۇسۇلى ئارقىلىق يېزىلغان كۆچلۈك ئورىگىنال خۇسۇسىيەتتىكە ئىگە ئەسەر.

يولداش سىدىقھاجى روزى ئەدەبىي تەنقىدنى شائىر ئارسلاننىڭ «يۇلتۇزلار يۇرتى» داستانى بىلەنلا چەكلەپ قويمىدى. ئۇ، شائىرنىڭ «ئاھ، مېھنىڭ خەلقىم» ناملىق 850 مىسرا ئەتراپىدىكى مەشھۇر لىرىك داستانى بىلەن 250 مىسرالىق «زېمىن ئەركىسى» ناملىق مەشھۇر بالالايكىسىنى سۆزەپ چىقىپ، ئۇنى «يۇلتۇزلار يۇرتى» داستانىدىن - داس-

تانغا «پىكىر كۆچۈرۈش»، يەنى «ئۆزىنىڭكىنى ئۆزى كۆچۈرۈش ئارقىلىق يېزىلغان» دېدى. ئۇ بۇنىڭ بىلەنلا توختاپ قالماي، يەلكى بۇ ئىككى ئەسەرنىڭ «رەنبەسى» (ستالىن) داستانى» دەپ تېخىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا پاكىتلارنى ئاستىن - ئۈستۈن قىلىۋەتتى.

ئۇنداق بولسا، «ئاھ، مېنىڭ خەلقىم» داستانى راستىنلا «(يۈلتۈزلار يۈرتى) دىن داستاندىن - داستانغا پىكىر كۆچۈرۈش ئارقىلىق يېزىلغان» مۇ؟ ئۇ «ئۆزىنىڭكىنى ئۆزى كۆچۈرۈشنىڭ تىپىك ئۇلگىسى» مۇ؟

بۇ سوئالغا جاۋاب بېرىشتىن ئىلگىرى «پىكىر كۆچۈرۈش»، «ئۆزىنىڭكىنى ئۆزى كۆچۈرۈش» نىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى ئايدىڭلاشتۇرۇۋېلىشقا توغرا كېلىدۇ.

پىكىر كۆچۈرۈش — كۆچۈرۈلگەن ئەسەردە كۆچۈرگەن ئەسەرنىڭ ئىدىيەۋىلىكى، ئاپتورنىڭ دېمەكچى ۋە يەتمەكچى بولغان مۇددىئا، مەقسىتىنىڭ ئەينەن ئوخشاشلىقىغا قارىتىلغان، يەنى نېمە بولسا شۇنى ئەينەن تەكرارلاش — پىكىر كۆچۈرۈش دېيىلىدۇ. پىكىر كۆچۈرۈشتە ئۇچرايدىغان ئەھۋاللار خىلمۇ خىل، لېكىن ئۇنىڭ ئىچىدە سۆز - ئىبارىلەر ئوخشىماسلىق، ئەمما دېمەكچى بولغان پىكىرنىڭ ئوخشىشىپ قېلىشى ئالاھىدە گەۋدىلىك بىر ئەھۋال.

شائىر ئارسلاننىڭ «يۇلتۇزلار يۇرتى» داستانى بىلەن «ئاھ، مېنىڭ خەلقىم» داستانىدا دېمەكچى بولغان پىكرى بىر - بىرىگە تامامەن ئوخشىمايدۇ. ھەتتا مەسىلىنىڭ قويۇلۇشى جەھەتتە شائىرنىڭ تاللىۋالغان چېقىش نۇقتىسىمۇ، لىرىك سېزىم ۋە لىرىك ھېسسىيات سىڭدۈرۈلگەن ئوبېيېكتنىڭ ئوبېيېكتىپ قۇرۇلمىسى بىر - بىرىگە مۇتلەق ئوخشىمايدۇ.

يۇقىرىدا كۆرۈپ ئۆتكىنىمىزدەك، «يۇلتۇزلار يۇرتى» داستانىدا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۇزاق تارىخى، يەنى تەبىئەت دۇنياسىدىن ئايرىلىپ چېقىپ، ئىنسانىيەت دۇنياسى بولۇپ شەكىللەنگەن ئىنسانىيەت ئەجدادلىرىنىڭ تەرەققى قىلىپ ئىشلەپچىقىرىش قوراللىرىنى ياسىيالايدىغان ۋە ئىشلىتەلەيدىغان دەرىجىگە يەتكەن ۋاقىتتىن تارتىپ باشلانغان ئىنسانىيەت جەمئىيىتىنىڭ تارىخى ۋە ئۇنىڭ يېقىنقى تەرەققىيات باسقۇچى تارىخىي ۋەقە ۋە تارىخىي ھادىسىلەرنى ئىپادىلەشنىڭ تۈپ ئاساسىي بەدىئىي زېمىنى قىلىنغان. كۆپ قاتلاملىق بۇ بەدىئىي زېمىندە ئىپادىلەنگەن ۋەقە، ھادىسىلەر شۇ ۋەقە، ھادىسىلەرنى پەيدا قىلغان كونكرېت تارىخىي شارائىت بىلەن چوڭقۇر ئىچكى - تاشقى باغلىنىشقا ئىگە قىلىنىپ، ئۇ ۋەقە، ھادىسىلەر تەرەققىيات نۇقتىسىنىڭ زەرىندە تۇرۇپ يورۇتۇپ بېرىلگەن. كونكرېت ئوبرازلار ئارقىلىق ئىپادىلەنگەن بۇ كونكرېت ۋەقە، كونكرېت ھادىسىلەردە تارىخ تېخىمۇ كونكرېتلاشقان. بىز كونكرېتلاشقان بۇ تارىخ ئارقىلىق تارىخىي ۋەقە، ھادىسىلەرنىڭ ئەينى ۋاقىتتىكى شارائىتى بىلەن تولۇق تونۇشۇپلا قالماستىن، يەلكى ئىنسانىيەت جەمئىيىتىنىڭ تەرەققىيات قانۇنىيىتى بىلەنمۇ تولۇق تونۇشالايمىز. شۇنىڭ بىلەن بىللە، جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ تارىخى ئەمگەكچى خەلق ئاممىسى ياراتقان تارىخ ئىكەنلىكىنى، ھەرقايسى تارىخىي باسقۇچلاردا خەلق ئام-

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى www.uyghurkitap.com

مىسىنىڭ ئىرادىسىگە ئۇيغۇن ھالدا ئوتتۇرىغا چىققان قەھرىمان شەخسلەر، مۇتەپەككۇرلار، ئالىملار ۋە سەنئەتكارلارنىڭمۇ مۇھىم رول ئويناۋاتقانلىقىنى كۆرۈۋالالايمىز. «يۇلتۇزلار يۇرتى» داستانىدا شائىرنىڭ ئوتتۇرىغا قويماقچى بولغان «پىكرى» مانا شۇلاردىن ئىبارەت.

ئەمدى بۇ «پىكىر» نى «كۆچۈرۈۋېلىش» ئارقىلىق «بارلىققا كەلگەن»، «ئاھ، مېنىڭ خەلقىم» داستانىدىكى «پىكىر» نىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ باقايلى:

شائىر «ئاھ، مېنىڭ خەلقىم» داستانىدا ناھايىتى روشەن ۋە كۈچلۈك خەلقپەرۋەرلىك مەيدانىدا تۇرۇپ، سەنئەتلەشكەن نەزەرىيىۋى تەپەككۇر شەكلى ئارقىلىق مىللەتنىڭ ۋىجدان، ئىرادە، ئېتىقاد ۋە ئەخلاق جەھەتتىكى تەپەككۇر تارىخىنى ئۇنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك، باتۇرلۇق، دوستلۇق، ئىسيانكارلىق، بارلىقىنى ئېتىقاد يولىدا تەقدىم قىلىش روھىدا ئىپادىلەنگەن غالىبىيەت ۋە مەغلۇبىيەتلىك نەتىجىلىرى كونكرېتلىقىدا تولىمۇ چوڭقۇر ۋە ئالاھىدە تەسىرلىك بەدىئىي سەھنىدە سۈرەتلەپ بەرگەن. «شۆھرەت ئالىمىگە ھەۋەس قىلمايدۇ» غان، ئەمما «مىڭ يىللار داۋامىدا زۇلمەتنى يارغان»، «ئاتىغا ئاتا، ئانىغا ئانا» بولغان بۇ خەلقنىڭ «قېيىندا ئەركىنلىك ئوتىنى لاۋۇلدىتىپ» باشلىغان مۇساپىسىدە «باتۇرلۇق، بۆلۈنۈش، ئاپەت، ئامەت» نىڭ بىر-بىرىگە كىرىشىپ كەتكەنلىكى، بۆلۈنۈش ئېلىپ كەلگەن «ئاپەت» نىڭ «شەپەق نۇرى دولقۇنلاپ» تۇرىدىغان «زۇمرەتتەك بوستانلىق» لارنى «باتۇرلارنىڭ قەبرىستانلىقى» غا، تاجاۋۇزچىلارنىڭ «بەزمە مەيدانى» غا ئايلاندۇرۇپ قويغانلىقى، «نۇر چاچقان» مىللىي روھ، ئەقىل، تەپەككۇر ۋە باتۇرلۇقنىڭ بۆلۈنۈش ئۈستىدىن غالىب كېلىپ، «قەبرىستانلىق» لارنى قايتىدىن «بوستانلىق» لارغا ئايلاندۇرغانلىقى، بۇ بوستانلىقلاردا يارىتىلغان مەدەنىيەتنىڭ دۇنيا مەدەنىيىتىنىڭ بۆشۈكى بولۇپ قالغانلىقى بىزنىڭ كۆز ئالدىمىزدا خۇددى ھەرىكەتتىكى سۈرەتتەك نامايان بولىدۇ.

لېكىن شائىرنىڭ دېمەكچى بولغان پىكرى «شەۋكەتلىك شەرقتە» مىليونلىغان قەھرىمان ئوغلانلارنى ئۆستۈرۈپ، ئەقىل-پاراسىتى ۋە غەيۇرلۇقى بىلەن «شاھلارنىڭ شاھى» بولغان بۇ خەلقنىڭ شان-شەۋكىتىگە باركاللا ئوقۇشلا ئەمەس، بەلكى ئاشۇنداق قەھرىمانلىق تارىخى ۋە يۈكسەك تەپەككۇر تارىخى بولغان بۇ خەلقنىڭ تارىخىي ئورنىنى بۈگۈنكى بىلەن باغلاپ، بۇ خەلقنىڭ بەدىئىدىكى ھورۇنلۇق، مەككارلىق، قۇۋۇلۇق-شۇملۇق بىلەن بىرلىشىپ كەتكەن تەكەببۇرلۇق، ئىككى يۈزلىمىلىك، ھەسەتخورلۇق، يۇرتۋازلىق، قىزىلكۆزلۈك ۋە ئەھدارلىق ساتقۇنلۇقى بىلەن تولغان چىرىك ئىللەتلەر، سېپىستىق بۇس چىقىرىپ تۇرغان مەرەزلەرنى رەھىمسىزلىك بىلەن ئېچىپ تاشلاپ، مەردانە، شەخسىيەتسىز ئالىيجاناب روھى ۋە ئىلمىي ئېزدىنىش روھىنى ئۇرغۇتۇشقا ئۇندەش؛ «ئېقتىدارنى دوزاخنىڭ تۇتروقى» قىلغان، «ناقابىللار قابىللارنى ئىتتەك تالايدۇ» غان، سەنئەتنى «مەنسەپنىڭ شوتىسى» نى ساتىدىغان «بازار» غا ئايلاندۇرۇۋالغان، «دوستىنى شوتا قىلىپ ئۆكۈزنىڭ چىقىۋېلىپ، شوتىنى تۆۋى يوق ھاڭغا ئىتتىرىۋېتىدۇ» غان رەزىللەرگە نەپرەت بىلدۈرۈش؛ ئۆز مىللىتىنى كەمسىتىدىغان نومۇسسىزلىقلارنى

گۈمران قىلىپ، خەلقپەرۋەرلىك روھىنى تىكلەشكە ئۇندەش؛ «ئەسلىدە قەبىلە كېسىلى» بولغان «يۇرتۇازلىق»، «قۇمدەك چېچىلىپ» يۇرىدىغان «ئىناقسىزلىق» نى تۈگىتىپ، «ئىناقلىق بايرىقى» ئاستىغا «ئۈيۈشۈش» يولىدا «جان پىدا ئەيلەش» كە چاقىرىش؛ «ئەسلى زاتى» ئۇلۇغ بولغان بۇ خەلقنىڭ بۈگۈنكى ئەخلاقسىزلىقلىرىغا لەنەت ياغدۇرۇش، كۆيۈنۈش، ئاھ ئۇرۇش. مانا بۇ، «ئاھ، مېنىڭ خەلقىم» داستانىدا ئوتتۇرىغا قويۇلغان پىكىر بولۇپ، شائىر بۇ پىكرىنى يۈكسەك خەلقپەرۋەرلىك تۇيغۇسىدا تۇرۇپ، مىللىي روھنىڭ ئاجىزلىق ۋە ئارتۇقچىلىقلىرىنى جەمئىيەتنىڭ بىر پۈتۈن تارىخىي تەرەققىيات جەريانى بىلەن مەنتىقىي جەھەتتىكى بىلىشنىڭ بىر پۈتۈن جەريانىنى مۇستەھكەم باغلىغان ھالدا مىللەت ۋە تارىخ دېگەن ئۇقتىدىن ئېچىپ كۆرسىتىپ بەرگەن. بۇ يەردە شائىرنىڭ بۇ پىكرىنى يورۇتۇپ بېرىش جەھەتتىكى تاللىۋالغان ئۇقتىسى ناھايىتى مۇھىم بولۇپ، ئۇ «ئاھ، مېنىڭ خەلقىم، سەن شۇنداق ئۇلۇغ، باتۇر، شەخسىيەتسىز خەلق ئىدىڭ. بۈگۈن سېنىڭ شۆھرەتلىك ‹يۈزۈڭ› دە ناھايىتى سەت، يىرگىنچلىك ‹داغ› پەيدا بولۇپ قالدى. بىراق ‹دېغى› يوق نېمە بار؟ قۇياشنىڭ يۈزىدىمۇ «داغ» بارغۇ، ‹دېغى بار› دەپ قۇياشنى كىم سۆيمەيدۇ؟ سېنىڭ دېغىڭ بولسىمۇ، مەن ۋە مېنىڭ زامانداشلىرىم، ئەۋلادلىرىم سېنى سۆيىدۇ. لېكىن سەن بۇ يىرگىنچلىك داغلىرىڭنى كۆز غازاڭلىرىنى سۈپۈرۈپ تاشلىغان بوراندەك سۈپۈرۈپ تاشلا. قىزىلكۆز-لۈك ۋە ئەمەلپەرەسلىك كېسىلى سېنى بۈگۈن مۇشۇ ھالەتكە چۈشۈرۈپ قويدى. ئاھ، مېنىڭ شەۋكەتلىك خەلقىم، مەن سېنىڭ ھالىڭغا ئېچىنىمەن» دېگەن پىكىرگە مەركەزلەشىدۇ. بۇ «پىكىر» نىڭ «يۇلتۇزلار يۇرتى» داستانىدا ئىلگىرى سۈرۈلگەن «پىكىر» بىلەن قانداقمۇ ئوخشاشلىقى بولسۇن؟ «پىكىر» دېگەن ئىككى بوغۇملۇق بۇ سۆزنىڭ مەنىسىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىدىن ساۋاتى بولغان لىللا تەنقىدچى ھەتتا پىكرىنى بايان قىلىش ئۈچۈن شائىرنىڭ تاللىۋالغان نۇقتىسىمۇ تامامەن باشقا - باشقا بولغان بۇ ئىككى داستاننى «داستاندىن - داستانغا پىكىر كۆچۈرۈش ئۇسۇلى ئارقىلىق يېزىلغان» دېمەيدۇ.

لېكىن سەددىقھاجى روزى «كۆچۈرۈۋالغان» دېگەن پىكرىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن ئۆزىنىڭ كونا ئۇسۇلى بويىچە «ئاھ، مېنىڭ خەلقىم» ناملىق 850 مىسرا ئەتراپىدىكى بۇ داستاندىن 14 ئېغىز سۆزنى يىغىپ كېلىپ، ئۇنى «يۇلتۇزلار يۇرتى» دىكى 14 ئېغىز سۆزگە بىرمۇ - بىر سېلىشتۇرۇپ چىقىدۇ، ئاندىن كىتابخانلاردىن «قاراڭ، قاپىيە بىلەن قاپىيىنىڭ، مىسرا بىلەن مىسرالارنىڭ پىكرىدە (قاپىيە بىلەن قاپىيىنىگمۇ ‹پىكرى› بولىدىكەن) پەرق بارمۇ؟» دەپ سورايدۇ. مەن كىتابخانلارغا ۋەكالىتەن ئوبزورچىغا خالىس جاۋاب بېرىپ قويايلى: بىز قاپىيىدە ئىلگىرى سۈرۈلگەن پىكىر، دېگەن گەپنى ئاڭلاپ باققان، لېكىن «قاپىيە بىلەن قاپىيىنىڭ پىكرىدە» دېگەنگە ئوخشاش گەپنى ئاڭلاپ باقمىغان. شۇڭا تەنقىدچى ئالدى بىلەن گەپنى گرامماتىكىلىق قائىدىلەرگە ۋە لوگىكىغا ئۇيغۇن قىلىپ يېزىشى لازىم.

ئەمدى تەنقىدچىنىڭ «مىسرا بىلەن مىسرالارنىڭ پىكرىدە پەرق بارمۇ؟» دېگەن كەمتۈك سوئالىغا مەن: «پەرق بار، بەلكى بۇ مىسرالار بىر - بىرىگە تامامەن ئوخشىمايدۇ.

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى www.uyghurkitap.com

دۇ» دەپ جاۋاب بېرىمەن. چۈنكى تەنقىدچى «قاپىيە بىلەن قاپىيىنىڭ پىكرىدە، مىسرا بىلەن مىسرالارنىڭ پىكرىدە پەرق يوق، ئوخشاش» دەپ نەقىل ئالغان بىرىنچى تۈركۈمدىكى بەش مىسرا (بۇ مىسرالارنى كىتابخانلارنىڭ ئۆزلىرىنىڭ سېلىشتۇرۇۋېلىشىنى ئۈمىد قىلىمەن) دا «كۆچۈرۈۋالغان» لىق «پاكىتى» قىلىنغان «گۈلدۈرمامىسى — گۈلدۈرماما»، «چېتىلما — چاتقان»، «بېشى — كاللا»، «ئالتە مىڭ تۆتيۈز يىل — يەتتە مىڭ يىل»، «بۇغداي، يۇڭ رەخت — يۇڭ ئەدىيال، ئۇكىلىك تۇماق» دېگەن بەش سۆزنىڭ قاراتمىلىقى، قوللىنىلغان ئورنى، ئىلگىرى سۈرۈلگەن پىكرى بىر - بىرىگە زادىلا ئوخشىمايدۇ، ھەتتا سۆز - ئىبارىلىرىمۇ پۈتۈنلەي ئوخشىمايدۇ. تەنقىدچى ئىككىنچى تۈركۈمدە مىسال كەلتۈرگەن تۆت مىسرادىكى «مارجىنى — مارجاندا»، «يېزىقى — يېزىقنى»، «ۋاقىتنىڭ — ۋاقىتنىڭ»، «پۈتۈكلەر — يېزىق» دېگەن تۆت سۆزمۇ يۇقىرىدىكىگە ئوخشاشلا ئوبيېكتى، قاراتمىلىقى، ئورنى، ئىلگىرى سۈرۈلگەن پىكرى جەھەتتىن بىر - بىرىگە تامامەن ئوخشىمايدىغان سۆزلەر بولۇپ، ئۇنىڭدىن «كۆچۈرۈۋالغان» لىقىغا دائىر ئەقەللىي پاكىتلارنىمۇ تاپقىلى بولمايدۇ.

تەنقىدچى ئۇچىنچى تۈركۈمدە نەقىل كەلتۈرگەن تۆت مىسرادىكى تۆت سۆزمۇ يۇقىرىدا كەلتۈرۈلگەن مىساللارغا ئوخشاشلا بولۇپ، ئۇنى ئوقۇغان كىتابخانلار تەنقىدچىنىڭ بۇ خىل كارامەت «ھۈنىرى» گە ئېتىراز بىلدۈرمەي قالمايدۇ.

قىسقىسى، يولداش سىدىقھاجىنىڭ روزىنىڭ «ئاھ، مېنىڭ خەلقىم» داستانى «يۇلتۇزلار يۈرتى» دىن كۆچۈرۈلگەن، ئۇنىڭ ئەسلى «مەنبەسى ‹ستالىن› داستانى» دېگەنگە ئوخشاش سۆزلىرىنىڭ قىلچىمۇ ئاساسى يوق.

يولداش سىدىقھاجى روزى شائىر ئارسلاننىڭ مەشھۇر تارىخىي شەخسلەر ھاياتىغا بېغىشلانغان، فانتازىيىلىك تۈسى قويۇق بولغان «زېمىن ئەركىسى» نامىلىق بالىلادىسىنى «شېئىر» دەپ ئاتاپ، ئۇنىمۇ «ئەسلى مەنبەسى ‹ستالىن› داستانى بولغان ‹يۇلتۇزلار يۈرتى› دىن كۆچۈرۈۋېلىنغان» دېدى.

كىتابخانلارغا ئايدىڭكى، «زېمىن ئەركىسى» بالىلادىسى مەشھۇر تارىخىي شەخس مەھمۇت قەشقەرىنىڭ ھايات پائالىيىتىگە بېغىشلانغان بولۇپ، بىز ئۇنىڭ ھەرقانداق باياندىكى بىرەر تەپسىلاتى، ھەتتا بىرەر سۆز - ئىبارىسىدىمۇ «ستالىن» داستانىدا سوئونىڭ يۈرتى گرۇزىيىنىڭ جۇغراپىيىلىك ئورنى، ئېكولوگىيىسى، سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋەزىيىتى تەسۋىرلەنگەنىدەك، مەھمۇتنىڭ ئانا يۈرتىنىڭ جۇغراپىيىلىك ئورنى، ئېكولوگىيىسى، سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋەزىيىتى توغرىسىدىكى تەسۋىرلەرنى زادىلا ئۆچۈرتالمايمىز، شۇنداقلا «ستالىن» داستانىدا تەسۋىرلەنگەن سوسونىڭ بالىلىق ۋە ئۆسمۈرلۈك ۋاقىتلىرىغا بېغىشلانغان ئۇزۇن بايانلارنى «زېمىن ئەركىسى» بالىلادىسىدا تەسۋىرلەنگەن مەھمۇت قەشقەرىنىڭ بالىلىق ۋە ئۆسمۈرلۈك ۋاقىتلىرىغا بېغىشلانغان «كۆچۈرۈلمە» تەسۋىر سۈپىتىدە تېخىمۇ ئۇچرىتالمايمىز. گەرچە «يۇلتۇزلار يۈرتى» دا مەھمۇت قەشقەرى يۈسۈپ خاس ھاجىپ بىلەن بىللە ئاتلىپ ئۆتۈلگەن بولسىمۇ، ئۇنىڭدىكى ھەقىقىي ئەھۋال پۈتۈنلەي باشقىچە نۇقتىدىن باشقىچە يورۇتۇپ كۆرسىتىلگەن. «ئاھ، مېنىڭ

خەلقىم» داستانىدىكى ئەھۋال «زېمىن ئەركىسى» دىكىگە تېخىمۇ ئوخشىمايدۇ.

«زېمىن ئەركىسى» باللادىسىدا تەسۋىرلەنگەن بۇيۇك شەخس مەھمۇت قەشقەرى-نىڭ ياشاپ ئۆتكىنىگە ناھايىتى ئۇزۇن زامانلار بولغان بولسىمۇ، ئەمما بىز باللادىنى ئوقۇغاندا، ئۇ گويا بىزنىڭ ئاردىمىزدا ياشاۋاتقاندەك، ئۇنىڭغا دائىر ھادىسىلەر بىزنىڭ ئەتراپىمىزدا بولۇۋاتقاندەك ھېسسىياتقا كېلىمىز. باللادىدا ئوتتۇرىغا قويۇلغان چوڭقۇر تارىخىي مەزمۇن ئۆز دەۋرى ئۈچۈنلا ئەمەس، بەلكى بۈگۈنكى دەۋر ئۈچۈنمۇ ناھايىتى زور رېئال ئىجتىمائىي ئەھمىيەتكە ئىگە، شۇنداقلا بۇ باللادا مەھمۇت قەشقەرىنىڭ ھاياتى توغرىسىدىكى بىرقەدەر مۇكەممەل ئىزدىنىش ھېسابلىنىدۇ. بىز باللادىدىن ئالىمىنىڭ ئۆزىگىلا خاس بولغان ھايات كەچۈرمىشلىرىنىڭ بىر پۈتۈن تارىخىيلىققا ئىگە قىلىنغان ئومۇمىي جەريانىنى، يۈكسەك ئەخلاقىي - پەزىلىتى ۋە مېتودولوگىيىسىنى كۆرۈپلىلا قالماستىن، بەلكى تارىخىي تەرەققىيات ئىچىدىكى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مىللىي تۇرمۇشىنىڭ ئوريگىنال قىرلىرىنىڭ ئاساسىي تەرەپلىرى بىلەن تولۇق تونۇشۇپ چىقالايمىز. شائىرنىڭ باللادىدىكى پۈتۈن ئوي - پىكىر ۋە لىرىك ھېسسىياتى ئۇلۇغ ئالىمىنىڭ روھىنى چاقىرىش ۋە ئۇنى سېغىنىشقا مەركەزلەشكەن. باللادا باشلىنىش بىلەنلا شائىرنىڭ مۇنداق سېغىنىش ھېسسىياتى بارغانسېرى چوڭقۇرلىشىپ، ئالىم ھاياتىدىكى چېچىلىپ ياتقان تۇرمۇش زەنجىرلىرى بىر - بىرىگە ئورگانىك ھالدا چېتىلغان ئېغىر، مۇڭلۇق، سىمفونىك مۇزىكىغا ئايلىنىدۇ. ئالىمنىڭ بۇيۇك شەرق ئېلىنى دۇنياغا تونۇتقان ئۆچمەس تۆھپىسىنى كۆيلەپ ياكىراۋاتقان ئالتۇن ساز تارلىرى ئەۋلادلارنىڭ ئۆز بۇ-ۋىسىغا بولغان سېغىنىشىنى قانچىلىك كۈچەيتسە، قۇياش نۇرلىرى مۇشۇ ئومۇمىي سېغىنىش ئىچىدە ئالىمنىڭ مۇبارەك نامىنى قىنچىرىپ، ئىنسانىيەت ئالىمى ۋە روھىي ئالەمنى كېزىدۇ؛ ھەيۋەتلىك تاغلار قامىتىدىن ئالىمنىڭ ۋۇجۇدىنى ئىزدىسە، دەريالارنىڭ قىيانلىرىدىن ئۇنىڭ ئاۋازىنى ئىزدەيدۇ؛ سۈزۈلۈپ ئېتىپ كېلىۋاتقان تاڭدىن ئۇنىڭ جانلىنىنى كۆرگەندەك بولسا، قاش قارايغان گۈگۈمدا ئۇنىڭ لەپىلدەپ كېلىۋاتقان سايىسىنى كۆرگەندەك بولىدۇ. بىراق تاغ قامەت، تاڭ سۈپەت بولۇپ كۆرۈنگىنى ئۇلۇغ بۇۋىنىڭ غايىۋى جىسمى ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭدىن ئەۋلادلارغا تەۋرۈك بولۇپ قالغان بۇيۇك قامۇس. دەريا قىيانلىرىدەك گۈلدۇرلەپ ئاڭلانغىنى ئۇلۇغ بۇۋىنىڭ غايىۋى ئاۋازى ئەمەس، بەلكى ئاشۇ قامۇسنىڭ ھەربىر قۇر، ھەربىر سۆز - ئىبارىسىدىن ئۇزۇلمەس ئېقىن بولۇپ ئەۋلادلار قەلبىگە قۇيۇلۇۋاتقان ئىلىم - مەرىپەت ۋە ھەققانىيەت نۇرى. ئۇلۇغ ئالىمنىڭ ئەۋلادلىرى بۈگۈنكى كۈندە ئۆز بۇۋىسىدەك ھەيۋەتلىك قىياپەتتە ئوتتۇرىغا چىقىپ ياشاۋاتقاندا، ئاشۇنداق ياشاشنى ئۆگەتكەن بوۋا قېنى؟ نېمە ئۈچۈن ئۇنىڭ «تاش پۈتۈك» ۋە «ھەيكىلى» يوق؟ «ئەسىرلەر بورانلىرى ئۇنى كۆمۈپ تاشلىغان» مۇ - يا؟ ياق، ئۇلۇغ بوۋا ئۆلمەيدۇ. ئۇ تۇغۇلۇپ ئۆسكەن زېمىن مەۋجۇت ئىكەن، ئۇمۇ مەۋجۇت. ئۇنىڭ نەسلى ھايات ئىكەن، ئۇمۇ ھايات. ئۇنىڭ ھەيكىلى ئۇ ياشىغان زېمىنغا نۇر چېچىپ تۇرغان ئاي، يۇلتۇزلار، ئۇنىڭ تاش پۈتۈكى ئۇ ياشىغان زېمىن ئۈستىدىكى پايانسىز ئاسمان گۈمبىزى ۋە ھايات گۈللىگەن تەكرىتاغلىرىنىڭ

چوققىسىدۇر. ئالىم ئۆلمەيدۇ، ئۇ، مەڭگۈ ھايات. مانا بۇ «زېمىن ئەركىسى» باللادىن سىدا ئىلگىرى سۈرۈلگەن پىكىر. سوراپ كۆرەيلىكى، بۇ پىكىر «ستالىن» داستانىنىڭ قەيىرىدە ئوتتۇرىغا قويۇلۇپتىكەن؟ «يۇلتۇزلار يۇرتى» دېچۇ؟ باللادىنىڭ زادى نېمىسى يۇقىرىقى ئۇچ داستاندىن «كۆچۈرۈلگەن»؟

ئوچۇق كۆڭۈللۈك بىلەن ھېچكىمگە يان باسمىغان ھالدا شۇنداق ئېيتىشقا بولىدۇكى، «يۇلتۇزلار يۇرتى»، «ئاھ، مېنىڭ خەلقىم»، «زېمىن ئەركىسى» قاتارلىق داستان ۋە باللادا شائىر ئارسلاننىڭ خەلقپەرۋەرلىك مەيدانىدا مۇستەھكەم تۇرۇپ يېزىپ چىققان، مىللىي روھنى جاھانغا ناماينش قىلغان نادىر ئەسەرلىرىنىڭ بىر قىسمى ۋەتەنپەرۋەرلىك، خەلقپەرۋەرلىك ئوخشىمىغان نۇقتىلاردىن ئوخشىمىغان ئۇسۇللار ئارقىلىق يورۇتۇپ بېرىلگەن بۇ ئۇچ ئەسەردە ئۇيغۇر زېمىنىنىڭ باي، گۈزەل جۇغراپىيىلىك شارائىتى، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۇيغۇرلارغا خاس كۆڭلى، قەلب قۇدرىتى، مىللىي تارىخى، مەدەنىيەت نامەيانىدىلىرى، ئوخشىمىغان دەۋرلەردىكى جەمئىيەت سىياسىيسى، قىسقىسى، ئۇيغۇر روھى چوڭقۇر ئەكس ئەتتۇرۇپ بېرىلگەن. ئەسەردە ۋەتەنپەرۋەر مىللىي قەھرىمانلار، مەرد، بويسۇنماس ئوغۇل - قىزلار، دانىشمەن ئالىملار، سەنئەتكارلار، خەلق داھىيلىرى، سەركەردە - سەرۋازلارنىڭ كىشىلەرنىڭ كۆز ئالدىدىن مەڭگۈ كەتمەيدىغان جانلىق ئوبرازلىرى يارىتىلغان، مەنىۋى ھەيكەللىرى تۇرغۇزۇلۇپ، مىللىي مۇناپىقلار، ۋەتەن ساتقۇچ خۇنپەرلەر، ئىككى يۈزلىمچىلەر، ھەسەتخورلار، تەپرىقىچىلەر تارىخنىڭ لەنەت تۆۋرۈكىگە مىخلانغان. بۇ ئۇچ ئەسەردە ئوتتۇرىغا قويۇلغان تېمىلارنىڭ ئىدىيىنى تېخى ھېچكىم ئويلىشىپ باقمىغان، قول تەگكۈزۈپ باقمىغان، بايقىمىغان «بوزلۇق» دېيىشكە بولىدۇ. بۇ ئەسەرلەردىكى شەكىل، مەزمۇن، پىكىر، ھېسسىيات، دەۋر ئارقا كۆرۈنۈشى، بەدىئىي زېمىن، پېرسوناژ، ئىجتىمائىي ھاۋا، كەيپىيات، خاراكتېر، ھەرىكەت، روھ، تەپسىلات، سىيۇژېت، تىل، ئۇسلۇبلارنىڭ ھەممىسى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ھايات ھادىسىلىرى ئاساسىغا قۇرۇلغان، ئۇنىڭدىن مىللىي پۇراق گۈپۈلدەپ ئۇرۇپ تۇرىدۇ. شۇڭا بۇ ئەسەرلەر ئۆز مەنىسى بىلەن ئۇيغۇر پوئېزىيىسىدىكى قويۇق مىللىي روھتا سۇغىرىلغان بەدىئىي ئىجادىيەتنىڭ نامايەندىسى بولۇشقا مۇناسىپ. ئۇيغۇر كىتابخانلىرى شائىرنىڭ بۇ ئەسەرلىرى بىلەن پەخىرلىنىش ھېس قىلىدۇ. بۇ، تالانتقا «نەم تۇپراق» بولۇشنى خالايدىغان خەلقنىڭ يوقلۇقىنى ئەمەس، بەلكى بارلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان بىر مۇھىم پاكىت.

بىز يۇقىرىقى بىر قىسىم سەھىپىدە يولداش سىدىقھاجى روزى «كۆچۈرۈۋېلىش ئۇسۇلى ئارقىلىق يېزىلغان» دەپ ھۆكۈم قىلغان ئىككى داستان، بىر باللادىنى ئۇنىڭ «كۆچۈرۈۋېلىنغان»، «مەنبە» سىگە سېلىشتۇرۇش ئارقىلىق ئۇنىڭ «كۆچۈرۈۋالغان» دېگەن ھۆكۈمىنىڭ پۈتۈنلەي خاتا ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ ئۆتتۇق.

يولداش سىدىقھاجى روزى شائىر ئارسلان ئەسەرلىرىنىڭ ئىدىيىۋىلىك ۋە بەدىئىيلىك جەھەتتىكى ئارتۇقچىلىق ۋە يېتەرسىزلىكلىرى ئۈستىدە ئېلىپ بېرىلىدىغان تەنقىد

تىن كۆره نېمە ئۈچۈن ئۇنىڭ «كۆچۈرمىكەش» لىكىگە شۇنچە قىزىقىپ كېتىدۇ؟ يول داش سىدىقھاجى روزى «كۆچۈرمىكەشلىك» نى «تەنقىد» قىلىشقا ھەۋەسلىنىپ كېتىۋاتقىنىدا، شائىر ئارسلاننىڭ كونا، يېڭى ئىجادىيىتىدە بىرەر ئىللەتنىڭ سادىر بولۇپ قالغانلىقىنى نەزەردە تۇتامدۇ؟ ئۇنداقمۇ ئەمەس. بىز كۆچۈرمىكەشلىكنى تەنقىد قىلغىنىمىزدا، نەق پاكىتلارنى ئاساس قىلغاندىن باشقا، ئاپتورنىڭ بىر پۈتۈن ئىجادىيىتىنى تاڭرىتاغ ئېتىكىنى نەزەردىن ساقىت قىلمۇبتىشكىمۇ يول قويماسلىقىمىز لازىم.

شائىر ئارسلان ئىجادىيىتىتە مۇستەقىل پىكىر يۈرگۈزۈشكە ئادەتلەنگەن ئەڭ قاتتىق قول ئىجادكارلارنىڭ بىرى. كىتابخانلار 60 - يىللاردىن باشلانغان شائىر ئىجادىيىتىدىن ھازىرغىچە ئۇنىڭ ئۆز ئۇسلۇبىغا يات بولغان، باشقىلاردىن «كۆچۈرۈۋالغان» بىرەر نەرسىنى سەزمىدى. ھەربىر ئاپتور بۇ ئىنتايىن ئىنچىكە مەسىلىگە، مېنىڭچە، ئىنتايىن ئەستايىدىل مۇئامىلە قىلىشنى ناھايىتى ئوبدان بىلىدۇ. ئەمما كۆچۈرمىكەشلىكنىڭ ماھىيىتى جەھەتتىن ھەم شەخسلەرنىڭ ئىززىتى - ھۆرمىتىنى يەكسان قىلمۇبتىدىغان، ھەم قانۇنىي ئىنتىزام دائىرىسىگە كىرىدىغان مەسىلە ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرۇپ، بەدىئىي ئەدەبىياتنىڭ ئىجادىيىتىت نەزەرىيىسى ۋە تەنقىدىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بارلىق تۇرلىرىدە بۇ «كەسىپ» بىلەن ئازدۇر - كۆپتۇر شۇغۇللىنىۋاتقانلار ھەقىقەتەن بار. ۋاقتى - سائىتى پىشىپ يېتىشكەندە، «تەخىر قىلىشقا ئادەتلەنمىگەن تەنقىد» ئۇلاردىن ھېساب ئالىدۇ. ئەمما مۇنۇ نۇقتا ناھايىتى مۇھىمكى، تەنقىدچىدە كۆچۈرمىكەشلىكنىڭ تۇر ۋە خىللىرىغا بولغان تونۇش ناھايىتى ئايدىڭ بولۇشى، پاكىتلارنىڭ ناھايىتى تولۇق ۋە ئىشەنچلىك بولۇشىغا ئالاھىدە دىققەت قىلىشى، ئاشۇرۇۋەتمەسلىكى، كېمىتىپ قويماسلىقى، ئىشنىڭ خاراكتېرىگە قاراپ سۆز - ئىبارىلەرنىڭ مۇقىملىقى، سالمىقى، ئىنتۇناتسىيىسىگە بەكمۇ دىققەت قىلىشى لازىم. بۇ مەسىلىدە ئېغىز ۋە قەلەمنى بولۇشىغا قويۇۋېتىشكە، تىل - ھاقارەت، تەنە قىلىشقا، ئاگاھلاندۇرۇش خاراكتېرىدىن ئېشىپ كەتكەن تەھدىت، پوپوزىلارغا يول قويۇشقا بولمايدۇ. چۈنكى بۇ، ئەدەبىيات سەھنىسىدە بىر مىللەتنىڭ مەدەنىي بايلىقىنى يارىتىش ئۈچۈن بىر «ئاكوپ» تا بىللە «جەڭ» قىلىۋاتقان سەپداشلارنىڭ ئىشى. ئۇ ھەرگىز دوست بىلەن دۈشمەن ئارىسىدىكى ھايات - ماماتلىق ئېلىشىش ئەمەس.

بىرقانچە زىددىيەتلىك مەسىلەر توغرىسىدا:

1. يولداش سىدىقھاجى روزى «‹يۇلتۇزلار يۇرتى› داستانى ‹ستالىن› داستانىدىن ئۈستىلىق بىلەن كۆچۈرۈلگەن» دېدى، لېكىن يەنە شۇ بەتتىلا «داستان (‹يۇلتۇزلار يۇرتى› نى دېمەكچى) ئاپتورى بەزى ئىزدەنگۈچىلەر تۇزۇپ چىققان كلاسسىك ئەدەبىيات تېزىسلىرى ۋە مۇناسىۋەتلىك ماقالىلەرنى ئۆز ئەسىرىگە تارىخىي مەنبە قىلغان» دېدى. بۇ گەپنىڭ قايسىسى راست؟ «ستالىن» داستانىدىن «ئۈستىلىق بىلەن كۆچۈرۈلگەن» ئەسەر قانداق قىلىپ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى توغرىسىدىكى «بەزى ئىزدەنگۈچىلەر تۇزۇپ چىققان كلاسسىك ئەدەبىيات تېزىسلىرى ۋە مۇناسىۋەتلىك ماقا-

www.uyghurkitap.com

لىلەرنى تارىخىي مەنبە قىلغان» بولىدۇ؟ ياكى «ستالىن» داستانىنىڭ ئاپتورى كلاسسىك ئەدەبىيات تەزكىرىلىرىنى ئۆز ئەسىرىگە «تارىخىي مەنبە قىلغان» مىدى؟

2. ئاپتور بىر بەت ئاتلىغاندىن كېيىن، «ستالىن» داستانىدىن «ئۇستىلىق بىلەن كۆچۈرۈلگەن» بۇ داستانىنى «كلاسسىك ئەدىبلەر تۇغرىسىدىكى كاتولوكقا ئايلىنىپ قالغان» دېدى. ئۇنداق بولسا، «ستالىن» داستانىمۇ «ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدىبلىرى تۇغرىسىدىكى كاتولوكقا ئايلىنىپ قالغان» بولامدۇ؟ ئۇنداقتا ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدىبلىرىنىڭ «كاتولوكى» بولغان «ستالىن» داستانىدىن نېمە ئۈچۈن بۇ «كاتولوك»قا ئىسمى كىرگۈزۈلگەن 150 كە يېقىن «كلاسسىك ئەدىب» نىڭ ھېچقايسىسىنى كۆرگىلى بولمايدۇ؟

3. «ستالىن» داستانى «لىرىك ۋە ئېپىك شەكىلنىڭ بىرلىكىدە يېزىلغان»، «پەلسەپىۋى پىكىر، تەبىئەت مەنزىرىسى، ئىجتىمائىي مەنزىرە ئورگانىك رەۋىشتە بىرلەشتۈرۈلگەن»، «شەكلى ئابستراكت يۇكسەكلىككە ئىگە بولغان»، «تارىخىي چىنلىقى لەشتۈرۈلگەن»، «شەكلى ئابستراكت يۇكسەكلىككە كۆتۈرۈلگەن» داستانمىكەن، ئۇنداق بولسا، مۇشۇنچە كونكرېت ۋە يۇكسەكلىككە كۆتۈرۈلگەن» داستاندىن «ئۇستىلىق بىلەن كۆچۈرۈلگەن» «يۇلتۇزلار يۇرتى» داستانى نېمە ئۈچۈن «ھېسسىياتنى ئەقلىي بىلىش باسقۇچىغا كۆتۈرەلمىگەن»، «ئىشنى باشلاپ قويۇپ ئاخىرىغا ئېلىپ چىقالمىغان»، «تارىخىي چىنلىق مەركەزلەشمىگەن»، «تارىخىي شەخسلەرنى بۇلمىغان»، «قاپىيىلەرنىڭ رەتكىدارلىقىغا كۆچەلگەن»، «تارىخىي شەخسلەر تارىخىي ئوبيېكت بولۇشتىن قالغان»، «شائىرانە سۈرەتلەش بىھۇدە سۈرەتلەش بولۇپ قالغان»، «ئابستراكت نەتىجىگە ئېرىشكەن»، «يالىڭاچ ئوتتۇرىغا چىققان»، «غۇرۇر بىلەن ئىقتىدار تىركىشىپ قالغان»، «قۇتۇلغىلى بولمايدىغان ئىچكى ئازابقا دۇچ كەلگەن، ھېچنېمىگە يارىمايدىغان» داستان بولۇپ قالمىدۇ؟ ۋەھالەنكى ئۇيغۇر شائىرى ئارسلان «شائىرلىق ئىلھامى، ئىجادىيەت ئۇسلۇبىنى، گۈزەللىك، پەلسەپىۋى پىكىرلىك ئىچكى نۇر، تەپەككۇر، ھېسسىياتلىق جانلاندۇرۇش، تالانت، فانتازىيىلىك تەسەۋۋۇر، لىرىك تەسۋىر، ھاياجان، پىكىر، باھالارنىڭ ھەممىسىنى «گرۇزىن شائىرىدىن ئارىيەت ئالغان» ئەمەسمىدى؟ تۇرغان - پۇتكىنى گېئورگى لىئوندزىنىڭ «مەبلىغى» بىلەن «ئۆرە تۇرغان» بۇ داستان نېمە ئۈچۈن ئۆزىنى «ئۆرە تۇرغۇزغان مەبلەغ» دەك گىگانت ۋە «يۇكسەك» بولالماي، تامامەن ئۇنىڭ ئەكسىچە بىر نېمە بولۇپ قالدى؟

4. تەنقىدچى «‹يۇلتۇزلار يۇرتى›دا تەسۋىرلەنگەن تارىخىي شەخسلەر تارىخىي ئوبيېكت بولۇش خۇسۇسىيىتى ۋە خاراكتېرىدىن ئايرىلغان شەخسلەردۇر» دېدى. ئاندىن قۇر ئاتلىمايلا «بۇ شەخسلەر مۇئەييەن تارىخىي دەۋر بىلەن چەمبەرچەس باغلانغان» دېدى. بۇ نېمىدېگەن گەپ؟ «تارىخىي ئوبيېكت بولۇش خۇسۇسىيىتى ۋە خاراكتېرىدىن ئايرىلغان شەخسلەر» نى قانداقمۇ «مۇئەييەن تارىخىي دەۋر بىلەن چەمبەرچەس باغلانغان شەخسلەر» دېگىلى بولىدۇ؟ ئەكسىچە، «مۇئەييەن تارىخىي دەۋر بىلەن چەمبەرچەس باغلانغان شەخسلەر»نى «تارىخىي ئوبيېكت بولۇش خۇسۇسىيىتىدىن

ۋە خاراكتېرىدىن ئايرىلغان شەخسلەر» دېگىلى بولامدۇ؟

ئۆزىنى - ئۆزى ئىنكار قىلىدىغان مۇنداق زىددىيەتلىك مەسىلىلەردىن كۆپلەپ مەسىل كەلتۈرۈشكە بولىدۇ. مەن بۇ يەردە پەقەت فورمال لوگىكا قائىدىلىرىگە مۇخالىپ بولغان ئايرىم مەسىلەر ئۈستىدىلا توختالدىم.

4

شەخسنىڭ تالانت - ئىقتىدارىنى كەمسىتىدىغان، غۇرۇرىغا تېگىدىغان قوپال سۆزلەر توغرىسىدا:

ئىلمىيلىك — ئەدەبىي تەنقىدتىكى مۇھىم مەسىلە. ئەمما يولداش سىدىقھاجى روزىنىڭ ماقالىسىدىكى «تالانتقا غەيرىي يول بىلەن ئېرىشكەن»، «گۈزەللىك يارىتىشقا چاقىرى يەتمىگەن»، «ئاجىزلىقنى ئىقتىدار دەپ تونۇغان»، «ئارزۇغا مۇناسىپ ماداري يوق»، «مەندىن تۇغۇلغان غۇرۇر» «ئىقتىدارى غۇرۇرىغا مۇناسىپ ئەمەس»، «ئىشىنى باشلاپ قويۇپ، ئاخىرلاشتۇرۇشقا كۆزى يەتمىگەنده، قۇتۇلغىلى بولمايدىغان ئىچكى ئازابقا دۇچ كەلگەن» دېگەن ئىبارىلەر ئەدەبىي تەنقىد دائىرىسىدىن ھالقىپ كەتكەن. يەنە «مەنپەئەتپەرەسلىك... ئەسلى خاراكتېرىدا مۇھىم ئورۇن تۇتقان شەخسىيەتچى... بارلىقىنى شۆھرەت خاھىشىنىڭ ئىختىيارىغا بېرىۋەتكەن... ۋاقىتلىق مەنپەئەتدارلىقنىڭ مەيلىگە باغلانغان... ئەدەبىياتنى مەقسەت دەپ تونۇماي، ۋاستە دەپ تونۇغان... شۆھرەت قازىنىش ئېھتىياجى» دېگەندەك قوپال سۆزلەرنى ئوقۇغان كىتابخانلار ئاپتور ماقالە يېزىۋاتامدۇ يا كىم ئادەم تىللاۋاتامدۇ، دەپ سوئال سورىماي تۇرالمايدۇ.

ئەسەرنىڭ «ئىچ قارىنىنى چۈۋۈپ تاشلاپ» ئۇنىڭدا ئىپادىلەنگەن بارلىق ئېستېتىكىلىق ئامىللارغا ھۆكۈم قىلىدىغان ۋە ئۇنىڭغا باھا بېرىدىغان تەنقىدتە ئەنە شۇ جەھەتكە كۈچ سەرپ قىلماي، ئاپتورنىڭ تالانت، ئىقتىدارىغا ھاقارەت قىلىشقا كۈچ سەرپ قىلىشنىڭ نېمە پايدىسى بار؟

شائىر ئارسلاننىڭ «رتالانتقا» غەيرىي يول بىلەن ئېرىشكەن» لىكى ياكى ئەقىل-پاراسىتى ۋە كۈچ - قۇدرىتىنى سەرپ قىلىپ ئېرىشكەنلىكى كىتابخانلارغا ئايان.

مىللىتىمىزنىڭ تارىخىي ئورنى مۇقىملاشقان، خەلقىمىز يىمىرىپ تاشلىغىلى بولمايدىغان خەلقپەرۋەرلىك خاھىشىغا تولۇق ئىگە بولغان بۈگۈنكى كۈندە مەدەنىيەت ساھەسىدە قولغا كەلتۈرگەن مۇۋەپپەقىيەتلىرىمىز بىلەن پەخىرلىنىشكە ھەقلىقمىز. بۇنىڭ ئىچىدە مۇشۇ مەدەنىيەتنىڭ ئايرىلماس بىر قىسمى بولغان، بەلكى بۇ مەدەنىيەت گۈل - چېچەكلىرى ئىچىدە ئالاھىدە كۆزگە تاشلىنىپ تۇرىدىغان «يۇلتۇزلار يۇرتى»، «ئاھ، مېنىڭ خەلقىم» داستانى بىلەن «زېمىن ئەركىسى» بالىلاردىن ۋە ئۇنىڭ ئاپتورىدىن پەخىرلىنىشكە ھەقلىقمىز. ئاك ئېقىمىنىڭ ئىلغار ئىپادىلەش ئۇسۇلىنى ئۆز بەدىئىي قۇرۇلمىسى قىلغان بۇ ئەسەرلەرنىڭ ھەر بىر مىسرا ۋە ھەر بىر سۆزىدىن كۈچلۈك، يۈرەكنىڭ بېغىشىغا تېگىدىغان مىللىي ئىپتىخارلىق ھېسسىياتى ئۇرغۇپ تۇرىدۇ.

(داۋامى 142 - بەتتە)

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى
www.uyghurkitap.com

تاريخي تېمىدىكى رومان ئىجادىيىتى توغرىسىدا مۇھاكىمە يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى

جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ شىنجاڭ شۆبىسى 1988 - يىلى 9 - ئايىنىڭ 27 - كۈنى ئۈرۈمچىدە تاريخي تېمىدىكى رومان ئىجادىيىتى توغرىسىدا مۇھاكىمە يىغىنى ئۆتكۈزدى. مۇھاكىمە يىغىنىغا پېشقەدەم، ئوتتۇرا ياش ۋە ياش يازغۇچى، شائىر، ئەدەبىي تەنقىدچى، نەزەرىيە تەتقىقاتچىسى ۋەمۇھەررىرلەردىن 30غا يېقىن كىشى قاتناشتى.

مۇھاكىمە يىغىنىغا قاتناشقان يولداشلار بىردەك مۇنداق دەپ ھىسابلىدى: ھازىر بىزدە تاريخي تېمىدىكى يىرىك ئەسەرلەر ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان ئاپتورلار ئاز ئەمەس. ئۇلار ئەدەبىي ئىجادىيەت جەريانىدا خىلمۇ خىل ئەمەلىي مەسىلىلەرگە دۇچ كەلمەكتە. ئۇنىڭ ئۈستىگە، تاريخي پاكىتلار بىلەن بەدىئىي توقۇلمىنىڭ مۇناسىۋىتىنى قانداق بىر تەرەپ قىلىش مەسىلىسىمۇ ئوخشاش بولمىغان قاراشلار مەۋجۇت. شۇڭلاشقا بۇ قېتىمقى يىغىن بىزنىڭ ئىجادىيەت ئىشلىرىمىزغا جەزمەن ئاكتىپ تەسىر كۆرسىتىمەي قالمايدۇ.

يىغىن قاتناشچىلىرى پېشقەدەم يازغۇچى سەيپىدىن ئەزىزىنىڭ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ X - XI ئەسىرلەردىكى تۇرمۇشى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن «سۇتۇق بۇغراخان» ناملىق رومانى ئۈستىدە ئۇقتۇلۇق توختىلىپ مۇنداق دېيىشتى: بۇ رومانىدا X - XI ئەسىرلەردىكى بۇيۇك قاراخانىلار خاندانلىقىنىڭ سىياسىي، ئىجتىمائىي ۋە ئەخلاقىي قۇرۇلمىسى تاريخي ئارقا كۆرۈنۈش قىلىنغان. قاراخانىلار دەۋرى — ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تاريخىدىكى ئىنتايىن مۇھىم دەۋرلەردىن بىرى. سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان مۇشۇ دەۋردە ئالاھىدە ئورۇن تۇتقان بىر شەخس. ئۇنىڭ بەدىئىي ئوبرازىنى يارىتىش ھەم ئەھمىيەتلىك، ھەم مۇشەققەتلىك ئىش. پېشقەدەم يازغۇچى سەيپىدىن ئەزىزى ئۆزىنىڭ ياشىنىپ قالغانلىقىغا، سالامەتلىكىنىڭ ئانچە ياخشى بولمىغانلىقىغا قارىماي، مانا مۇشۇنداق مۇشەققەتلىك ئىشقا باشلامچىلىق بىلەن تۇتۇش قىلىپ، جاپالىق ئىزدىنىپ، مىڭ يىللار بۇرۇنقى ھايات تىمىزلىكى بەدىئىي كارتىنىسىنى تۇنجى قېتىم سىزىپ بەردى، سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان قاتارلىق بىر قانچىلىگەن تاريخي شەخسلەرنىڭ بەدىئىي ئوبرازىنى يارىتىش ئارقىلىق ئۇيغۇرلار تاريخىدىكى مۇھىم بىر سەھىپىنى يورۇتۇپ بەردى. رومانىدا ئىپادىلەنگەن دەۋرگە ئائىت تاريخي يازما ماتېرىياللارنىڭ ئىنتايىن ئازلىقىمۇ يازغۇچىنىڭ ئىجادىيەت قىزغىنلىقىغا تەسىر كۆرسەتمەكتە، ئۇ چەكلىك تاريخي ماتېرىياللاردىن ئۇنۇملۈك پايدىلانغان، بەدىئىي تەسەۋۋۇر كۈچىنى جارى قىلدۇرغان. ئاپتور رومانغا ئەينى دەۋرگە خاس سۆز - ئىبارىلەرنى خېلى كىرگۈزۈپ، ئەسەرنىڭ چىنلىق پۇرىقىنى قويۇق لاشتۇرغان. «سۇتۇق بۇغراخان» رومانى بىزنى ئۇزاق ئۆتمۈشكە باشلاپ، تاريخي ئۇيغۇرلار ئۆمىزنى چوڭقۇرلاشتۇرىدۇ، تاريخي ئېڭىمىزنى ئۆستۈرىدۇ.

يىغىن قاتناشچىلىرى تارىخىي تېمىدىكى ئەدەبىي ئەسەرلەردە، بولۇپمۇ رومانلاردا تارىخىي ماتېرىياللار بىلەن بەدىئىي توقۇلمىنىڭ مۇناسىۋىتىنى قانداق بىر تەرەپ قىلىش مەسىلىسىنى چۆرىدىگەن ھالدا قىزغىن مۇھاكىمە ئېلىپ بېرىپ، مۇنۇلارنى ئوتتۇرىغا قويۇشتى: تارىخىي تېمىدىكى رومانلار بىرقانچە خىل ئۇسۇلدا يېزىلىدۇ. بەزى يازغۇچىلار بەدىئىي توقۇلما، خىيال، فانتازىيە ۋە تەسەۋۋۇرغا كۆپرەك ئېتىبار بەرسە، بەزى يازغۇچىلار تارىخىي پاكىت، تارىخىي ۋەقە ھەم تارىخىي شەخسلەرنىڭ تارىخىي پائالىيەتلىرىگە كۆپرەك ئېتىبار بېرىدۇ. زور تارىخىي ۋەقەلەرنى بۇرمىلاش، ئەكس ئەتتۈرۈلگەن دەۋرنىڭ ئاساسلىق، مۇھىم مەسىلىلىرىنى كەلمەس-كەلمەس ئۆزگەرتىۋېتىش مۇۋاپىق بولمىغىنىدەك، تەپەككۇرنى تارىخىي پاكىتلارنىڭ چەمبىرىكى بىلەن بوغۇپ تاشلاپ، ئىجادىي تەسەۋۋۇرنىڭ رولىغا سەل قاراشمۇ مۇۋاپىق ئەمەس. شۇڭلاشقا تارىخىي تېمىدىكى رومان ئىجادىيىتىدە، بىرىنچىدىن، زور تارىخىي ۋەقەلەرگە ھۆرمەت قىلىش، ئەينى دەۋرنىڭ ماھىيەتلىك، مۇھىم مەسىلىلىرىنى قالايمىقان ئۆزگەرتىۋەتمەسلىك؛ ئىككىنچىدىن، ئىجادىي تەسەۋۋۇرنىڭ كۆچىدىن تولۇق ھەم ئۇنۇملۇك پايدىلىنىش كېرەك.

تارىخىي تېمىدا يېزىلغان رومانلارنىڭ تىلى زادى قانداق بولىدۇ؟ يىغىن قاتناشچىلىرى بۇ ھەقتە مۇنداق دېيىشتى: تارىخىي تېمىدىكى ئەدەبىي ئەسەرلەردە، جۈملىدىن، رومانلاردا ئىستېمالدىن قالغان سۆز-ئىبارىلەرنى كەلسە-كەلمەس، قالايمىقان ئىشلىتىۋېرىش توغرا ئەمەس، بولۇپمۇ ئاپتور تىلىدا ئىستېمالدىن قالغان سۆز-ئاتالغۇلارنى قوللانمىغان ياخشى. پېرسوناژ تىلىدىمۇ ئالاھىدە خاراكتېرلىك بولغان ئايرىم سۆز-ئىبارىلەرنىلا ئىشلىتىش، لېكىن پېرسوناژنى پۈتۈنلەي ئۆزى ياشىغان دەۋر بويىچە سۆزلىتىشكە ئۇرۇنماسلىق لازىم. پېرسوناژلارنىڭ تەلەپپۇزىدىن ئۆز دەۋرىنىڭ پۇرىقى ئانچە-مۇنچە چىقىپ تۇرسىلا بولدى.

يىغىن قاتناشچىلىرى تېمىلاردا يېزىلغان ئەدەبىي ئەسەرلەردە، جۈملىدىن، رومانلاردا كۆرۈلۈۋاتقان يېتەرسىزلىكلەر ئۈستىدە توختىلىپ، مۇنداق دېيىشتى: تارىخىي تېمىدا يېزىلغان بەزى رومانلار كىتابخانلارنى ئۆزىگە جەلىپ قىلالمايۋاتىدۇ. بۇنىڭ سەۋەبلىرى ھەر خىل. بەزى رومانلارنىڭ باش قەھرىمانلىرى سىنىپىيلىك ئۇقۇمى بويىچىلا ياساپ چىقىلغان، ئۇلارنىڭ خاراكتېرىدا خاسلىقمۇ، مۇرەككەپلىكمۇ، ئىككى ياقلىمىلىقمۇ يوق دېيەرلىك. بەزى رومانلار قىسسىچىلىك شەكلى بىلەنلا يېزىلغان، ئۇلارنىڭ ۋەقەلىكى تۇپتۇز، دراماتىك توقۇنۇشلىرى ئىنتايىن سۇس. بەزى رومانلار پۈتۈنلەي دېگۈدەك تارىخىي ۋەقەلەرنىڭ، تارىخىي پاكىتلارنىڭ دۆۋىسىگە ئايلىنىپ قالغان، ئۇلارنىڭ ئاپتورلىرى بەدىئىي تەسەۋۋۇرنىڭ كۆچىدىن ئۇنۇملۇك پايدىلىنالمىغان. بەزى رومانلاردا زور تارىخىي ۋەقەلەر، مۇھىم تارىخىي پاكىتلار ئاستىن-ئۈستۈن بولۇپ كەتكەن ۋە باشقىلار.

مۇھاكىمە يىغىنىغا قاتناشقان يولداشلار «سۇتۇق بۇغراخان» رومانىنىڭ قۇرۇلمىسى، ۋەقەلىكى، تىلى ۋە ئۇنىڭدا يارىتىلغان خاراكتېرلار توغرىسىدىمۇ نۇرغۇنلىغان قىممەتلىك پىكىر ھەم تەكلىپلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇشتى. ئۇلار ئاخىردا يەنە تەييارلىقى بولغان ھالدا تېخىمۇ كەڭرەك كۆلەمدە يەنە مۇشۇنداق بىر يىغىن ئېچىپ، تارىخىي تېمىدىكى رومان ئىجادىيىتىنىڭ تەرەققىياتىنى تېخىمۇ ئىلگىرى سۈرۈشنى ئۈمىد قىلىدىغانلىقلىرىنى بىلدۈرۈشتى.

ئۆز مۇخبىرىمىز

مەن كىتابخانلارنىڭ بۇ ئۇچ ئەسەرنى قايتىدىن بىر قېتىم ئوقۇپ كۆرۈشىنى تەشەببۇس قىلىمەن.

ئەسەر باھالاش پۈرسىتىدىن پايدىلىنىپ، ئاپتورلارنىڭ كىشىلىك ئەخلاقىغا ئاساسسىز ھالدا ھۇجۇم قىلىش، «تىل - ھاقارەت قىلىغۇچىلارنىڭ ئۆتۈپ كەتكەن ئىددىيىۋي پرىنسىپسىزلىقىغا، نائىلاجلىقىغا، ئاجىزلىقتىن كېلىپ چىققان غەزىپىگە نىسبەتەن بولىدۇكى، ھەرگىز باشقا مەسىلىنى ھەل قىلالمايدۇ.» ئىلىم - پەندىكى بەس - مۇنازىرە يولداشلارچە سەمىمىي، ئاق كۆڭۈللۈك بىلەن ئېلىپ بېرىلغىنى ياخشى. بۇ پۈتۈن ئەدەبىيات سېپىنىڭ، جۇملىدىن، شەخسلەرنىڭ ئىناقلىقىغمۇ پايدىلىق.

تەنقىدچى ئۆزى ياساپ چىققان «كۆچۈرۈش ھادىسىسى» توغرىسىدىكى گەپلىرىدە «ئىجادىيەت خاراكتېرى بىلەن مۇئەللىپنىڭ مۇناسىۋىتى»، «خاراكتېرنىڭ ئىرسىيەتلىك مۇقىملىقى»، «خاراكتېرنىڭ مۇئەييەن ماكان ۋە زاماندا مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ» غانلىقى (تەنقىدچى خاراكتېرنى ماددىي مەۋجۇدىيەت دەپ قارىغان)، «پىسخىك قۇرۇلمىنىڭ مۇئەييەن دەۋردە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ» غانلىقى، خەلقنىڭ ئىجتىمائىي ئورنىغا ئەگىشىپ خاراكتېرنىڭ ئۆزگىرىپ بارىدۇ» غانلىقى، «خاراكتېرنىڭ ۋاقىتلىق مەنپەئەتدارلىقنىڭ مەيلىگە باغلىنىپ تاللىنىدۇ» غانلىقى قاتارلىق ئېستېتىكا ۋە پسىخولوگىيە پرىنسىپلىرىغا ئۇيغۇن كەلمەيدىغان غەلىتە ئۇقۇملارنى ئوتتۇرىغا قويىدى. مەن بۇ مەسىلىلەر توغرىسىدا لازىم تېپىلغاندا ئايرىم توختىلىشىم مۇمكىن.

ئىجادىيەتتە توغرا، پرىنسىپلىق، لىللا، قاتتىق، ئۆتكۈر، يۈز - خاتىرىسىز، جىددىي تەنقىد بولۇشى لازىم. بىزنىڭ تەكىتلەيدىغىنىمىز، توغرىلىق پرىنسىپى ئاستىدىكى سەمىمىي، لېكىن كەسكىن تەنقىد. بىز يولداش سىدىقھاجى روزىنىڭ ماقالىسىدىكىدەك پرىنسىپسىز، ئاساسسىز، ئويدۇرما «پاكىت» لار بىلەن تەختىراۋانغا سېلىپ ئاسمانغا قۇرۇلمىنىڭ قەھرىگە ئېلىپ چىقىپ كېتىدىغان، دۇمبالاپ يەرنىڭ قەھرىگە دەپنە قىلىۋېتىشكە ئۇرۇنىدىغان ساختا تەنقىدكە قارشى تۇرىمىز. يازغۇچىلارنىڭ جاپالىق ئەمگىكى، غەم - ئەندىشىسى، دەردۇ - ھالىغا، مىللىي مەدەنىيەتنىڭ تەرەققىياتىغا سەمىمىي نىيىتى بىلەن كۆڭۈل بۆلىدىغان ۋە ئۇنى ئۆز قارىنىنى يېرىپ چىققان بالىسىدەك ئاسرايدىغان مەسئۇلىيەتچان تەنقىد بولمايدىكەن، مىللىي ئەدەبىياتنىڭ تەرەققىياتىدىن سۆز ئېچىش ناھايىتى قىيىن.

«تاريم» ژۇرنىلىنىڭ 1988 - يىللىق مۇندەرىجىسى

ئەسىرى ئەسەرلەر

ئۆمەرجان ساۋۇت..... تۇل خوتۇن (ھېكايە)..... 1 - سان
ددلىبەر قەييۇم..... قەبرىستانلىقتىكى گۈۋاھ (ھېكايە)..... " "
مالىك كېۋىر..... كۈن شەرقتىن چىقمىدۇ (رومانىدىن پارچە)..... " "
مۇھەممەت باغراش..... ئاقساق بۇغا (پوۋېست)..... " "
غۇلام ئوسمان زۇلپىقار..... سادا (ھېكايە)..... 2 - سان
ئەزىزى..... «تەتۈر» تەلەي (ھېكايە)..... " "
سۇلتان ھاشىم..... ئۇ يېتىم ئەمەس (ھېكايە)..... " "
ئەختەم ئۆمەر..... يۇلتۇزسىز كېچە (ھېكايە)..... " "
مۇھەممەت باغراش..... ئاقساق بۇغا (پوۋېست)..... " "
ئابلا ئەخمىدى..... يىللار (رومانىدىن پارچە)..... " "
غەلىبە مۇھەممەت..... ھاياتتا مۇنداق خەتلەرمۇ يېزىلغان (ھېكايە)..... 3 - سان
بېلىقسىز ساددىق..... خاسىيەتلىك سەپەر (ھېكايە)..... " "
ئايگۈل مۆيدۇن..... «قىيامەتلىك» ئاغىنىلەر (ھېكايە)..... " "
ياسىنجان ئۆمەر..... مۇئەللىمە (پوۋېست)..... " "
ئەخەت تۇردى..... خەير - خوش، توقتۇز كۈنلۈك ماكان (ھېكايە)..... 4 - سان
ئارزۇگۈل بىلال..... بەخت كۈلكىسى (ھېكايە)..... " "
ياسىنجان ئۆمەر..... مۇئەللىمە (پوۋېست)..... " "
زوردۇن سابىر..... ياۋروپاغا سەپەر (زىيارەت خاتىرىسى)..... " "
ئابدۇكېرىم ھاشىم..... لېۋىرنىڭ چىغلىرى (ھېكايە)..... 5 - سان
..... ئۇنىڭ نامى مەڭگۈ ئۆچمەيدۇ..... " "
تېمىپجان ئېلىيوپ..... قايغۇلۇق كۈنلەردىكى ئەسلىمىلەر..... " "
ياسىن خۇدابەردى..... ئۇ، قەلبىمىزدە مەڭگۈ ھايات..... " "
زوردۇن سابىر..... ياۋروپاغا سەپەر (زىيارەت خاتىرىسى)..... " "
ئالىمجان ئىسمايىل..... زېمىن ئۈچۈن (ھېكايە)..... 6 - سان
ماخمۇت مۇھەممەت..... ھېكايىلار..... " "
ئەخەت تۇردى، ئابلا ئەخمىدى..... كەلكۈن. (ئىسەدەبىي ئۇخبارات)..... " "
ئابلىكىم سابىر..... ئۇمىد يۇلتۇزلىرى (رومانىدىن پارچە)..... " "
مەمتىمىن ھوشۇر..... بۇ چۈش ئەمەس (ھېكايە)..... 7 - سان
ئەخمەت مۇساق..... ساتىراشنىڭ قىزى (ھېكايە)..... " "

تۇرسۇنئاي يۇنۇس..... ئىككى دانە تىللا (ھېكايە)..... 7 - سان
ئابدۇللا ئېلى..... ئۇششۇگەن خەمەكلەر (پوۋېست)..... " "
قەييۇم تۇردى..... «مەن ــ كېرەمباي» (ئەدەبىي ئاخبارات)..... 8 - سان
خالىدە ئىسرايىل..... يىلتىز (ھېكايە)..... " "
توختى ئايۇپ..... قۇم باسقان دېڭىز (پوۋېست)..... " "
غەيرەت ئاسىم..... ھەر ئادەم ئۆزىگە پادىشاھ (ھېكايە)..... 9 - سان
زۇلپىقار..... «ھال سوراش» (ھېكايە)..... " "
توختى ئايۇپ..... قۇم باسقان دېڭىز (پوۋېست)..... " "
ئابدۇرېھىم ئابلىمىت..... «تالانتلىق ئەدەب» (ھېكايە)..... " "
مەمتىمىن ھوشۇر..... سارالىق (ھېكايە)..... 10 - سان
غاپپار تەۋەككۈل..... تەڭرىدىگە ئىلتىجا (ھېكايە)..... " "
توختى ئايۇپ..... قۇم باسقان دېڭىز (پوۋېست)..... " "
تۇرسۇن ياسىن..... سادىر پالۋان ھەققىدە ھېكايە..... " "
بوغدا ئابدۇللا..... پاكىستاندا بولغان كۈنلەردە (زىيارەت خاتىرىسى)... " "
ماخمۇت مۇھەممەت..... ئىككى تال قىزىل ئالما (ھېكايە)..... 11 - سان
ئاتاۋۇللا تۇرسۇنتوختى..... ئىمامنىڭ خوتۇنى (ھېكايە)..... " "
ئەسقەر ھۈسەين..... نەسرىلەر..... " "
مىڭ چىبى، لو لۇلۇ..... ئۇيلىنىش ئىچىدە ئىلگىرىلەش (ئەدەبىي ئاخبارات)... " "
تۇرسۇنجان لىتىپ..... مېھرى (ھېكايە)..... " "
ئەمەتجان ھوشۇر..... ئەمدى بىزگە كىم قارايدۇ؟ (ھېكايە)..... " "

شېئىرلار

ماموت زايىت..... تەسكەي جىلغا سىزمىلىرى..... 1 - سان
ئەركىنجان روزى..... ئەبجەش خىيالىلار..... " "
مەتسەيدى مەتقاسىم..... ياش يۈرەكتە يانغان ماگمىلار..... " "
ئەخمەتجان ئوسمان..... ئىككى شېئىر..... " "
سادىقەتجان ھاجى..... شېئىرلار..... " "
ئابلىمىت ئابدۇكېرىم..... قۇچاقلىدىم قۇياشنى..... " "
ئوسمانجان ساۋۇت..... نۇرلارغا ئۇلايمەن تىنىقلىرىمنى..... " "
ئابىلجان ھېيىت..... گۈزەل ئەسلىمىلەر قەلبىمدە مېنىڭ..... " "
تەلئەت ناسىرى..... ئىككى شېئىر..... " "
قادىر تۇردى..... يېزامدا..... " "
ھوشۇر ئەمەت..... پارتىيە 13 - قۇرۇلتىيىغا مەدھىيە..... " "
ئۆمەر مۇھەممەت تىمىن..... تۇمارلىرىم..... 2 - سان

ئابلىز ئوسمان..... بارخانلاردىن تاشلىدىم نەزەر.....2 - سان
ئابدۇرېھىم مۇھەممەد..... سەھرا ئىلھاملىرى..... " "
ئوسمانجان زۇنۇن..... شېئىرلار..... " "
قۇربان ئەمەت..... ئۆلمەس تىنىقلار..... " "
مۇھەممەتتۇرسۇن ئابدۇكېرىم..... ئىككى شېئىر..... " "
ئابدۇللا ساۋۇت..... غەزەللەر..... " "
ئابدۇللا سۇلايمان..... سوراق..... " "
تۇراپ ھەسەن..... غەزەللەر..... " "
ئوبۇلھاشىم قاسىم..... ئىككى غەزەل..... " "
گۈلجامال ئۆمەر..... گۈل يۇرتىمنىڭ قىزىمەن..... " "
ئابدۇكېرىم ئابدۇمىجىت..... تاڭ بىلەن..... " "
ئەزىز سايىت..... ئىككى شېئىر..... " "
ھەبىبۇللا رەجەپ..... ياشلىق چاغلار..... " "
ئابدۇرۇسۇل سىيىت..... بەھرا غا كەلمىسەك..... " "
رەيھان ئىلاجى..... ئۆلگەن مۇھەببەت..... " "
توختىمۇھەممەد تۇردى..... شېئىرلار..... " "
ئابدۇللا ياقۇپ..... شېئىرلار..... " "
غۇلام ئابدۇرېھىم..... گۈل ئۈرۈمچى..... " "
ئازادجان روزى..... شادلىق..... " "
نەسرۇللا ئابلەت..... شېئىرلار..... " "
نۇرىيە ئىلاخۇن..... سەپەر خاتىرىلىرى..... " "
مۇتەللا ئىبراھىم..... نېفىت يولىدىن تاماچىلار..... " "
ئۇچقۇنجان ئۆمەر..... پارچىلار..... " "
ھوشۇر ئىبراھىم..... ئىرادەم قايىرىلماس بىر مىسران قىلىچ..... " "
دۆلەت تۇرسۇن..... ئىرەنلىكتىكى سۇرەت..... " "
ئابلىمىت مۇھەممەدى..... يولچىمەن..... " "
ئابابەكرى ئەمەت..... ئىككى شېئىر..... " "
ئابدۇخېلىل ئابدۇخېۋىر..... يۈكسىلىشىنىڭ قايناملىرىدا..... " "
رىزۋانگۈل ھۈسەيىن..... شېئىرلار..... " "
تۇرغۇن ئوبۇلقاسىم..... كۆڭلۈم يېرىم شۇ ئۇچۇن..... " "
بەرھات تۇرسۇن..... لىرىكىلار..... " "
يۈسۈپجان ئىسھاق..... مەن سېنى سۆيەتتىم دىلىدىن ۋە لېكىن..... " "
تۇرسۇنئاي ھۈسەيىن..... تۇغمەس گەپلەر..... 3 - سان
بېلىقمز سۇلايمان..... شېئىرلار..... " "
قۇندۇز مۇھەممەت..... شېئىرلار..... " "

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى www.uyghurkitap.com

رسالەت شەرىپ..... شېئىرلار..... 3 - سان
رەشىدە سىيىت..... ئانا ھەققىدە ناخشا..... " "
تۇرنىسا مەتتىمىن..... بۇرغىچىغا ئاپىرىن..... " "
ئايگۈل ھەمدۇللا..... ئىككى شېئىر..... " "
ھەجەر گۈل قاسىم..... ئايدىلك كېچە..... " "
مۇسا ئەھەت..... ئىسلاھات شامىلى ــ باھار شامىلى..... " "
ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن..... شېئىرلار..... " "
مۇھەممەتجان راشىدىن..... ئىككى شېئىر..... " "
ئابدۇقادىر جالالىدىن..... غايىب بولماس تاماچىلار..... " "
جىلىل خىلىل..... ئۇچ شېئىر..... " "
ئابدۇخىلىل ئابدۇخېۋىر..... كەلدى باھار..... " "
ئىلھامجان ئابلىز..... ئىككى شېئىر..... " "
تۇرسۇنجان ھاشىمى..... ياشلىق ھېسلىرى..... " "
مۇختەر سوبى..... ئىككى شېئىر..... " "
يالقۇن جۇمە..... سۇرەتكە يېزىلغان شېئىرلار..... " "
سەمەت ئابدۇراخمان..... ئىككى لىرىكا..... " "
مۇختەر ئابدۇقادىر..... قەلب تۇيغۇلىرى..... " "
ئابدۇلئەھەت سەلەي..... تەبىر بەرگىن چۈشۈمگە..... " "
ئەسقەرجان ياسىن..... يۇرىكىمدىن تامغان قەترىلەر..... " "
نەبىجان مەھمۇت..... ئىككى شېئىر..... " "
تۇردى ئەخمەت..... ئىككى شېئىر..... " "
دولقۇنجان روزى..... خىيالىرىم..... " "
ئەسئەت ئەمەت..... ئاق پەرىشتەم..... " "
ئابدۇكېرىم مەخسۇت..... ئاقار مۇھەببىتىم دەريا سۈيىدەك..... 4 - سان
قۇربان بارات..... شېئىرلار..... " "
تۇردى سامساق..... دولقۇنلىرىڭ يۇرىكىم سازىم..... " "
ئەركىن روزى..... كۆز ئالدىمدا ئاقارغان دالا..... " "
ياسىن مەخسۇت..... كۆكلەم ناخشىلىرى..... " "
ئاۋۇت مۇھەممىدى..... يۇرەك ناخشىلىرى..... " "
ھامىد مەھمۇدى..... بەخت قەسىدىسى..... " "
نىياز ئىمىن قۇربانى..... مىڭ ئۆي..... " "
ئادىل تۇنىياز..... كۆمۈش ئاق قۇ قاقار يۇمشاق پەر..... " "
مۇھەممەتجان ئەمەت..... چاچلىرىمدا يەلپۇنسۇن دۇنيا..... " "
مۇھەممەتئىمىن توختى..... ئىككى شېئىر..... " "
ئابدۇرېھىم غازى..... داغدا قالغان مىسرالار..... " "

تۇرسۇنجان هاشىمى..... چوقتا لىرىكسى..... 4 - سان
مۇختەر مەخسۇت..... ئىزگۈ خىيالالار..... 5 - سان
ئابلەت ئابدۇللا..... شېئىرلار..... " "
پەرھات ئىلياس ..... بالىلىقىمنى قايتۇر، ئەي دېگىز..... " "
ئەزىزى..... تۇن تاڭغا ئۇلاشتى مۇقام ئەۋجىدە..... " "
پەرھات ئابدۇرېھىم..... ئىككى شېئىر..... " "
تەلئەت ناسىرى..... باھار چاچقۇلىرى..... " "
ھەسەن تىلمۇالدى..... مەن سېنىڭ كۆزۈڭ ئوغلۇڭ..... " "
مۇھەممەت روزى..... سۆيگۈ چاقماقلىرى..... " "
ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر..... بىر يۇلتۇز ئۆچتى..... " "
ئەلقەم ئەختەم..... ئۆچۈپ كەتمەيسەن..... " "
توختى سابىر..... ئۆلمەس شائىر..... " "
تۇردى سامساق..... ھەيكەل..... " "
رەخمىتۇللا جارى..... شائىر خاتىرىسى..... " "
مۇھەممەت رېھىم..... باھار بۇلبۇلغا مەرسىيە..... " "
مۆمىن سەبىرى..... ئۆچمەس يۇلتۇز..... " "
خەلىم سالىخ..... ئەلۋىدا، ئاكا..... " "
سۇلايمان ئۆمەر..... ئاھ، ئېسىت ..... " "
ئەخمەت پاسار..... ئەلۋىدا، قەدىردان سەپدىشىم..... " "
ئىلى زاھىت..... ئەلۋىدا..... " "
ئابلىكىم تۇردى..... ئۇستازىمغا مەرسىيە..... " "
مەمتىمىن بارى..... ئەلۋىدا، شائىر..... " "
ئۆمەر ھەسەن ..... شېئىرلار..... " "
ئەركىن مۇھەممەت..... زېمىن لىرىكىلىرى..... " "
ئىلھام ئاتاۋۇللا..... ھەر سەھەردە چېچەك ئاچار گۈل..... " "
كېرىم سۇلايمان..... شېئىرلار..... " "
ئابابەكرى تۇيغۇن..... ئاچچىق - چۈچۈك توقۇدۇم قوشاق..... " "
غەيرەت غوپۇرى..... دالىلار گويا كى يۇلتۇزلۇق ئاسمان..... " "
پەخرىدىن مۇسا..... چاكىقاق لىرىكىلار..... " "
پەرھات مۇھەممەت..... ئىككى شېئىر..... " "
ھېبىبۇللا ئەنەيتۇللا ..... ئىككى شېئىر..... " "
مىجىت تاش..... ئەتە ئۆچۈن..... " "
ئابدۇرىشىت باۋات..... ئىككى شېئىر..... " "
روزىتوختى داۋۇت..... ئاھ، ياشلىقىم..... " "
ئىبراھىم نىياز..... تاڭ سەھەر..... " "

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كتاب توربىكتى

ئابدۇكېرىم خوجا.....	ئەزرائىل ۋە مەن (داستان).....	6 - سان	
زۇنۇن قادىرى.....	پارچىلار.....	"	"
ئۆمەر مۇھەممەتئىمىن.....	كۆڭۈل بايانلىرى.....	"	"
كۆرەشجان ھۈسەيىن.....	سۆيگۈ تۈيغۇلىرى.....	"	"
ھەبىبۇللا رەجەپ.....	ئۇچ شېئىر.....	"	"
ئۆمەرجان كېرىم.....	لىرىكىلار.....	"	"
ئارمان ئابلىز.....	تۆت پەسىل قوشىقى.....	"	"
پولات ئەزىموپ.....	ئۈچ شېئىر.....	"	"
ئادىلجان تۇنىياز.....	سىغدۇرالماس سۆيگۈمنى جاھان.....	"	"
ئىبراھىم ئىزاقى.....	شېئىر ۋە رۇبائىلار.....	"	"
تۇردى ئەخمەت.....	ئۇچ شېئىر.....	"	"
مەتتۇرسۇن. ھەسەن.....	شېئىر قۇدرىتى.....	"	"
ھۈسەن روزى.....	ئىككى شېئىر.....	"	"
ۋارىس قاسىم.....	نىگار.....	"	"
قۇربان ئىلى.....	شېئىرلار.....	"	"
ئازاد روزى.....	ئارچا.....	"	"
مۇتەللىپ سەيپۇللا.....	شېئىر ۋە پارچىلار.....	"	"
ئابدۇرىشىت غوجەك.....	تەگرى تاغقا مەدھىيە.....	"	"
ئۆمەرجان غوپۇرى.....	ئىككى شېئىر.....	"	"
ئابلىز ئوسمان.....	ئىككى شېئىر.....	"	"
ئازاد ئابدۇللا.....	ئىككى شېئىر.....	"	"
نۇرمۇھەممەت جىلىل.....	ئىككى غەزەل.....	"	"
تەلئەت ئاتاۋۇللا.....	ئۈچ شېئىر.....	"	"
مەتنۇرى ئابدۇغېنى.....	شېئىرلار.....	"	"
ئابدۇشۈكۈر قاۋۇل.....	خىلۋەتتىكى كۆز ياشلار.....	7 - سان	
تۇرسۇن ھاشىمى.....	كۆزەللىك نۇر بەرگەچ كۆزەل تىلەكلەر.....	"	"
ئەزىم ناسىر.....	يېشىللىق.....	"	"
غوپۇر رەخىم.....	دالا سۈرەتلىرى.....	"	"
داۋۇتجان سەيدىن.....	شېئىرلار.....	"	"
ئابلىز ئوسمان.....	شۈ كېچە.....	"	"
ئەنۋەر ھاشىم.....	شېئىرلار.....	"	"
تۇراپ ساۋۇت.....	ئىككى شېئىر.....	"	"
موللاھەسەن موللاغازى.....	تۇرمۇشتىن تۇغۇلغان شېئىرلار.....	"	"
ساداقەتجان ھاجى.....	شېئىرلار.....	"	"
ئەرشىدىن راشىدىن.....	ئىككى غەزەل.....	"	"

ئىبراھىم ئىزاقى..... سەن بىلەن..... 7 - سان
يالقۇن ئۆمەر..... ئىككى ھەزىل..... " "
ئىلھام روزى..... ھەر كۈنى..... " "
مۇھەممەتتۇرسۇن ئەبەيدۇللا..... مەن — تاغ..... " "
مۇھەممەت سىدىق تۆمۈرى..... ئىككى شېئىر..... " "
غۇجابدۇللا ناسىرى..... ئايلار تۇرسا ئاسماندا..... " "
ئوبۇل ئەزىزى..... ئىككى شېئىر..... " "
رىزۋانگۈل ھۈسەيىن..... سەمەت كەتتىم باھار قوينىغا..... " "
مۇھەممەت ئۆمەر..... قىز ۋە تۇيۇق..... " "
مەسۇمە تەسەيدى مەتقاسىم..... ياشلىقىم ئىنتىمەر يېگىلىتلارغا..... " "
مۇقاربەپ يەھيا..... ئىككى شېئىر..... " "
گۈلجامال ئۆمەر..... ئانا ئارزۇسى..... " "
مۇكەررەم ئەبەيدۇللا..... ئىككى غەزىل..... " "
توختىۋەھەممەت تۇردى..... غەزەللەر..... " "
تېمىپچان ئىلىيوپ..... ئۇن شېئىر..... 8 - سان
ئىمىن ئەخمىدى..... مەغرۇر سادالار..... " "
ئابلىكىم خېۋىر..... شېئىرلار..... " "
ئۆمەر سايىت..... يازغۇچى..... " "
ئىمىن تۇرسۇن..... ھەج سەپىرىدىن..... " "
ئابلىمىت ئىمىن..... مەن مىلتىقنى تۇراي قۇچاقلاپ..... " "
ئابدۇرىشىت غوجا..... ئىككى شېئىر..... " "
سەيپىدىن ئەزىزى..... ئىككى شېئىر..... 9 - سان
زوردۇن ئىمىر..... كۈچادا بىر كۈن..... " "
مۇختەر خېلىل..... بۇز تورغايغا ناخشا تەڭكەش قىلغۇم بار..... " "
ياسىن زىلال..... شېئىرلار..... " "
يالقۇن ئەزىز..... كەلدىم ئىزدەپ خۇش پۇراق گۈللەر..... " "
باتۇر روزى..... بەندىلەر..... " "
ئارسلان..... كىندىك قېنىم تۆكۈلگەن ماكان..... " "
ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن..... ئىنسان ھەققىدىكى لىرىكىلار..... " "
ھاجى ئەخمەت..... شېئىرلار..... " "
تەلئەت ناسىرى..... تەلۈرۈش..... " "
مەھمۇد زەئىدى..... شېئىرلار..... " "
ئابدۇراخمان ناۋائى..... يىغلىغانىم يوق..... " "
تۇرسۇن نىياز..... شېئىرلار..... " "
مۇھەممەت روزى..... باغۇنىمكە..... " "

نۇرسمان ئابدۇقادىر..... شېئىرلار..... 9 - سان
جۇرئەت نۇرۇللا..... كەلسەك..... " "
ئاۋۇت مۇھەممەدى..... ھايات سادالىرى..... " "
ئابىلجان ھېيت..... ھەجران كۆكسىدىن تامچىلار..... " "
ئىلھام ئابلىز..... مېھرىبانلىق بەرگىدە سۆيگۈ شەبنىمى..... 10 - سان
ئابدۇكېرىم ئوسمان..... قارىچۇقۇمغا مۆكۈنگەن دۇنيا..... " "
ھەيرەت غوپۇرى..... غالىب ناخشىلار..... " "
زەجەپ مۇھەممەتنىياز..... ئۇچ شېئىر..... " "
مۇسا ئەھمەت..... خوشلىشىش ئالدىدا..... " "
ھەققۇربان ئىسمايىل..... ئۇچ شېئىر..... " "
ئابدۇرېھىم مۇھەممەت..... باھار كۆيلىرى..... " "
قۇربان ئەيۋەت..... ئېكران سىرتىدىكى سۈرەتلەر..... " "
نۇرمۇھەممەت چىلىل..... ئوكۇمۇز بۇ چۈشۈمدۇ..... " "
ئابدۇسەمەت خىلىل..... ئۇچ شېئىر..... " "
تۆمۈر داۋامەت..... تۈركىيە ئىلھاملىرى..... 11 - سان
ياسىن خۇدابەردى..... تۆتلىكلەر..... " "
ئۈمەر مۇھەممەتئىمىن..... شېئىرلار..... " "
ئابدۇقادىر جالالىدىن..... ئالا ۋە يېشىل..... " "
تۇرسۇنئاي ھۈسەيىن..... سەھرا نەزمىلىرى..... " "
ئەركىن داۋۇت..... شېئىرلار..... " "
كېرىمجان سۇلايمان..... ئازاب..... " "
ئەزىزى..... مۇھەببەت..... " "
ئابدۇرېھىم زۇنۇن..... قىزلار..... " "
ئابدۇلئەھەت قادىرى..... ئىككى شېئىر..... " "
سالامەت ئۈمەر..... ئىككى شېئىر..... " "
ئايگۈل ھەمدۇللا..... ئىككى شېئىر..... " "
تۇرداخۇن ئېركىباي..... ئىككى شېئىر..... " "
ئابدۇرېھىم نەۋرۇز..... مەن تاجىك ئوغلى..... " "
مۇتەللىپ خۇرسەندى..... ئۇچ شېئىر..... " "
ھەمىتجان بارى..... شېئىرلار..... " "
ھەھەممەت ئابدۇرېھىم..... ئۇچ شېئىر..... " "
پەرھات مۇھەممەت..... يىغلاپ تۇرۇپ سۆيگەنتىڭ بىراق..... " "
قاسىم ھاشىم..... تەكلىماكان..... " "
ئادىلجان تۇنيىاز..... يېنىهان سۆيگۈ..... " "
تۇراپ ئايىم..... ئىككى شېئىر..... " "

ۋاردىس قاسىم..... ئاھ، مېنىڭ يەلكىنىم..... 11-سان
ئېلى قادىر..... دالا كۆيى..... " "
ئەنۋەر شەيدائى..... ئۇچ شېئىر..... " "
مۇتەللىپ جۇماخۇن..... گۈلستا شېئىرلار..... " "
ئابلىز قۇربان..... يىللار..... " "
مۇختەر ياسىن..... ئىككى غەزەل..... " "

بالىلار ئەدەبىياتى

ئالىمجان ئازاد..... ئاپامنىڭ مېھمانلىرى (ھېكايە)..... 4-سان
تاھىرجان مۇھەممەت..... ئانا مېھرى (ھېكايە)..... " "
ھاجى ئەخمەت..... شېئىرلار..... " "
مۇھەممەتجان ئىسمايىل..... ئىككى شېئىر..... " "
ئەركىن داۋۇت..... ئۆسمۈرنىڭ ئارزۇسى (شېئىر)..... " "
باۋۇدۇن ھەسەن..... ھۆرۈن غاز (چۆچەك)..... " "
ھۇشۇر ئەخمەت..... كوچىدا قالغان بالا (ھېكايە)..... 6-سان
خالىپە ساۋۇت..... ئوقۇغۇچىمنىڭ سوئالى (ھېكايە)..... " "
ئابلىكىم روزى..... شېئىرلار..... " "
ئەركىن داۋۇت..... ئىككى شېئىر..... " "
ياسىن ئىسمايىل..... ئىككى شېئىر..... " "
ئىلھامجان ئابلىز..... ئۇچ شېئىر..... " "
تۇرسۇنئاي ھۇسەيىن..... شېئىرلار..... 8-سان
ھەمىتجان بارى..... شېئىرلار..... " "
ھەسەن تىلۋالدى..... ئىككى شېئىر..... " "
ئابدۇغۇپۇر ئابدۇراخمان..... ئاپا، مەن كىم بىلەن ئويناي‌مەن؟! (ھېكايە)..... " "

مەسەل، يۇمۇر ۋە ساتىرا

زۇلۇن قادىرى..... چۈمۈلە بىلەن قارا چېكەتكە..... 4-سان
مۇھەممەت ئىمىن..... مەنسەپچانلىنىڭ تەكلىپى..... " "
ئۆمەرجان روزى..... لاپ گەپكە باج تۆلىگەنلىك توغرىسىدا ھېكايە... " "
تۇرسۇن ئابباس..... كەلكۈندىن ئالغان نەپ..... " "
پەرھات ئابدۇرېھىم..... يالقۇن بىلەن كۈمۈتا..... " "
توختىمۇھەممەت تۇردى..... گىلتىماس..... " "
ئەنۋەر نىياز..... پۇت بىلەن كۆز..... " "

ئەخمەت ۋاھىدى ..... بىر شوپۇرنىڭ شىكايىتى..... 6 - سان
روزىتوختى داۋۇت..... ئىككى مەسەل..... " "
مۇتەللا ئىبراھىم..... قارانچۇق ..... " "
جاپپار ئەمەت..... ئىسلاھاتچى تاشپاقا..... 10 - سان
ھۈسەن روزى ..... مىخ بىلەن ئامبۇر..... " "
ھەمدۇللا رازىق..... ھەجۋىلەر..... " "
قاسىم ھاشىم..... مېنىڭ شۇنداق مېھمانلىرىم بار..... " "
ئابدۇخېلىل ئابدۇخېۋىر..... ئېشەكنىڭ سىرى..... " "
ئابدۇللا كېرىم..... بىر ئايالغا..... " "
تۇرسۇن ئابباس ..... توخۇ مىجەز كىشىلەر..... " "

تەرمە گۇللەر

تۇرسۇن نىياز..... سۇدىن چىققان شېئىرلار..... 1 - سان
گۇلباھار مەمتىمىن..... تۇندىكى خىياللار (شېئىر)..... " "
ئابدۇلئەھەد قادىرى..... يېڭىن كېسىلى (شېئىر)..... " "
ئابدۇللا مۇھەممىدى..... مىيىت نامىزى (ھېكايە)..... " "
نۇر روزى..... سېپى بولمىسا، ئېپى بولمايدۇ (ھېكايە)..... 2 - سان
پەرھات ئابدۇرېھىم..... تەكرىتاغ (شېئىر)..... " "
خالىدە ئىسرايىل..... ئەڭ گۈزەل خاتىرە (ھېكايە)..... 3 - سان
مۇھەممەت خېۋىر ..... ئىككى شېئىر..... " "
ماھىگۈل پەخرىددىن..... چالا چوكان (ھېكايە)..... 4 - سان
ئەرشىددىن راشىددىن..... ھەقلىق پاراڭلار (شېئىر)..... " "
مۇھەممەتئىمىلى زۇنۇن..... قوش مەسچىت (ھېكايە)..... 5 - سان
ئابدۇرېھىم ھېكمىي..... ئىككى شېئىر..... " "
توختىمۇھەممەت تۇردى..... شېئىرلار..... " "
رۇقىيە تۇردۇش..... مەن دۆت ئەمەس (ھېكايە)..... 6 - سان
قادىر تۇردى..... يەتتە ئەزا سۆزلەشتى (شېئىر)..... " "
مىجىت ئىلىپ..... يانتاق چېچىكى (ھېكايە)..... 7 - سان
گۇلباھار مەمتىمىن ..... ئۇچ شېئىر..... " "
ئەسئەت ئابدۇقادىر..... نەسرلەر..... 8 - سان
سەيپىددىن ئەزىزى ..... رۇبائىلار..... " "
مامۇت زايىت..... زۇمرەت يول (شېئىر)..... " "
ئابدۇكېرىم ھاشىم..... گۇللۈكتە (ھېكايە)..... 9 - سان
تاھىر قاسىم..... كونا ئۆتەڭ ھالسىرايدۇ كېچمىدە (شېئىر)..... " "

يې ۋېنفۇ..... ئۇلۇغ ئۆلۈۋېلىش (شېئىر)..... 9 - سان
تۇرسۇنجان ئەمەت..... ئەينۇ (ھېكايە)..... 10 - سان
ئابلىز ھوشۇر..... بۇ باھار كۆنلىرى (شېئىر)..... " "
نىجات ئەخمەت..... ئانامغا خەت (ھېكايە)..... 11 - سان

مۇھاكىمە ۋە تەقرىز

دەۋر روھىنى ئەكس ئەتتۈرەيلى..... 1 - سان
مەمتىلى قادىر..... تەپسىلاتلار تەسۋىرىنىڭ چىنلىقى توغرىسىدىكى قاراشلىرىم..... " "
ۋاڭ مېڭ..... مىللىي روھنىڭ يېڭى ئىزادلىقىنى كۆتۈرۈالايلى ۋە ئىلگىرى سۈرەيلى (ماقالە)..... 2 - سان
مۇھەممەت پولات..... شېئىرىيەت ئىجادىيىتىدە ھېسسىيات، تەسەۋۋۇر ۋە ئوبراز (ئوبزور)..... " "
باتۇر روزى..... «تۇتۇق شېئىرلار» توغرىسىدىكى قاراشلىرىم..... 3 - سان
ئىبراھىم ئىزاقى..... شېئىر ۋە بەزى «شېئىر» لار توغرىسىدا..... " "
سىددىقھاجى روزى..... ئۇستىلىق بىلەن كۆچۈرۈشمۇ ياكى «تالانت» نىڭ مەھسۇلىمۇ؟..... 4 - سان
ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەتئىمىن..... «ھېسرايى غەزەللىرى» مۇئەللىپىنىڭ كىملىكى توغرىسىدا..... 5 - سان
ھېزىم قاسىم..... ئەدەبىي ئاخبارات يېزىقچىلىقى ۋە ئۇنىڭ ئاساسلىق ئالاھىدىلىكلىرى..... " "
ئەنۋەر ئابدۇرېھىم..... ئىنسان خاراكتېرى قېلىپقا چۈشەمدۇ؟..... 6 - سان
سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئەدەبىيات - سەنئەت ئىسلاھاتى ۋە ئىسلاھات ئەدەبىيات - سەنئىتى..... 7 - سان
ماخمۇتجان ئىسلام..... ئىسلاھاتچىغا خاس روھتا يېزىلغان ياخشى ئەسەر (ئوبزور)..... 8 - سان
ئۇيغۇرچىدە شېئىرىيەت مۇھاكىمە يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى (خەۋەر)..... " "
ئىزدىنىش ۋە غۇلغۇلا..... " "
تۇرغۇن ئالماس..... ئەدەبىي ئىجادىيەت يولىدا..... 9 - سان
ئىزدىنىش ۋە غۇلغۇلا..... " "
ئابدۇقادىر جالالىدىن..... شېئىرىيىتىمىزدىكى ئىزدىنىش ۋە ئۇنىڭ ئاساسلىرى... 10 - سان
لىيۇ زەيفۇنىڭ ئەدەبىيات تەتقىقاتى ۋە ئەدەبىياتىمىزدىكى مۇنازىرە توغرىسىدا ئېيتقانلىرى..... " "

مۇختەر مەخسۇت..... يېڭىچە شېئىرلار ھەققىدە ئىككى ئېغىز پاراڭ.... 11-سان

ئۇيغۇر دېموكراتىك ئەدەبىياتى ۋەكىللىرىدىن

مەمتىلى توختاجى، ئابدۇخالىق ئۇيغۇر..... 1 - سان
ئەنۋەر ناسىرى..... 2 - سان
قاسىمجان قەمبىرى، ئىسمايىل ھاجى، ئەھمەدى... 3 - سان
ئىبراھىم نوروز، نۇرمۇھەممەت بوساقوۋ..... 4 - سان
ئابدۇللا روزى، ئەمەت غوپۇرى..... 5 - سان
بىلال ئەزىزى، لۇتپۇللا مۇتەللىپ..... 6 - سان

ئەدەبىي ئىجادىيەتكە دائىر مۇلاھىزىلەر

ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش ۋە ئەدەبىيات..... 1 - سان
ئابدۇللا قاھار..... ياخشى ئەسەر قانداق يېزىلىدۇ؟..... 2 - سان
چىڭغىز ئايتماتوۋ..... ئالەمنىڭ تارتىش كۈچى قانۇنىيىتى..... 3 - سان
بۇركۇت قانىتىدا..... 6 - سان
«بىر ئەسىر تەنھالىق» رومانىنىڭ ئىجاد قىلىنىشى
توغرىسىدا..... 7 - سان
مىخائىل شولوخوۋ ۋە «تىنچ دون»..... 10 - سان

جاھان ئەدەبىياتى مۇنبىرى

ئىران ئەدەبىياتى..... 9 - سان
ئىراق ئەدەبىياتى..... " "

سوۋېت ئۇيغۇر شائىرلىرىنىڭ شېئىرلىرىدىن

ئۆمەر مۇھەممەدى..... شېئىرلار..... 7 - سان
ھېزىم ئىسكەندەروۋ..... شېئىرلار..... " "
نۇر ئىسرائىلوۋ..... شېئىرلار..... " "
ئابدۇلھەي مۇھەممەدى..... شېئىرلار..... 8 - سان
تۇردى ھەسەنوپ..... شېئىرلار..... " "
قادىر ھەسەنوپ..... شېئىرلار..... 9 - سان

ئىسمايىل ساتتاروۋ..... شېئىرلار..... 9 - سان
خەزمەت ئابدۇللىن..... ئانا تىلسىم..... 11 - سان
ئىلياس بەختىيار..... تۇغۇلغان يەر توپىسىغا..... " "

مەشھۇر يازغۇچىلارنىڭ ئىش ئىزلىرىدىن

ل. پاستېرناك..... «تىرىلىش» قانداق ئىجاد قىلىنغان؟..... 1 - سان
تۇرمىدە تۇغۇلغان يازغۇچى..... 2 - سان
كۆپ خىل مەدەنىيەت ئاسىللىرىنىڭ بىرىكىشى... 4 - سان
تولستوي ۋە تۇرمە باشلىقى..... 5 - سان
گوركىنىڭ قەلەم ھەققى دەۋاسى..... 6 - سان
پۇشكىننىڭ كېيىنكى ئەۋلادلىرى..... 7 - سان
«مۇشۇك بىلەن چاشقان» كەلتۈرۈپ چىقارغان ماجىرا.. 8 - سان
بىر ئۇلۇغ دەۋرنىڭ ئاخىرقى ۋەكىلى —
سىمېننا. د. پوفۋا..... 9 - سان
تۇرگېنېۋنىڭ يۇرتىدا..... 11 - سان

چەت ئەل ئەدەبىياتىدىن

دېنو بۇزادى..... سېھىرلىك كىيىم (ھېكايە)..... 1 - سان
مىرمۇھسىن ..... نوقرە (ھېكايە)..... 3 - سان
ك. ت. مۇھەممەت..... كۆز (ھېكايە)..... 4 - سان
ئىبراھىم غەپۇروۋ..... قەشقەردە..... 5 - سان
جولۇن مامىتوپ..... قەشقەر بويىقلىرى (شېئىر)..... 6 - سان
ئابدۇللا توقاي شېئىرلىرىدىن..... 10 - سان
ئىرنىست ھېمىڭۋاي..... ئالەمدىكى نۇر (ھېكايە)..... 11 - سان

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى
www.uyghurkitap.com

عەدە بىي ھايات ۋە ئۇچۇرلار

△ جۇڭگو مىكرو خاتىرە ئەدەبىياتى «ياشلىق باھار» مۇكاپاتىنىڭ نەتىجىسى يېقىندا ئېلان قىلىنىدى. بۇ قېتىمقى مۇكاپاتتا ئىلگىرىكىسىدەك نامى، ئەمەلى بار كىشىلەرنىلا ئەسەرلىرىنىلا باھالايدىغان نامۇۋاپىق ھادىسىلەرنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن يېڭىچە باھالاش ئۇسۇلى قوللىنىلغان. مۇسابىقىغە قاتناشقان ئەسەرگە بىرەك رەت نومۇرى قويۇلۇپ، ئەسەرنىڭ بەدىئىي سۈپىتى ئاساس قىلىنىپ تاللانغان. ئاپتورنىڭ ئاتاق-ئابرويى، سالاھىيىتى قىلچە نەزەرگە ئېلىنمىغان. شۇڭلاشقا بۇ قېتىم مۇكاپاتقا ئېرىشكەن 25 نەپەر ئاپتورنىڭ كۆپىنچىسى ئاساسىي قاتلامدا ئىشلەۋاتقان، نامى ئانچە چىقمىغان، ئەمدىلا ئەدەبىيات ساھەسىگە كىرىپ كەلگەن ئىشتىن سىرتقى ئاپتورلار. ئاتاقلىق يازغۇچى ۋاڭ مىڭ مۇسابىقىغە ئۈچ پارچە ئەسىرىنى سۇنغان بولسىمۇ، ئۇنىڭدىن ئاران بىر پارچىسىلا ئۈچىنچى دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن.

بۇ قېتىمقى پائالىيەت ئەدەبىيات ساھەسىدىكىلەرنىڭ قاتتىق دىققەت-ئېتىبارىنى قوزغىغان.

△ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئاتاقلىق شائىرى يېۋتوشىنكو «يېڭى دەۋر» ژۇرنىلىنىڭ 88-يىللىق 1-سانىدا مەزكۇر ژۇرنالدا پاش قىلىنغانلىقى مۇناسىۋىتى بىلەن بىر پارچە خەت ئېلان قىلىنغان.

يېۋ توشىنكونىڭ خېتىدە «... ياستېرناك ھەر تەرەپتىن يېتىشكەن سەنئەتكار. شېئىرىيىتى سەنئەتىدە يېڭىلىق يارىتىۋچى. ئۇنىڭ «دوختۇر ژىۋاگو» رومانى گەرچە XX ئەسىردىكى لەرزان ۋە خىيالچان ئۇسلۇب بويىچە يېزىلغان بولسىمۇ، ئۇنىڭدا «غەرەز يوشۇرۇنغانلىقى» نى تاپالمايمىز. پاستېرناك ۋاپات بولغاندىن كېيىن، خرۇشچۇ بۇ رومانىنى ئوقۇغان ۋە ئەسەردە ئىنقىلابقا قارشى ھېچقانداق نەرسە يوقكەن دېگەن بولسىمۇ، رومانىنى نەشر قىلىش نۇرغۇن يىللار ئارقىغا سۈرۈلۈپ كەتكەن. چۈنكى شۇ ۋاقىتلاردا پۈتۈن تەشۋىقات ئاپپاراتلىرى ئۇنىڭغا قارشى تۇرۇۋاتاتتى ... ھازىر ئۇنىڭ ئۇستىگە ئارتىلغان ھەممە خاتالىقلار تۈزىتىلىشى كېرەك. پاستېرناك ھەر خىل بېسىملارغا ئۇچراپ نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتىنى ئېلىشتىن يالتايغان. لېكىن شۇنداق دېيىشكە تامامەن بولىدۇكى، ئۇ نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتىنى رەت قىلغىنى ــ ئۆز ۋەتىنىدىن ئايرىلمىش. بۇ نۇقتىدىن قارىغاندا، پاستېرناكنىڭ تۇرمۇشى ۋە ئىجادىيىتى بۇ خىل مۇكاپاتقا مۇناسىپ» دېگەن.

△ ئەدەبىيات-سەنئەت گېزىتىنىڭ بۇ يىل 1-ئۆكتەبىردىكى سانىغا شې جىڭنىڭ بىر پارچە ماقالىسى بېسىلغان بولۇپ، ئۇنىڭدا مۇنداق دېيىلمدۇ: «ئەدەبىيات-سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى ئەدەبىيات-سەنئەت خادىملىرى توپلاشقان، سوتسىيالىستىك ئەدەبىيات ئىشلىرىنى

گۇللەندۇرۇش ئۇچۇن خىزمەت قىلىدىغان، ئامەمۇنلىققا ئىگە بولغان، ئەدەبىيات-سەنئەت تەشكىلاتى. بۇ ھەممىگە ئايان، ئەمما بەزى جايلاردا ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى ساناتورىيىگە ئايلىنىپ قالغان.

مەلۇم ناھىيىدە ئېچىلغان ئەدەبىيات-سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ قۇرۇلتىيىدا رەھبەرلىككە كۆرسىتىلگەن نامزاتلارنىڭ 99% تى ناھىيە تەۋەسىدىكى ئورۇنلاردىن پېنسىيىگە چىققان رەھبىرىي كادىرلار بولغان. نەتىجىدە، ئەدەبىيات - سەنئەت خىزمىتى بىلەن ئۇزۇن يىل شۇغۇللانغان، تۆھپىسى بار ئوتتۇرا ياشلىق كادىرلارنىڭ بىرىمۇ ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىغا كىرەلمىگەن. ئەدەبىيات - سەنئەت خادىملىرى بۇ ھالەتتىن نارازى بولۇپ، ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى ساناتورىيىگە ئايلىنىپ قالدى دېگەن».

△ يېقىندا ئامبرىكىدا نەشر قىلىنغان «مارك تېۋېن خەت - چەكلىرى (1853 — 1866)» نىڭ 1 - تومىغا مارك تېۋېننىڭ دەسلەپكى مەزگىللەردىكى 140 پارچە خېتى كىرگۈزۈلگەن. بۇ خەت - چەكلەرنىڭ يېرىمى دېگۈدەك تېخىچە ئېلان قىلىنمىغان: بۇ مەزگىل مارك تېۋېننىڭ خاراكتېرىنىڭ يېتىلىش باسقۇچى ئىدى. بۇ خەت - چەكلەردە ئايالالار مەسىلىسى، نىكاھ مەسىلىسىگە بولغان كۆز قاراشلىرى ۋە ئۆزىنىڭ ئاخبارات مۇخبىرلىقىدىن ئەدەبىيات يولىغا قەدەم قويغان جەريانلىرى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن.

كالىفورنىيە ئۇنىۋېرسىتېتىدىكى مارك تېۋېننى تەتقىق قىلغۇچى گۇرۇپپا ئون يىلدىن كۆپرەك ھەپىلىشىپ، شەخسىلەرنىڭ قولىدىكى ۋە ھەرقايسى ئورگانلاردىكى مارك تېۋېننىڭ 10 مىڭ پارچە خېتىنى يىغىپ، رەتلەپ «مارك تېۋېن خەت - چەكلىرى» ناملىق توپلامدىن 20 توم نەشىر قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن.

△ شائىخەيدە چەت ئەل ئەدەبىياتىنى تەرجىمىسى ۋە تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان زىتلار بىر يەرگە جەم بولۇپ، ئەنگلىيە-نىڭ ھازىرقى زامان مەشھۇر شائىرى ئىلىئوت تۇغۇلغانلىقىنىڭ 100 - يىللىقىنى خاتىرىلىدى. ئىلىئوت غەرب مۇددىرنىزم شېئىرىيىتىنىڭ ئاساس سالغۇچىسى. ئۇنىڭ «جەزىرە» داستانى ھازىرقى زامان شېئىرىيىتىنىڭ نامايەندىسى دەپ ئاتالغان. يەنە بىر داستانى «تۆت خىل ئاۋازلىق ئاكورت» مۇ ئۇنىڭ ئەڭ مۇھىم ئەسىرى بولۇپ، ئۇ مۇشۇ ئەسىرى بىلەن 1948 - يىللىق نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. ئىلىئوت يەنە مەشھۇر تەنقىدچى، ئۇنىڭ ئەدەبىيات - سەنئەت نەزەرىيىسى ئامېرىكا، ئەنگلىيە يېڭى تەنقىدچىلىك ئېقىمىغا ئاساس سالغان. 60 - يىللاردا ئۇنىڭ ئەڭ ئاساسلىق نەزەرىيىۋى ئەسىرى «ئەنئەنە ۋە شەخسىنىڭ ئىقتىدارى» مەملىكىتىمىزدە بېسىلىپ ئېچىكى قىسىمدا تارقىتىلغانىدى ھازىرغىچە ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنىڭ كۆپ قىسىمى مەملىكىتىمىز كىتابخانىلىرى بىلەن يۈز كۆرۈشكەن.

△ خەۋەرلەرگە قارىغاندا، سوۋېت ئىتتىپاقى ئەدەبىيات ساھەسى يېقىندىن بۇيان 60-يىللاردىكى سەرگەردان يازغۇچىلارغا قايتىدىن باھا بېرىش خىزمىتىنى جىددىي تۇتماقتا ئىكەن.

بۇ قېتىم يېڭىباشتىن باھا بېرىلگەن يازغۇچى ۋە ئەسەرلەر ئىچىدە بۇلتۇر نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن شائىر يۈسۈپ بىرودىسكىيمۇ بار. ئۇنىڭ ئەسەرلىرى سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى تەسىرى چوڭ ئىككى ژۇرنالدا تونۇشتۇرۇلغان. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە فرانسىيىدە ۋاپات بولغان بىكتېر نىكراسوۋ، سەرگەردان

ئۇيغۇر كتاب توربېكتى www.uyghurkitap.com

يازغۇچى ۋاسىلى ئاكسيونوۋنىڭ ئانىسى يېۋگىنىيە گىنسبورگنىڭ «زۇلمەتلىك كۈندۈز»، بارلام شېرامووۋنىڭ «گورىيما ھېكايىلىرى» قاتارلىقلار ئىلگىرى مەنئى قىلىنغانىدى. ھازىر ئاشكارا نەشر قىلىنىپ ئاممانى بىلەن يۈز كۆرۈشتى. لېۋ-دېڭدا خانىم يازغان سوۋېت ئىتتىپاقى ئەدەبىيات تارىخىدا ۋەكىللىك خاراكتېرگە ئىگە شائىر ئوسىپ ماندالشتامنىڭ ئەپسانىگە ئوخشاپ كېتىدىغان ھاياتى توغرىسىدىكى ئەسلىمىسىمۇ سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى «ياشىلار ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىنىڭ بۇ يىل 8 - ئايدىكى سانىدا ئېلان قىلىنغان.

بۇ يازغۇچى، شائىرلار ئىچىدە كىشىلەر-نىڭ دىققىتىنى ئەڭ جەلپ قىلغىنى «ئىۋان دېنسوۋنىڭ بىر كۈنى»، «گۇراگ تاقىم ئارالـ لىرى» نىڭ ئاپتورى نوبېل مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن ئالېكساندر سولژېنتسىن① بولغان. ئۇنىڭغا يېڭىباشتىن باھا بېرىش تـوغرىسـدا سـوۋېت ئىتتىپاقى دۆلەت نەشرىيات كومىتېتى بىلەن ئەدەبىيات ساھەسىنىڭ پوزىتسىيىسىدە زىددىيەت مەۋجۇت ئىكەن، يېقىندا لېنىنگرادتىكى بىر ژۇرنالدا ئېلان قىلىنغان بىر تەقرىزدە ئەگەر 60 - يىللار سوۋېت ئەدەبىياتىنى تىلغا ئالساق، 1963 - يىلى ئېلان قىلىنغان «ئىۋان دېنسوۋ-نىڭ بىر كۈنى» نى ھەرگىزمۇ ئاتىلاپ ئۆتۈپ كېتەلمەيمىز، دېگەن. سېرگېي زاينىكىن ئۆزى باش مۇھەررىرلىك قىلغان ژۇرنالدا سولژېنتسىن-نىڭ «پىلىسراتتا»، «راك كېسىلىدىكىلەر-خانىسى» قاتارلىق ئىككى پارچە ئەسىرىنى بېسىش تەيـ يارلىقىنى قىلىماقتا ئىكەن، لېكىن سوۋېت ئىتتى-پاقى نەشرىيات كومىتېتىنىڭ مەسئۇلى ئۇۋەتتە سولژېنتسىننىڭ چەت ئەلدە نەشر قىلىنغان ئەسەرلىرىنى سوۋېت ئىتتىپاقىدا نەشر قىلىش-نىڭ پىلاندا تېخى يوق ئىكەنلىكىنى ئېيتقان.

يابونىيە ئاخبارات ساھەسىدىكىلەرنىڭ قارىشىچە، سوۋېت ئىتتىپاقىدا باشلانغان 60-يىللاردىكى بەزى يازغۇچىلارغا قايتىدىن باھا بېرىش، سىياسىي سەھنىدە ستالىنىنى تەنقىد قىلىش ھەمدە خرۇشچۇ دەۋرىگە قايتىدىن باھا بېرىش ئۆزئارا ماسلاشقان. ھـا-زىر سوۋېت ئىتتىپاقىدا ۋاپات بولغان ۋە سىياسىي تۈسى بىرئاز سۇس بولغان بەزى يازغۇچىلار ئاسانراق ئاقلانغان، ئەمما سولژېنتسىن-نىڭ ئوخشاش بۇنداق يازغۇچىلارنىڭ ئەسەر-لىرىگە يېڭىباشتىن باھا بېرىش مەسىلىسىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن يەنە ۋاقىت كېتىدىغان-دەك قىلىدۇ.

① سولژېنتسىن — ئىلگىرى ژۇرنالىمىزدا سولىرىنچىن دەپ ئېلىنغان.

ئەسرى ئەسەرلەر

جالالدىن بەھرام..... قامغاق (پوۋېست)..... 13
زۇنۇن تاھىر..... بويتاق (ھېكايە)..... 57
ئابدۇرېھىم ئۆنكۇر..... ئويغان زېمىن (روماندىن پارچە)..... 68

شېئىرلار

ئوسمانجان ساۋۇت..... شېئىرلار..... 3
ئابدۇلئەھەد سەلەي..... كىچە ۋە ئانا..... 4
مۇھەممەتئىمىن ئۆمەروپ..... ئۈمىد..... 11
نەيىم يۈسۈپ..... ئانا تىلىكى..... 11
سەمەت ئابدۇراخمان ..... چىمەندىكى كۆلەڭگە..... 50
ئابلەت سادىق ..... ئۇچ شېئىر..... 51
دولقۇن روزى..... ئىككى شېئىر..... 52
ئەنۋەر ھۈسەيىن..... شائىر كۆڭلى..... 53
ياسىن ئىسمايىل..... سۆيگۈ خەزىنە..... 53
ئۆمەرجان توختىروزى..... ئىككى شېئىر..... 54

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى
www.uyghurkitap.com

ھۇسانا

مۇقاربىپ يەھيا..... تۆت پەسىلدىن قالدى كەچمىشلەر..... 55
مۇھەممەتسالى مەتروزى..... قۇرۇغان ياپراق..... 55
گۈلبوستان ئابدۇرېھىم..... گۈلگە قاراپ..... 56

مەسەل، يۇمۇر، ساتىرا

ياسىن خۇدابەردى..... كوزىسى سۇنغان باشلىق..... 98
ئابدۇرۇسۇل ئۆمەر..... كاسكا..... 106
ئەركىن داۋۇت..... ھاماقەتلەر نەزمىسى..... 102
رىزۋانگۈل ھۇسەيىن..... قوللار سۆھبىتى..... 103

مۇھاكىمە ۋە تەقرىز

ھېزىم قاسىم.....«ئۇستىلىق بىلەن كۆچۈرۈش» نىڭ ئەمەس ئىجادىي ئەمگەكنىڭ مەھسۇلى..... 105
تارىخىي تېمىدىكى رومان ئىجادىيىتى توغرىسىدا مۇھاكىمە يىغىنى ئېچىلدى..... 140
«تارىم» ژۇرنىلىنىڭ 1988 - يىللىق مۇندەرىجىسى. 143

تارىم

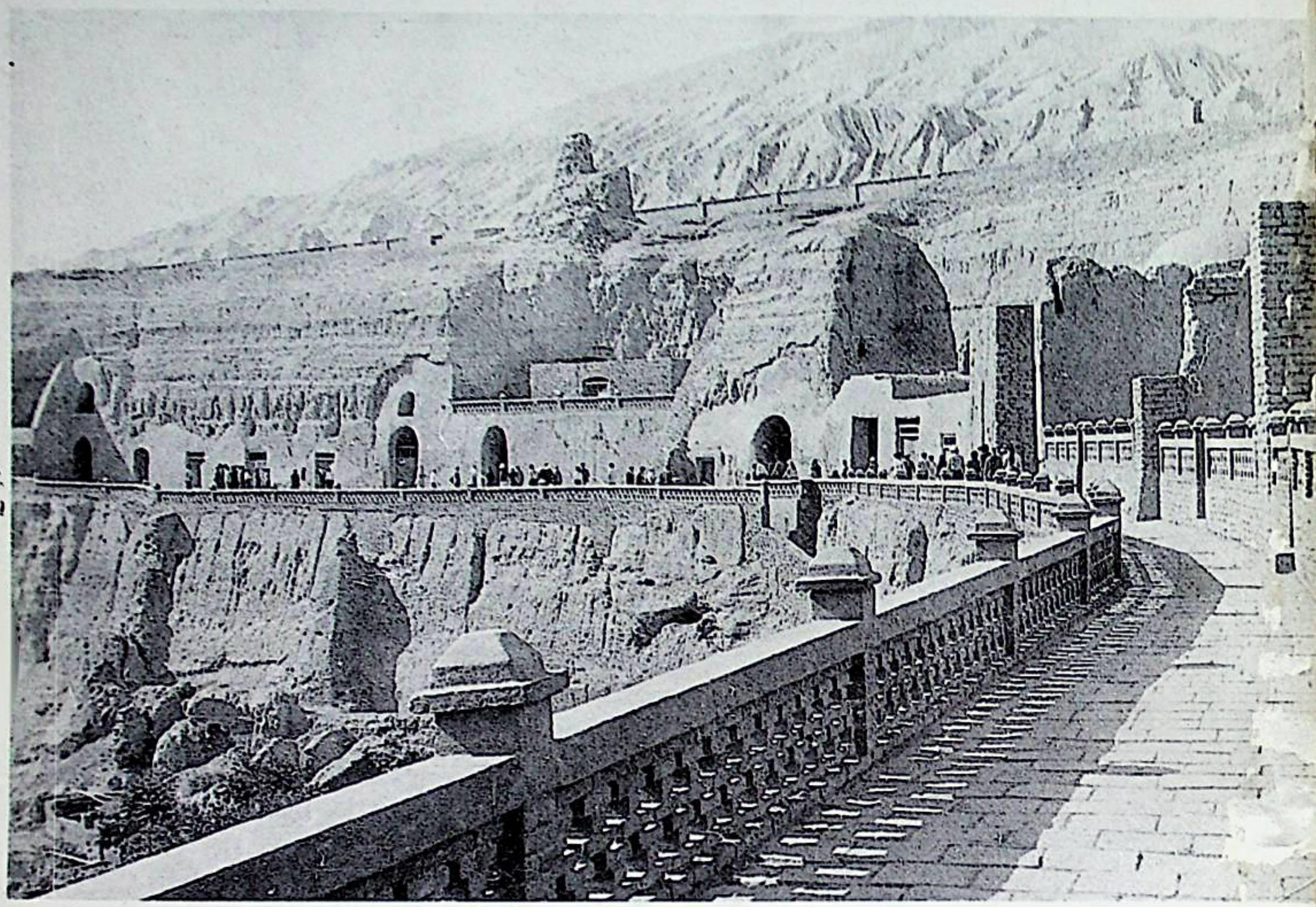

تۈرپاندىكى «مىڭ ئۆي»

سۈرەتنى ئابلىز غوجامنىياز تارتقان.

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى
www.uyghurkitap.com

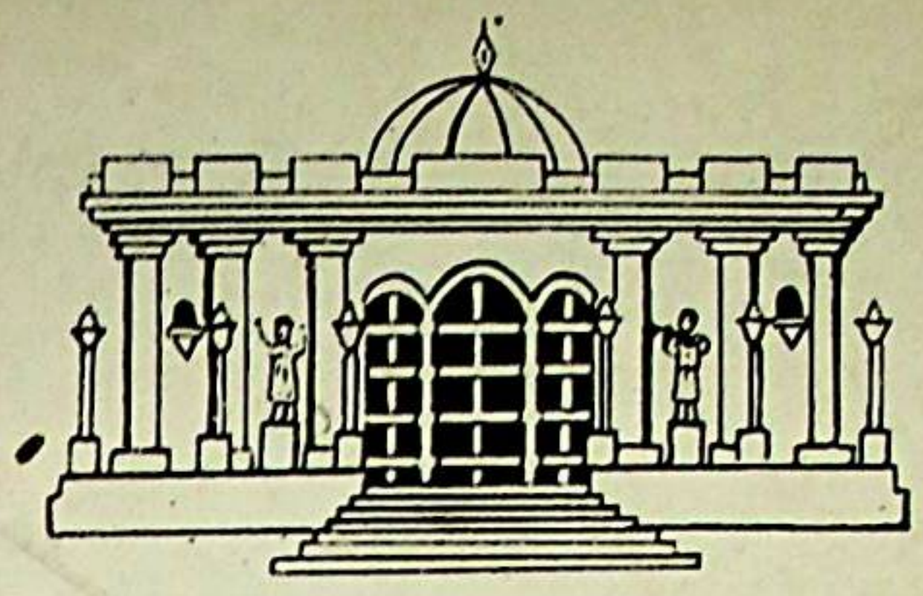

تارىم

《塔里木》 文学月刊 (维吾尔文) TARIM AMONTHLY LITERATURE INUIGHURLANGUAGE JOURNAL

1988 - يىل 12- سان (334 - سان) ، 38 - يىل نەشرى .
تۇزگۈچى «تارىم»ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمى .
ئۈرۈمچى دېموكراتىيە يولى 32 - قورو ، تېلېفون نومۇرى : 78784 .
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى ، شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى .
ئۈرۈمچى پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىتىلدۇ ، مەملىكەت بويىچە ھەممە
جايلاردىكى پوچتا ئىدارىلىرى مۇشتېرى قوبۇل قىلدۇ .
چەت ئەللەرگە تارقىتىش ئورنى : جۇڭگو نەشرىيات تاشقى سودا باش شىركىتى
(بېيجىڭ 782 - خەت ساندۇقى) .
O. P. BOX782 BEIJING. CHINA

编 辑: 《塔里木》编辑部
出 版: 新疆人民出版社
印 刷: 新疆新华印刷厂
发 行: 乌鲁木齐市邮局
国外总发行: 中国出版对外贸易总公司
(北京782信箱)
订阅、零售: 各地邮局所

مەملىكەت بويىچە بىرلىككە كەلگەن ژۇرنال نومۇرى : CN65 - 1010 / I .
ژۇرنال ۋاكالەت نومۇرى : 66 - 58 ، باسما تاۋاق : 10 ، باھاسى : 1 يۈەن .

国内统一刊号: CN65-1010/I
本刊代号: 58-66 定 价: 1.00 元